

ประวัติ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม
๒๕๖๓

ความรู้นี้จะไม่เพียงพอจะกลายเป็นระบบขึ้น
เพื่อนขอให้บันทึกบรรณานุกรม ...
พบว่า ถ้าพ่อตายแล้วจะให้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อญาติมิตร
และเพื่อนใจจะได้ศึกษา ... ต่อให้พ่อหาความรู้ทั่วไปก็ได้เรียนจากพ่อ
เพื่อนทุกคนส่วนพิเศษศึกษาขึ้น โดยอ้างว่า อย่าให้เสียแรงกาย
และแรงสมองที่พ่ออุตสาหะเปิดเผยมองจดจำถ่ายทอดให้ ...
พอเห็นว่า ถ้าได้จัดพิมพ์ความรู้ทั่วไปถึงกับลำบากแล้ว
ญาติมิตรและเพื่อนใจอาจจะเห็นเป็นประโยชน์มากกว่าบ้างก็บอก

ประวัติ ๒๖๐๖
๒๐ กันยายน ๒๕๖๓

ประวัติบรรณานุกรม | ๕๖๐๖ | บรรณานุกรมประวัติ ๒๖๐๖

ประวัติ

บรรณานุกรม
๒๕๖๓

ครั้งแรกกับการเปิดเผย “จดหมายสอนลูก”
ที่บรรณานุกรมฉบับนี้บรรณานุกรม

๒๕๖๓ ฉบับนี้
(บรรณานุกรม)

ปรีดีบรรณานุกรม

๒ ๕ ๖ ๓

● มรดกของปรีดี พนมยงค์ ●

ปรีดีบรรณานุกรณ ๒๕๖๓: มรดกของปรีดี พนมยงค์

หนังสือที่ระลึกในวาระ ๑๒๐ ปีชาตกาล ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์

ISBN: 978-616-488-107-5

พิมพ์ครั้งแรก ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๓

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

จัดทำโดย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๒ ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง

เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

ที่ปรึกษา: เกศินี วิฑูรชาติ, บุญสม อัครธรรมกุล, ژیมายู บุญคง

บรรณาธิการประจำฉบับ: กษิติศ อนันทนาธร

ออกแบบปก: นันทิณีชา ศรีวุฒิ

ภาพปกหน้าและหลัง: หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รูปเล่ม: นริศรา สายสงวนสัตย์

กองบรรณาธิการ: ธนากร ทองแดง, ผจกรักษ์ ชำเจริญ

• ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ปรีดีบรรณานุกรณ ๒๕๖๓: มรดกของปรีดี พนมยงค์.-- กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๖๓.

๒๒๔ หน้า.

๑. ปรีดี พนมยงค์, ๒๔๔๓-๒๕๒๖. I. ปรีดี พนมยงค์. II. ชื่อเรื่อง.

๙๒๓.๒๕๕๓

ISBN 978-616-488-107-5

พิมพ์ที่: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๙๙ หมู่ ๑๘ ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๒๑

โทรศัพท์ ๐ ๒๕๖๔ ๓๑๐๔-๖

www.thammasatprintinghouse.com

ปรีดีบรรณานุกรณ

๒ ๕ ๖ ๓

● มรดกของปรีดี พนมยงค์ ●

กษิติศ อนันตนาธร บรรณาธิการ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

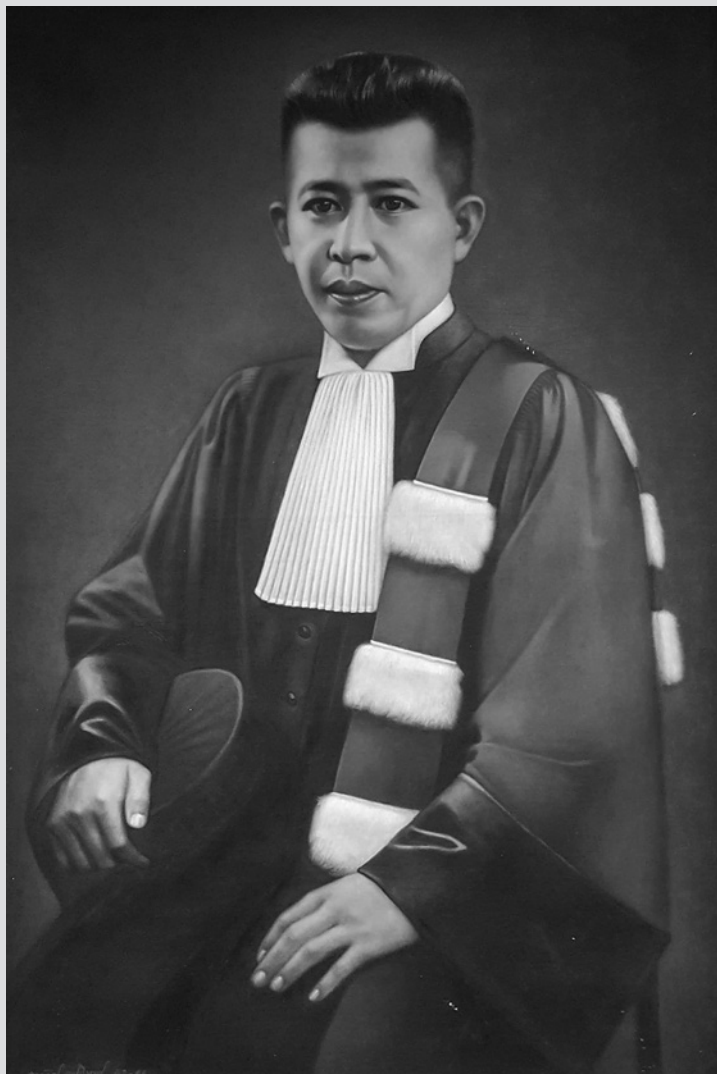
จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในวาระ ๑๒๐ ปีชาตกาล ปรีดี พนมยงค์

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓

“ขอให้ใช้สติประกอบด้วยปัญญา
นำความรู้ที่เป็นสัจจะซึ่งได้ศึกษาเล่าเรียนมานั้น
เป็นหลักนำการปฏิบัติ
เพื่อรับใช้ชาติและราษฎรให้พัฒนาก้าวหน้ายิ่งขึ้น”

วชิร. มงคล

คำขวัญสำหรับบัณฑิตธรรมศาสตร์ ๒๕๒๔

นายปรีดี พนมยงค์
(๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓ - ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖)
ภาพโดย ลาวัญย์ อุปอินทร์ ศิลปินแห่งชาติ

สารบัญ

คำนำ	๘
รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ	
บทบรรณาธิการ	๑๐
กษิติศ อนันทนาวธ	
ปรีดี พนมยงค์ คนดีศรีอยุธยา	๑๕
วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร	
พระธรรมเทศนาครบ ๑๐๐ วัน	๓๗
รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์	
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ	
ชื่อ “ปรีดี” กับสกุล “พนมยงค์”	๔๕
ดุสิต พนมยงค์	
ทำไมดิฉันจึงรัก เคารพ และบูชาท่านปรีดี พนมยงค์	๖๗
ฉลบทชลัยย์ พलगกูร	
แนวความคิดว่าด้วย “สภาผู้แทนราษฎร”	๑๐๗
ของปรีดี พนมยงค์	
วิเชียร เฟ่งพิศ	

ความรู้ทั่วไป: จดหมายสอนลูก ๑๔๕

ปรีดี พนมยงค์

ศิลปะแห่งความสำเร็จ ๑๔๓

หลวงประดิษฐมนูธรรม

ภาคผนวก: บทความรางวัล “ทุนปาล พนมยงค์”

กฎ กติกา และสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น
เพื่อสร้างการแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรม
และนำไปสู่ประชาธิปไตยสมบูรณ์

เกษิตศ พรมรัตน์ ๑๔๙

อติรุจ ตือเระ ๒๑๑

คำนำ

ในปัจจุบัน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทั้ง ๔ วิทยาเขต คือ ท่าพระจันทร์ รังสิต ลำปาง และพัทยา ล้วนมีอนุสาวรีย์ของท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ตั้งอยู่เป็นอนุสรณ์ถึงท่าน และล่าสุดเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ทำพิธีเปิดอาคารอุทยานการเรียนรู้ ป่วย ๑๐๐ ปี ที่ศูนย์รังสิต เป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยหน้าอาคารหลังนี้มีอนุสาวรีย์ของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ กับศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่นั่งอยู่บนม้านั่งเดียวกัน ตั้งอยู่เป็นสัญลักษณ์แห่งใหม่อีกด้วย

นอกจากนี้แล้ว มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังได้จัดทำห้องอนุสรณสถาน ปรีดี พนมยงค์ เป็นห้องนิทรรศการถาวรที่ตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติและผลงานของท่าน รวมถึงอนุสรณสถานปรีดี พนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อีกแห่งหนึ่ง และยังมีหน่วยงานในมหาวิทยาลัยที่ใช้ชื่อของท่านด้วย คือ หอสมุดปรีดี พนมยงค์ หอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวิทยาลัยนานาชาติ ปรีดี พนมยงค์

กล่าวโดยสรุป คือ ชาวธรรมศาสตร์ยังระลึกถึงพระคุณของท่านผู้ประศาสน์การ ผู้สถาปนามหาวิทยาลัยแห่งนี้ เสมอมาอย่างมิเสื่อมคลาย

สำหรับวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓ เป็นโอกาสพิเศษที่ท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ มีชาตกาลครบ ๑๒๐ ปี และครบ

๒๐ ปีที่องค์การ UNESCO ประกาศยกย่องให้ท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก

เช่นเดียวกับทุกปีที่ผ่านมา เนื่องในวัน “ปรีดี พนมยงค์” จึงได้มีการจัดพิมพ์หนังสือ *ปรีดีบรรณานุกรม* ขึ้นเป็นที่ระลึกในโอกาสนี้ โดยได้รวบรวมข้อเขียนของท่านอาจารย์ปรีดีเอง และของบุคคลอื่นที่เขียนถึงท่าน อันสะท้อนให้เห็นถึงชีวิต ตัวตน บุคลิก ความคิด วิสัยทัศน์ และอุดมคติของท่านได้เป็นอย่างดี

จึงหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจศึกษา สัจจะทางประวัติศาสตร์สืบต่อไป

เกษม วัฒนสุข

(รองศาสตราจารย์เกศินี วิฑูรชาติ)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อนุสาวรีย์ของนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ และนายปรีดี พนมยงค์
ณ อาคารอุทยานการเรียนรู้ ป๋วย ๑๐๐ ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

บทบรรณาธิการ

-๑-

ในวาระ ๑๒๐ ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเป็นอนุสรณ์ถึงผู้ประศาสน์การ
เช่นเดียวกับทุกปีที่ผ่านมา แต่เนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของ
โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ ทำให้หนังสือออกล่าช้ากว่าปกติ จึงต้อง
ขอภัยผู้ที่สนใจติดตามไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ในวาระพิเศษนี้ ได้มีหน่วยงานเอกชน เช่น สำนักพิมพ์สยาม-
ปริทัศน์จัดพิมพ์หนังสือ *บางเรื่องของประวัติศาสตร์ไทยในระบอบ
รัฐธรรมนูญ* อันเป็นคำฟ้องที่นายปรีดีใช้แสดงสัจจะทางประวัติศาสตร์
ในคดีที่มีนายรอง ศยามานนท์ และพวก เป็นจำเลย ออกมาเมื่อวันที่
๑๑ พฤษภาคม ที่ผ่านมานี้ หนังสือเล่มนี้อยู่ในชุดที่นายปรีดีตั้งใจให้เป็น
“อนุสาวรีย์ที่มีค่า” ของเขาเอาเลยก็ว่าได้

และเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคมนั้น ศาสตราจารย์พิเศษ
ดร.ปรีชา สุวรรณทัต ได้จัดพิมพ์หนังสือรวมบทความต่าง ๆ ของตน
และผู้เขียนรับเชิญ ออกมาในชื่อ *๑๒๐ ปีชาตกาล ปรีดี พนมยงค์*
อีกด้วย แม้จะพิมพ์ขึ้นในจำนวนจำกัด แต่ได้ทราบว่ เร็ว ๆ นี้จะพิมพ์
ครั้งที่ ๒ เพื่อเผยแพร่ในวงกว้างต่อไป

นอกจากนี้ หน่วยงานภายในมหาวิทยาลัย คือ หอจดหมายเหตุ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในสังกัดหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ก็ได้จัดพิมพ์ **จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์** ฉบับที่ ๒๔ ขึ้น ในหัวเรื่อง “สืบสาน รักษา ต่อยอด” เป็นพิเศษในวาระ ๑๒๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี เช่นเดียวกัน

โดยที่ยังไม่ต้องกล่าวถึงหนังสือ **ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตประวัติ ฉบับพกพา** ที่สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์และกองทุนทำบุญวันเกิดกับธรรมศาสตร์ นำข้อเขียนของอาจารย์ ดร.ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล มาจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อแจก “เพื่อนใหม่ธรรมศาสตร์ ๒๕๖๓” ถึง ๑๐,๐๐๐ เล่ม ก็ยังได้

-๒-

สำหรับ **ปรีดีบรรณานุกรม ๒๕๖๓: มรดกของปรีดี พนมยงค์** เล่มนี้ หลายเรื่องได้สืบสาน รักษา และต่อยอดมาจากหนังสือ **กาลเวลาแห่งความทรงจำ** ที่จัดพิมพ์ขึ้นเป็นอนุสรณ์ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน อัฐินายปรีดี พนมยงค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙

ดังที่บทความแรกเป็นชีวประวัติฉบับย่อของนายปรีดี ผ่านการเรียบเรียงของศาสตราจารย์ ดร.วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร ผู้ล่วงลับเพื่อฉายให้เห็นภาพรวมของชีวิตรัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้

และยังได้นำปาฐกถาเรื่อง **ศิลปะแห่งความสำเร็จ** ที่นายปรีดีกล่าวอบรมธรรมศาสตร์บัณฑิตมาเผยแพร่อีกครั้ง ด้วยเห็นว่า ยังมีเนื้อหาที่ไม่ล้าสมัย และเป็นข้อคิดสำหรับปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ที่สำคัญ คือ **ความรู้ทั่วไป: จดหมายสอนลูก** ที่นายปรีดีเขียนขึ้นระหว่างพำนักในประเทศจีน โดยประสงค์จะ “มอบให้เป็นมรดกแก่ลูกทุกคน” และตั้งใจว่า “ถ้าพ่อตายแล้วขอให้รวบรวมจัดพิมพ์

ขึ้นเพื่อญาติมิตรและผู้สนใจจะได้ศึกษา” ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ค้นพบต้นฉบับเพิ่มเติมขึ้นรวม ๖ ฉบับจากหอจดหมายเหตุ มธ. และได้รับความอนุเคราะห์จากคุณสุดา พนมยงค์ ตรวจแก้ไขด้วย

นอกจากนี้ บทความเก่าที่คัดสรรมารวมในเล่มนี้ ได้แก่ พระธรรมเทศนาฯ ของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ พระราชอุปถัมภ์อาจารย์ ผู้ทรงเป็น “คารวสถานปฐนียเจติย์แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” เมื่อคราวครบ ๑๐๐ วันแห่งการอสัญกรรมของนายปรีดี ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้น ได้กล่าวยกย่องนายปรีดีไว้เป็นอนุเอกปริยาย

บทความเก่าอีกเรื่องหนึ่ง เป็นข้อเขียนขนาดยาวของคุณครูฉลบชลัยย์ พलगูร เรื่อง **ทำไมดิฉันจึงรัก เคารพ และบูชาท่านปรีดี พนมยงค์** ที่ให้เกียรตินประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจหลายเรื่องเกี่ยวกับนายปรีดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอารมณ์ขัน เรื่องอาหารการกิน เรื่องเวลาการทำงาน เรื่องขบวนการเสรีไทย ฯลฯ จนถึงฉากสุดท้ายของชีวิตนายปรีดีเมื่อถึงแก่อสัญกรรม ทั้งนี้ เพื่อแสดงสัจจะทางประวัติศาสตร์ว่าข้อเขียนของคุณครูฉลบชลัยย์ไม่เคยมีนัยทางลบถึงนายปรีดี อย่างที่พวกบิดเบือนประวัติศาสตร์มักกลับดำเป็นขาว และกลับขาวเป็นดำ

ส่วนบทความใหม่ในหนังสือเล่มนี้ ประกอบด้วย เรื่องชื่อ **“ปรีดี” กับสกุล “พนมยงค์”** ที่คุณดุขฎิ พนมยงค์ ทายาทอีกคนหนึ่งที่เหลืออยู่ของนายปรีดี เขียนเพื่ออธิบายที่มาของชื่อและนามสกุลดังกล่าว รวมถึงอธิบายเรื่องชื่อภาษาจีนของนายปรีดีที่มีผู้สงสัยได้ถามกันอยู่ไม่ขาดสาย

ต่อมา คือ แนวความคิดว่าด้วย **“สภาผู้แทนราษฎร”** ของปรีดี พนมยงค์ ที่นายวิเชียร พ่งพิศ นิติศาสตรมหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อธิบายความคิดทางกฎหมายของนายปรีดี

ได้อย่างน่าสนใจในหลายแง่มุม ตั้งแต่ฐานที่มาของความคิดไปจนถึง การนำมาปฏิบัติปรับใช้ในช่วงที่มีบทบาททางการเมือง

และส่วนสุดท้ายเป็นบทความจากการประกวดของ “ทุน ปาล พนมยงค์” ในหัวข้อ (อันยาวเหยียด) ว่า กฎ กติกา และสิทธิ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เพื่อสร้างการแข่งขันทางการเมือง ที่เป็นธรรม และนำไปสู่ประชาธิปไตยสมบูรณ์ โดยในปีนี้มีผู้ชนะเลิศ แต่มีผู้ชนะเลิศอันดับ ๒ ถึง ๒ คน คือ นายกษิตศ พรมรัตน์ และ นายอดิรุจ คือระ จึงได้นำข้อเขียนของนักศึกษาทั้ง ๒ นายมาร่วม เผยแพร่ในวาระนี้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงนายปาล พนมยงค์ ศิษย์เก่าของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกคนหนึ่ง

-๓-

หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นอนุสรณ์ถึงผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ โดยไม่ได้วางจำหน่ายแต่อย่างใด ท่านผู้อ่านหนังสือ เล่มนี้ ถ้าต้องการร่วมสืบสาน รักษา และต่อยอด ความคิดและอุดมคติ ของนายปรีดี สามารถร่วมสมทบทุนเพื่อการบูรณะอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดทำขึ้นใน บริเวณบ้านเกิดของนายปรีดี ได้ทางบัญชี “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” ธนาคารกรุงเทพ เลขที่ ๐๙๑-๐-๒๔๙๐๕-๑ (ลดหย่อนภาษีได้ ๒ เท่า) และโปรดแจ้งข้อมูลการบริจาคเงินมาที่สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์ ทาง tu-relations@tu.ac.th หรือโทรศัพท์ ๐๒-๖๑๓-๓๗๗๖-๘

กษิตศ อนันทนารถ

๙ กรกฎาคม ๒๕๖๓

ปรีดี พนมยงค์ คนดีศรีอยุธยา

วิจิตรวงศ์ ณ ป้อมเพชร์^๑

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นบุตรนายเสียง กับ นางลูกจันทน์ พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๙๐๐) ณ บ้านหน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสกรี อำเภอรุ่งเกา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นายปรีดีฯ ได้เริ่มศึกษาหนังสือไทยที่บ้านครูแสง ตำบลท่าวาสกรี แล้วย้ายไปศึกษาต่อบ้านหลวงปราณิ์ (เปี่ยม) อำเภอบำเรอ เมื่ออ่านออกเขียนได้แล้ว ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดรวก อำเภอบำเรอ สอบไล่ได้ชั้น ๑ แห่งประโยค ๑ ต่อมาได้ย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนวัดศาลาปูน อำเภอรุ่งเกา สอบไล่ได้ชั้นประถมบริบูรณ์แล้วย้ายไปศึกษาชั้นมัธยมเตรียมที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร แล้วย้ายไปศึกษาต่อที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า จนสอบไล่ได้ชั้นมัธยม ๖ แล้วไปศึกษาต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบอีก ๖ เดือน จึงลาออกเพื่อกลับไปช่วยบิดาทำนา

^๑ เรียบเรียงจาก *ชีวประวัติย่อ* ของนายปรีดี พนมยงค์.

ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่เนติบัณฑิตยสภา โดยอาจารย์เลเดเกอร์ (E. Ladeker) ที่ปรึกษาศาลต่างประเทศ เป็นผู้สอน ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ สอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตได้ แต่ตามข้อบังคับสมัยนั้นยังเป็นเนติบัณฑิตไม่ได้ เพราะอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ต้องรอนถึงมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ จึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๑ นายปรีดิฯ ทำงานเป็นเสมียนสำนักงานทนายความพระวิจิตรมนตรี (สุตกฤษทูลจินดา) อดีตอธิบดีศาลมณฑลชุมพรและอดีตผู้ช่วยเจ้ากรมพระธรรมนูญทหารบก ต่อมาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๒-๒๔๖๓ เข้ารับราชการเป็นเสมียนโท กรมราชทัณฑ์ และเคยได้รับอนุญาตพิเศษเป็นทนายความบางคดี เช่น คดีพลาตีย์

เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ นายปรีดิฯ ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงยุติธรรมให้ทุนไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อเดินทางถึงประเทศฝรั่งเศสได้ศึกษาภาษาฝรั่งเศสและความรู้ทั่วไปที่วิทยาลัย (Lycée) กอง (Caen) และศึกษาพิเศษจากอาจารย์เลบอนนัวส์ (Lebonnois) ซึ่งเป็นเลขาธิการสถาบันครูศาสตร์ระหว่างประเทศ (Institut Pédagogique International) ต่อมาได้เข้าศึกษากฎหมายที่มหาวิทยาลัยกอง (Caen) สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “บาเชอลิเออร์” กฎหมาย (Bachelier en Droit) และสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “ลิซองซีเอ” กฎหมาย (Licencié en Droit) จากนั้นเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยปารีส สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “ดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย” (Docteur en Droit) ฝายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Diplôme d'Etudes Supérieures d'Economie Politique)

เมื่อต้นปี ๒๔๗๐ (ในครั้งกระนั้นเป็นปลายปี ๒๔๖๙) รวมเวลาซึ่งศึกษาในประเทศฝรั่งเศสประมาณ ๖ ปีครึ่ง

ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๖๗ (ค.ศ. ๑๙๒๔-๑๙๒๕) นายปรีดิฯ ได้ร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์แลนด์และนักเรียนไทยในประเทศอื่นส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยาม กรุงปารีส ตั้งสมาคม เรียกชื่อว่า “สมาคมยูเคราสหศาสตร์สมาคม” อักษรย่อ “ส.ย.ว.ม.” เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “Association Siamoise d’Intellectualité et d’Assistance Mutuelle” อักษรย่อ “S.I.A.M.” และได้รับเลือกตั้งเป็นเลขาธิการสมาคมคนแรก ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕) และใน พ.ศ. ๒๔๖๙ (ค.ศ. ๑๙๒๖) ได้รับเลือกตั้งเป็นนายกสมาคมเป็นเวลา ๒ ปีติดต่อกัน

ในการประชุมประจำปีระหว่างหยุดฤดูร้อนประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๙ (ค.ศ. ๑๙๒๖) ระหว่างเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ที่คฤหาสน์ ณ ตำบลซาเตรตต์ คณะกรรมการสมาคมฯ ได้จัดให้มีปาฐกถาทางการเมือง โดยมุ่งให้มีการร่วมกันต่อสู้ท่านอัครราชทูตซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะท่านอัครราชทูตได้ปฏิบัติการที่ไม่เหมาะสมหลายประการ ซึ่งในโอกาสนั้น นายปรีดิฯ ได้เสนอให้ที่ประชุมอภิปรายถึงวิธีการจ่ายเงินกระเป๋ (Pocket Money) และเงินค่าใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ที่นักเรียนส่วนมากไม่ได้รับเท่าที่ควร เพราะเงินแฟรงค์มีค่าตกต่ำอยู่เรื่อย ๆ โดยที่นายปรีดิฯ ซึ่งเป็นนักเรียนชั้น “อาวูโสสูง” ได้รับเงินเดือนจากสถานทูตมากกว่านักเรียนอาวูโสธรรมดา และกำลังจะสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาเอกภายในไม่ช้า ไม่มีผลประโยชน์ส่วนตัวใด ๆ เกี่ยวข้องในการนี้ นายปรีดิฯ ได้เสนอที่ประชุมสมาคมให้ทำหนังสือต่อท่าน

อัครราชทูตขอให้จ่ายเงินค่าใช้จ่ายให้กับนักเรียนเป็นเงินปอนด์ตามงบประมาณที่สถานทูตได้รับจากกรุงเทพฯ ท่านอัครราชทูตจึงได้โทรเลขด่วนถึงกระทรวงการต่างประเทศขอให้ทำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ส่งตัวนายปรีดิฯ กลับประเทศสยามโดยด่วน ด้วยเหตุผลว่า นายปรีดิฯ ทำการประจักษ์เป็นหัวหน้าสหภาพแรงงาน ยุยงให้นักเรียนเรียกร้องเงินเพิ่ม อีกทั้งยังได้ปฏิบัติการอันเป็นการขัดคำสั่งท่านอัครราชทูต ฯลฯ ซึ่งนายปรีดิฯ กับบรรดาสมาชิกของสมาคมฯ ก็ได้ถวายฎีกากราบบังคมทูลโต้แย้งคัดค้านว่าหาของท่านอัครราชทูต

ในเบื้องต้น เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศได้ส่งโทรเลขถึงท่านอัครราชทูตแจ้งว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า นายปรีดิฯ ต้องรับผิดชอบอย่างสำคัญในการที่สมาคมนักเรียนไทยได้เปี่ยงไปจากวัตถุประสงค์เดิม และในการยุยงนักเรียนให้เกิดความรู้สึกละเมิดวินัย และไม่ไว้วางใจอัครราชทูต จึงมีพระกระแสรับสั่งให้เรียกตัวนายปรีดิฯ กลับสยาม อย่างไรก็ตาม เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศได้มีโทรเลขตามมามีอีกฉบับหนึ่งความว่า บิดาของนายปรีดิฯ ได้ทูลเกล้าถวายฎีกาขอพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเวลาการเดินทางกลับของนายปรีดิฯ ไปจนกว่าที่นายปรีดิฯ สอบไล่ได้ปริญญาเอกกฎหมายแล้ว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณให้เป็นไปตามบิดาของนายปรีดิฯ ได้ทูลเกล้าถวายฎีกา หากให้นายปรีดิฯ เขียนคำขอขมาต่อท่านอัครราชทูตและทำทัณฑ์บนว่า จะอยู่ในถ้อยคำของท่านอัครราชทูตต่อไป ซึ่งต่อมาก็ได้มีหนังสือยืนยันข้อความในโทรเลขดังกล่าว

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ (ในครั้งกระนั้นเป็นปลายปี ๒๔๖๙) นายปรีดิฯ ร่วมกับสหายอีก ๖ คน คือ ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี

ร.ท. แปลก ชีตตะสังคะ ร.ต. ทศนัย มิตรภักดี นายตัว ลพานุกรม หลวงสิริราชไมตรี (จรรยา สิงห์เสนี) และนายแนบ พหลโยธิน ได้ประชุมครั้งแรกที่กรุงปารีสเพื่อก่อตั้งคณะราษฎร ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ และได้กำหนดนโยบายของคณะราษฎรไว้ ๖ ประการ คือ รักษาความเป็นเอกราชของชาติ รักษาความปลอดภัยในประเทศ บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน ให้ราษฎรมีเสรีภาพ และให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร โดยที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้นายปรีดิศ เป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎรจนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมเป็นหัวหน้าคณะราษฎรในกาลต่อไป เมื่อเสร็จการประชุมก่อตั้งคณะราษฎรดังกล่าวแล้ว นายปรีดิศ ซึ่งบัดนั้นสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาคุชฌีบัณฑิตทางกฎหมายแล้ว ก็เดินทางกลับสยาม

นายปรีดิศ ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาประจำกระทรวงยุติธรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ ซึ่งในตำแหน่งดังกล่าวได้ฝึกหัดเป็นอัยการศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศเป็นเวลา ๖ เดือน ตลอดจนได้ทำบันทึกกระทรวงแถลงการณ์งานคดีฎีกาประจำศาลฎีกาอีกเป็นเวลา ๖ เดือน ก่อนที่จะได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมาย

ในขณะเดียวกัน นายปรีดิศ ก็ได้เป็นผู้สอนนิเวชาฎีกาหมาย ณ โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ซึ่งได้เป็นผู้สอนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๓ ตอนว่าด้วย “ห้างหุ้นส่วน, บริษัท, สมาคม” กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล และเป็นผู้สอนคนแรกวิชากฎหมายปกครอง นอกจากนั้น นายปรีดิศ ก็ได้เปิดการอบรมทบทวนวิชากฎหมายให้กับนักเรียนโดยไม่คิดค่าสอน เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์

กับนักเรียนกฎหมายให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในการสอน ณ โรงเรียนกฎหมายฯ นั้น นายปรีดิฯ ได้มุ่งปลูกจิตสำนึกของนักเรียนกฎหมายให้สนใจการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นขั้น ๆ ไป

นายปรีดิฯ ได้รับพระราชทานยศรองอำมาตย์เอก และอำมาตย์ตรีเป็นลำดับ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นหลวงประดิษฐ์มนูธรรม เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑

สำหรับในชีวิตส่วนตัวนั้น ได้สมรสกับนางสาวพูนศุข ณ ป้อมเพชร บุตรีมหาอำมาตย์ตรี พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา อดีตอธิบดีกรมราชทัณฑ์ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งต่อมาได้มีบุตรธิดาด้วยกัน ๖ คน

เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ นายปรีดิฯ ได้ร่วมกับสมาชิกคณะราษฎรที่เป็นทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ภายใต้การนำของนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา เข้ายึดอำนาจรัฐเพื่อทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยทำหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือน จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรสยาม เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

นายปรีดิฯ ได้รับแต่งตั้งจากผู้รักษามหานครฝ่ายทหารให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ และได้รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นเลขานุการคนแรกของสภา ต่อมาได้รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นอนุกรรมการคนหนึ่งในจำนวน ๙ คน มีหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งเมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเห็นชอบด้วยแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า

อยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศเป็นรัฐธรรมนูญ ฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ในขณะเดียวกัน นายปรีดิฯ ได้รับเลือกตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็น “กรรมการราษฎร” คนหนึ่งในจำนวน ๑๕ คน ซึ่งทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินร่วมกับ “เสนาบดี” และภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ นายปรีดิฯ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลซึ่งมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี

รัฐบาลได้มอบหมายให้นายปรีดิฯ เป็นผู้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจตามที่ได้มีการแถลงไว้ในประกาศของคณะราษฎร เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ และรัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจที่นายปรีดิฯ ได้ร่างขึ้นเสนอ อนุกรรมการส่วนข้างมากเห็นชอบด้วยกับเค้าโครงการฯ ดังกล่าว แต่เมื่อนำเรื่องเสนอที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ปรากฏว่า รัฐมนตรีส่วนมากไม่เห็นชอบด้วย นายปรีดิฯ จึงได้แถลงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า จะขอลาออกจากคณะรัฐมนตรีตามวิถีทางประชาธิปไตย โดยจะนำเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นเสนอต่อราษฎรในการเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ ๑ ซึ่งนายปรีดิฯ จะสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร

เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีส่วนหนึ่งได้นำความกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ให้ลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกา “ปิดสภาผู้แทนราษฎร” และ “งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา” คือ ให้คณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารมีอำนาจในการบัญญัติกฎหมายพร้อมกันนั้นรัฐบาลก็ได้ออกกฎหมาย “พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พ.ศ. ๒๔๗๖” และออกแถลงการณ์ประณามนายปรีดิฯ ว่าเป็น

“คอมมิวนิสต์” อีกทั้งบังคับให้นายปรีดิช กับภรรยาต้องออกเดินทางจากประเทศสยามไปอาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ นายพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา เป็นหัวหน้านำทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนเข้ายึดอำนาจการปกครองประเทศอีกครั้งหนึ่ง และนำความกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ถึงความประสงค์ที่จะให้เปิดสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งประธานสภา ก็ได้กระทำเช่นเดียวกัน พระมหากษัตริย์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปิดประชุมสภา ตั้งแต่วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาพลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่แทนรัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดาซึ่งลาออกไป เมื่อจัดตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้นแล้ว นายกรัฐมนตรีได้นำความกราบบังคมทูลถึงความประสงค์ของรัฐบาลในอันที่จะให้นายปรีดิช กลับมาช่วยราชการแผ่นดิน และต่อมาได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายปรีดิช เป็นรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยนายปรีดิช และภรรยาเดินทางกลับประเทศสยาม

นายปรีดิช ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ (ในครั้งกระนั้นเป็นปี ๒๔๗๖) และได้อยู่ในตำแหน่งดังกล่าวจนกระทั่งวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ในระหว่างระยะเวลาดังกล่าว นายปรีดิช ได้ปฏิบัติงานเป็นผลดีแก่บ้านเมืองที่สำคัญหลายประการ เช่น การร่าง พ.ร.บ.เทศบาล เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรจนกระทั่งออกใช้เป็นกฎหมาย ซึ่งเปิดโอกาสให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น และท้องที่การจัดตั้งกรมโยธาเทศบาล การป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้าย การสร้างโรงพยาบาลหลายแห่งในต่างจังหวัด การสร้างฝายและ

พนักหลายแห่งเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร และการสร้างทัศนคติเพื่อให้
ผู้พ้นโทษแล้วมีที่ดินของตนเอง เป็นต้น

นอกจากนั้น ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงมหาดไทย นายปรีดิฯ ได้เสนอรัฐบาลให้จัดตั้งมหาวิทยาลัย
วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อให้เป็นตลาดวิชาอำนวยการศึกษา
วิชากฎหมาย วิชาเศรษฐกิจ และวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการ
เปิดโอกาสและส่งเสริมให้ข้าราชการ และประชาชนแสวงหาความรู้ใน
ระดับสูงได้อย่างแพร่หลาย และขณะเดียวกันก็เป็นการเผยแพร่และ
ปลูกฝังระบอบประชาธิปไตยด้วย รัฐบาลได้มอบให้นายปรีดิฯ เป็น
ผู้ร่าง พ.ร.บ.มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๔๗๖
เพื่อเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งสภาฯ เห็นชอบด้วยและอนุมัติให้
เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ (ในครั้งกระนั้นเป็น
๒๔๗๖) ต่อมารัฐบาลเสนอขอความเห็นชอบจากสภาฯ เพื่อนำความ
กราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์แต่งตั้งให้นายปรีดิฯ เป็นผู้ประศาสน์
การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแห่งนั้น เมื่อวันที่
๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ นายปรีดิฯ ดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การ
ของมหาวิทยาลัยฯ อยู่เป็นเวลา ๑๘ ปี จนกระทั่งมี พ.ร.บ.มหาวิทยาลัยฯ
ฉบับใหม่ เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๔๙๕ ได้ยกเลิกตำแหน่งผู้ประศาสน์
การ

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา
มอบหมายให้นายปรีดิฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เดินทาง
ไปประเทศอังกฤษ เพื่อเจรจาขอลดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ซึ่งรัฐบาลไทย
ได้กู้เงินจากธนาคารอังกฤษเพื่อนำมาใช้ก่อสร้างสาธารณูปโภคในสมัย
รัชกาลที่ ๖ จากอัตราร้อยละ ๖ ต่อปี เป็นอัตราร้อยละ ๔ ต่อปี ซึ่งนาย
ปรีดิฯ ได้กระทำเป็นผลสำเร็จ ทำให้ประหยัดรายจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้

ของประเทศไทยลงได้มาก หลังจากการเจรจาดังกล่าวแล้ว นายปรีดิฯ ได้เดินทางไปเยี่ยมประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ เช่น ฝรั่งเศส อิตาลี เยอรมนี สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น เพื่อทบทวนถึงการที่รัฐบาลไทย จะเปิดการเจรจาใหม่เพื่อยกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศ เหล่านั้น

นายปรีดิฯ ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ ต่างประเทศ เมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ และดำรงตำแหน่ง ดังกล่าวจนกระทั่งวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ในฐานะรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายปรีดิฯ ได้ปฏิบัติภารกิจที่สำคัญ คือ ได้บอกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศต่าง ๆ และเจรจา โดยอาศัยหลัก “ดุลยภาพแห่งอำนาจ” ให้ประเทศเหล่านั้นยอมทำ สนธิสัญญานับใหม่ซึ่งประเทศไทยได้รับเอกราชอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ทั้งในด้านการเมือง การศาล และการเศรษฐกิจ ตามปณิธานซึ่งอยู่ใน หลัก ๖ ประการของคณะราษฎร และเนื่องจากผลงานอันเป็นประโยชน์ แก่แผ่นดินอันสูงส่งดังกล่าวนี้ นายปรีดิฯ จึงได้รับพระราชทานเหรียญ ดุษฎีมาลา เข็มราชการแผ่นดิน เป็นเกียรติยศ

นอกจากการปฏิบัติภารกิจดังที่กล่าวมาแล้ว นายปรีดิฯ ใน ระหว่างที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ยังประสบความสำเร็จในการเจรจาให้รัฐบาลอังกฤษโอนดินแดนของไทยส่วนหนึ่ง ที่อังกฤษได้ไปจากไทยตามสนธิสัญญานับปักปันเขตแดนระหว่างไทย กับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่ปากน้ำในระหว่างจังหวัดระนองกับ วิกตอเรียพอยท์ของอังกฤษซึ่งมีดินนอกทางฝั่งไทย และอีกแห่งหนึ่งที่มี ดินแดนริมฝั่งไทยด้านริมแม่น้ำสายจังหวัดเชียงราย โดยรัฐบาลอังกฤษ ได้ตกลงยินยอมให้ดินแดนที่นอกที่ฝั่งไทยนั้นเป็นดินแดนของไทย

นายปรีดิฯ ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในรัฐบาลของจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ตั้งแต่วันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ และดำรงตำแหน่งนี้จนถึงวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งในระหว่างที่อยู่ในตำแหน่งดังกล่าว นายปรีดิฯ ได้สร้างเสถียรภาพทางการเงินและการคลังให้กับชาติไทยในหลายด้านที่สำคัญ เช่น การยกเลิกเงินภาษีรัชชูปการ การยกเลิกอากรค่านา การปรับปรุงระบบภาษีอากรให้ เป็นธรรมแก่สังคม การริเริ่มจัดเก็บภาษีอากรทางอ้อม สำหรับสินค้าบริโภคฟุ่มเฟือย การสถาปนา “ประมวลรัษฎากร” เป็นแบบฉบับครั้งแรกในประเทศไทยซึ่งรวมบทบัญญัติเกี่ยวกับภาษีอากรทางตรงที่เป็นธรรมแก่สังคม และการโอนวิสาหกิจยาสูบของบริษัท อังกฤษอเมริกันมาเป็นของรัฐบาลสำเร็จก่อนที่ญี่ปุ่นจะยึดไปดำเนินการระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒

นอกจากนั้น ผลงานที่สำคัญอีกประการหนึ่งของนายปรีดิฯ ระหว่างที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังก็คือ การจัดการเอาเงินปอนด์ที่เป็นทุนสำรองเงินตราของประเทศจำนวนหนึ่งไปซื้อทองคำเป็นจำนวนน้ำหนักประมาณ ๑ ล้านเอานซ์ และได้นำทองคำนั้นมาเก็บไว้ในห้องนิรภัยกระทรวงการคลังซึ่งยังคงรักษาไว้เป็นทุนสำรองเงินบาทจนกระทั่งทุกวันนี้ การตัดสินใจที่ถูกต้องของนายปรีดิฯ ได้กระทำก่อนที่เงินปอนด์สเตอร์ลิงจะลดค่าลงตามลำดับ และนายปรีดิฯ ได้เสนอกฎหมายจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดตั้งธนาคารกลางของชาติ คือ ธนาคารแห่งประเทศไทย ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ จึงอาจกล่าวได้ว่า นายปรีดิฯ เป็นผู้วางรากฐานระบบการเงินของประเทศไทยซึ่งสืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

ภายหลังที่กองทัพญี่ปุ่นได้บุกประเทศไทย สมาผู้แทนราษฎร ได้ลงมติแต่งตั้งให้นายปรีดิฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ คนหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการฯ ซึ่งมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา เป็นประธาน เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ การที่นายปรีดิฯ ต้องพ้นจากคณะรัฐบาลไปดำรงตำแหน่งสูงที่ไม่มีอำนาจทางการเมืองครั้งนั้น สืบเนื่องมาจากความประสงค์ของทางการญี่ปุ่น ด้วยญี่ปุ่นเห็นว่า นายปรีดิฯ เป็นผู้นิยมฝ่ายสัมพันธมิตร สำหรับนายปรีดิฯ นั้นมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะผู้สำเร็จราชการฯ ยับยั้งระบบเผด็จการซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นในประเทศไทยในสมัยนั้น และขณะเดียวกันปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยสามารถคงรักษาไว้ซึ่งเอกราชอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ซึ่งนายปรีดิฯ ได้ใช้ความสามารถ ความพากเพียร และความกล้าหาญ ทำการจนกระทั่งเป็นผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ กล่าวคือ สามารถยับยั้งพระราชกฤษฎีกาให้อำนาจผู้บัญชาการทหารสูงสุดมีอำนาจสั่งการทุกกระทรวงทบวงกรมได้ ระหว่างปี ๒๔๘๕-๒๔๘๖ และในที่สุดก็เป็นผู้มีส่วนให้รัฐบาลของจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ เมื่อปี ๒๔๘๗ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ สมาผู้แทนราษฎรได้ลงมติตั้งนายปรีดิฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผู้เดียว

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ นายปรีดิฯ ร่วมกับคนไทยซึ่งรักษาชาติทั้งภายในและภายนอกประเทศ จัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นเพื่อร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านและกวาดล้างกองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทยและเพื่อให้ประเทศไทยได้กลับคืนสู่สถานะก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยที่งานรับใช้ชาติที่มีความสำคัญยิ่งคราวนั้น

เป็นงานที่ล่อแหลมต่ออันตรายและมีเอกราชอธิปไตยของชาติไทยเป็นเดิมพัน นายปรีดิฯ หรือ “รุธ” แห่งองค์การขบวนการเสรีไทยจึงต้องปฏิบัติ การอย่างสุขุมรอบคอบทุกขั้นตอน อีกทั้งด้วยความกล้าหาญและเสียสละ จนกระทั่งได้รับการรับรองและยกย่องจากฝ่ายสัมพันธมิตร เป็นตัวแทนของประเทศไทย การปฏิบัติงานรับใช้ชาติดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๒ ประการ คือ ต่อสู้ญี่ปุ่นผู้รุกราน และปฏิบัติการ เพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับรองว่า ประเทศไทยไม่ตกเป็นฝ่ายแพ้สงคราม และการผ่อนหนักเป็นเบา ภารกิจดังกล่าวเป็นผลสำเร็จ และเมื่อญี่ปุ่นยอมจำนนแก่ฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว นายปรีดิฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ “ประกาศสันติภาพ” เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ มีผลให้การประกาศสงคราม เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา โดยรัฐบาลของจอมพล แปลก พิบูลสงคราม เป็นโมฆะ ไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย

เมื่อได้ประกาศสันติภาพซึ่งถือว่าสถานะสงครามได้สิ้นสุดลงแล้ว นายปรีดิฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงได้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จกลับประเทศไทย ในระหว่างนั้นสภาผู้แทนราษฎรกำลังดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพื่อให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามสภาพและเหตุการณ์บ้านเมืองที่ได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การยกเลิกบทเฉพาะกาล อันมีอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ นายปรีดิฯ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ ได้เป็นผู้ปรารภเรื่องนี้กับนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ก่อนสงครามสงบลง ซึ่งรัฐบาลก็ได้เสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎร ขอให้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญคณะหนึ่ง เพื่อดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ตั้งแต่กลางปี ๒๔๘๘ ซึ่งต่อมา

สภาผู้แทนราษฎรได้มีมติอนุมัติให้ใช้เป็นกฎหมายได้ตั้งแต่วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ อันเป็นวันต่อจากวันที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ทรงลงพระปรมาภิไธย

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จนิวัตสู่พระนครเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ และในวันนั้นนายปรีดิฯ ได้คืนพระราชอำนาจและพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต่อมาเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ศกเดียวกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องนายปรีดิฯ ไว้ในฐานะ “รัฐบุรุษอาวุโส” และให้มีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินเพื่อการพัฒนาอารยของชาติสืบไป โดยที่ทรงพระราชดำริว่า นายปรีดิฯ “ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นเอกประการ” และต่อมาในวันที่ ๑๐ ธันวาคมของปีเดียวกัน ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคล นพรัตน์ราชวราภรณ์ กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าแก่นายปรีดิฯ ด้วย

เมื่อรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่เห็นว่า ประเทศไทยในขณะนั้นยังมีการะที่จะต้องเจรจาทอรองกับฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งเป็นผลประโยชน์สำคัญของประเทศชาติอีกหลายประการ จึงได้ประชุมขอร้องให้นายปรีดิฯ รับเป็นนายกรัฐมนตรีเอง ลักระยะหนึ่ง นายปรีดิฯ พิจารณาเห็นความจำเป็นของสถานการณ์ในขณะนั้น จึงได้ยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ศกเดียวกัน ในระหว่างที่

นายปรีดิศ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ต่อจากนั้นภายหลังที่ได้เปิดประชุมรัฐสภาอันประกอบด้วยพฤฒสภาและสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แล้ว นายปรีดิศ ก็ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งตามมารยาททางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๘๙

ในวันที่ ๘ มิถุนายน ศกเดียวกัน ประธานรัฐสภาได้นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ตามความเห็นชอบของสมาชิกพฤฒสภาและสภาผู้แทนราษฎร สมควรโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายปรีดิศ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกวาระหนึ่ง ซึ่งได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายปรีดิศ เป็นนายกรัฐมนตรีตามคำกราบบังคมทูลของประธานรัฐสภา แต่ยังไม่ทันที่นายปรีดิศ จะประกอบคณะรัฐมนตรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลก็เสด็จสวรรคตในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ นายปรีดิศ นายกรัฐมนตรี ได้เสนอขอความเห็นชอบต่อรัฐสภาให้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นครองราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป ซึ่งรัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ เมื่อเสร็จการประชุมรัฐสภาแล้ว นายปรีดิศ ก็ได้ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ศกเดียวกัน ประธานรัฐสภา ด้วยความเห็นชอบของสมาชิกรัฐสภาส่วนมาก ได้เสนอคณะผู้สำเร็จราชการชั่วคราวให้แต่งตั้งนายปรีดิศ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งนายปรีดิศ ได้อยู่ในตำแหน่งดังกล่าวจนกระทั่งถึงวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ จึงได้ขอลาออกจากตำแหน่ง เพราะเหตุได้ตรากตรำทำงานฉลองพระเดชพระคุณมาเป็นเวลาพอสมควร จนกระทั่งอ่อนเพลียเสื่อมโทรมไม่สามารถ

ปฏิบัติการกิจได้อย่างเต็มที่ต่อไป รวมระยะเวลาที่นายปรีดิฯ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีทั้ง ๓ ครั้ง ๔ เดือน ๒๒ วัน

ภายหลังที่ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว นายปรีดิฯ ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลของพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ให้เป็นหัวหน้าคณะทูตสันถวไมตรี เดินทางไปเยือนมิตรประเทศต่าง ๆ และได้ไปช่วยเหลือคณะผู้แทนไทยซึ่งไปร่วมประชุมสหประชาชาติ ซึ่งการเดินทางดังกล่าวได้มีส่วนเพิ่มพูนเกียรติภูมิของชาติเป็นอันมาก ต่อมานายปรีดิฯ ได้ลาออกจากสมาชิกภาพของสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๐ หลังจากที่ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ บุคคลคณะหนึ่งใช้ชื่อว่า “คณะรัฐประหาร” ทำการยึดอำนาจรัฐ ได้ส่งกำลังทหารเข้าระดมยิงทำเนียบท่าช้าง (วังหน้า) ซึ่งรัฐบาลให้เป็นที่พักอาศัยของนายปรีดิฯ และครอบครัว และบุกเข้าไปในทำเนียบเพื่อจับกุมนายปรีดิฯ แต่นายปรีดิฯ เล็ดลอดหลบหนีไปได้ และต่อมาได้เดินทางไปอาศัยอยู่ที่สิงคโปร์ และเดินทางต่อไปอาศัยอยู่ในประเทศจีน ซึ่งขณะนั้นจอมพลเจียง ไคเช็ก ยังมีอำนาจปกครองแผ่นดินส่วนใหญ่ของประเทศจีนอยู่

ภายหลังที่นายปรีดิฯ ได้เดินทางออกไปนอกประเทศแล้ว คณะบุคคลซึ่งกุมอำนาจในประเทศได้แพร่ข่าวให้ร้ายนายปรีดิฯ ว่ามีส่วนพัวพันกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งในกาลต่อมานายปรีดิฯ ได้ยื่นฟ้องผู้ที่โฆษณาใส่ร้ายต่อศาลยุติธรรม จนกระทั่งจำเลยในคดีต่าง ๆ ดังกล่าวได้ยอมประกาศขอขมานายปรีดิฯ การโฆษณาใส่ร้ายนายปรีดิฯ ในกรณีสวรรคตมีทั้งเพื่อเหตุผลในทางการเมือง ทั้งเหตุผลในด้านความอิจฉาริษยา และ

ด้วยความรู้ไม่เท่าถึงการณ์ ซึ่งบรรดาบุคคลผู้มีจิตใจรักความเป็นธรรม
ย่อมจะตระหนักดีถึงความบริสุทธิ์ของนายปรีดิฯ ประกอบด้วยหลักฐาน
ที่เชื่อถือได้ต่าง ๆ ซึ่งพิสูจน์ได้อย่างชัดเจนในความบริสุทธิ์ของนาย
ปรีดิฯ

นายปรีดิฯ ได้เดินทางกลับสู่ประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งเพื่อนำ
“ขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์” ทำการยึดอำนาจรัฐกลับคืน
เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๒ ด้วยพิจารณาเห็นว่า การยึด
อำนาจรัฐ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นการกระทำซึ่งล้ม
ระบอบประชาธิปไตยที่สถาปนาขึ้นอย่างถูกต้องตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ
อย่างไรก็ตาม ขบวนการซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตย
ตามรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ กระทำการ
ไม่เป็นผลสำเร็จ นายปรีดิฯ ได้หลบอยู่ในประเทศไทยประมาณ
๖ เดือน ครั้นแล้วก็ออกเดินทางไปในต่างประเทศ ผ่านสิงคโปร์และ
ฮ่องกง ไปขอลี้ภัยอยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นเวลา
ประมาณ ๒๑ ปี จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ จึงได้เดินทางออกจาก
ประเทศจีนไปอาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส จนกระทั่งถึงอสัญกรรม
ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ ก่อนที่จะมีอายุครบ
๘๓ ปีเพียง ๙ วัน พิธีปลงศพนายปรีดิฯ ได้กระทำที่กรุงปารีสเมื่อวันที่
๙ พฤษภาคม ศกเดียวกัน

ประวัติการได้รับ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ในประเทศ

วัน เดือน ปี	อิสริยาภรณ์
๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๐	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาวชิรมงกุฏ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๔ หน้า ๒๒๑๓ วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๔๘๐)
๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๑	ได้รับพระราชทานเหรียญ รัตนภรณ์ ชั้น ๑ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๒๙๕๕ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๑)
๑๙ มิถุนายน ๒๔๘๔	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก (หนังสือกรม เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ จ.๔๖๓๐/ ง๔๘๔ ลงวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๔๘๔ ราช กิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘ ตอนที่ ๓๙ หน้า ๑๙๔๕ ลงวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๘๔)
๙ ธันวาคม ๒๔๘๘	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ปฐมจุลจอมเกล้า (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๒ ตอนที่ ๗๐ หน้า ๑๙๐๐ วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๘๘)
๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๘	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันเป็นโบราณมงคล นพรัตน์ราชวรภรณ์ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๒ ตอนที่ ๗๐ หน้า ๑๙๐๐ วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๘๔)

ประวัติการได้รับ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ

วัน เดือน ปี	อิสริยาภรณ์
๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๘	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อาทิตยอุทัย ชั้นที่ ๑ จากสมเด็จพระเจ้า จักรพรรดิแห่งกรุงญี่ปุ่น (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๓๗๔ วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๘)
๗ เมษายน ๒๔๘๑	ได้รับเครื่องอิสริยาภรณ์เยอรมัน GRAND CROSS OF THE GERMAN EAGLE (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๑๖๒ วันที่ ๑๘ เมษายน ๒๔๘๑)
๒๑ มิถุนายน ๒๔๘๒	ได้รับเครื่องอิสริยาภรณ์ เลยองดอนเนอร์ ชั้นที่ ๑ GRAND CROIX DE LA LEGION D'HONNEUR จากรัฐบาลมหาชนรัฐ ฝรั่งเศส (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๙๒๗ วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๘๒)
๑๓ กันยายน ๒๔๘๒	ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เลโอปอลด์ ชั้นที่ ๑ LE GRAND CORDON DE L'ODRE DE LEOPOLD จากสมเด็จพระ พระมหากษัตริย์แห่งเบลเยียม (ราชกิจจา นุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๑๗๙๘ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๔๘๒)

วัน เดือน ปี	อิสริยาภรณ์
๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๒	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้นดีโมริซิโอ เอ ลัซซารอ ชั้น ๑ GRAN (CROCE DEL SUO ORDINE DEI SS.MAURIZIO E LAZZARO จากสมเด็จพระ พระมหากษัตริย์แห่งอิตาลี จักรพรรดิแห่ง เอธิโอเปีย (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๒๕๕๖ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๔๘๒)
๒ ธันวาคม ๒๔๘๒	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เซนต์ไมเกิล และเซนต์ยอร์ช ชั้น ๑ THE INSIGNIA OF AN HONORARY KNIGHT GRAND CROSS OF THE MOST DISTINGUISHED ORDER OF ST.MICHAEL AND ST. GEORGE จาก สมเด็จพระเจ้ากรุงอังกฤษ (ราชกิจจา- นุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๒๖๕๐ วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๔๘๒)
พฤศจิกายน ๒๔๘๙	ได้รับ MEDAL OF FREEDOM (GOLD PALM) จากสหรัฐอเมริกา

ความชอบในราชการ

วัน เดือน ปี	ความชอบ	รับผลอย่างไร
๒๔๗๖	ช่วยเหลือในการ ปราบกบฏ ๒๔๗๖	ได้รับพระราชทานเหรียญ พิทักษ์รัฐธรรมนูญ
๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๑	แก้ไขสนธิสัญญา กับนานาประเทศ	นายกรัฐมนตรีตราความชอบ ในราชการของชาติ โดยประกาศ เรื่องการแก้ไขสนธิสัญญากับ นานาประเทศ (ราชกิจจานุ- เบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๓๘๗/๙ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๑)
๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๑	แก้ไขสนธิสัญญา กับนานาประเทศ	ได้รับพระราชทานเหรียญ ดุษฎีมาลา เข็มราชการแผ่นดิน (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๔๐๓๒ วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๑ และหนังสือข่าว โฆษณาการของกรมโฆษณา การ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ วันเสาร์ ที่ ๑๑ มีนาคม ๒๔๘๑)

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ
ที่มา: เพจ 'สมโภช 150 ปี วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม'

พระธรรมเทศนาครบ ๑๐๐ วัน รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์^๑

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
ปณญวา พุทธิสมปโน วิธานวิธิโกวิท
กาลญญ สมยญญ จ สราชวลตี วเสติ

บัดนี้จะแสดงพระธรรมเทศนา เป็นธรรมิกถาถนองศรีทธา
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่งเป็นประธานพร้อมด้วยบุตรธิดาและ
ญาติมิตร บรรดาภักดีผู้ศรัทธาตามศาสนประเพณี เพื่อประมวลกุศล
ราศี เป็นทักษิณานุประทานอุทิศถนองผลเฉพาะท่านรัฐบุรุษอาวุโส
ปรีดี พนมยงค์ ผู้ถึงอัฐมกรรมล่วงมาได้ครบ ๑๐๐ วัน ซึ่งเป็นโอกาสที่
ปวงชนทั้งหลายจะได้แสดงน้ำใจกตัญญูตเวทีบูชาสกุญด้วยพร้อมเพรียง

^๑ แสดง ณ วัดพนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๖.

บำเพ็ญกุศลตามศาสนประเพณีเพื่อให้เกิดสุขสวัสดิ์ในสัมปรายภพตาม
ควรแก่อัตตวิสัย

การที่ปียชนทั้งหลาย มีภรรยา บุตร ธิดา เป็นต้น แสดง
ความอาลัยรักในท่านผู้เป็นบุพพการีผู้ล่วงลับดับขันธืไปตามธรรมดา
ของสังขารเช่นนี้ เป็นการแสดงถึงน้ำใจที่ยังรักภักดีด้วยน้ำใจอันงาม
ตามหลักกตัญญูทเวที่ย่อมเป็นที่ควรสรรเสริญในทุกกาละสมัย เพราะ
ท่านบุพพการีที่เคยเคารพรักนั้น ท่านได้จากไปแต่เพียงชีวิตร่างกาย
คุณูปการที่เคยอนุเคราะห์สั่งเคราะห์มีประการต่าง ๆ มาแล้ว หาได้
แตกดับสูญสลายไปด้วยไม่ ย่อมยังคงปรากฏเด่นประจักษ์กับน้ำใจ
ของอนุชนอยู่มีรู้อย่าง ดังที่ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ พร้อมด้วยบุตร
ธิดา ญาติมิตรกำลังบำเพ็ญอยู่ ณ บัดนี้ ก็อาศัยบุญบารมีที่ท่านรัฐบุรุษ
อาวุโสได้ปฏิบัติบำเพ็ญมาแล้วในอดีตกาล เตือนความสำนึกให้หาทาง
ตอบสนองอุปการะคุณของท่านอยู่มีรู้อย่าง บุคคลผู้ระลึกถึงอุปการะคุณ
ที่ท่านได้อนุเคราะห์สั่งเคราะห์แก่ตนมาตามลำดับกาลแล้วแสวงหาทาง
ตอบสนองคุณูปการนั้นด้วยน้ำใจอันงาม ฉะนี้ ทางพระพุทธศาสนา
ยกย่องว่า เป็นลักษณะของคนดี เพราะทำความดีตอบสนองความดี
ของท่าน ประกาศน้ำใจอันงามของตนบูชาคุณูปการของท่านให้รุ่งเรือง
ตลอดกาล

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลมหัศจรรย์ยากที่
จะมีผู้เทียมถึงเพราะท่านมีชาติกำเนิดเป็นเพียงลูกชานาของเมือง
กรุงเก่า คือ พระนครศรีอยุธยา เมื่อพิจารณาตามชาติคุณแล้วไม่มี
เส้นทางที่จะดำเนินชีวิตให้รุ่งโรจน์ถึงตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งเป็น
คนแรกและคนเดียวที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าแต่งตั้ง
ในประเทศไทย แต่ที่เจริญชีวิตรุ่งเรืองสูงเด่นเกินกว่าคติความคาดคิด
ของญาติมิตรมาได้ถึงเพียงนี้ ทางพระพุทธศาสนานิยมว่า เพราะคุณ

ความดีในปางก่อนส่งเสริมเป็นกำลัง นำให้ชีวิตในปัจจุบันสู่ทางของความรุ่งเรือง เริ่มแต่เป็นนักเรียนศึกษาวิชาสามัญมาตราบเท่าได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม และศึกษาภาษาฝรั่งเศส มีความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง ด้วยสติปัญญาสามารถมาก จึงสอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตได้เมื่ออายุยังไม่ทันครบ ๒๐ ปี จากนั้นได้สมัครทำงานในหน้าที่เสมียนสำนักงานทนายความและกรมราชทัณฑ์ ตราบเท่าถึงได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงยุติธรรมให้ทุนไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส ได้เล่าเรียนจนได้ปริญญาเป็นดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมายและสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ

อาศัยท่านรัฐบุรุษอาวุโสมีสมองปราดเปรื่องในด้านกฎหมาย มุ่งมั่นแต่จะให้ประเทศชาติมีความเจริญเทียมทันนานาอารยประเทศ ได้ชักชวนบุคคลกลุ่มหนึ่งให้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ได้ร่วมดำเนินการตามระบอบประชาธิปไตย จัดการปกครองปรับปรุงแก้ไขเพื่อความเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ เพราะปราดเปรื่องในความคิด ผู้ที่ร่วมคณะตามไม่ทันจึงมีความเห็นขัดกันเป็นธรรมดา เมื่อถูกกระทบกระเทือนในกลุ่มนักการเมืองชวนให้เป็นที่อึดหนะระอาใจอยู่เสมอ แต่เพราะมีใจมั่นคงจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อย่างแน่นแฟ้น จึงชวนให้เกิดกำลังใจมีความอดทนเพื่อส่วนรวมอยู่ได้

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสได้มอบกายถวายชีวิตโดยใช้สติปัญญาสามารถดำเนินรัฐธรรมาภิบาลนโยบาย ด้วยนโยบายอันเฉียบแหลม จัดระบบการปกครองให้ทันเหตุการณ์ทุกตำแหน่งหน้าที่ ดังจะเห็นความสำคัญในสมัยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้ปฏิบัติงานเป็นผลดีแก่บ้านเมืองที่สำคัญหลายประการ เช่น การร่างพระราช-

บัญญัติเทศบาลเปิดโอกาสให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น การป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้ายภายใต้ทัศนคติเพื่อให้ผู้พ้นโทษ แล้วมีที่ดินของตนเอง และเสนอให้รัฐบาลจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชา ธรรมศาสตร์และการเมือง

สมัยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญ คือ ได้บอกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศต่าง ๆ อาศัยหลักดุลยภาพแห่งอำนาจให้ประเทศเหล่านั้นยอมทำสนธิสัญญา ฉบับใหม่ ซึ่งประเทศไทยได้รับเอกราชอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ตลอดมา จนถึงปัจจุบัน ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็ได้ร่วมกับคนไทยผู้รักชาติทั้งภายในและนอกประเทศจัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้น เพื่อร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านและกวาดล้างกองทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย จนกระทั่งได้รับการรับรองและยกย่องจากฝ่ายสัมพันธมิตร มีผลให้การประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาเป็นโมฆะ ไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย นับว่าเป็นกำลังอันยิ่งใหญ่นำประเทศให้รอดจากการเป็นผู้แพ้ให้กลับเป็นฝ่ายชนะอย่างน่าอัศจรรย์

อนึ่ง เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัต สู่นคร ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ท่านได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอเนกประการ จึงมีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส มีหน้าที่รับปรึกษาราชการแผ่นดินเพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป นับเป็นเกียรติอันยิ่งใหญ่ที่ไม่มีใครเทียมถึงอีกประการหนึ่ง

ตามนัยยะบางประการที่น่าชีวประวัติมาแสดงพอเป็นอุทาหรณ์นี้ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของปรีชาสามารถปรารถ

ไม่เลือกว่าจะจับงานประเภทใด ล้วนแต่ยังงานประเภทนั้นให้สมบูรณ์
พูนผลเจริญทันเหตุการณ์ด้วยความเหมาะสมทุกตำแหน่ง ทั้งนี้ก็เพราะ
อาศัยปรีชาสามารถที่ได้อบรมศึกษาเป็นส่วนสำคัญ แม้จะมีชาติตระกูล
ต่ำต้อยเพียงไร ก็ย่อมตั้งตนได้เพราะความสามารถฉลาดเฉลียว สมที่
จะเป็นข้าราชการสนองพระเดชพระคุณ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
ได้เป็นอย่างดี สมดังพุทธภาษิตที่เชิญมาเป็นหัวข้อเทศนาว่า

“ปัญญวา พุทธิสมฺปนฺโน วิธานวิธโกวิท

กาลญญ สมยญญ จ สราชวสตี วเสติ”

หมายความว่า ผู้มีปัญญา ถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธี
จัดการงาน รู้กาลและรู้สมัย เขาพึงอยู่ในราชการได้ ดังนี้

อันคุณธรรม คือ ปัญญานี้ ถึงจะมีจิตอภัยมาแต่ชาติ
กำเนิดบ้าง ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับการใช้ในการดำเนินชีวิต ยังอาศัย
การศึกษาในปัจจุบันประกอบอบรมเพื่อเพิ่มเติมจากครูอาจารย์อีกตาม
สามารถ ด้วยวิธีศึกษาจดจำความรู้ของครูอาจารย์มาเป็นความรู้ของตน
ถ้าไม่พยายามอบรมประกอบการศึกษาให้ทวิอยู่เสมอแล้ว ย่อมถึง
ความเสื่อมสิ้นสูญเป็นผู้ต้อยถอยปัญญา ท่านสรรเสริญคุณปัญญาไว้
หลายประการ เช่น แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี ปัญญาเป็นดังแสง
สว่าง ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน ความได้ปัญญาให้เกิดผลดังนี้

การที่จะอบรมปัญญาให้เกิดมีต้องอาศัยประพุดติอยู่ใน
หลักเกณฑ์การศึกษาลักษณะหนึ่ง ว่าด้วยยี่ตองค์คุณ คือ สุ จิ ปุ ลิ
หรือฟัง คิด ถาม จด อีกลักษณะหนึ่งว่าต้องอาศัยการหมั่นสดับตรับฟัง
จากการสอนของครูอาจารย์ หรือการอ่านตำรับตำราเรียกว่า “ตรรกยะ”
หมั่นคิดนึกตรึงตรองใคร่ครวญเหตุการณ์ความรู้ที่ได้สดับมาเรียกว่า
“จิตตามัย” และหมั่นฝึกฝนอบรมพากเพียรพยายามฝึกฝนอบรมจน
สมเหตุสมผล เรียกว่า “พละนามัย” ทั้ง ๒ ลักษณะนี้ ก็เป็นแนวทาง

ความฉลาดอย่างเดียวกัน คือ ต้องอาศัยการสดับตรับฟังจากครูบาอาจารย์หรือตำรับตำราต่าง ๆ เป็นการจดจำความรู้ของอาจารย์มาเป็นความรู้ของตนเป็นเบื้องต้นก่อน เพราะความรู้ของครูอาจารย์ที่ได้สั่งสอนศิษยานุศิษย์ก็คือ วิชาสามารถของท่าน เมื่อท่านสั่งสอนก็คือ ถ่ายความรู้ให้แก่เด็ก เมื่อศิษย์จดจำคำสอนของครูไว้ได้ละเอียดถี่ถ้วนเพียงไร ก็ชื่อนำความรู้ของครูมาเพิ่มเติมความรู้ของเด็กให้สูงเด่น เผลียวฉลาดกว้างขวางยิ่งขึ้น จึงเรียกได้ว่า จะเกิดมีความรู้ เผลียวฉลาดเป็นปัญญาสามารถในการดำรงชีวิตสืบไป

เบื้องต้นต้องอาศัยการสดับตรับฟังภายในครอบครัวมีจากรมารดาบิดาเป็นต้นก่อน และท่านกล่าวว่า มารดาบิดาเป็นครูคนแรกของลูกอยู่แล้ว เมื่อมีการศึกษาศิลปวิทยาการด้วยการสดับตรับฟังคำสอนของครูอาจารย์ ตลอดทั้งอ่านจากตำราซึ่งบรรจุคำสอนของครูอาจารย์ ต้องอาศัยความใคร่ครวญตรึกตรองตามหลักเหตุผล ดีเลวควรไม่ควร เป็นประโยชน์หรือไร้ประโยชน์อย่างไรอีกชั้นหนึ่ง มิใช่เชื่อกันตามไปโดยง่าย เป็นการน้อมใจเชื่อ หลงใหลใฝ่ฝันไปตามเป็นโลกาธิปไตย เมื่อใคร่ครวญคิดพิจารณาเหมาะสมเหตุผล สิ่งชั่วควรละเว้นก็ละเว้น ไม่ประพฤตีสวนชั่วใหม่เพิ่มเติม อบรมฝึกฝนส่วนที่เป็นคุณงามความดี มีคุณประโยชน์แท้จริง ทั้งแก่ตนและผู้อื่น จึงยึดดำเนินตาม ทำนองฟังด้วยยอมได้ปัญญา เข้าลักษณะ “จินตามยปัญญา” ถ้าไม่สะดวกใจด้วยยังติดใจสงสัยเคลือบแคลงบางข้อบางตอนก็อย่าอหังการหรือทำนองคมในฝักเกรงเสียศักดิ์ศรีภูมิฐาน จะเป็นการทอนความเฉลียวฉลาดเนื่องมาจากการสดับและการใคร่ครวญให้ลดน้อยถอยกำลัง อันจะหมดความเข้มแข็งเพราะไม่รอบรู้ในกิจการนั้น ๆ อย่างถ่องแท้ อย่างนี้ก็ต้องอาศัยการอบรมฝึกฝน บากบั่นหมั่นเพียรในการไต่ถามสอบสวนจากครูอาจารย์หรือผู้รู้ทั้งหลายจนสิ้นสงสัย

หมดความลึกลับ มีแต่ความโปร่งใจ ปลื้มใจโดยคนเดียว และถ้ามีคน
ตั้งใจสงสัยในบางเรื่องบางราว นำให้ต้องไต่ถามเพื่อความเข้าใจถูกต้อง
สืบไปเช่นนี้ เมื่อเกิดความหลงลืมหรือเข้าใจผิดพลาด ก็ยากที่จะมี
หลักฐาน ยิ่งจดจำติดสมองได้ นับว่าเป็นการจารึกอย่างวิเศษ เพราะ
ติดตัวอยู่เสมอไม่เหมือนจดอยู่ในสมุดหรือภาชนะอย่างอื่น ย่อมนำ
ไปไหนได้ยาก เมื่อมีการจดจำจารึกได้เช่นนี้แล้ว เป็นอันได้ปฏิบัติตน
ครบองค์คุณของผู้เฉลียวฉลาดที่ท่านกล่าวเตือนว่า คนที่ขาดการฟัง
คิด ถาม และจดเสียแล้ว เขาจะเป็นคนฉลาดไม่ได้เลย ด้วยประการ
เช่นนี้

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสได้ดำเนินชีวิตตามหลักของนักปราชญ์ที่
มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาการมาแต่เยาว์วัย และเร่งศึกษาวิชาการให้
เจริญกว้างขวางตามลำดับอายุ เป็นการเพิ่มเติมความเฉลียวฉลาดจน
สามารถหยั่งทราบเหตุแห่งความเสื่อมเสีย เหตุแห่งความเจริญวัฒนา
และทราบเหตุเพื่อละความเลว อดทนและหมั่นอบรมตน จึงเป็น
ผู้สามารถยกตนขึ้นจากฐานะลูกชานา ขึ้นสู่ฐานะรัฐบุรุษอาวุโส
เฟื่องฟูด้วยเกียรติคุณทั่วประเทศตลอดถึงต่างประเทศ แม้ว่าชีวิต
จะแตกดับถึงอสัญกรรมไปแล้วก็ตาม ส่วนคุณงามความดีที่ประดับ
ประเทศชาติยังคงเป็นอนุสาวรีย์ปรากฏรับความสดุดีจากกัลยาณชน
ตลอดกาลปาวสาน ขออำนาจกุศลทักษิณานุประทานที่ปิยชนทั้งหลาย
มีท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประธาน ได้พร้อมใจกันบำเพ็ญ
เนื่องในดิถีศุภวาระ ๑๐๐ วันแห่งการถึงอสัญกรรมคืนนี้ จงประมวล
เป็นมหากุศล บันดาลถึงรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ให้มีแต่ความ
เกษมสำราญตามควรแก่ปิตุวิสัยในสัมปรายภพ สมเจตนาปรารถนาที่
คิดถึงของปิยชนทั้งหลายทุกประการ

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย
ตรวจราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
หน้าวิหารพระมงคลบพิตร ประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๘

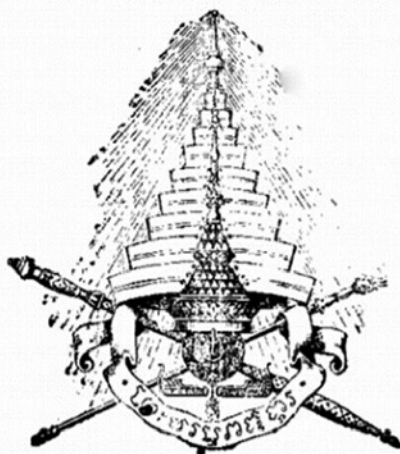
ชื่อ “ปรีดี” กับสกุล “พนมยงค์”

ดุษฎี พนมยงค์

นามสกุล “พนมยงค์” เป็นนามสกุลที่เริ่มใช้ตั้งแต่มีพระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ. ๒๔๕๖ โดยมีบรรพบุรุษที่สืบทอดกลับไปได้ถึงสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา นับเนื่องจนถึงปัจจุบันก็เกือบ ๓๐๐ ปี และในสกุลนี้ มีบุคคลสำคัญของโลกอยู่ด้วยผู้หนึ่ง ชื่อ “ปรีดี”

แม้นาม “ปรีดี พนมยงค์” จะเป็นที่รู้จักกันพอสมควร แต่ที่มาของทั้งชื่อและนามสกุลของบุคคลผู้นี้ อาจมีผู้ที่ทราบที่มาไม่มากนัก บ้างก็เข้าใจคลาดเคลื่อนไป ดังที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้ปรารภไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐ ว่า “ในการที่นำประวัติบรรพบุรุษ (เรื่อง “สกุล พนมยงค์”) มาตีพิมพ์ครั้งนี้ เนื่องจากได้มีชาวต่างประเทศเขียนประวัตินายปรีดี ซึ่งมีข้อความคลาดเคลื่อนความจริงหลายประการ และต่อมาได้มีผู้คัดลอกต่อ ๆ กัน จนทำให้ผู้อ่านเข้าใจผิด”

ในวาระ ๑๒๐ ปีชาตกาลของนายปรีดี จึงขอนำข้อเขียนของนายปรีดีเรื่อง *สกุล พนมยงค์* มาเผยแพร่อีกครั้งหนึ่ง โดยได้เพิ่มเติมภาพประกอบ และเขียนข้อความในตอนท้ายเรื่องชื่อ “ปรีดี” เพิ่มเติม

พระราชบัญญัติ ชนานนาม สกฤต

พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

มีพระบรมราชโองการใน พระบาท สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบ
ทั่วกันว่า ทรง พระราชดำริเห็นว่า สมควร จะมีบัญญัติ วิถี จด ฐะ เบียร
คน เกิด คน ตาย แด ทำงาน สมรส ให้เป็น การ มีน คง รัช เจษ สืบไป
แต่ วิถี จด ฐะ เบียร อัน นี้ ย่อม ขาด ขาด สอด สอด คำ หิน รูป พร ณ ด้น ฐาน บุท คน
สธ เกื่อ เกา เหล่า กอ ดิบ มา แต่ บิดา มารดา ไค . ให้ ได้ ความ แน่น ย่า
กัณ จัง จะ ทำ ไค เพื่อ จะ ให้ เป็น ผล ดำ เจริญ ดัง พระราช ประสงค์ คนี้ ทรง
พระราชดำริว่า บุท คน ทุ ก ๆ คน จำ ต้อง มี ทั้ง ชื่อ ตัว แด ชื่อ สกฤต แด วิถี

สกุล พนมยงค์^๑

-๑-

ณ บริเวณฝั่งเหนือของคลองเมืองหลวง ห่างจากมุกกำแพงพระราชวังโบราณ (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ด้านตะวันตกประมาณเกือบ ๑ กิโลเมตร มีวัดหนึ่งตั้งอยู่ ผู้เฒ่าได้เล่าสืบทอดต่อ ๆ กันมาว่า พระนมแห่งพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นผู้สร้างวัดนั้น พระนมนั้นมีชื่อว่า “ประยงค์” (ตรงกับชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งเรียกตามภาษาบาลีว่า “ปิงคุ”) ในสมัยโน้นชาวกรุงออกเสียงเรียกพระนมว่า “พะนม” โดยไม่มี “ร” กล้า และเขียนโดยไม่ประวิสรรชนีย์เป็น “พนม” ทำนองเดียวกับใช้คำว่า “ข้าพเจ้า” แทนคำว่า “ข้าพระเจ้า” และทำนองเดียวกับอีกหลายคำที่ชาวกรุงฯ ไม่ออกเสียง “ร” กล้า และเขียนโดยไม่ประวิสรรชนีย์ ส่วนบุคคลที่มีชื่อหลายพยางค์นั้น ชาวกรุงฯ ก็นิยมเรียกแต่พยางค์ต้นหรือพยางค์ท้าย เช่น เรียกผู้ที่ชื่อ “ประยงค์” ว่า “ยงค์” พระนมประยงค์จึงเป็นที่รู้จักของชาวกรุงฯ ในนาม “พนมยงค์” วัดนั้นจึงมีชื่อตามชื่อของผู้สร้างวัด “พนมยงค์” และมีการเขียนชื่อวัดตามอักษรวิธีเช่นนั้นสืบทอดกันมาหลายชั่วคน (เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้มีผู้เขียนชื่อวัดนั้นว่า “พนมยง” ซึ่งมีความหมายแตกต่างกับชื่ออันเป็นประวัติของวัดนั้น)

^๑ งานชิ้นนี้นายปรีดี พนมยงค์ เขียนขึ้นสมัยเมื่อพำนักอยู่ในสาธารณรัฐราษฎรจีน ท่านผู้หญิงพูนศุขนามาพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ *สกุล พนมยงค์* เนื่องในวันปรีดี พนมยงค์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๐.

เมื่อพระนมประยงค์หรือพนมยงค์ได้สร้างวัดนั้นสำเร็จแล้ว ได้ไปนมัสการพระพุทธบาท และพระพุทธฉายแขวงเมืองสระบุรี แล้ว ได้สถาปนาพระเจดีย์องค์หนึ่งเป็นพุทธบูชาบนยอดเขาหนึ่ง ซึ่งอยู่ทิศใต้ของเขาพระฉายประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ราษฎรจึงเรียกเขาแห่งนี้ว่า เขา “พนมยงค์” (กาลล่วงเลยมาช้านานจึงมีบางคนเขียนชื่อเขาแห่งนี้ว่า “พนมยงค์”)

พระนมประยงค์หรือพนมยงค์ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ บริเวณฝั่งใต้ของคลองเมือง ตรงข้ามวัดพนมยงค์ ผู้สืบสายจากท่านก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่นั้นและในบริเวณใกล้เคียงวัดนั้น เมื่อกาลล่วงเลยมานาน ผู้สืบสายจากท่านไม่อาจลำดับวงศ์ญาติถอยหลังขึ้นไปหลายชั่วคนได้ แต่มีสิ่งผูกพันอยู่อย่างหนึ่ง คือ ผู้สืบสายเหล่านั้นนับถือว่า วัดพนมยงค์เป็นวัดของปู่ย่าตายายหรือของบรรพบุรุษ แม้ผู้ที่อพยพไปตั้งภูมิลำเนาห่างไกลก็ได้ทำบุญ ณ วัดนั้นตามโอกาส

โดยเฉพาะที่ดินซึ่งเรือนของพระนมประยงค์ปลูกอยู่นั้น เป็นมฤตตกทอดมาหลายชั่วคนถึงนายเกริน ซึ่งเกิด ณ ที่นั้นในระหว่างที่กองทัพแห่งกษัตริย์พม่ารุกรานกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐

บิดาของนายเกริน เป็นบุตรของนายกองคนหนึ่งแห่งกองทัพไทยที่ทำการต่อต้านกองทัพพม่า ณ ตำบลสี่ลูก และได้สิ้นชีวิตในการต่อสู้ข้าศึก ณ ตำบลนั้น เมื่อมารดานายเกรินรู้ข่าวการตายของสามี และการรุกของข้าศึกเข้ามาใกล้กรุงฯ ยิ่งขึ้นแล้ว ก็ได้พานายเกรินพร้อมด้วยญาติบางคนลงเรือ รีบแจวและพายออกไปทางแม่น้ำป่าสักถึงบ้านญาติ ณ ตำบลท่าหลวง แขวงเมืองสระบุรี ซึ่งคิดจะเนา ห้างไกลจากกรุงฯ อันเป็นเป้าหมายของข้าศึก และได้อาศัยอยู่กับญาติที่นั่น จนกระทั่งพระเจ้าตากสินได้นำราษฎรขับไล่กองทัพพม่าออกไปจากกรุงศรีอยุธยาแล้ว มารดานายเกรินจึงได้พานายเกรินกลับมาบ้านหน้า

วัดพนมยงค์ ซึ่งถูกข้าศึกทำลายเช่นเดียวกับบ้านของชาวกรุงฯ และวัดต่าง ๆ ในกรุงนั้น

มารดานายเกริ่นได้ปลูกเรือนไม้ไฟเพื่ออาศัยเป็นการชั่วคราวขึ้น ณ ที่ดินนั้น แล้วได้ทำขนมชนิดต่าง ๆ จำหน่าย ขนมนั้นมีรสโอชะ ซึ่งเป็นที่รู้จักของชาวกรุงฯ ว่า ขนมบ้านหน้าวัดพนมยงค์ ฝีมือในการทำขนมของมารดานายเกริ่นนั้นได้ถ่ายทอดให้แก่ผู้สืบสายซึ่งประกอบอาชีพนั้นต่อมาอีกหลายชั่วคน

เนื่องจากครอบครัวของพวกที่อยู่ในบริเวณวัดพนมยงค์มาแต่ก่อนซึ่งหลบภัยจากกองทัพพม่า แล้วได้อพยพกลับมาบ้านเดิมภายหลังที่กองทัพพม่าถูกขับไล่ไปแล้วนั้น จึงเป็นเหตุให้บริเวณใกล้เคียงวัดนั้นกลับพื้นเป็นย่านตลาดขึ้นอีก มารดานายเกริ่นได้ขยายการค้าดังกล่าวแล้วยิ่งขึ้น จึงสามารถสร้างเรือนฝากระดานขึ้น ณ ที่เดิมนั้น และได้เป็นหัวแรงในการออกเงินกับชักชวนญาติมิตรกับผู้มีจิตศรัทธา สถาปนาโบสถ์วัดพนมยงค์ที่ถูกทำลายขึ้นใหม่ บนรากฐานของโบสถ์เก่า และสถาปนาศาลาการเปรียญกับกุฏิสงฆ์ขึ้น แล้วนิมนต์พระภิกษุจากวัดอื่นมาอยู่ที่วัดพนมยงค์

เมื่อนายเกริ่นมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ก็ได้อุปสมบทจำพรรษาอยู่ที่วัดนั้นเป็นเวลาว่า ๑๐ พรรษา แล้วได้เป็นสมภารแห่งวัดนั้น แล้วลาสิกขาบทเป็นฆราวาส

นายเกริ่นลาสิกขาบทแล้วแต่งงานกับ แก้ว บุตรีของหัวหน้านคณะปีพาทย์ดาบลสวนพริก มีบุตร ๔ คน คือ ปิ่น บุญมา ทรัพย์ อัน

ปิ่น แต่งงานกับ ก๊ก แซ่ตั้ง มีบุตรชาย ๒ คน คือ เกิด และ ตัว ทายาทสืบต่อมาได้แยกย้ายภูมิลำเนาจากบ้านเดิม จึงมีนามสกุลต่าง ๆ กันตามที่ทางการตั้งให้ แต่มีทายาทสาขาหนึ่งที่มีนามสกุลว่า “พนมยงค์”

บุญมา แต่งงานกับ พระพิทักษ์เทพธานี (ด้วง) ผู้ช่วยรักษา
กรุง (สมัยที่ทางการยังคงถือว่า พระนครศรีอยุธยาเป็นกรุงเก่าของไทย
จึงเรียกตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนี้ว่า ผู้รักษากรุง) ทายาทสืบต่อมา
มีนามสกุลว่า “ณ ป้อมเพชร”

ทรัพย์ แต่งงานกับจิ้นผู้หนึ่ง มีบุตรชาย ๒ คนชื่อ รื่น และ
ฝิ่ง (ขุนประเสริฐ) มีบุตร ๓ คนชื่อ สุข เผือก จันทร และอื่น ๆ ที่ไม่
แต่งงาน

-๒-

นายก๊ก แซ่ตั้ง ซึ่งเป็นบรรพบุรุษฝ่ายชายของสกุลพนมยงค์
นั้น เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๗ ที่หมู่บ้านเอื้อง ขว่งเท่งไฮ้ (แปลว่า ทะเล
แห่งสันติภาพ) เขตแต้จิ๋ว ประเทศจีน (บรรพบุรุษได้อพยพจาก
เขตฮกเกี้ยน มาตั้งเป็นหมู่บ้านเอื้องขึ้น หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ไม่ไกลจาก
ตำบลไฮฮวง) นายก๊กได้เข้ามาพึ่งโพธิสมภารของประเทศไทยเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๕๗

ตามบันทึกของบรรพบุรุษแซ่ตั้งแห่งหมู่บ้านเอื้อง กล่าวว่า
ก๊กเป็นลูกของเส้ง เส้งเป็นลูกของเฮง เฮงไปเมืองไทยเมื่อเส้งยังเล็กอยู่
แม่ของเฮงเป็นอาของ “แต่อ๋อง” (จิ้นแต้จิ๋วเรียกพระเจ้ากรุงธนว่า “แต่
อ๋อง”) เฮงช่วยแต่อ๋องรบพม่าตาย เส้งส่งก๊ก ลูกชาย ไปค้าขายที่เมือง
ไทย

ตามที่บรรพบุรุษได้เล่าให้ฟังเพิ่มเติมประกอบด้วยอาศัย
เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเฮง ปู่ของก๊ก เป็นดังต่อไปนี้

เฮงได้เข้ามาเมืองไทยในรัชสมัยของพระเจ้าที่นั่งสุริยา-
มรินทร์^๒ ได้พักอยู่กับญาติฝ่ายจีนของพระเจ้านครในบริเวณคลอง
สวนพลู (สมัยนั้นเป็นบริเวณที่ชาวจีนอาศัยอยู่)

เมื่อกษัตริย์พม่าได้ส่งกองทัพมารุกรานอาณาจักรไทย และ
สามารถทำลายแนวต้านทานที่มีอยู่ประปรายได้แล้วเคลื่อนกำลังเข้ามา
ใกล้กรุงฯ นั้น พระมหากษัตริย์จึงได้มีพระบัญชาให้เจ้าหน้าที่รวบรวม
ราษฎรจำนวนหนึ่งเข้าไปรักษาป้องกันกำแพงกรุง โอกาสนั้นมีชาวจีน
จำนวนหนึ่งซึ่งรวมทั้งนายเฮงได้อาสาสมัครเข้าร่วมกับราษฎรไทยใน
การนั้นด้วย ทางกรุงไทยจึงได้มอบให้คนจีนเหล่านั้นสังกัดอยู่ในกองที่
พระยาตากเป็นผู้บังคับบัญชา

โดยที่ฝ่ายไทยไม่มีหน่วยต้านทานนอกกำแพงกรุงฯ เหลือ
อยู่เลย กองทัพพม่าจึงสามารถล้อมกรุงฯ ไว้รอบด้าน แล้วใช้ปืนใหญ่
ระดมยิงกรุงฯ พระยาตากเห็นว่า ตามสภาพเช่นนั้นประกอบด้วย
พระมหากษัตริย์ไม่ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม และอ่อนแอในการ
ป้องกันประเทศชาติ กรุงศรีอยุธยาจะต้องเป็นอันตราย พระยาตากจึง
ได้ชักชวนทหารไทยจีนภายใต้การบังคับบัญชาของตนตีฝ่าวงล้อมพม่า
เพื่อรวบรวมราษฎรไทยในชนบทและในหัวเมืองตะวันออกจัดตั้งเป็น
กองทัพราษฎรขึ้นใหม่ เพื่อกอบกู้เอกราชแห่งชาติไทย

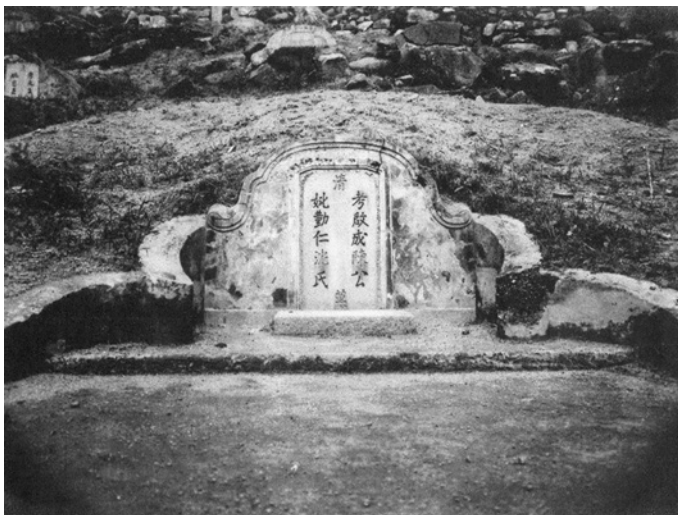
ฝ่ายครอบครัวของนายเฮงในประเทศจีนนั้นไม่ได้รับข่าว
คราวจากนายเฮงเป็นเวลาหลายปี เพราะภายหลังกรุงฯ ตกแล้ว การ
เดินเรือสำเภาระหว่างเขตแดนกับเมืองไทยได้หยุดชะงักไปชั่วคราว
ต่อมาภายหลังที่พระยาตาก ซึ่งราษฎรไทยยกย่องให้เป็นประมุขแห่ง

^๒ หรือพระเจ้าเอกทัศ เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้ายแห่งกรุงศรีอยุธยา ครอง
ราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๐๑ – พ.ศ. ๒๓๑๐.

ชาติไทย ได้ย้ายเมืองหลวงของชาติไทยไปตั้งอยู่ที่ธนบุรีแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการเดินเรือค้าขายติดต่อกับประเทศจีนอีก มารดาของนายเฮงจึงได้ฝากจดหมายมากับนายเรือ เพื่อมาถวายพระเจ้ากรุงธนหนึ่งฉบับ แสดงความชื่นชมยินดีในการที่ได้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งชาติไทย และได้ถามข่าวนายเฮงด้วย พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตอบไปว่า นายเฮงได้ลั่นชีพในการรับใช้พระองค์ต่อสู้อย่างกล้าหาญกับศัตรูของชาติไทย และได้พระราชทานเงินพดด้วงจำนวนหนึ่งแก่ครอบครัวของนายเฮง

นายเฮงมีบุตรชายคนหนึ่งชื่อ เล้ง ซึ่งเกิดในประเทศจีน ก่อนที่นายเฮงเดินทางไปกรุงศรีอยุธยาเพียงไม่กี่เดือน มารดาของนายเฮงตั้งใจไว้ว่า เมื่อนายเล้งเป็นหนุ่มพอสมควรแล้ว ก็จะให้เดินทางมาประเทศไทยเพื่อรับใช้พระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ต่อมาเกิดมีการเปลี่ยนพระราชวงศ์ใหม่ในประเทศไทย นายเล้งจึงมิได้เข้ามาในประเทศไทย โดยทำมาหากินทางกสิกรรมในประเทศจีนต่อไป นายเล้งได้แต่งงานมีบุตรหลายคน คนหนึ่งเป็นชายชื่อ ก๊ก

เมื่อนายก๊กมีอายุ ๒๐ ปีเศษแล้ว การทำมาหากินของบิดามารดาในประเทศจีนฝืดเคืองมาก บิดานายก๊กจึงให้นายก๊กเดินทางเข้ามาพึ่งโพธิสมภารของราษฎรไทย ก่อนออกเดินทางบิดานายก๊กได้มอบเงินพดด้วง ๑ ตำลึงดังกล่าวข้างบน ซึ่งเป็นมฤตกตกทอดมาให้แก่นายก๊ก โดยกำชับว่า จะใช้เงินนั้นได้เฉพาะเป็นการลงทุนในการทำมาหากินเท่านั้น วันหนึ่งของเดือน ๓ (กุมภาพันธ์) ในรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เรือสำเภานายก๊กโดยสารมาจากประเทศจีนได้ถึงกรุงเทพฯ นายก๊กพักอยู่ที่กรุงเทพฯ ไม่นานก็เดินทางไปอยุธยาเพื่อตั้งต้นประกอบอาชีพ ณ ที่นั้น

สุสานของนายเส็งและนางย้ง ภรรยา
ณ ตำบลเอ็ดดิง อำเภอเท่งไฮ้ มณฑลกว่างตุง
ข้อมูลจากคุณกมลลักษณ์ ตั้งทรงศิริศักดิ์

นายก็มีความรู้ในการทำแบ่งข้าวหมัก ทำขนมแบบจีน ทำเต้าหู้ และเต้าเจี้ยว จึงได้เอาเงินพดด้วง ๑ ตำลึงที่มีติดตัวมาออกจำหน่าย เพื่อได้เงินและเบี้ยที่ใช้กันในสมัยนั้นเป็นทุนในการทำแบ่งข้าวหมักและทำข้าวหมักจำหน่าย ปรากฏว่า จำหน่ายได้มากขึ้นเป็นลำดับ นายก็ปรารถนาที่จะขยายการค้ากว้างขวางขึ้น จึงได้ขอยืมเงินจำนวนหนึ่งจากญาติสมทบกับเงินที่นายก็ทำมาหาได้ ซื้อมาหนึ่งหลังไปจอดอยู่ที่บริเวณตลาดใกล้วัดพนมยงค์ แล้วขยายการค้าที่มีอยู่ต่อไป อีกทั้งได้ทำขนมแบบจีน เต้าหู้ เต้าเจี้ยวเพิ่มขึ้นอีก ในเวลาไม่นานนายก็สามารถชำระหนี้ให้แก่ญาติได้หมดสิ้นแล้ว ยังมีเงินเหลืออยู่ จึงได้เอา

เงินนั้นให้ผู้อื่นกู้ยืม ฐานะของนายกกิ่งจึงเปลี่ยนจากผู้มีทุนน้อยมาเป็น
นายทุนขนาดกลางของหัวเมืองนั้น

เมื่อนายกกิ่งมีฐานะเป็นนายทุนขนาดกลางแล้ว ได้แต่งงาน
กับ ปิ่น บุตรีนายเกริ่น โดยมีสินสอดทองหมั้นและเงินกองทุน และใช้
แพขนายกกิ่งเป็นแพหอ ดังนั้น นายกกิ่งจึงได้ย้ายแพจากที่เดิมมาจอด
ที่หน้าบ้านของนายเกริ่น ตรงข้ามวัดพนมยงค์

นายกกิ่งนางปิ่นได้ร่วมกันขยายการค้า ซึ่งทั้งสองฝ่ายเคยทำ
มาแต่ก่อน ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น คือ มีการทำขนมแบบจีนและแบบไทย
อีกทั้งปรุงแต่งขนมขึ้นใหม่อีกหลายอย่าง

นายกกิ่งได้ปรับปรุงตนเองให้เหมาะสมแก่ความเป็นอยู่และ
วัฒนธรรมของครอบครัวนางปิ่น โดยสรงนความเป็นอยู่ และวัฒนธรรม
จีนที่ไม่ขัดต่อความเป็นอยู่และวัฒนธรรมไทย นายกกิ่งได้มีจิตศรัทธา
นับถือพุทธศาสนาตามแบบไทย เป็นอุปัฏฐากวัดพนมยงค์ นอกจาก
บำเพ็ญกุศลตามเทศกาลไทยแล้ว นายกกิ่งยังคงทำพิธีกรรมระลึกถึงคุณ
บุญการีในเทศกาลตรุษและสารทจีน

แม้นายกกิ่งนางปิ่นจะมีทาสไว้ใช้แรงงานตามสภาพของ
ผู้มีเงินเหลือกินเหลือใช้ในสมัยนั้นก็ดี แต่เนื่องจากเป็นผู้เลื่อมใสใน
พุทธศาสนา จึงได้ปลดปล่อยทาสชายให้เป็นไทหลายคนโดยทำการ
อุปสมบททาสเหล่านั้นเป็นพระภิกษุ วิธีการปลดปล่อยทาสเช่นนั้น
ได้สืบทอดต่อมาจนถึงบุตรหลานของนายกกิ่งนางปิ่นในสมัยที่ระบบทาส
ยังคงมีอยู่

นายกกิ่งได้ถึงแก่กรรมในวัยชรา นางปิ่นจึงได้จัดการฌาปนกิจ
ศพนายกกิ่งตามประเพณีไทย แล้วได้ส่งอัฐิและอังคารมาบรรจุไว้ใน
สุสานใกล้บ้านของนายกกิ่ง ต่อมาอีกไม่นานนางปิ่นก็ถึงแก่กรรม

นายกกิ่งนางปิ่นมีบุตรชาย ๒ คน คือ นายเกิดกับนายตัว

นายเกิดแต่งงานแล้วยังคงอยู่ที่บ้านหน้าวัดพนมยงค์ และ
รับมรดกที่บ้านนั้นสืบต่อมา ส่วนนายตัวเมื่อแต่งงานแล้ว ได้ย้ายไปตั้ง
บ้านเรือนอยู่ห่างจากบ้านหน้าวัดพนมยงค์ประมาณ ๔๐๐ เมตร

นายเกิดได้เกิดในรัชกาลที่ ๓ เมื่อยังเยาว์ขณะที่เพิ่งเริ่ม
คลาน ได้ตกจากเปลลงไปในคลอง บิดามารดาพร้อมทั้งคนในบ้าน
ได้ช่วยกันงมขึ้นมาได้ นางปิ่นมารดาจึงตั้งชื่อให้บุตรนั้นว่า “บุญเกิด”
ซึ่งหมายถึงบุญกุศลช่วยให้เด็กนั้นเกิดมา นายก็กบิดาเห็นชอบด้วยใน
การตั้งชื่อบุตรเช่นนั้น แต่ต่อมานิยมเรียกชื่อนั้นแต่พยางค์ท้ายว่า “เกิด”

นายเกิดได้เรียนหนังสือไทยที่กุฏิสมาจารวัดพนมยงค์ เมื่อ
มีอายุ ๒๐ ปีบรรพณได้อุปสมบทจำพรรษาอยู่วัดพนมยงค์ ๑ พรรษา
แล้วลาสิกขาบทเป็นฆราวาสช่วยเหลือบิดามารดาในการทำมาหากิน
ต่อไป

ต่อมานายเกิดได้แต่งงานกับ **คุ่ม** บุตรีของผู้ประกอบการ
ค้าขายที่ตำบลพระงาม แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ (บัดนี้เป็นอำเภอ
วิเศษชัยชาญ)

นายเกิดนางคุ่มรับมรดกกิจการของนายก็กนางปิ่นแล้ว
ได้ขยายกิจการกว้างขวางยิ่งขึ้น ในการนั้นได้ปรับปรุงคุณภาพขนมให้
ดีขึ้นหลายอย่าง และได้ปรับปรุงการทำเต้าหู้และเต้าเจี้ยวให้ดีขึ้น โดย
จ้างครูจากประเทศจีนมาทำการสอนให้แก่บุตรของนายเกิดนางคุ่ม
เต้าเจี้ยวที่ปรับปรุงใหม่นั้นชาวกรุงฯ เรียกกันว่า เต้าเจี้ยวหวาน การ
ทำเต้าเจี้ยวอยุธยาของญาติรุ่นต่อ ๆ มาบางคนนั้นได้อาศัยวิธีที่สืบทอด
มาจากที่กล่าวนี้ นายเกิดนางคุ่มมีฐานะเป็นนายทุนและเจ้าท่าชมาก
ยิ่งขึ้นกว่าบิดามารดา

นายเกิดได้สนใจในศิลปดนตรี อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม
อย่างหนึ่ง ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษฝ่ายมารดา (นางปิ่น) จึงได้มีวง

เครื่องสาย ๑ วง และบุตรชายของนายเกิดก็ได้รับการฝึกหัดการดนตรี
นั้น

นายเกิดได้ถึงแก่กรรมในวัยชรา เมื่อฉาปนกิจศพแล้ว
นางคุ่มและบุตรได้จัดการสร้างเก๋งจีนเล็ก ๆ ไว้ที่ข้างกำแพงโบสถ์วัด
พนมยงค์ แล้วได้บรรจุอัฐิและอังคารไว้ในเก๋งนั้น

นายเกิดนางคุ่มมีบุตร ๘ คน คือ

๑. นางแพง

๒. นายฮวด

๓. นายซุน

๔. นางสาวจ้อย

๕. นายฉาย

๖. นายฮ้อ

๗. นายเสียง

๘. นางบุญช่วย

บุตรชายนายเกิดนางคุ่มซึ่งแต่งงานแล้ว ได้แยกครอบครัวไป
ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ตำบลหรือจังหวัดอื่น คือ นายฮวดได้ตั้งบ้านเรือน
อยู่ใกล้วัดเชิง นายซุนตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้วัดสามวิหาร ต่อมาย้ายไป
อยู่หน้าวัดมณฑป นายฉายย้ายไปอยู่ที่ตำบลปากน้ำบางพุทรา จังหวัด
สิงห์บุรี นายฮ้อย้ายไปอยู่ที่เกาะลอยใกล้วัดสะพานเกลือ

บุตรหญิงของนายเกิดนางคุ่มซึ่งแต่งงานแล้ว มีแพห่อซึ่งฝ่าย
ชายจัดหามาและจอดอยู่ที่บ้านหน้าวัดพนมยงค์ คือ นางแพง ๑ หลัง
และนางบุญช่วย ๑ หลัง

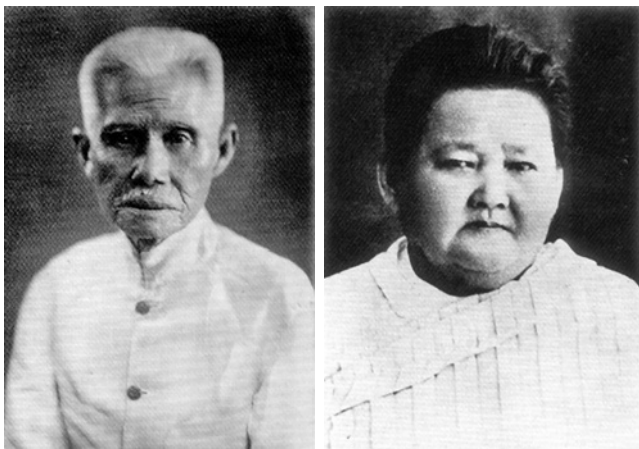
นายเสียงได้ไปทำป่าไม้และทำนาในอำเภออื่น แต่ครอบครัว
ยังคงอยู่ที่บ้านเดิม

ส่วนนางสาวจ๋วยมิได้แต่งงาน พี่น้องจึงตกลงให้เป็นผู้รับมรดกที่บ้านร่วมกับนายเสียง และดำเนินวิสาหกิจของบิดามารดาต่อไป ผู้ที่แต่งงานแยกครอบครัวแล้วนั้น ต่างก็ทำมาหากินตามกำลังทุนที่ได้รับแบ่งจากบิดามารดา บางคนก็พัฒนาทุนต่อไปได้ บางคนทำมาค้าขายไม่ขึ้นจึงทรุดโทรมลงยิ่งกว่าบิดามารดา บางคนร่ำรวยอยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วทรุดโทรม ส่วนกิจการที่นายเกิดนางคุ้มเคยทำอยู่นั้นบุตรไม่สามารถที่จะพัฒนาหรือรักษาไว้ให้คงที่ได้ คือ มีแต่ทรุดโทรมลงตามลำดับเพราะมีผู้อื่นทำการแข่งขันมากขึ้น และบริเวณใกล้วัดพนมยงค์หมดสภาพเป็นย่านตลาด เพราะคลองเมืองต้นเงินยิ่งขึ้น ต่อมารัฐบาลได้จัดตั้งศาลารัฐบาลมณฑลขึ้นที่วังจันทร์เกษมและศูนย์การปกครองขึ้นในบริเวณนั้น อีกทั้งได้มีตลาดใหม่ขึ้นที่หัวรอ และโรงบ่อนเบี้ยได้ย้ายจากที่ตั้งเดิมข้างวัดพนมยงค์ ไปอยู่ที่ตลาดหัวรอ จึงทำให้บริเวณใกล้วัดพนมยงค์หมดสภาพเป็นย่านตลาดอีกต่อไป การทำมาหากินของผู้ที่ยังอยู่บ้านเดิมนั้นจึงฝืดเคืองยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

-๓-

นายเสียงเกิดเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๙ ได้ศึกษาภาษาไทยกับภาษาบาลีที่วัดศาลาปูน ได้แต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนสั้น ๆ ไว้หลายเรื่อง ได้ฝึกฝนทางดนตรีมีฝีมือพิเศษทางซอด้วงและซออู้และหีบเพลง

เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุจำพรรษาอยู่ ณ วัดพนมยงค์ ๓ พรรษา

นายเลียงและนางลูกจันทน์ พนมยงค์

เมื่อลาสิกขาบทเป็นฆราวาสแล้ว ได้แต่งงานกับ ลูกจันทน์ บุตรีหลวงพานิชย์พัฒนากร (เป็ก) และนางพานิชย์พัฒนากร (เล็ก กิจจาทร)

ภายหลังแต่งงานแล้ว มีผู้แนะนำให้ นายเลียงสมัครเข้าทำราชการ เพราะมีพื้นความรู้ทางหนังสือพอสมควร แต่ นายเลียงชอบ อาชีพอิสสระ จึงได้สมัครเรียนการปลูกฝิ่นใช้ทรัพย์สิน ณ สำนักหม้อ อาตม์ขัน (ซึ่งต่อมามีบรรดาศักดิ์เป็นพระบำบัตสรพรโรค) สอบได้ ประกาศนียบัตรแล้วทำการปลูกฝิ่นแก่ราษฎรหลายราย ต่อมาได้ไปทำ ป่าไม้ในบริเวณพระพุทธรบาท ซึ่งขณะนั้นมีไข้จับสั่นระบาศเป็นประจำ นายเลียงไม่สามารถต้านทานต่อโรคนี้ได้ จึงต้องเลิกกิจการป่าไม้ นั้น ด้วยการขาดทุนมาก

นายเลียงเป็นผู้สนใจในกิจกรรม และที่สนใจที่สุด คือ การทำนา เมื่อได้พบกับผู้รู้จักครั้งไรก็จะพูดถึงแต่เรื่องทำนา แม้จะฝักใฝ่

ในการทำนาอยู่มากก็จริง นายเสียงมิได้ละเลยที่จะสงเคราะห์และให้การศึกษาแก่บุตรเลย พยายามส่งบุตรเข้าศึกษาเล่าเรียน ในชั้นต้นเมื่อยังเยาว์อยู่ที่ให้เรียนในโรงเรียนที่ใกล้บ้าน ครั้นโตขึ้นก็ส่งมาอยู่กับญาติและศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนกรุงเทพฯ ทำดังนั้นนับว่า ได้ผลดีสมควรประสงค์ เป็นอันว่า นายเสียงได้กระทำหน้าที่เป็นบิดาที่ดี และตั้งใจสงเคราะห์บุตรตามธรรมเนียม

ต่อมานายเสียงกับนางลูกจันทน์ได้ไปทำนาที่ตำบลท่าหลวง แต่เนื่องจากฝนแล้งติด ๆ กัน ๒ ปี การทำนาไม่ได้ผลต้องเป็นลูกหนี้ผู้อื่น จึงเลิกจากการทำนา ณ ที่นั้น

ต่อมานายเสียงได้ทำการหักร้างถางพงที่ว่างเปล่าที่ตำบลอุตะเถา ในสมัยที่ทุ่งบริเวณนั้นมีช้างป่า ก่อนที่ทางราชการจัดตั้งอำเภออุทัยน้อย (ปัจจุบันอำเภอวังน้อย) นายเสียงได้ทำนาในที่หักร้างไว้นั้น โดยต้องทำการต่อสู้กับช้างที่มารบกวนคอยกินต้นข้าว การทำนาไม่ได้ผล เพราะฝนแล้งบ้าง หรือบางปีมีน้ำท่วมมากบ้าง อีกทั้งมีเพลี้ยคอยรบกวนต้นข้าว ครั้นต่อมาบริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม ซึ่งได้รับสัมปทานจากรัฐบาลทำการชุดคลอง ได้ชุดคลองมาถึงบริเวณที่ดินซึ่งนายเสียงหักร้างไว้นั้น นายเสียงก็ต้องจ่ายเงินให้บริษัทเป็นค่าชุดคลองตามอัตรา นายเสียงไม่มีเงินของตนเองจึงจำต้องยืมเงินผู้อื่นมาจ่ายให้บริษัท ซึ่งทำให้นายเสียงมีหนี้สินรุงรังยิ่งขึ้นจากหนี้สินที่มีอยู่แล้ว เนื่องจากการทำนาไม่ได้ผล ฐานะของนายเสียงได้เปลี่ยนจากนายทุนน้อยในเมือง มาเป็นชาวนาผู้มีทุนน้อยในชนบท ที่กำลังอดคัดขัดสนมีหนี้สินยิ่งขึ้น นายเสียงต้องต่อสู้กับการอดคัดมาเป็นเวลาหลายปี จนกระทั่งโครงการชลประทานป่าสักใต้ของรัฐบาลได้ขยายไปถึงบริเวณที่นาของนายเสียง จึงช่วยให้นายเสียงกลับฟื้นเป็นชาวนา นายทุนน้อยแห่งชนบท

“ปู่”

ในระหว่างอยู่ที่ชนบทนั้น นายเลียงได้มีภรรยาอีกคนหนึ่งชื่อ

นายเลียงมีบุตรกับนางลูกจันทน์ ๖ คน คือ

๑. นางธราทรพิทักษ์ (เก็บ)

๒. นายปรีดี

๓. นายหลุย

๔. นางนิติทัศน์ประกาศ (ชื่น)

๕. นางเนื่อง ลิมปินันท์

๖. นายถนอม

นายเลียงมีบุตรกับนางปู่ ๒ คน คือ

๑. นายอรรถกิติกำจร (กลิ้ง)

๒. นางน้อม ตามสกุล

-๕-

ภายหลังที่นายเกิดกับนางคุ่มได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ๓๐ ปีเศษ จึงได้มีประกาศพระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ. ๒๔๕๖ สมัยนั้นราษฎรส่วนมากในหัวเมืองและชนบทไม่สนใจมากนักในการขอจดทะเบียนของตนภายในกำหนด กรมการอำเภอจึงคิดและแต่งตั้งจดทะเบียนให้ตามความสะดวกของกรมการอำเภอ

เนื่องจากบุตรชายหลายคนของนายเกิดได้แยกย้ายจากบ้านเดิมไปอยู่ตำบลอื่นหรือจังหวัดอื่น ฉะนั้น กรมการอำเภอจึงแต่งตั้งนามสกุลให้ตามตำบลที่ผู้นั้นตั้งบ้านเรือนอยู่ และหลานของนายเกิดบางคนที่กำลังรับราชการทหาร ก็ได้รับการแต่งตั้งนามสกุลจากผู้บังคับบัญชา

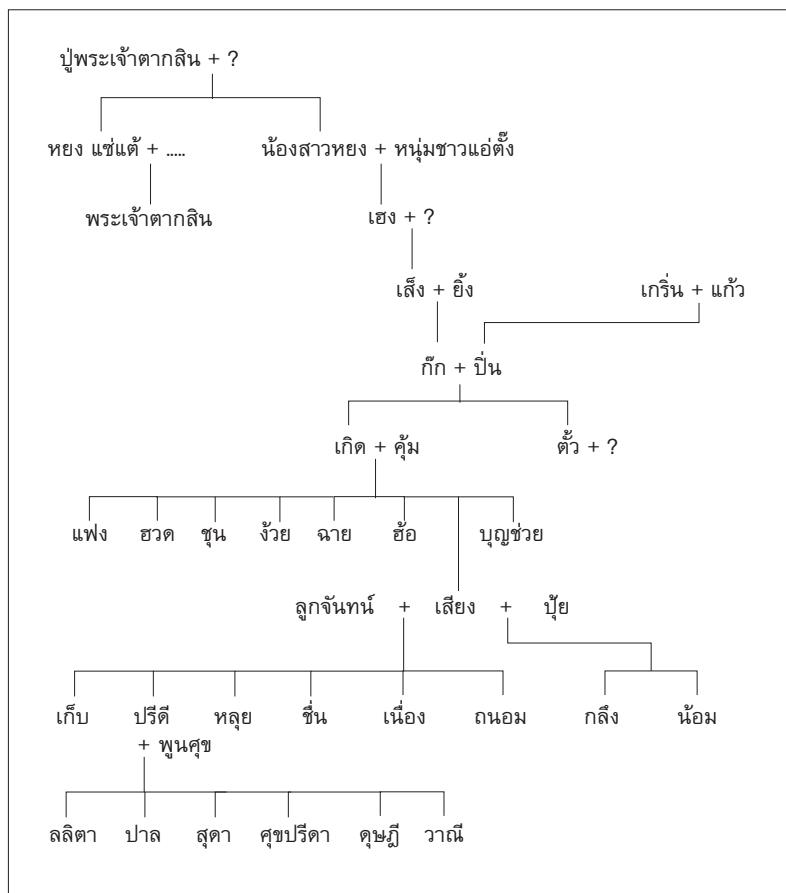
ส่วนนายเลียงได้รับทราบจากผู้ใหญ่บ้านว่า กรมการอำเภอ
คิดตั้งนามสกุลให้ นายเลียงเห็นว่า นามสกุลนั้นไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ
บรรพบุรุษเลย จึงได้ไปนมัสการท่านเจ้าคณะเมือง (จังหวัด) ขณะนั้น
คือ พระสุวรรณวิมลศีล เพื่อขอให้ท่านตั้งนามสกุลที่เหมาะสมให้ และ
ขอให้ท่านแนะนำศิษย์คนหนึ่งของท่าน ซึ่งเป็นผู้คิดนามสกุลประจำอำเภอ
รอบกรุง (ปัจจุบัน คือ อำเภอพระนครศรีอยุธยา) ให้ช่วยแก้ไขนามสกุล
ที่ตั้งไว้เดิมนั้น ท่านเจ้าคณะเมืององค์นั้นรู้เรื่องราวของบรรพบุรุษ
นายเลียงเป็นอย่างดี ท่านจึงได้บอกนายเลียงว่า สมควรใช้นามสกุลว่า
“พนมยงค์” ครั้นแล้วท่านได้ให้คนไปตามศิษย์ของท่านมาจากอำเภอย
แล้วท่านแจ้งแก่ผู้นั้นว่า ให้แนะนำกรมการอำเภอแต่งตั้งนามสกุลให้แก่
นายเลียงว่า “พนมยงค์” ผู้นั้นเห็นชอบด้วยจึงจัดการให้กรมการอำเภอ
แต่งตั้งนามสกุลให้แก่นายเลียงว่า “พนมยงค์”

นายเลียงได้ป่วยเป็นโรคไตพิการ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่
๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ รวมอายุได้ ๗๐ ปี

เพื่อความกระจ่าง และเข้าใจง่าย จึงได้ทำสาแหรกครอบครัว
ตั้งแต่ต้นสกุลจนถึงปัจจุบันไว้

ชื่อ “ปรีดี”

๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓ เมื่อนางลูกจันทน์ให้กำเนิดทารก
เพศชายผู้หนึ่งแล้ว มีอาการไม่สู้ดี จึงไม่มีใครใส่ใจว่า ทารกน้อยจะมี
ชีวิตอยู่รอดหรือไม่ ทุกคน ณ ที่นั้นหันไปเอาใจใส่กับมารดา แต่แล้ว
มีญาติผู้ใหญ่คนหนึ่งได้หันกลับมาดูและเห็นว่า เด็กชายยังมีชีวิตอยู่

จึงอุ้มขึ้นมา เด็กชายก็ส่งเสียงร้องไห้ดังลั่น ทำให้นายเสียง บิดาเกิด
 ความปิติที่ได้บุตรชายคนแรก ซึ่งห่างจากบุตรสาวคนโตถึง ๗ ปี
 นายเสียงจึงตั้งชื่อว่า ปรีดี โดยไม่มีชื่อเล่น ชื่อย่อ ชื่อจีน ชื่อแฝง หรือ
 ชื่ออื่นใดทั้งสิ้น

เรือนแพ (จำลอง)
บ้านเกิดนายปรีดี
ปัจจุบันตั้งอยู่ ณ อนุสรณ์สถาน
ปรีดี พนมยงค์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ต่อมานายเสียง บิดานายปรีดี ไปมีภรรยาใหม่ และย้ายไปอยู่ที่อำเภอวังน้อย นางลูกจันทน์จึงได้ยกเด็กชายหลุย ลูกชายคนที่สอง ซึ่งขณะนั้นอายุประมาณ ๑๐ ขวบ ให้กับนายกิตติ์เซียง ญาติผู้พี่ผู้น้องของนายเกิด บิดาของนายเสียง นายกิตติ์เซียงจึงพาเด็กชายหลุยกลับไปใช้ชีวิตที่เมืองจีน เติบโตและซึมซับวัฒนธรรมจีน ใช้ชื่อจีนว่า ตั้งขอจนกระทั่งอายุ ๒๐ ปี นายหลุยจึงได้เดินทางกลับประเทศไทยพร้อมภรรยาชาวจีน

หนังสือสารานุกรมจีนที่เรียบเรียงโดยนายเลิ่น ชุ่น (沈順) ตีพิมพ์ในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ ได้บันทึกว่า นายปรีดีเป็นลูกจันทน์คนที่ ๒ ซ้ำยังตั้งชื่อจีนให้นายปรีดีหลายชื่อ เช่น เจิน จ้า เล่อ (陈家乐; Chen Jia Le), เจิน จ้า เสียง (陈嘉祥; Chen Jia Xiang) และเจิน จาง เม่า (陈璋茂; Chen Zhang Mao) จึงขัดกับความจริงที่ว่า ทั้งนายเสียงและนางลูกจันทน์เป็นผู้ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ไม่มีความรู้ภาษาจีนเลย ย่อมไม่อาจตั้งชื่อจีนให้ได้ และเมื่อนับรุ่นของผู้มีเชื้อสายจีนในไทย ปรีดีจะนับได้ลำดับขั้นที่ ๔ ไม่ใช่ ๒

สันนิษฐานว่า นายเลิ่น ชุ่น ผู้เรียบเรียงหนังสือดังกล่าว เกิดความสับสน เนื่องจากตามธรรมเนียมจีนได้มีการเตรียมตั้งชื่อกกลางไว้ตามรุ่นต่าง ๆ ด้วย แต่โดยความเป็นจริง นายปรีดีไม่เคยรับรู้เรื่องชื่อจีนที่มีผู้ตั้งให้และไม่เคยใช้ชื่อนั้น ๆ นอกจากนี้ นายเลิ่น ชุ่นอาจได้รับข้อมูลที่คลาดเคลื่อนบางประการ จึงนำเอาเรื่องราวของนายหลุยน้องชายนายปรีดี ซึ่งมีชื่อจีน และใช้ชีวิตอยู่ในเมืองจีนช่วงหนึ่งมาปะติดปะต่อกับประวัติของนายปรีดี

หรืออาจจะมีบางคนในคณะทำงานสารานุกรมจีนเป็นพวกลัทธิชาตินิยมที่เรียกเป็นภาษาจีนว่า “ต้าฮ่าน” ที่เข้าใจว่า เชื้อชาติจีนนั้นยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก และบุคคลมีชื่อเสียงในโลกบางคนสืบเชื้อสายมาจากชนชาติจีน

นายปรีดีได้เคยให้คำนิยามลัทธิ “ต้าฮ่าน” ไว้ดังนี้

“หมายความว่า สมัยจีนภายใต้จักรพรรดิฉินและต่อมาภายใต้ก๊กมินตั๋งนั้น คนจีนได้รับการอบรมให้ถือว่า คนเชื้อชาติ “ฮ่าน” คือชนชาติจีนนั้นยิ่งใหญ่เหนือชนชาติส่วนน้อยอื่น ๆ ของจีน และยิ่งใหญ่กว่าชาติใด ๆ ในโลกนี้

“แต่ชาคคลังเชื้อชาตินี้ยังฝังอยู่ ไม่หมดไปทีเดียว เหม่าเจ๋อตงจึงพยายามดักเตือนชาวจีนและคอมมิวนิสต์จีนอยู่เสมอ ๆ ให้ขจัดชาคนี้ให้หมดไป เพราะขัดขวางแก้ลัทธิระหว่างชาติ (อินเทอร์เนชันนัลลิสม์) ที่บริสุทธิ์ได้ ชาคนั้นสามารถกลายไปเป็น “จักรวรรดินิยมสังคมนิยม” หรือกลายเป็น “อาณานิคมชนิดใหม่” (New Colony) ของจักรวรรดินิยมสังคมนิยมใด ๆ ซึ่งจีนมิได้มีความประสงค์เช่นนั้น”^๓

นอกจากนี้ ระหว่างที่พำนักในประเทศจีนเป็นเวลา ๒๑ ปี (๒๔๙๒-๒๕๑๓) ทางกรีนได้เฝ้าติดตามนายปรีดีโดยใช้การแปลงเสียงว่า “比里 Bi Li” มิได้ใช้ชื่อจริงที่มีการกล่าวอ้างข้างต้นแต่ประการใด

จึงสรุปได้ว่า นายปรีดี ใช้ชื่อ ปรีดี ตั้งแต่ลงมหายใจแรกจนลงมหายใจสุดท้าย

^๓ จากบทความ “ที่เขาเรียกกันว่า ลัทธิแก่นนี้หมายความว่า กระไรและความเป็นมาแห่งลัทธิวิวัชนนิสม์” โดย นายปรีดี พนมยงค์ จัดพิมพ์โดยสมาคมเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๙.

ท่านผู้หญิงพูนศุข และนายปรีดี พนมยงค์ กับฉลวยชัย
ถ่ายที่บ้านองโตนี ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ทำไมดิฉันจึงรัก เคารพ และบูชาท่านปรีดี พนมยงค์^๑

ฉลบบลัทธิ พลาญกูร

ดิฉันได้ยื่นชื่อ “หลวงประดิษฐมนูธรรม” ครั้งแรกเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๑ ขณะเรียนอยู่ชั้นมัธยม ๔ ร.ร. ราชินี ทั้งนี้ก็เพราะดิฉันเป็นนักเรียนประจำ มีเพื่อนประจำที่สนิทสนมกันมาก ๆ หลายคน และหนึ่งในพวกนี้ชื่อคุณเพียงแข ณ ป้อมเพชร น้องสาวของท่านผู้หญิงพูนศุข ภริยาของท่านปรีดี พนมยงค์ หรือที่รู้จักกันในสมัยนั้นว่า หลวงประดิษฐมนูธรรม นั่นเอง พวกเราคูยกันถึงเรื่องพ่อแม่พี่น้องของกันและกัน ดิฉันรู้จักชื่อพี่น้องของคุณเพียงแขครบถ้วนตั้งแต่คนหัวปีจนคนสุดท้อง รู้ด้วยว่า คนไหนแต่งงานแล้ว คนไหนทำงานอะไร และคนไหนกำลังเรียนอยู่ ร.ร. ไหนบ้าง รู้ว่า คุณพูนศุขแต่งงานกับคุณหลวงประดิษฐ์ เพียงแต่รู้และจำได้ ไม่ได้มีความสนใจอะไรเป็นพิเศษ

ครั้น พ.ศ. ๒๔๗๕ ใคร ๆ ก็ต้องได้ยินชื่อคุณหลวงประดิษฐ์ว่า เป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนของคณะราษฎร ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองแบบ

^๑ พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ วันปรีดี พนมยงค์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๕.

ประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ ดินนั้แอบภูมิใจ
นิดหน่อยว่า ตนเองก็เคยรู้จักชื่อคุณหลวงประดิษฐ มหา่อนแล้ว และ
ยังรู้เรื่องกจิวัตรส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ ของท่านด้วย ระยะนั้นได้เห็น
รูปคุณหลวงประดิษฐ ทุกเมื่อเชือวันใน นสพ. จนจำหน้าตาท่าทาง
ของท่านได้ดี ต่อมาได้รู้เรื่องกรงานของท่าน ตั้งแต่การร่างรัฐธรรมนูญ
ฉบับแรก และอะไรต่ออะไรอีกเยอะแยะ ทำให้อยากเห็นตัวจริงเป็น
กำลัง แต่ไม่เคยนึกเคยฝันว่า จะมีโอกาสได้พบและรู้จักท่าน เมื่อเพียง
สิบกว่าปีให้หลัง

พ.ศ. ๒๔๗๙ ดินนั้สอบชิงทุนรัฐบาลได้ และไปศึกษาต่อที่
ประเทศอังกฤษ พวกเราเดินทางโดยรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปลงเรือที่
ปีนัง ตอนนั้นกงสุลไทยประจำปีนัง คือ คุณยั้ม พึ่งพระคุณ ซึ่งมีภริยา
เป็นชาวยุโรป ท่านจะจัดให้เราไปอยู่โรงแรม E&O ซึ่งใหญ่โตหรูหรา
และแพงมาก บังเอิญในคณะของเรามีคุณจก ฅ ระนอง ซึ่งเคยมี
ภุมิลาเนาอยู่ในปีนัง รู้จักปีนังดี อาสาจะพาพวกเราไปอยู่โรงแรมเล็ก ๆ
เพื่อประหยัดเงิน เราได้เถียงกับคุณยั้มเป็นการใหญ่ คุณยั้มโกรธมาก
เพราะเหตุเกิดขึ้นต่อหน้าภริยาแหม่มของท่าน ท่านไม่ยอมเด็ดขาด
บังคับเราไปอยู่โรงแรม E&O จนได้ และบอกว่า จะเขียนรายงานไปยัง
กระทรวงต่างประเทศถึงความต้อติงและอวดดีของเรา คินนั้นพวกเรา
ประชุมกันแทบไม่ได้หลับไม่ได้นอน ปรึกษาและตกลงกันว่า ทางที่ดี
เราควรชิงเขียนไปถึง รมต. ต่างประเทศ เล่าความจริงใจของเราว่า
เราเพียงแต่ต้องการประหยัดเงินเท่านั้น และฟ้องไปด้วยว่า คุณยั้มดุด่า
เรามากมายเพียงไร การเขียนจดหมายฉบับนั้นกินเวลานานมากเพราะ
หลายคนก็หลายความคิด ตัดโน้นเติมนี้ กว่าจะเสร็จก็ตึกโขทัยเดียว เขา
ให้ดินนั้เป็นผู้ลอกจดหมายนั้น และจัดส่งไปให้คุณหลวงประดิษฐ์ ซึ่ง
เป็น รมต. ว่าการต่างประเทศในขณะนั้น ดินนั้รู้สึกตัวว่า ได้ใกล้ชิด

คุณหลวงประดิษฐ์ เข้าไปอีกนิดหนึ่ง แต่จนบัดนี้ก็ไม่ทราบเลยว่า จดหมายนั้นได้ไปถึงท่านจริง ๆ หรือเปล่า สงสัยว่า เลขฯ ของท่าน อ่านแล้วคงรู้สึกฮาหรือไม่ก็สมเพชที่เป็นเรื่องของเด็ก ๆ หาสาระไม่ได้ คงจะโยนทิ้งตะกร้าไปเสียมากกว่า ส่วนตัวดิฉันเองนั้นเมื่อไปอยู่ต่างประเทศแล้วประมาณ ๒ ปี มีความคิดเป็นผู้ใหญ่ขึ้น พอนึกถึงเรื่องนี้ ที่ใคร่รู้สึกละอายตัวเองที่แสดงความเป็นเด็กเช่นนั้น นึกภาวนาในใจว่า จดหมายนั้นคงไม่ไปถึงคุณหลวงประดิษฐ์ หรือถ้าถึงก็ขอให้ท่าน ลืมมันเสียโดยสิ้นเชิง

ตั้งแต่เริ่มไปถึงอังกฤษใหม่ ๆ ดิฉันก็รู้เรื่องการงานของคุณหลวงประดิษฐ์ มากขึ้นจากพวกเพื่อน ๆ ผู้ซึ่งได้มีโอกาสพบและรู้จักท่าน ดิฉันนึกอยากให้ท่านมาต่างประเทศอีกเหลือเกิน เพื่อจะได้ โชคดีมีโอกาสพบท่านบ้าง เพราะเวลาอยู่เมืองไทยนั้น โอกาสที่เด็ก ๆ อย่างเราจะได้พบท่านเป็นของสุดเอี่ยม อย่างไรก็ตามประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ ดิฉันบังเอิญได้พบกับท่านผู้หญิงพูนศุข ภริยาคุณหลวงประดิษฐ์ กับคุณสุดา ลูกสาวอายุ ๓-๔ ขวบของท่าน ที่สถานทูตปารีส ดิฉันดีใจมากที่ได้รู้จักกับท่านผู้หญิงพูนศุขอย่างเป็นทางการ เมื่อตอนอยู่กรุงเทพฯ เคยเห็นท่านเหมือนกัน แต่เฉียดไปเฉียดมา ไม่เคยได้รับการแนะนำเป็นทางการเลย ทั้งคุณพูนศุข (ต่อไปจะขอเรียกชื่อท่านอย่างนี้ตามความเป็นจริงที่ดิฉันเรียกท่าน) และดิฉันต่างก็รู้เรื่องราวของกันและกันมาก่อนพอสมควรแล้ว จึงพูดคุยกันได้สะดวกสบาย ไม่อึดอัดใจ โดยเฉพาะตอนนั้นน้องสาวของท่านอีกคนหนึ่ง คือ คุณนวลจันทร์ ไปกับท่านด้วย คุณนวลจันทร์คุ้นเคยกับดิฉันตั้งแต่อยู่ ร.ร. ราชินี พอ ๆ กับคุณเพียงแข จึงทำให้เกิดความสนิทสนมยิ่งขึ้น ดิฉันนึกในใจว่า บัดนี้เราได้เข้ามาใกล้คุณหลวงประดิษฐ์ อีกชั้นหนึ่งแล้ว

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ดิฉันกลับเมืองไทยได้แต่งงานกับนาย จำกัต์ พลังกูร และได้ตั้ง ร.ร. ครูโณทยานขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๘๔ เมือง ไทยถูกรุกราน จำกัต์คิดมาก จะหาทางออกไปจากเมืองไทยท่าเดียว ได้ไปปรึกษาและชักชวนเพื่อนฝูง และใครต่อใครหลายคนแต่ก็ไม่ได้ผล ไม่มีใครอยากไปเสี่ยงตายด้วย จำกัต์เคยรู้จักท่านปรีดีครั้งที่ ท่านไปประเทศอังกฤษ และทราบดีว่า ท่านปรีดีต้องไม่พอใจสภาพ บ้านเมืองไทยในขณะนั้นแน่นอน จึงลองไปกราบท่าน ฟังความเห็น ของท่าน ก็ได้เรื่องสนใจ หลังจากนั้นจำกัต์ก็ไปหาท่านปรีดีแทบทุกวัน เมื่อกลับมาเล่าให้ดิฉันฟัง ดิฉันตื่นเต้นมาก คิดว่าโอกาสที่จะได้พบ ท่านปรีดีใกล้เข้ามามากแล้ว และก็เป็นอย่างจริง ไม่นานหลังจากนี้ ท่านปรีดีให้จำกัต์พาดิฉันไปรับประทานอาหารกับท่านและครอบครัว ดิฉันทั้งตื่นเต้นและหวั่นใจ ไม่ทราบว่าจะไปพูดอะไรกับท่าน แต่ยัง เบาใจหน่อยที่ดิฉันเคยพบปะสนทนากับคุณพูนศุขมาแล้ว ฉะนั้น ก็เห็นว่า จะไม่กระไรนัก

ท่านปรีดีต้อนรับดิฉันอย่างเป็นกันเอง ท่าทางท่านใจดี เปิดเผย และยิ้มแย้มแจ่มใสตลอดเวลา ทำให้ความประหม่นพรั่นพรึง ของดิฉันหายเป็นปลิดทิ้ง และพูดคุยกับท่านได้อย่างสบายอกสบายใจ ท่านเล่าว่า ครั้งหนึ่ง ม.จ.สกลวรรณกร (ผู้หนึ่งในคณะกรรมการ ก.พ.) ได้มาเล่าให้ท่านฟังว่า จำกัต์มาขอบพอดิฉัน แต่ถูก Mr.Cardew ผู้ปกครองคอย “กั้นท่า” ตลอดเวลา ท่านสงสัยในคำว่า “กั้นท่า” นี้ คงไม่ได้หมายความว่า Mr.Cardew จะ “กั้นท่า” เอาไว้เสียเองนะ ดิฉัน ถึงกับต้องหัวเราะและกราบเรียนท่านว่า Mr.Cardew ท่านดูแล พวกเราทุกคนราวกับเป็นลูกของท่านเอง จึงคอยกั้นท่าเพื่อมิให้มีเรื่อง ไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ดิฉันนึกแปลกใจว่า ทำไมท่านสกลฯ จึงมาสนใจกับ เด็ก ๆ อย่างเราถึงเพียงนั้น แต่นึกไปอีกทีอาจเป็นเพราะว่า จำกัต์เป็น

ลูกของเจ้าคุณผดุงวิทยาเสริม ซึ่งกว้างขวางอยู่ในกระทรวงศึกษา และ
คุ้นเคยกับท่านสกลฯ ส่วนดิฉันก็เป็นหนึ่งในนักเรียนหญิงซึ่งมีอยู่เพียง
๓-๔ คนในประเทศอังกฤษขณะนั้น และคุณจิรี ลูกสาวท่านสกลฯ
ก็เป็นหนึ่งในพวกเรา จึงทำให้ท่านสนใจและจำง่าย

ข้าพเจ้าเริ่มคุ้นเคยสนิทสนมกับครอบครัวท่านปรีดีมากขึ้น ๆ
ท่านมอบความไว้วางใจให้คุณลลิตา ลูกสาวคนโตของท่าน ซึ่งมีความ
เจริญทางสมองช้ากว่าธรรมดา มาอยู่เป็นนักเรียนประจำพิเศษที่
โรงเรียนดินัน โดยจัดพี่เลี้ยงมาอยู่ช่วยดูแลด้วย เพื่อมิให้เป็นภาระต่อ
ดิฉันมากนัก และคุณพูนสุขเองก็หมั่นมาเยี่ยมเยียนเสมอ ยังจำได้ว่า
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ตอนน้ำท่วมใหญ่ ร.ร. ต้องปิด เพราะการคมนาคม
ลำบากมาก ท่านปรีดีได้จัดส่งเรือลำปั่นลำใหญ่มาให้เราลำหนึ่ง เพื่อให้
เราพาครอบครัวไปเยี่ยมบ้าน คุณเหมือนเราจะไปวันเว้นวัน ลลิตาชื่นชอบกับ
การนั่งเรือไปเยี่ยมคุณพ่อคุณแม่มาก เธออยู่กับเรามาจนกระทั่งก่อน
จำกัดเดินทางไปต่างประเทศในการทำหน้าที่ให้คณะเสรีไทยได้ติด
คุณพูนสุขจึงรีบตัวกลับบ้านเพื่อมิให้ดิฉันต้องมีการะมากเกินไป

จำกัดเดินทางออกจากประเทศไทยเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๘๖ ดิฉันก็ดูแล ร.ร. ต่อไป พอถึงวันเกิดดิฉัน ๑๙ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๘๖ ท่านปรีดีมาที่ ร.ร. ดิฉัน เอาของขวัญมาให้เป็นขันเงิน
ใบใหญ่ มีพานรอง และทัพพีครบชุดสำหรับใส่บาตร ท่านคงจะทราบ
แล้วว่า จำกัดถึงแก่กรรม ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ และคงจะส่งสารดิฉัน
แต่ตัวดิฉันเองไม่ทราบจนกระทั่งสงครามเลิกแล้ว (พ.ศ. ๒๔๘๘) ยัง
จำได้ว่า ตอนนั้นน้ำท่วมอีก แต่ไม่มากถึงกับต้องใช้เรือ การจะเดินไป
ห้องรับแขกอีกตึกหนึ่งนั้นจะต้องไต่สะพานไป ดิฉันจึงจำเป็นต้อง
ต้อนรับท่านปรีดีในห้องเรียนอนุบาล แก้อั้วตัวใหญ่ธรรมดาที่ไม่มี
ตัวเล็กของเด็ก ๆ ท่านก็นั่งไม่ได้ เลยต้องเชิญให้นั่งบนโต๊ะเรียนอนุบาล

หลังจากนี้ ท่านให้คุณพูนศุขมารับดิฉันไปค้างที่บ้านท่านบ่อย ๆ และ
ตอนหลังเมื่อเรือบินมาถึงระเบ็ดบ่อย ๆ ไม่ปลอดภัยแก่เด็ก ๆ กระทรง
ศึกษา ลังปิด ร.ร. ทุกแห่ง ท่านไม่ยอมให้ดิฉันอยู่คนเดียวเลย
มารับไปอยู่กับครอบครัวของท่านเป็นการถาวร ยิ่งกว่านั้นท่านเกรงว่า
ดิฉันอยู่ว่าง ๆ อาจจะคิดมาก เลยจัดให้ไปทำงานที่ธนาคารเอเซีย
ในตำแหน่งผู้ช่วยสมุหบัญชีแทนคุณพิทยา ณ ป้อมเพชร พี่สะใภ้ของ
คุณพูนศุขซึ่งลาไปคลอดบุตร และไม่คิดว่าจะกลับมาทำงานอีก ฉะนั้น
เมื่อคุณพูนศุขและลูก ๆ อพยพตามเสด็จสมเด็จพระพันวัสสาฯ ไปอยู่
ที่นันทบุรี แล้วตอนหลังไปอยู่ที่อยุธยา ตอนแรก ๆ นั้นดิฉันยังทำงาน
อยู่จึงไปด้วยไม่ได้ แต่ติดตามท่านปรีดีไปเยี่ยมคณะผู้อพยพทุกสัปดาห์

ระหว่างนั้นเศรษฐกิจกำลังปั่นป่วน บรรดาธนาคารถูก
กระเทบกระเทือนมาก ท่านปรีดีเป็นห่วง ให้ทางธนาคารเอเซียทำ
รายงานสรุปแสดงยอดเงินแต่ละวันให้ดิฉันเอามาให้ท่านดู ตอนนั้น
ทุกวันดิฉันรับประทานอาหารเย็นกับท่านปรีดี และคุณเที่ยง จินดาวงษ์^๒
ซึ่งมาอยู่เป็นเพื่อนท่าน ท่านปรีดีรับประทานอาหารน้อยมาก ตรงข้าม
กับดิฉันซึ่งเจริญอาหารและเป็นคนกินข้าเสียด้วย ทุกครั้งที่ท่านอึด
ก่อนท่านจะบอกว่า “คุณหลบเชิญตามสบายนะ” ดิฉันต้องหัวเราะกับ
คุณเที่ยงเสมอ และพยายามหาหนทางหลีกเลี่ยงไม่กินอาหารกับท่าน
หลายครั้งที่ดิฉันแวะกินเสียก่อนที่บางลำภู และกลับมาพูดกับท่าน
ว่า ไปกินกับเพื่อนมาแล้ว ดิฉันจะไกลไปไหนนานนักก็ไม่ได้ เพราะต้อง
เอารายงานธนาคารมาส่งท่าน

^๒ บุตรเขยของพระยาสุนทรสงคราม (บุญ สุวรรณศรี) พี่ชายของคุณหญิงเพ็ญ มารดา
ท่านผู้หญิงพูนศุข.

สมัยนั้น รัฐบาลออกธนบัตรใบละ ๑,๐๐๐ บาท ซึ่งคนไม่นิยมเลย หลายคนไม่ศรัทธาได้อามาขายกันเป็นแถว ๆ ธนาาคารเอเชียในราคาใบละ ๕๐๐ บาทเท่านั้น โดยยอมขาดทุน ๕๐๐ บาท เพราะคิดว่าดีกว่าที่จะสูญเสียเปล่า ท่านปรีดีทราบเรื่องนี้ จึงให้ดิฉันไปดูบัญชีของท่านที่ธนาาคารเอเชีย ซึ่งทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ฝากไว้เป็นเงินเดือนของท่าน แต่ท่านไม่เคยเบิกมาใช้เลย ว่าเป็นเงินจำนวนเท่าไรแล้ว ท่านจะเซ็นยกเงินทั้งหมดให้ดิฉัน เพื่อให้ดิฉันจะได้ไปซื้อธนบัตรใบละ ๑,๐๐๐ บาท ในราคา ๕๐๐ บาทมาเก็บไว้ แล้วภายในเดือนนั้น ๆ จะได้กำไรเท่าตัว ดิฉันถามว่า ทำไมท่านไม่ซื้อเอาไว้เสียเอง ท่านว่า ท่านทำอย่างนั้นไม่ได้ ท่านต้องเชื่อมั่นในรัฐบาลที่ท่านสนับสนุนอยู่ (ทั้ง ๆ ที่ท่านก็ไม่เห็นด้วยเลยมาแต่ต้น) ดิฉันกราบเรียนท่านว่า ดิฉันอยู่กับท่านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรเลย และเงินเดือนจากธนาการก็ได้มากอยู่แล้ว ไม่ทราบว่าจะเอาเงินไปทำอะไร เอาไว้ให้ดิฉันเดือดร้อนเรื่องเงินจึงจะกราบขอรบกวนท่านเอง ท่านยิ้มและบอกว่า “ถ้าอย่างนั้นก็ตามใจคุณ” พอถึงกำหนดเวลาที่ท่านบอก พวกคนที่ซื้อธนบัตรราคาเพียงใบละ ๕๐๐ บาทก็ได้กำไรเท่าตัวจริง ๆ

ขณะที่ทำงานที่ธนาาคารเอเชีย ดิฉันต้องรับผิดชอบเก็บกุญแจเซฟไว้ลูกหนึ่งด้วย คือ เก็บกัน ๓ คน ผู้จัดการ สมุห์บัญชี และดิฉัน ต้องไขพร้อมกันทั้ง ๓ ลูก เซฟจึงจะเปิดได้ สมัยนั้นผู้จัดการ คือ คุณหลวงประเจิดอักษรลักษณ์ และต่อมา คือ ปพาฬ บุญหลง วันหนึ่งเป็นวันอาทิตย์ ดิฉันรู้สึกว่าได้ทำกุญแจเซฟหายไป รีบไปกราบเรียนท่านปรีดี ท่านตกใจ แต่ก็ไม่ได้ตำหนิอะไรดิฉันเลย ท่านส่งสารดิฉัน และพูดในทำนองว่า จิตใจของดิฉันไม่อยู่กับเนื้อกับตัว คงเกี่ยวกับการที่จำกัดจากไป! แท้ที่จริงแล้ว ดิฉันเป็นคนขี้หลงขี้ลืมในสันดานเองต่างหาก!

ท่านปริตติบอกว่า ต้องทำเรื่องด่วน ๒ อย่าง คือ อย่างหนึ่ง ไปตามตัวช่างมาเตรียมระเบิดเซฟ เพราะวันรุ่งขึ้นจะเป็นวันจันทร์ อีกอย่างหนึ่งให้ดิฉันค่อย ๆ คิดลำดับเหตุการณ์ให้ดีๆ อาจจะต้อง ไขว่คว้าไต่หาได้บ้าง ดิฉันจำได้ในทันทีว่า ทั้งวันบโตะทำงานนั่นเอง และเรียนท่านว่า มีเจ้าหน้าที่ธนาคารผู้ชายจีนคนหนึ่งชื่อ อาซี เป็น คนที่ทำงานมานานมากแล้ว และเป็นคนที่มื่อธยาศัยใจคอดีเหลือเกิน ในตำแหน่งนั้นเขาเป็นลูกน้องของดิฉัน แต่ดิฉันได้พึ่งพาอาศัยได้ถาม เขาอยู่เสมอ เขากลับบ้านช้ากว่าใคร ๆ เข้าใจว่า เขาคงเก็บกุญแจ ไว้ให้ ท่านปริตติสืบได้ความว่า อาซีอพยพไปอยู่ในคลองไถลมาก จึงให้ คนไปตามเพื่อนของอาซีมา และให้พาดิฉันลงเรือเข้าพิเศษไปบ้านอาซี พอเรือไปจอดหน้าบ้าน อาซีก็ยกกุญแจออกมาส่งให้เลย ดิฉันไม่รู้จะ ขอบขอบคุณอย่างไรดีจึงจะสมกับเขาที่ได้ช่วยยกกุญแจออกไปจากอก ดิฉันได้ ท่านปริตติไม่อยากให้ดิฉันต้องกังวลใจอีก เลยบอกผู้จัดการให้ มอบกุญแจดอกนั้นแก่คนอื่นเก็บแทนต่อไป

ระยะนั้นเรือบินมาทิ้งระเบิดตอนกลางวันด้วย ธนาคารจึง เปิดทำการ ๙-๑๓.๐๐ น. เท่านั้น แต่ธนาคารเอเชียนับว่า มีกิจการมาก พอใช้ คนแน่น ๆ ทุกวัน สมุดบัญชีเล่มใหญ่ ๆ ที่ดิฉันต้องตรวจและ ลงชื่อนั้นลุ่ม ๆ กันอยู่บนโตะดิฉันสูงท่วมหัว ดิฉันไม่เคยมีเวลาได้เงย หน้าดูอะไรเลย ก้มหน้าก้มตาจัดการกับสมุดนั้นไปทีละเล่ม ๆ พอจบ เล่มสุดท้ายก็พอดี ๑๓.๐๐ น. ทุกวัน เวลาเครื่องบินมาดิฉันเคยไปเข้า หลุมหลบภัยที่บ้านเพื่อนซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กันนั้นก็มี แต่ตอนกลางคืนจะ มีการทิ้งระเบิดบ่อยกว่าตอนกลางวันมาก ที่บ้านท่านปริตติมีหลุม หลบภัยอยู่ใต้ถุน ครอบครวัคุณหลวงศุภชลาศัย (ท่านหญิงและลูก ๆ) ได้อพยพมาอยู่อีกตึกหนึ่งในบริเวณเดียวกันกับท่านปริตติ แต่ที่ตึกนั้น ไม่มีหลุมหลบภัย จะต้องมาเข้าหลุมเดียวกับท่านปริตติ หลุมน้อยอยู่ติด

กับห้องซึ่งคุณวาทณี ลูกสาวคนสุดท้ายของท่านปรีดี เคยอยู่กับคนเลี้ยง เวลาเครื่องบินขาดระยะแต่ยังไม่ปลอดภัยทีเดียว ทุกคนจะออกมานั่งคุยกันในห้องนี้ ตอนระเบิดกำลังลงนั้นใครจะสวดมนต์ขออะไรเป็นที่พึ่งก็ตามแต่ ส่วนตัวดิฉันนั้นขอเอาท่านปรีดีเป็นที่พึ่งก่อนละ ดิฉันคิดว่า ท่านเป็นคนมีบุญ ได้ทำประโยชน์ให้บ้านเมืองมาตลอดเวลา และขณะนั้นก็กำลังทำงานใต้ดินเป็นเรื่องใหญ่ เทพยดาฟ้าดินคงจะไม่ยอมให้ท่านตายง่าย ๆ หรือก ะนั้น เวลาท่านปรีดีไปนั่งตรงไหน ดิฉันก็พยายามนั่งติดกับท่านให้มากที่สุด โดยที่ท่านเองก็ไมู้ตัวเลย!

จะเป็นตอนก่อนครอบครัวคุณหลวงศุภฯ มา หรือตอนท่านย้ายไปแล้วก็จำไม่ได้ ในห้องใต้ถุนหน้าหลุมหลบภัยนี้ ตอนพักระเบิด ท่านปรีดีเล่าเรื่องสมัยที่ท่านเป็นนักเรียนอยู่อยุธยาให้ดิฉันฟัง ท่านเล่าถึงพี่น้องของท่านทุกคนด้วย ท่านภูมิใจว่า น้องของท่านแทบทุกคนเก่งไม่น้อย แต่ละคนทำธุรกิจต่าง ๆ กัน เป็นผลสำเร็จโดยไม่ต้องอาศัยท่านเลย ยกตัวอย่างคุณชวนชื่น นิติทณฑ์ประภาศ สามีตายตั้งแต่ลูก ๆ ทั้ง ๗ คนยังเล็กอยู่ เธอก็สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงธุรกิจของเธอไปตามความเหมาะสมของสภาพบ้านเมืองในระยเวลานั้น ๆ จนกระทั่งลูกของเธอจบการศึกษาชั้นสูง ๆ ทุกคน

หรือในตอนหลังเมื่อคุณหลุย พนมยงค์ ตั้งธนาคารกรุงศรีอยุธยา ก็มีได้มาบอกท่านด้วยซ้ำ คุณหลุยถามดิฉันว่า “คุณพี่ว่าอะไรผมบ้างหรือเปล่าที่ตั้งธนาคารนี้?” ดิฉันบอกว่า ไม่เคยว่าเลย มีแต่ชมว่า เก่ง สามารถ ดิฉันเตือนคุณหลุยให้ไปหาท่านบ้าง คุณหลุยก็ยังไม่กล้าไปอยู่นั่นเอง เพราะคิดว่า ยังไง ๆ ท่านปรีดีต้องไม่ชอบที่มีคนมาตั้งธนาคารแข่งกับธนาคารเอเชีย อันนี้เป็นความเข้าใจที่ผิดมาก ท่านปรีดีชอบสนับสนุนคนที่ฉลาด สามารถ เพื่อประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง

อย่าว่าแต่คุณหลุยซึ่งเป็นน้องท่านเองแท้ ๆ เลย เมื่อตอนคุณหลวงรอบรู้กิจและคณะก่อตั้งธนาคารกรุงเทพขึ้นก็คิดแบบเดียวกันนี้ คุณหลวงรอบฯ ไปหาท่านด้วยความเคารพ ท่านบอกว่า ท่านยินดีสนับสนุนทุกประการ และเพื่อให้คุณหลวงรอบฯ หายข้อใจจริง ๆ ท่านบอกว่า ท่านไม่เคยมีหุ้นอยู่ในธนาคารใดเลย แม้แต่ธนาคารเอเซีย แต่จะขอซื้อหุ้นธนาคารกรุงเทพ ๑๐๐ หุ้นใส่ชื่อสุดา บุตรสาวของท่าน ดิฉันเป็นผู้รับผิดชอบติดต่อฝากเงินของธนาคารกรุงเทพต่อธนาคารเอเซียในหน้าที่อยู่แล้วจึงทราบเรื่องนี้ี้ ไม่แต่เพียงเท่านั้น เมื่อธนาคารกรุงเทพถูกรุมถอนเงินเหมือนกับธนาคารทั่วไปในระยะสั้น ๆ ระยะหนึ่ง ได้ไปขอความช่วยเหลือจากท่าน ท่านก็ยังได้ให้ธนาคารเอเซียช่วยเหลือด้วย

ระหว่างที่ดิฉันอยู่กับท่านปรีดีในช่วงระยะไม่นานนักนี้ ดิฉันได้เห็นกิจวัตรประจำวันของท่านแล้วรู้สึกสงสารท่านมาก ท่านไม่เคยออกไปเที่ยวเตร่สนุกสนาน หรือออกไปกินอาหารตามภัตตาคาร ไก่หุรหุรอย่างทีคนใหญ่คนโตส่วนมากเขากระทำเลย ดิฉันมีสนใจว่า ท่านมีบุญหรือมีกรรมหนอ อย่างไรก็ตามสุขภาพของท่านก็ดีมาก ทั้ง ๆ ที่กินก็ไม่ได้กิน นอนก็ไม่ค่อยได้นอน อันหลังนี้ดิฉันทราบดี เพราะว่า ห้องที่ดิฉันนอนอยู่นั้นไม่มีห้องน้ำ ตอนดึก ๆ เมื่อดิฉันจะตื่นไปห้องน้ำจะต้องเดินผ่านห้องโถงใหญ่ ทุกครั้งที่ดิฉันผ่านไปจะเห็นท่านปรีดีนั่งเฝ้า ๆ อยู่คนเดียว ดิฉันต้องค่อยย่อ ๆ เกรงจะรบกวนสมาธิของท่าน ดิฉันไม่ทราบว่ ท่านเห็นดิฉันหรือเปล่า ดิฉันแน่ใจว่า ท่านกำลังใช้ความคิดอย่างหนักเรื่องเสรีไทยและสถานการณ์บ้านเมือง ในขณะนั้น ครั้งหนึ่งดิฉันเห็นผู้ชายคนหนึ่งใส่หมวกเอาปีกลงปิดหน้า ครั้ง ๆ นั้งอยู่กับท่าน ตอนดึกออกอย่างนั้นและอยู่ในบ้าน ทำไมเขาจะต้องใส่หมวกบังหน้าด้วย ดิฉันอดไม่ได้ที่จะชำเลื่องอีกแวบหนึ่ง ขณะที่

เดินเลาะไปตามริมห้องโถง ดิฉันคิดว่า ดิฉันเห็นไม่ผิด เขาคือนักเรียน
อังกฤษคนหนึ่ง เขาจะต้องกระโดดร่มลงมาแน่ ๆ ดิฉันใจเต้น คืบนั้น
กว่าจะหลับได้ใหม่ก็กินเวลานาน และเชื่อแน่ว่า ท่านปรีดีคงมีเรื่องทำ
เรื่องคิดเช่นนี้ทุกคืน สงสัยว่า สุขภาพของท่านจะทนต่อไปได้นานสัก
เท่าใด

คืนหนึ่งยังหวัค้ำอยู่ ท่านมาเคาะประตูเรียกดิฉัน บอกว่า
เช้าวันรุ่งขึ้นให้เตรียมตัวตื่นเช้าเป็นพิเศษ (ดิฉันชอบตื่นสาย) เพราะ
ท่านมีธุระจะใช้ไปบอกคุณเตียง ศิริขันธ์ ให้แก้ข้อความที่จะเคาะวิทยุ
ติดต่อกับสัมพันธมิตร ตอนนั้นคุณเตียงและพรรคพวกมาพำนักรอยู่ที่
ที่ ร.ร. ดิฉัน (ร.ร. ปิด) คำที่ให้แก้มีเพียงแค่ ๒ คำ แต่ท่านว่า สำคัญ
มาก ท่านกลัวดิฉันจะตื่นไม่ทัน ถึงเวลานั้นมาเคาะปลุกอีก แต่ดิฉัน
ตั้งนาฬิกาปลุกไว้แล้ว รีบแต่งตัวออกไปขึ้นรถรางหน้าบ้าน (ท่าช้าง
วังหน้า) รถรางยังไม่ได้จัดแยกสายเลย ยังพ่วงกันมาเป็นขบวนยาว
ยังมีคนมาก ต้องเปิดไฟด้วย ดิฉันบอกคนขับว่า จะไปสี่แยกปทุมวัน
เขาก็ให้ขึ้นไปไม่ต้องเสียเงิน นั่งฟรี ๆ เพราะคนเก็บเงินยังไม่ขึ้นมา
รถแยกกันตรงนั้นบ้างตรงนี้บ้างดิฉันจำไม่ได้ แต่ในที่สุดก็พาดิฉันไปถึง
สี่แยกสระปทุมตามต้องการ ยังไม่สว่าง คนเดินถนนก็ยังมี แต่ตอนนั้น
ใจผู้ร้ายไม่ซุกซมเหมือนตอนนี้ ดิฉันจึงเดินไปโรงเรียนโดยไม่นึกกลัว
เลย ไปบอกคุณเตียงให้แก้ข้อความได้ทันก่อนเขาส่งวิทยุ คุณเตียงพูด
เป็นนัย ๆ ว่า มีคนที่ดิฉันรู้จักมาจากทางไกล และขณะนี้อยู่ห่างจาก
ดิฉันไม่กี่เมตร ดิฉันรู้ทันทีว่า คงจะต้องเป็น น.ร. อังกฤษที่โดดร่มลงมา
ทำการส่งวิทยุแน่ ๆ และคงอยู่อีกห้องหนึ่งติด ๆ กันนั้น แต่ดิฉันไม่
ซักถามต่อเลย ทั้ง ๆ ที่ในใจก็อยากรู้จะแะอยู่แล้วว่าเป็นใคร แต่
ไม่ยอมรับทราบความลับอันใด ลำพังภาระที่ต้องเก็บความลับเรื่อง
จำกัดไม่ให้ญาติพี่น้อง และเพื่อน ๆ ของเขาทราบก็หนักมากอยู่แล้ว

ดิฉันได้สัญญากับจำกดว่า จะไม่ได้ถามข่าวคราวของเขาจากใครเลย นอกจากจะมีคนบอกเอง เพราะเกรงว่า จะทำให้ท่านผู้ใหญ่ไม่สบายใจ เพราะเหตุนี้เอง ดิฉันจึงไม่ทราบเรื่องการตายของเขาจนกระทั่งเกือบ ๒ ปีให้หลัง

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ท่านปรีดีได้ก่อตั้งคณะเสรีไทย ได้คืนขึ้นนั้น ทุกคนที่เกี่ยวข้องต้องผ่านชีวิตวันหนึ่ง ๆ ด้วยความประหวั่นพรั่นพรึง ไม่ทราบว่า วันไหนญี่ปุ่นจะค้นพบความจริงและอาจถูกลงโทษถึงตายได้ ระหว่างที่คุณพูนศุขยังไม่อพยพไปนั้น ท่านได้ช่วยท่านปรีดีมากทั้งด้านการงานและทางจิตใจ และการอพยพของท่านนั้น ก็เป็นการแบ่งเบาภาระอันหนักส่วนหนึ่งของท่านปรีดีด้วย คือ ท่านปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผู้เดียว ต้องดูแลความปลอดภัยของพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ (พระราชชนนี ในหลวง และครอบครัวอยู่สวีตเซอร์แลนด์) คุณพูนศุขต้องตามเสด็จพระพันวัสสาฯ ไปทุกแห่ง และจัดตัวเองให้มีหน้าที่ไปเฝ้าทุกวันมิได้ขาดเลย และตัวท่านปรีดีก็เดินทางไปเฝ้าเยี่ยมทุกปลายสัปดาห์ตลอดเวลาจนกระทั่งเสด็จกลับพระนคร

จำได้ว่า ก่อนที่คุณพูนศุขจะอพยพไปนั้น วันอาทิตย์วันหนึ่ง คุณจรรยา สืบแสง และภริยามาเยี่ยม ดิฉันก็ร่วมคุยอยู่ด้วย ท่านปรีดีซึ่งเคยฟังวิทยุต่าง ๆ อยู่ตลอดวันได้แจกกระดาษ ดินสอ และปะทานุกรม Concise Oxford ให้เราทุกคน ให้เราคอยจดข่าววิทยุซึ่งสัมพันธ์มิตรกำลังจะส่งมาเป็นรหัสตัวเลข ท่านเปิดวิทยุให้ดังพอที่เราจะได้ยินกันทุกคน เราต่างคนต่างจด เป็นวรรค ๆ ตามที่เขาบอก เมื่อจบแล้วก็เอาตัวเลขมาทวนกัน พอตรงกันทุกคนแล้ว ก็เปิดปะทานุกรมถอดรหัสดูเหมือนตัวหรือวรรคแรกบอกหน้าในปะทานุกรม เช่น หน้า ๗ หน้า ๒๕ ต่อไป บอกคำหรือบรรทัดอะไรทำนองนี้ ช่วยกันหา พอสำเร็จแล้วได้

ใจความว่า เขาจะมาทิ้งระเบิดในคืนนั้น ขอให้พวกเราออกไปให้ห่างจากจุดสำคัญ ๆ (ที่รู้อยู่แล้ว) ท่านปรีดีโมโหใหญ่ คิดว่าจะเป็นเรื่องสำคัญอะไร จะให้ดำเนินการอย่างไร ท่านว่า “ไม่หนีหรอก จะตายก็ให้ตายไป” และปรากฏว่า ครั้งหนึ่งลูกระเบิดลงมาถูกเรือนไม้ ๒ ชั้น ริมน้ำในบริเวณบ้านของท่านเองพังจมน้ำไปเลย เกระเซ่หีที่ไม่มีคนอยู่ในเรือนนั้น บ้านท่านปรีดีอยู่ตรงข้ามกับสถานีรถไฟบางกอกน้อย ฉะนั้น ลูกระเบิดย่อมจะพลาดมาลงที่บ้านท่านได้อย่างง่ายดาย

ถึงแม้ท่านปรีดีจะมีภาระหนักแทบไม่ได้กินไม่ได้นอน โดยตอนกลางวันปฏิบัติหน้าที่ผู้สำเร็จราชการฯ และพบปะกับคนสำคัญ ๆ ทั้งในธุรกิจเปิดเผยและเรื่องลับ และตอนกลางคืนก็อุทิศให้แก่วรรณคดีไทยจนหมดสิ้นแล้วก็ตาม ท่านก็ได้ทอดทิ้งครอบครัวของท่าน ครั้งหนึ่งใกล้ ๆ วันเกิดของคุณพูนศุข (๒ มกราคม) ดูเหมือนจะเป็น พ.ศ. ๒๔๘๗ ท่านถามดิฉันว่า ควรหาของอะไรดี ดิฉันเรียนว่า เอาอะไรก็ได้สักอย่างที่คุณพูนศุขชอบ ท่านหัวเราะ บอกว่า ท่านไม่เห็นคุณพูนศุขชอบอะไรเป็นพิเศษสักอย่างเลย! ในที่สุด ดูเหมือนจะตัดเสื้อให้ ๑ ชุด ระหว่างสงครามนั้นผ้าตัดเสื้อหายากมาก เพราะเราลี้ภัยต่างประเทศทั้งสิ้น คนไทยยังไม่เคยคิดอ่านทำผ้าตัดเสื้อดี ๆ เลย แต่ตอนนั้นคุณแพ้ว กรลักษณ์ สต็อกผ้าซักรสกินไว้ไม่น้อย ท่านปรีดีได้ให้เงินช่างตัดเสื้อประจำตัวคุณพูนศุขตัดชุดซักรสกินสีเหลืองให้ ซึ่งคุณพูนศุขก็คงไม่มีโอกาสได้สวมไปงานไหนจนกว่าสงครามจะเลิกแล้ว

ท่านปลื้มเปรมใจมากเมื่อคุณปาล ลูกชายคนโตของท่าน อายุครบ ๑๒ ปี (รอบแรก) ท่านจัดให้แต่งชุดสากล จัดงานเลี้ยงระหว่างญาติพี่น้อง โดยท่านสั่งรายการอาหารเอง จัดให้มีเค้กวันเกิดด้วย และสอนให้คุณปาลทำหน้าที่เจ้าภาพให้ถูกต้อง

ท่านคอยสวดส่งดูแลความเป็นอยู่ของคนในบ้านท่านเป็นอย่างดี ถ้าใครเกิดเจ็บป่วยเป็นอะไรท่านจะร้อนใจและรีบจัดการช่วยเหลือเท่าที่ควร

วันหนึ่งก่อนวันปีใหม่ ดิฉันตั้งใจแน่วแน่ว่า รุ่งขึ้นวันปีใหม่จะต้องตื่นเช้าเป็นพิเศษไปกราบขอพรท่าน แต่ที่ไหนได้ยังไม่ทันจะเช้าได้เลย ท่านมาเคาะประตูห้องดิฉัน พอดิฉันเปิดประตูออกไป ท่านส่งของหนึ่งซึ่งมีธนบัตรอยู่ในนั้น (จำไม่ได้ว่าเท่าไร) ให้ พร้อมกับพูดว่า Happy New Year ท่านบอกว่า ท่านได้ให้ของขวัญคนในบ้านครบหมดทุกคนแล้ว คอยไม่เห็นดิฉันตื่นสักที เลยต้องเคาะเรียกและขอโทษด้วย เพราะท่านมีธุระอื่นจะต้องทำอีก ดิฉันอายแทบจะมุดแผ่นดินไปเลยได้แต่กราบขอบพระคุณท่าน และกราบ Happy New Year แก่ท่านด้วยเท่านั้น (สมัยนั้นยังไม่มีคนบัญญัติคำว่า “สุขสันต์วันปีใหม่” ไว้)

ใครว่าท่านปรีดีไม่มีอารมณ์ขัน? อันนี้ดิฉันขอเถียง ท่านมีอารมณ์ขันเสมอ เป็นแต่ว่างานของท่านมากมาย เวลาที่จะแสดงอารมณ์ขันให้คนอื่นเห็นจึงมีน้อย ดิฉันยังจำเรื่องที่ขันที่สุดได้เรื่องหนึ่งจนบัดนี้คือ แม่เล็ก มารดาคุณพูน พุกกะรัตน ซึ่งทำงานอยู่กับท่านมาหลายปีแล้วได้มาหาท่าน ยังจำภาพได้ติดตา แกราบแล้วกราบอีก ขอร้องให้ท่านช่วย โดยเล่าอย่างเปิดเผยว่า คิดจะโกสมบัตินี้ของสามีส่วนหนึ่งมิฉะนั้นเขาอาจจะไปยกให้คนอื่นหรืออะไรทำนองนี้ แกร่ขอเรียนปรึกษาท่านว่า จะคิดอ่านทำแบบไหนดี ท่านหันไปยิ้มอีกทางหนึ่ง และหันกลับมาบอกแก่ในทันทีว่า “รู้หรือเปล่า ถ้าแม่เล็กโกงเขาในชาตินี้ ชาติต่อไปแม่เล็กก็ต้องใช้เขากลับคืน เพียงสตาจค์เดียวก็ต้องใช้หนี้เป็นสิบชาติแล้ว นี่แม่เล็กคิดจะโกงเขาเท่าไร มิต้องใช้หนี้กันก็ร้อยก็พันชาติหรือ?” แม่เล็กตกใจใหญ่ ก้มลงกราบอีก และบอกว่า “จริงหรือเจ้าคะ เคราะห์ดีที่ดิฉันมากราบเรียนท่านเสียก่อน ถึงได้รู้ความจริง

ขอบพระคุณที่ท่านกรุณาชี้แจงให้ เลิกแล้วค่ะ ดิฉันไม่คิดโกงเขาอีกแล้ว!” พวกเราทุกคนที่นั่งอยู่ที่นั่นกลั่นหัวเราะกันไม่ได้เลย แต่ท่านทำหน้าตา ซึ่งซึ่งบอกว่า “ดีแล้ว แม่เล็กกลับไปทำใจให้สบาย อย่าไปคิดอ่านโกงใครเขาอีกเลยนะ” พอแม่เล็กไปแล้ว ท่านก็หัวเราะใหญ่ แล้วบอกว่า ถ้าท่านอธิบายตามตัวบทกฎหมาย แม่เล็กก็จะไม่ฟังและคงจะเข้าชี้ ท่านอีกต่อไป บอกอย่างนี้แหละได้ผลเห็นทันตา!

ท่านปรีดีไม่เคยสนใจในทรัพย์สินเงินทองเลย ท่านว่าเคย คนที่ชอบพูดเรื่องมรดก ท่านไม่เคยใช้เงิน ไม่เคยจะต้องเงิน จนไม่รู้ ว่า ตอนนั้นเงินหรือเหรียญมีกี่ชนิดและมีค่าเท่าใดบ้าง ครั้งหนึ่งท่าน ไปทอดกฐินที่อยุธยา ได้ให้คนไปแลกเหรียญมาแจกนักเรียนที่จะมาตั้งแถวรับ ซึ่งได้สืบถามมาแล้วว่า เป็นจำนวนเท่าใด ครั้นแจกเสร็จแล้ว ปรากฏว่า เงินเหรียญยังเหลืออีกมาก ท่านแปลกใจ เรียกคนที่จัดการแลกเหรียญมาถาม ได้ความว่า เหรียญที่ท่านให้แลกนั้นไม่มี ได้มาแต่เหรียญที่มีค่าครึ่งหนึ่ง เขาลืมกราบเรียนท่านไปว่า แทนที่จะแจกเหรียญเดียว ท่านจะต้องแจก ๒ เหรียญ ท่านปรีดีฉิวทีเดียว แต่ท่านนั่งอึดใจหนึ่งแล้วบอกว่า “ไหน ๆ เรื่องก็แล้วไปแล้ว แก่ไขอะไรไม่ได้ ช่างเถอะ ต่อไปอย่าให้เกิดเรื่องแบบนี้ขึ้นอีก”

ท่านไม่เคยจะต้องเงินเดือนของท่าน ไม่สนใจว่า จะเป็นเท่าไร เมื่อคุณจิตรราภา บุนนาค^๓ หลานสาวของท่าน ทำงานที่บริษัท P.O.A.S. ได้เงินเดือน ๖๐๐ บาท ท่านตกใจ สัมไปว่า ค่าของเงินในตอนนั้นเปลี่ยนไปมากแล้ว ท่านพูดว่า “ได้เท่าอธิบดีเชียหรือ” และเมื่อคุณจิตรราภามาหาท่าน ท่านก็ล้อว่า “แน่ะ อธิบดีมาแล้ว” (ครั้งนั้น

^๓ ธิดาของพระอดิศักดิ์อภิศร์ (เต็ม สุริยวงศ์ บุนนาค) กับ พิศ ซึ่งพิศเป็นพี่สาวคนโตของท่านผู้หญิงพูนศุข.

อธิบดีคงจะได้เงินเดือน ๖๐๐ บาท) และอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพวกลูกน้องสนิท ๆ ของท่านมากราบเยี่ยม ๔-๕ คน ท่านบอกว่า “อยู่กินกลางวัน ก้นก่อนนะ กินอะไรดีละ ให้คนไปซื้อขนมจีบชาลาเปาดีกว่า ๒๐ บาท พอไหม?” ทุกคนหัวเราะขึ้นพร้อมกัน ท่านถามว่า “ทำไม? น้อยไปหรือ?” คนหนึ่งในพวกเราจึงตอบว่า “๑๐๐ บาทก็ยังไม่พอเลยครับ สมัยนี้” ท่านหัวเราะบ้าง แล้วไม่ว่าอะไร บอกคุณพูนศุขว่า สุดแล้วแต่จะสั่งการเอาเอง

ไม่ทราบว่าเป็นตอนท่านปรีดีเรียนจบใหม่ ๆ ยังเป็นหนุ่มพ่อนั้น จะสม่ำเสมอและชอบของโก้เก๋เหมือนนักเรียนนอกส่วนมากหรือไม่ ดิฉันไม่เคยเห็นท่านขับรถเอง เมื่อตอนที่ดิฉันรู้จักท่านนั้น ท่านอายุประมาณ ๔๒ ปีเท่านั้น ยังไม่แก่เกินที่จะขับรถ แต่ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะท่านมีตำแหน่งสูงมากแล้ว คือ เป็น รมต. มาหลายกระทรวง และขณะนั้นกำลังเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงไม่สมควรที่จะขับรถเองก็ได้ คนข้างเคียงท่านบอกว่า ไม่เคยเห็นท่านขับรถ หลายคนสงสัยว่า ท่านขี่จักรยานเป็นหรือเปล่า แต่ของแน่ ๆ ก็คือว่า ท่านสนใจและมุ่งมั่นในด้านวิชาการอย่างเดียวไม่สนใจของอื่น

มีเรื่องขำอยู่เรื่องหนึ่ง คือ เมื่อตอนน้ำท่วมมาก ท่านมีเรือหลายลำ แต่มีคนเอาเรือเล็ก ๆ ลำหนึ่งมาให้ เป็นเรือที่ตามชนบทใช้กันตามปกติ นั่งเพียงคนเดียวหรืออย่างมากที่สุดก็เพียง ๒ คน เรือเจ้ากรรมลำนี้นั้นไม่ว่าใครลงไปนั่งก็คว่ำลงมาทุกคน แม้กระทั่งคุณวิชา กันตามระ ชาวอยุธยาผู้เจนจัดในการนั่งเรือ ลองลงไปนั่งก็ล้มอีก ท่านปรีดีนั่งดูอยู่นานแล้ว ท่านสงสัยว่า คนทั้งหลายนั้นคงจะไม่รู้วิธีถ่วงดุลตัวเองให้ถูกต้อง ท่านเคยเล่าว่า สมัยอยู่อยุธยา ท่านเชี่ยวชาญการนั่งเรือมาก จึงอยากจะแสดงเทคนิคในการนั่งเรือให้ใคร ๆ ได้รู้ไว้บ้าง แต่พอท่านก้าวลงไป “ตูม!” ยังไม่ทันได้แสดงอะไรเลย เรือก็คว่ำเสียแล้ว ตัวท่าน

เปี้ยกปอนหมด แต่น้ำที่นั่นเป็นน้ำบริเวณริ้วบ้าน ไม่สกปรกอะไร คนที่อยู่รอบ ๆ ลืมตัวพากันหัวเราะโดยไม่กลัวว่าท่านจะโกรธ แต่ท่านก็ไม่โกรธ กลับหัวเราะด้วย และพูดว่า “เอ ทำเป็นอย่างนี้” แต่ก็ไม่เสียเวลาลองอีกครั้ง ในที่สุด จำไม่ได้ว่า มีคนสามารถพิชิตเรือพิเศษลำนั้นหรือเปล่า

ระหว่างระเบิดลงหนักขึ้น ๆ ท่านปรีดีไม่ใส่ใจในความปลอดภัยของดินัน จึงให้ดินันลาออกจากธนาคาร และไปอยู่กับครอบครัวของท่าน ครั้งแรกอยู่อยุธยา และต่อมาอยู่ในวังบางปะอิน ที่วังบางปะอินนี้เจ้านายฝ่ายในได้ตามเสด็จสมเด็จพระพันวัสสาฯ ไปอยู่กันคับคั่ง ท่านปรีดีได้ดูแลความสะดวกสบายทุกประการ ท่านไม่แน่ใจว่า สงครามจะยืดเยื้อต่อไปอีกนานเท่าใด เห็นว่า เด็กที่อพยพไปก็มีไม่น้อย จึงได้จัดการขอตั้งโรงเรียนขึ้นชั่วคราว เป็นทางการจากกระทรวงศึกษา สถานที่ที่ใช้เป็นโรงเรียนนั้น คือ ศาลาล้างคามาจาก ซึ่งกว้างขวางพอใช้ พวกเด็ก ๆ ลูกหลานของคณะอพยพในวังและรอบ ๆ วัง ได้มาสมัครเรียนกัน ทำให้ผู้ปกครองโล่งใจที่เด็ก ๆ จะได้ไม่ว่าง และไม่มีเวลาเกะกะซุกซนอีกต่อไป ส่วนครูที่จะสอนก็คือ พวกเราที่อพยพไปนั่นเอง ทำให้หลายคนหายเหงา เพราะมีงานทำไม่เบื่อ จำได้ว่าตอนนั้นทุกคนขอบคุณและชมเชยท่านปรีดีมาก

ตอนจวนสงครามเลิก เมื่อรู้ว่า ญี่ปุ่นกำลังจะยอมแพ้แน่แล้ว ท่านปรีดีส่งกำแหง พलगูร น้องชายจำกั๊ด ซึ่งโดตรมลงมาทำงานอยู่ในเมืองไทยนานแล้ว ไปเยี่ยมและพักค้างอยู่กับดินันที่บางปะอิน ๒-๓ วัน ท่านคงจะให้ดินันดีใจที่ได้พบกำแหงก่อนที่จะรู้เรื่องการตายของจำกั๊ด ท่านให้คนไปเชิญคุณวัฒนา อิศรภักดี เพื่อนสนิทของจำกั๊ด คนหนึ่งซึ่งเป็นผู้พิพากษาอยู่ที่อยุธยา มาเยี่ยมดินันบ่อย ๆ ด้วย

ครึ่งถึงวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ รัฐบาลได้ประกาศ
สันติภาพ ท่านปรีดีให้คุณเฉลียว ปทุมรส เอรารถไปรับดิฉันมาจาก
บางปะอิน เพราะท่านรู้ว่า ถึงไม่ไปรับดิฉัน ดิฉันก็คงเข้ากรุงเทพฯ เอง
จนได้ เพราะดิฉันเคยเล่าให้คุณพูนศุขฟังว่า ทุก ๆ วันที่ ๒๔ สิงหาคม
ซึ่งเป็นวันแต่งงานของเรานั้น จำกดและดิฉันจะต้องไปถ่ายรูปร่วมกัน
(เมื่อจำกดจากไปแล้ว ดิฉันก็ไปถ่ายรูปอยู่คนเดียว)

เมื่อคุณเฉลียวและดิฉันมาถึงบ้านท่าช้าง เห็นมีคนอยู่ด้วยกัน
หลายคน เช่น กำแหง คุณหญิง พนมยงค์ หมอบุญช่วย สุวรรณศรี^๔
และท่านชื่น (ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์) ท่านปรีดีเป็น
ผู้วางแผนจัดคนพร้อมเพรียงเรียบร้อยเช่นนี้ด้วยตนเอง ท่านเตรียม
หมอไว้เพราะเกรงว่าดิฉันจะช็อค หลังจากรับประทานอาหารกลางวัน
ด้วยกันแล้ว ก็มานั่งล้อมวงคุยกัน ตอนนั้นเองที่ท่านชื่นเริ่มเล่าเรื่องจำกด
บรรยายตั้งแต่ตอนต้นที่ได้พบจำกด เล่าว่า จำกดทำงานหนักมาก ๆ
ฯลฯ ดิฉันเริ่มสังหรณ์ใจทันที จึงมิได้ปรึกษาพูดหรือถามอะไร ใจเต้น
และหายใจขัด ๆ ในที่สุดท่านชื่นก็จบลงด้วยการแสดงความเสียใจ
ที่จำกดได้เสียชีวิตลง ดิฉันไม่ถึงกับช็อคและร้องไห้ก็ไม่ออก แต่ทนนั่ง
ต่อไปไม่ได้ จึงวิ่งเข้าไปในห้องนอนที่อยู่ติด ๆ กันนั้น เข้าไปแล้วจึง
ร้องไห้ออก

ท่านปรีดีและกำแหงตามติดเข้าไปด้วย ท่านปรีดีกอดกำแหง
และดิฉันไว้ และก็พูดในขณะที่ร้องไห้ไปด้วยว่า “ต่อไปนี้ขอให้ถือว่า
เราเป็นครอบครัวเดียวกันนะ” แล้วสักครู่ก็ปล่อยให้ดิฉันอยู่ตามลำพัง
ถึงแม้ว่า ดิฉันจะเศร้าโศกสักปานใด แต่ก็ยังมีสติพอที่จะรู้ว่า ท่านรัก
หวังดี และเสียใจต่อเราจริง ๆ ฉะนั้น จึงพยายามสงบสติอารมณ์ ไม่ทำ

^๔ บุตรของพระยาสุนทรสงคราม (บุญ สุวรรณศรี).

อะไรให้เป็นที่น่าใจแก่ท่านมากนัก ดิฉันรู้ว่า ถ้าดิฉันอยู่ที่บ้านของตนเอง อย่างน้อยก็คงจะร้องกรี๊ด ๆ จนหมดกำลังไปเป็นแน่

ต่อมาอีกวันหรือสองวันจำไม่ได้ ท่านปรีดีให้พาดิฉันกลับไปอยู่บางปะอิน เพื่อดิฉันจะได้อยู่อย่างสงบ ท่านไม่ยอมให้ดิฉันสะเทือนใจที่ได้เห็นพวกเสรีไทยไป-มาที่บ้านท่าช้าง ท่านให้หมออรณพ พี่ชายของดิฉัน ไปอยู่กับดิฉันระยะหนึ่ง และบอกคุณวัฒนาให้หั่นมาเยี่ยมดิฉัน และพาดิฉันไปเยี่ยมเจ้าคุณพหลฯ ซึ่งอพยพไปอยู่ฝั่งตรงข้ามนั่นเอง ท่านจัดทุกอย่างละเอียดเรียบร้อยแทบไม่มีช่องโหว่เลย ดิฉันซาบซึ้งในความกรุณาของท่านมาก และคำพูดของท่านที่ทำให้กำลังใจดิฉันถือเป็นครอบครัวเดียวกับท่านนั้น ผูกพันจิตใจของดิฉันให้แนบแน่นกับครอบครัวของท่านอีกประการหนึ่ง ดิฉันอยู่บางปะอินอีกไม่นานนัก ก็ตามเสด็จสมเด็จพระพันวัสสาฯ กลับกรุงเทพฯ

เมื่อกลับมากรุงเทพฯ ก็อยู่กับครอบครัวท่านปรีดีเช่นเดิม มีเพื่อนฝูงหลายคนแสดงความเสียใจทั้งทางจดหมาย และทั้งมาเยี่ยมด้วยตนเอง เพื่อเป็นการปลอบใจให้คลายเศร้า หลายคนเสนอความช่วยเหลือต่าง ๆ เช่น คุณหลุยจะให้ไปทำงานบริษัทอะไรไม่ทราบ โดยจะให้เงินเดือนสูง บางคนก็จะให้ไปเป็นเอเย่นรยนต์ ฯลฯ ต่าง ๆ นานา แต่ท่านปรีดีเข้าใจจิตใจดิฉันดีกว่าคนอื่น ท่านเตือนให้ดิฉันนิ่ง ๆ ไว้ก่อน อย่าเพิ่งไปรบกวนใคร เพราะจิตใจของดิฉันขณะนั้นกำลังสับสนไม่เป็นปกติ รอไว้นานอีกหน่อย ให้เวลาช่วยรักษาจิตใจ แล้วจึงค่อยคิดว่า ควรจะทำอะไรจะดีกว่า

ท่านปรีดีได้จัดแจงขอพระราชทานยศให้จำกัดได้เป็นนายพันตรี และดิฉันได้รับพระราชทานบำนาญมาจนทุกวันนี้ และยังขอบำนาญทางทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ให้อีกด้วย ถึงแม้จะเป็น

เงินเพียงเล็กน้อย แต่ดิฉันก็ภูมิใจ นอกจากนี้แล้วท่านยังจัดตั้ง จำกัด พลังกูร มูลนิธิ ขึ้นเพื่อเป็นเกียรติ เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่จำกัด ท่าน จัดหาเงินทุนของมูลนิธิมาเอง และจัดตั้งกรรมการมูลนิธิชุดแรกให้เป็น ที่เรียบร้อย โดยที่ดิฉันไม่ต้องกระดิกนิ้วเลย

เมื่อคุณสงวน ตุลารักษ์ กลับเข้ามาเมืองไทย ได้นำอัฐิของ จำกัดมาด้วย ท่านปรินิพิตได้ให้จัดการต้องรับอย่างสมเกียรติ ให้ตั้งอัฐิเพื่อ ทำบุญตามประเพณีที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถึง ๗ วัน มีลูกเสือมา ผลัดเวรกันป็นยาม ครั้งละ ๒ คนตลอดเวลา ท่านทำทุกอย่างเท่าที่จะ ทำได้เพื่อให้ดิฉัน คุณพ่อจำกัด น้อง ๆ และญาติมิตรของเขาคลาย ความเศร้าใจ และภาคภูมิใจในตัวเขา

ดิฉันมาทราบในภายหลังว่า คุณสงวน ตุลารักษ์ ได้มอบ บันทึกรประจำวันของจำกัดแก่ท่านปรินิพิตด้วย ท่านได้อ่านแล้ว แต่ยัง ไม่ยอมมอบให้ดิฉัน เพราะตอนนั้นท่านกำลังจะเชิญ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช มาเป็นนายกรัฐมนตรี ท่านกลัวว่า ถ้าดิฉันอ่านบันทึกแล้ว จะโกรธคุณเสนีย์ ท่านพยายามพูดกับดิฉันถึงคุณเสนีย์บ่อย ๆ คล้าย กับจะเกลี้ยกล่อมให้ดิฉันชอบคุณเสนีย์ไปด้วย และในวันที่คุณเสนีย์ เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ได้ตรงมากินอาหารกลางวันที่บ้านท่าช้าง โดยมีพวกผู้ใหญ่หลายคน รวมทั้งคุณสงวน ตุลารักษ์ ร่วมกินด้วย รวม ๑๐ คน (โต๊ะจีน) ท่านก็ให้ดิฉันร่วมคณะนี้ด้วย หลังจากที่คุณเสนีย์เป็น นายกรัฐมนตรีแล้วตั้งนาน ท่านจึงมอบบันทึกของจำกัดให้ดิฉัน ดิฉัน อ่านแล้วก็เก็บความรู้สึกไว้ในใจ มิได้เอ่ยถึงคุณเสนีย์แก่ท่านเลย เพราะ ไม่อยากทำให้ท่านไม่สบายใจ

เมื่ออยู่บ้านท่านปรินิพิตได้ ๒-๓ เดือน โดยมีได้ทำการงานอะไร เลย ดิฉันคิดถึง ร.ร. มาก ตอนนั้น ร.ร. ต่าง ๆ เปิดสอนใหม่ทันทีที่ สงครามเลิก แต่ดิฉันไม่มีจิตใจที่จะทำต่อ จึงยังไม่เปิดสอน คั้นหนึ่ง

ดิฉันแอบหนีไปนั่งอยู่ ร.ร. ตลอดคืน รุ่งขึ้นคุณพูนศุขไปตามตัวกลับมา ท่านปรีดีคิดการณ์ล่วงหน้าได้ถูกต้อง ท่านรู้ว่า ดิฉันต้องทำ ร.ร. ต่อไป แน่ ๆ ท่านอ่านบันทึกของจำกัดที่ว่า “ถ้าข้าพเจ้าตายไป อาจารย์คงจะช่วยเหลือ ในการทำ ร.ร. ต่อไป” ท่านบอกดิฉันว่า ท่านอยากทำตามที่ จำกัดต้องการ เพื่อท่านจะได้สบายใจ ขอให้ดิฉันเปิด ร.ร. ใหม่ และ ท่านจะช่วยเหลือทุกอย่าง แล้วท่านก็เริ่มดำเนินการทันที ให้คุณวุฒิ ศุขะวณิช หลานเขยของท่าน รื้อโรงรถ ๒ ชั้นที่ผูกพัง ไปสร้างเป็นเรือน เล็กชั้นเดียว และซ่อมแซมอาคารส่วนต่าง ๆ เท่าที่จำเป็น แล้วโรงเรียน ก็เปิดได้เป็นที่เรียบร้อย

ระหว่างนั้นยังมีทหารแขกชาติต่าง ๆ อยู่รอบ ๆ ร.ร. ท่าน ปรีดีคิดรอบคอบมาก เกรงว่า จะไม่ปลอดภัย เพราะ ร.ร. ของดิฉัน มีแต่ผู้หญิงทั้งนั้น จึงได้จัดงานเลี้ยงขึ้นวันหนึ่ง และขอให้คุณปวย อึ้งภากรณ์ และคณะเสรีไทยในอังกฤษทุกคน แต่งตัวเป็นนายทหาร อังกฤษเต็มยศมากินเลี้ยง เปิดประตูและหน้าต่างทุกบาน ส่งเสียงดัง ให้พวกทหารแขกได้ยิน และโผล่หน้าต่างไปให้เห็น ก็ได้ผลจริง ๆ พวก ทหารแขกโผล่หน้ามาดูกันใหญ่ ได้เห็นทหารอังกฤษเต็มไปหมด จึง ไม่คิดอ่านมารังควาน ได้แต่โยนเครื่องกระป๋องต่าง ๆ ข้ามรั้วเข้ามาให้ เอง ๆ

เมื่อเปิด ร.ร. แล้วดิฉันค้างที่ ร.ร. บ้าง ที่บ้านท่านปรีดีบ้าง แต่ในวันหยุดต่าง ๆ จะอยู่ที่บ้านท่านปรีดีเป็นประจำ นอกจากมีธุระ พิเศษ เช่น ในวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ดิฉันอยู่ ร.ร. เพราะ ตั้งใจว่า รุ่งขึ้น ๙ มิถุนายน จะเอาเด็กที่เลี้ยงไว้คนหนึ่งไปตัดผม ดิฉัน ไปที่ร้านลัดดาเชิงสะพานมอญ ได้ยินคนที่มาทำผมคุยกันเรื่องในหลวง ว่า วันที่ ๑๓ จะเสด็จกลับเมืองนอก จะได้กลับหรือ? เขาถือกันออก ทำไมท่านเลือกวันที่ ๑๓ ฯลฯ ดิฉันไม่สนใจ พอกลับมาถึงบ้านสักครู่

คุณพูนศุขเอาธมารีบ บอกว่า ในหลวงสวรรคตโดยพระแสงปืน และยังไม่รู้เรื่องต่อไป ตอนนั้นดิฉันคิดกระตือรือร้นในทางว่า ท่านปลงพระชนม์เอง อย่างไรก็ตาม เราไม่รู้ข้อมูลอะไรเพิ่มเติมที่จะสนับสนุนได้ จึงพากันนั่งคอยท่านด้วยความร้อนใจ

ตอนท่านกลับมา ดิฉันยังจำภาพติดตาได้จนบัดนี้ เรา นั่งอยู่ที่ห้องโถงชั้น ๓ เห็นท่านค่อย ๆ ขึ้นบันไดมาอย่างอ่อนระโหย ไร้อารมณ์ พอถึงหัวบันได ท่านเงยหน้าขึ้นและส่ายหน้าน้อย ๆ หน้าท่านแดงกว่าปกติ คุณพูนศุขรีบลุกขึ้นไปถามว่า เรื่องเป็นอย่างไรกันแน่ ท่านก็ตอบว่า “อุบัติเหตุ” แล้วก็ไม่พูดอะไรต่อ เดินไปห้องนอนเพื่อเปลี่ยนเสื้อผ้า คุณพูนศุขตามท่านไป ดิฉันจึงลงไปคอยอยู่ชั้นล่างที่ศาลาริมน้ำ เมื่อท่านลงมา ท่านก็ไม่ได้พูดมากนัก โดยอยู่ในอาการครุ่นคิดตลอด แต่ตอนหนึ่งท่านเดินกลับไปกลับมา พลังสิ้นศรัทธาพร้อมกับพูดว่า “แยะ แยะจริง ๆ” ดิฉันไม่เข้าใจเลยถามไปว่า “ใครแยะคะ” ท่านว่า “เราแหละ” ดิฉันถามต่อไปอีกว่า “แยะยังงั้นคะ” ท่านจึงอธิบายว่า “อ้าว ก็คนฝ่ายตรงข้ามกับเรา จะต้องถือโอกาสเล่นงานเราทั้งขึ้นทั้งล่อง ถ้าเป็นอุบัติเหตุ เขาก็ว่า รัฐบาลไม่ถวายเป็นความรักชาติให้ดีพอ ถ้าปลงพระชนม์เอง เขาก็จะหาว่า ท่านคงคับพระทัยในเรื่องเกี่ยวกับรัฐบาลอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นแน่” ในตอนนั้นยังไม่มีใครคิดเลยไปถึงการลอบปลงพระชนม์ ความคิดอันนี้เกิดขึ้นในหมู่ผู้ประสกรัย ๒-๓ วันต่อมา ดิฉันแน่ใจทีเดียวว่า ตัวท่านปริตีเองก็หาญคิดไม่ไว้ เรื่องนี้จะวกกลับมาทำร้ายท่านอย่างร้ายแรง จนถึงกับว่า ท่านเป็นต้นตอแห่งการฆาตกรรมที่ยิ่งใหญ่นี้!

คืนนั้นหลังจากท่านไปสภามุแทนแล้ว คุณพูนศุข และดิฉันนั่งรถคันเล็กของท่านไปเฝ้าท่านหญิงพูนพิศมัยด้วย เพราะอยากทราบ ว่า เจ้านายองค์นั้นจะได้ข่าวกระแสนกระสายอะไรมาก่อนหรือเปล่าว่า

ในหลวงทรงกลุ่มพระทัยเรื่องอะไร จะเป็นเรื่องส่วนพระองค์หรือเรื่อง
รัฐบาลก็ตาม แต่ก็ต้องกลับมาโดยไม่ได้เค้าเงื่อนอะไรเลย ดิฉันมั่นใจ
ทีเดียวว่า ทั้ง ๆ ที่ท่านปรีดีเชื่อในอุบัติเหตุ แต่ท่านก็ยังไม่หมดความ
กังขาในเรื่องปลงพระชนม์เอง อย่างน้อย ๆ ก็ยังอีกหลายเปอร์เซ็นต์
ทีเดียว ท่านได้เชิญคุณพระอภินันทราพาณิชกาล มาปรึกษาว่า ขณะที่
ในหลวงกำลังประชวรเช่นนั้น ในทางวิชาการแพทย์จะเป็นไปได้ไหมที่
จะเกิดอะไรขึ้นซึ่งจะทำให้พระองค์ทรงคิดฟุ้งซ่าน จนถึงกับทรงกระทำการ
ที่รุนแรงอย่างนั้น ท่านเองก็ไม่อยากเชื่อ แต่ต้องการให้หายข้องใจ
เท่านั้น ความคิดที่ว่า เพราะอะไร? ทำไม? ยังคงค้างอยู่ในสมองท่าน
ต่อไปอย่างแน่นอนในตอนนั้น ก่อนที่จะได้พิสูจน์กันในภายหลัง ถึงรอย
กระสุน ฯลฯ

จะอย่างไรก็ตาม ดิฉันขอประกันด้วยชีวิตว่า ท่านปรีดีมิได้
มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสวรรคตของในหลวงอานันท์มทิดเลยแม้แต่น้อย
ดิฉันอยู่ใกล้ชิดกับท่านมานานพอควร ไม่เคยมีอะไรผิดสังเกตที่
จะชวนคิดไปอย่างนั้น ดิฉันไม่เคยได้ยินท่านพูดไม่ดีกับในหลวงเลย
ตรงข้ามท่านเล่าว่า ในหลวงสนพระทัยในการบ้านการเมือง และเรื่อง
กฎหมายมาก ได้โปรดเกล้าฯ ให้ท่านไปร่วมโต๊ะเสวย และชักใช้ใน
วิชาการด้านนี้มากมาย ถึงตอนสำคัญ ท่านรับสั่งเป็นภาษาฝรั่งเศส
และท่านก็ทูลอธิบายเป็นภาษาฝรั่งเศสด้วย ซึ่งดูท่านพอพระทัยมาก
สนพระทัยในเรื่องเสรีไทยด้วย และขออ่านบันทึกของจำกัต์ นอกจาก
บันทึกส่วนตัวให้ดิฉันแล้ว จำกัต์มีบันทึกเป็นทางการให้ท่านปรีดี ท่าน
ก็เลยไปพิมพ์ตีจัดสำเนาถวายในหลวงไปฉบับหนึ่ง แล้วยังให้ดิฉันมา
ฉบับหนึ่งด้วย ท่านยังพูดอีกว่า ถ้ามีเวลา จะกราบทูลเชิญเสด็จ ร.ร.
ของจำกัต์ พอติดอนนั้นสะพานข้ามคลองเล็ก ๆ หน้า ร.ร. ขำรูด ทาง
ทรัพย์สินฯ ไม่ยอมมาซ่อมสักที ท่านจึงให้คนไปบอกคุณปราโมทย์

ฟังสุนทร ผู้อำนวยการทรัพย์สินฯ ในขณะนั้นว่า ในหลวงอาจจะเสด็จ
เยี่ยม ร.ร. ดิฉัน เท่านั้นแหละทางทรัพย์สินฯ ส่งคนมาซ่อมสะพานเสร็จ
ภายใน ๑-๒ วัน ตอนหลังท่านบอกว่า ในหลวงจะเสด็จกลับเมืองนอก
เร็วเสียแล้ว เสียตาย

ท่านปรีดีคิดจะให้ดิฉันขาย ร.ร. ไปตั้งสาขาที่ถนนราชดำริ
ชอยมหาดเล็ก เพราะที่นั้นมีเรือนไม้ชั้นเดียว แต่ใหญ่โตมโหฬาร ซึ่งญี่ปุ่น
ได้สร้างขึ้นเป็นสโมสรนายทหาร ท่านให้ดิฉันกู้เงินธนาคารเอเชีย ไปซื้อ
เรือนไม้ใหญ่นี้ จากพระคลังข้างที่ และเช่าที่บริเวณนั้นจากพระคลังฯ
จำนวน ๑๐ กว่าไร่ เพื่อทำเป็น ร.ร. ใหม่ ดิฉันได้ไปเตรียมทำสวนปลูก
ดอกไม้ แต่ยังไม้ทันจะทำรั้ว ก็เกิดรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน เสียก่อน

วันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ก่อนวันรัฐประหาร ๑ เดือน
พอดี ดิฉันทำพิธีเปิดห้องสมุดจำกัด พลงกูร ขึ้น ตั้งใจจะเชิญท่านปรีดี
มาเป็นประธาน แต่ตอนนั้นเริ่มมีข่าวกระเส็นกระสายไม่ค่อยจะดีแล้ว
ท่านขอโทษดิฉัน ไม่อยากไปแสดงตนในที่ต่าง ๆ อยากอยู่เงียบ ๆ ท่าน
ให้ดิฉันไปขอร้องคุณเล้ง ศรีสมวงศ์ ให้ทำหน้าที่แทน

๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ดิฉันค้างที่ ร.ร. พอเช้าตรู่
๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้ข่าวรัฐประหาร ก็รีบไปที่บ้านท่าช้าง
พบว่า ท่านปรีดีปลอดภัย และลงเรือหนีไปแล้วตั้งแต่ตอนกลางคืน
ดิฉันก็เลยค้างอยู่กับคุณพูนศุขตลอดมา จนกระทั่งวันที่ ร.อ. ชชาติชาย
ชุนหะวัน พาพรรคพวกไปค้นบ้าน คุณพูนศุขต้อนรับเป็นอย่างดี เชิญ
ให้เขาตรวจตามสบาย แต่ท่านไม่พูดอะไรมาก ดิฉันเองเป็นคนได้ตอบ
กับคุณชชาติชาย ซึ่งกลับไปโดยไม่ได้ผลอะไร ดิฉันไม่ได้ข่าวจากท่าน
จนกระทั่งวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ซึ่งเป็นวันครบรอบ
แต่งงานของท่านพอดี ดิฉันไปกับคุณพูนศุข ไปพบท่านที่ชลบุรี โล่งใจ
ที่สุขภาพของท่านยังดีอยู่ จากนั้นท่านก็ไปลี้ภัย และครอบครัวของ

ท่านก็อพยพไปอยู่สัตหีบเลย ดิฉันไม่ได้ไปอยู่ด้วย แต่เดินทางไปสัตหีบเกือบทุกวัน จนกระทั่งจำบ้านเรือน โรงร้าน ตามทางได้แทบหมด เข้ามืดจะมีเพื่อนชาวธรรมศาสตร์คนหนึ่ง มารับไปส่งที่สถานีรถไฟสตอนรถไปจอดพักให้กินอาหารที่ระยอง มักจะได้พบคุณเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ ซึ่งเป็นผู้แทนในขณะนั้นเสมอ บรรดาลูกน้องที่สนิทของท่านต่างพากันเป็นห่วงท่าน และฝากความเคารพให้ดิฉันไปกราบแทน แต่คุณปราโมทย์ พึ่งสุนทร คิดได้ดีกว่าคนอื่น ๆ ฝากเงินไปให้ท่าน ๕๐๐ บาท พวกเราเพิ่งนึกขึ้นได้ เป็นความจริงที่ท่านไม่มีเงินติดตัวเลย ท่านใช้ดิฉันกลับมาติดต่อกับคนต่าง ๆ ไม่ใช่เรื่องขอขabadตายอะไร แต่เป็นเรื่องการงานของท่านที่ค้างค้างอยู่ ซึ่งบางอย่างก็เป็นเรื่องด่วนวันหนึ่งรถโดยสารของดิฉันคว่ำลงข้างทาง ดิฉันไม่บาดเจ็บเลย ผู้ชายสองคนที่มาเป็นเพื่อนฉุดดิฉันขึ้นมา แล้วเราก็ตัดขึ้นรถอีกคันหนึ่งที่ผ่านมาพอดี จึงไม่เสียเวลาไปมากนัก และได้มาทำกิจธุระของท่านได้เสร็จ จำได้ว่า วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ซึ่งเป็นวันเกิดของดิฉันเองนั้น คุณประไพ ลูกสาวคุณหลวงอดุลฯ แต่งงาน ท่านให้ดิฉันเฝ้าจดหมายซึ่งท่านเขียนไม่กี่บรรทัด ไปให้คุณหลวงอดุลฯ คงจะไม่มีอะไรสำคัญนอกจากแสดงความยินดี และส่งข่าวของท่านให้ทราบเท่านั้น เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน วันรุ่งขึ้น ดิฉันไปสัตหีบอีก ก็พบว่าท่านเดินทางออกจากประเทศไปแล้ว ตอนนั้นดูเหมือนจะไปอยู่ที่สิงคโปร์ระยะหนึ่ง สำหรับคุณพูนสุขและลูก ๆ ไปเยี่ยมท่านที่นั่นในเวลาหยุดเทอม

ระหว่างที่ท่านจากไปนี้ ครอบครัวของท่านต้องประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ คุณปาล ลูกชายคนโตถูกจับ คุณพูนสุขถูกจับ ถูกกลั่นแกล้งสารพัด ดิฉันนึกถึงท่านที่อยู่ทางโน้น จะปวดร้าวจิตใจสักเพียงไหน รู้สึกสงสารท่านจับใจ ภายหลังเมื่อคุณพูนสุขกับลูก ๆ

ได้ตามไปอยู่กับท่านที่ประเทศจีนแล้ว พวกเราจึงค่อยรู้สึกสบายใจขึ้นบ้าง จากนั้นดิฉันจะติดต่อกับครอบครัวท่านได้ก็นาน ๆ ครั้ง โดยส่งจดหมายและของกินผ่านเพื่อนทางฮ่องกงไป จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๐๙ ดิฉันได้มีโอกาสพบท่านและครอบครัวอีกครั้งหนึ่ง ในสถานที่แห่งหนึ่งที่ชายแดนประเทศจีน เพียงได้พบท่านชั่ววันเดียว ดิฉันก็ทราบว่ กิจวัตรของท่านวันหนึ่ง ๆ นั้นมีอะไรบ้าง ท่านไม่เคยปล่อยเวลาให้หมดไปเปล่า โดยการนั่ง ๆ กิน ๆ นอน ๆ เลย ท่านฟังข่าวจากวิทยุทั่วโลก โดยเฉพาะของประเทศไทย ท่านห่วงใยเมืองไทย ทั้ง ๆ ที่เมืองไทยเขาไม่มีที่ให้ท่านอยู่ ท่านไม่ต้องจด แต่จะจำได้เองว่า เวลาไหน ข่าวของประเทศไทยจะเริ่ม ท่านศึกษาและรู้สถานการณ์ของโลกแทบจะทุกชั่วโมงที่เปลี่ยนไปในทันควัน เสียดยเหลือเกินที่ท่านได้มีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถ และความเป็นอัจฉริยะของท่านให้เป็นประโยชน์ต่อบ้านเกิดเมืองนอนของท่าน ในช่วงระยะเวลาที่สั้นมากเกินไปจริง ๆ แต่แม้ในช่วงอันสั้นนี้ ท่านก็ได้ผลิตผลงานสำคัญหลายอย่างให้พวกเราชาวไทย ได้เสพสุขกันมาจนทุกวันนี้

เมื่อท่านออกจากประเทศจีนมาอยู่ปารีสนั้น คุณพูนศุข ออกมาก่อนนานแล้วเพื่อมาเตรียมการให้พร้อม การที่ท่านอยู่ในเมืองจีนนั้นท่านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไร แต่ถ้าท่านออกมา ท่านต้องมีทุนไว้รองรับรายจ่ายทุกอย่าง ตอนที่ท่านออกจากเมืองไทยใหม่ ๆ ครอบครัวไม่มีรายได้อะไร เพราะบ้านญาติก็จ่ง่าย คุณพูนศุขต้องแบ่งที่ดินขายไปทีละเล็กละน้อย เควะหัดที่ตามไปสมทบกับท่านเสียได้ มิฉะนั้นจะไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย ดิฉันไปเยี่ยมคุณพูนศุขทุกปีที่ปารีส ท่านอยู่อย่างกระเปียดกระเสียน ไม่เหมือนที่พวกคนใหญ่โตอื่น ๆ เขาไปอยู่กัน จะซื้อโต๊ะเล็ก ๆ สำหรับตั้งเครื่องโทรทัศน์สักตัวหนึ่งก็ไม่กล้า เพราะงบประมาณไม่มี ดิฉันพาเพื่อนไปด้วยอีก ๓ คน ก็ยัง

ไม่มีเก้าอี้หนึ่งพอ ลูกสาวท่านต้องยอมนั่งกับพื้น คุณพูนศุขติดต่อชายที่คืนที่เหลืออยู่ ต้องขายให้หมด เพื่อจะได้เงินก้อนไปทำทุนฝากธนาคารเอาดอกเบี้ยมาใช้ ไม่ใช่แบ่งขายแล้วเงินละลายไปหมดเหมือนที่แล้วมา การขายก็ไม่ใช่ง่าย เพราะผู้ซื้อกลัวที่มีชื่อท่านปรืดอยู่ อย่างไรก็ตามเมื่อขายที่สำเร็จแล้ว ท่านปรืดจึงออกมาได้ และท่านซื้อบ้านหลังเล็ก ๆ ที่ซานเมืองปารีส แล้วให้ลูก ๆ ในเมืองจีนตามมาอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวที่เกือบสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง

ณ บ้านหลังเล็ก ๆ ที่ตำบลลองโตนีนั้น ท่านไม่รอให้เสียเวลาเลยในการที่จะทำชีวิตของท่านให้สมบูรณ์กว่า เมื่ออยู่ในเมืองจีน ด้วยเงินบ้านญาติถูกเบิกตลอดเวลาที่ท่านออกจากเมืองไทยกับเงินรายได้จากการขายที่ดินในเมืองไทยเกือบทุกชิ้น ท่านสร้างห้องสมุดเล็ก ๆ ขึ้น นอกจากการฟังวิทยุทั่วโลกอย่างเต็มแล้ว ท่านอ่านหนังสือพิมพ์อังกฤษ ฝรั่งเศส และไทยหลายฉบับ ท่านอ่านหนังสือของชาติต่าง ๆ ที่ออกใหม่ ๆ ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันของโลก ซึ่งแต่ละเล่มราคาแพงมาก ท่านเสียเงินมากในเรื่องนี้ แต่ท่านได้กั้นเงินส่วนหนึ่งไว้โดยเฉพาะ ท่านจัดงบประมาณการใช้จ่ายของท่านไว้เรียบร้อย เพราะรายได้ของท่านนั้นจำกัดจำเขี่ย ไม่มีเงินเหลือสำหรับการใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อเลย ท่านต้องอ่านและฟังอัตราแลกเปลี่ยนของเงินทุกสกุลทุกวันด้วย และต้องคอยยกย้ายถ่ายเทการฝากเงิน ในเมื่อเงินสกุลหนึ่งลดลง ในขณะที่อีกสกุลหนึ่งดอกเบี้ยเพิ่มขึ้น มิฉะนั้นท่านจะไม่มีเงินพอใช้

ห้องสมุด (หรือห้องทำงาน) ของท่านนี้เติบโตรวดเร็วมาก หนังสือที่สั่งไปจากเมืองไทยก็มากมาย แผนที่โลก และปทานุกรมทั้งของไทยและเทศเกือบทุกชนิด ท่านมีหมดแม้แต่ปทานุกรมเฉพาะเรื่อง เช่น ปทานุกรมของทหาร เป็นต้น นอกจากเวลารับประทานอาหาร เวลาพักผ่อน เวลาเดินออกกำลังกาย เวลาดูโทรทัศน์และฟังวิทยุแล้ว

ท่านใช้เวลาเกือบทั้งหมดอยู่ในห้องนี้ นอกจากการเขียนหนังสือเรื่องชีวิตการลี้ภัยของท่านในเมืองจีนแล้ว ท่านยังได้ทำบันทึกเรื่องต่าง ๆ มากมายกายกองเกี่ยวกับเมืองไทย ท่านมีเลขาส่วนตัวสำหรับพิมพ์ดีดและเก็บแฟ้มต่าง ๆ ซึ่งทวีจำนวนขึ้นแทบทุกวัน ดิฉันเรียนท่านว่าใคร ๆ อยากให้ท่านเขียนเรื่องเสรีไทยตั้งแต่ต้น ท่านว่า ท่านอยากทำอยู่แล้ว แต่ยังหาเวลาไม่ได้เลย เพราะมีเรื่องอื่น ๆ แทรกเข้ามา ซึ่งทำให้ท่านต้องเสียเวลามากอยู่เสมอ เช่น ในการฟ้องเรื่องคดีสวรรคตหลายครั้งหลายครา และท่านชนะความทุกครั้งนั้น ทนายของท่านค่อนข้างจะสบาย เพราะท่านเขียนคำฟ้องมาให้เสร็จทุกแง่ทุกมุมอย่างละเอียดลออ นอกจากนั้นแล้ว ทางเมืองไทยยังขอให้ท่านเขียนโน่นเขียนนี่ ไม่ว่าจะเขียนอะไร ท่านก็ไม่เคยเขียนโดยไม่มีหลักฐานอ้างอิงเลย ฉะนั้น เรื่องที่ท่านเขียนทุกชิ้นจะดูคล้ายตำรา และการหาหลักฐานอ้างอิงนี้ท่านก็ต้องใช้เวลาไม่น้อย แต่ท่านใช้คนเก่งมากในเรื่องนี้ ใครเข้าไปใกล้ท่านบ่อย ๆ ก็จะถูกใช้ให้อ่านโน่นอ่านนี่ คั่นโน่นคั่นนี่ สั่งให้คั่นข้ามประเทศก็มีประจำ เช่น ให้ทางเมืองไทยค้นบันทึกการประชุมรัฐสภา พ.ศ. นั้นถึง พ.ศ. นั้น ครั้งหนึ่งดิฉันข้ามไปอังกฤษแล้ว ท่านยังโทรศัพท์สั่งให้ไปค้นบางเรื่องที่ PUBLIC RECORD OFFICE ในลอนดอนอีก แต่ทุกคนที่รับใช้ท่านในเรื่องเช่นนี้ จะได้รับความรู้เพิ่มแก่ตัวเองเสมอไป

เวลาของท่านต้องเสียไปกับแขกที่มาหาที่ไม่ใช่น้อย นอกจากคนที่สำคัญ ๆ ต่างชาติที่มาเยี่ยมเยียนในโอกาสต่าง ๆ เช่น ปีใหม่วันเกิด แล้วยังมีคนจากเมืองไทยมาเสมอ ๆ นอกจากนั้น นักศึกษาไทยในฝรั่งเศสเองก็มักจะไปเรียนปรึกษาและขอคำแนะนำในเรื่องการเรียน ซึ่งท่านก็ยินดีและเต็มใจช่วยแนะนำให้ทุกราย ส่วนบางคนที่มาถามเรื่องวิชาการ ท่านก็มักจะบอกให้ไปอ่านหนังสือเล่มนั้น ๆ

(ภาพบน) ฉลบบลัษย์, ปรีดี, สุภา ศิริमानนท์
 บนโต๊ะอาหาร ห้องอเนกประสงค์ บ้านองโตนี่
 (ภาพล่าง) ปรีดี, กนต์ธีร์ ศุภมงคล, ฉลบบลัษย์ และมิตรเก่า
 ในสวนหลังบ้านองโตนี่

เสียก่อน แล้วจึงค่อยกลับมาหาใหม่ จะได้พูดกันรู้เรื่อง เด็กนักเรียนไทยส่วนมากรักและเคารพท่านมาก เขาเชิญท่านไปรับการรดน้ำสังฆารัตน์ทุกปี และในวันเกิดของท่านนั้น คนโน้นขอมา คนนี้ขอมา ลูก ๆ ของท่านเลยขอให้มาเสียเวลาเดียวกัน เพื่อท่านจะได้ไม่ต้องเหนื่อยทั้งวัน แล้วก็เลยเลี้ยงอาหารเขาด้วย ตอนหลังเลยกลายเป็นประเพณี ใคร ๆ ที่จะมาหาท่านในวันเกิด จะมาเวลาเดียวกัน คือในตอนอาหารเย็น

ท่านปรีดีเป็นคนรอบคอบมาก เมื่อนักการเมืองหรือนักข่าวจากเมืองไทยไปหาท่าน ท่านไม่แน่ใจว่า เขาจะเอาคำพูดของท่านไปเผยแพร่อย่างถูกต้องหรือไม่ เพราะบางทีข้อเท็จจริงอาจผิดเพี้ยนไปได้ ฉะนั้น ท่านมักจะให้ตั้งเครื่องบันทึกเสียงไว้ตลอดการเจรจานั้น ๆ บางทีมีคนต่างชาติมาขอสัมภาษณ์ คุณพูนศุขช่วยท่านได้มากในเวลาเมื่อท่านมีแขก เพราะคุณพูนศุขจำชื่อ นามสกุลของคนที่ทั้งไทยและเทศ และวันเวลาของเหตุการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ ได้แม่นยำ วันหนึ่งขณะที่คุณพูนศุขอยู่เมืองไทย มี MRS. JUDY STOWE แห่ง BBC มาขอสัมภาษณ์ท่าน เขาไม่ยากให้ท่านเหนื่อยเกินไปจึงขออนุญาตเวลา ๑๐.๐๐-๑๑.๐๐ น. บังเอิญวันนั้นเรา ๓-๔ คนนั้นจะไปว่ายน้ำกัน ทุกคนใส่ชุดว่ายน้ำไว้ข้างในเรียบร้อยแล้ว ท่านทราบได้อย่างไรก็ไม่แจ้ง ไม่พอใจเลย บอกว่า คุณก็ไม่อยู่แล้วจะทิ้งท่านไปอย่างนี้หรือ ความจริงจะมีคนอยู่กับท่านอีก ๒-๓ คน แต่ตอนนั้นก่อนที่ท่านจะพูด เราก็ลืมนึกไปอยู่แล้ว การสัมภาษณ์ของท่านกลายเป็นคุยต่อไปถึงเรื่องอะไรต่ออะไร ซึ่งท่านคงจะอยากพูดอยู่แล้ว ถึงเวลากินอาหารเลยชวนเขากินด้วยกันเสร็จท่านให้เขาพักก่อน เพราะท่านจะเขียนหรือหาอะไรเพิ่มเติมให้เขา ซึ่งต้องใช้เวลาเล็กน้อย ตอนนั้นใช้พวกเราพร้อม ๆ กันเลย

ทั้ง ๖-๗ คนให้ทำงานต่าง ๆ กัน แต้ก^๕ นักเรียนอังกฤษ ให้ไปร่างคำพูดอะไรก็ไม่ทราบเป็นภาษาอังกฤษ คนหนึ่งช่วยค้นแฟ้ม คนหนึ่งพิมพ์ดีด คนหนึ่งเอาเรื่องไปถ่ายเอกสาร ฯลฯ ส่วนดิฉันไม่มีอะไรทำ ท่านให้ไปคุยกับเจ้าหน้าที่ BBC คนนั้น ซึ่งรู้สึกจะมีอาการอ่อนเพลียเล็กน้อย เขายังแปลกใจที่สุขภาพของท่านดีเกินคาด เพราะท่านไม่ทำท่าเหนื่อยอ่อนอะไรเลย พวกเราที่สวมชุดว่ายน้ำก็ไม่มีความจำเป็นต้องไปเปลี่ยน เป็นอันว่าต้องสวมอยู่ตลอดวัน

ดิฉันไปเยี่ยมท่านทุกปี ปีหนึ่งอยู่ราว ๑ เดือน ได้อยู่ใกล้ท่านก็จะได้รับความรู้เพิ่มเติมทุกวัน ดียิ่งกว่าอ่านหนังสือ และรวดเร็วกว่าที่จะไปค้นคว้าหาเอาเอง ท่านเรียกให้ไปดูโทรทัศน์เมื่อเวลาที่มีเรื่องสำคัญ เช่น ตอนที่เรามีการเลือกตั้งประธานาธิบดี ท่านอธิบายถึงตัวผู้เข้าแข่งขันทีละคน คนนั้นฝ่ายขวา คนนั้นฝ่ายซ้าย คนนั้นเป็นคอมมิวนิสต์ ฯลฯ ท่านพาไปดูสถานที่เลือกตั้งจริง ๆ ของเขาด้วย และอธิบายวิธีการเลือกตั้งของเขา บางทีเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้น ท่านก็อธิบายถึงคนสำคัญในเหตุการณ์นั้นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ คนนี้สืบเชื้อสายมาจากตระกูลนี้ คนนั้นจากครอบครัวนั้น ดิฉันเคยเรียนประวัติศาสตร์สากลมาแล้ว แต่ลืมเสียเป็นส่วนใหญ่ พอได้ฟังท่านอธิบายก็ระลึกได้ บางทีท่านพานั่งรถไปดูสถานที่ที่เขาทำการปฏิบัติฝรั่งเศสครั้งใหญ่โค่นระบอบกษัตริย์ ประชาชนเดินจากที่นั่นไปถึงที่นั่น ฯลฯ พอจากมา ๑ ปี ความรู้ความจำเริ่มเลือนลาง ก็ได้กลับไปเพิ่มเติมใหม่อีก

ครั้งหนึ่งเมื่อทางสถานทูตจีนมีบัตรมาเชิญท่านและคุณไปดูงานแสดงที่ “พระราชวังน้อย” ท่านขอให้เขาเชิญดิฉันด้วย ได้ไปเห็น

^๕ คือ จริยวัฒน์ สันตะบุตร.

คนสำคัญ ๆ ของฝรั่งเศสตัวจริงหลายคน เป็นประสบการณ์ใหม่ที่น่า
ตื่นเต้นจริง ๆ และก็อีกครั้งหนึ่งเมื่อเอกอัครราชทูตจีนประจำปารีสมา
เยี่ยมท่าน ดิฉันเรียนท่านว่า ดิฉันอยากไปเมืองจีน เพราะจำกัดไปตาย
ที่นั่น ท่านบอกเขา เขาบอกให้เขียนจดหมายเป็นทางการผ่านไปทาง
เขา คุณวานีลูกสาวคนสุดท้องของท่านเป็นธุระช่วยท่านในการเขียน
จดหมายนี้ แต่บอกไปว่า จะขอไปต่อเมื่อเมืองไทยกลับมีสัมพันธภาพ
กับจีนแล้ว (ตอนนั้นไทยกับจีนไม่ติดต่อกัน) ฉะนั้น หลังจากที่
ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ไปเยี่ยมเมืองจีนเป็นคนแรกหลังจากที่ไทยคืนดีกับจีน
ทางการจีนไม่ลืมเรื่องของดิฉัน ได้ส่งคำเชิญมายังคุณพูนสุข คุณวานี
และดิฉันด้วย เราออกเดินทางจากปารีสโดยเครื่องบินจีน ก่อนไปท่าน
เอกอัครราชทูตจึงได้เชิญท่านและคณะที่จะเดินทาง ไปรับประทานอาหาร
อาหารที่สถานทูต เพื่ออธิบายเรื่องอากาศในจีนในขณะนั้น เพื่อเราจะ
ได้เตรียมเสื้อผ้าเครื่องใช้ไปได้ถูกต้อง และก็ด้วยบารมีของท่านนั่นเอง
เขาได้พาดิฉันไปดูเมืองจูกิงที่ซึ่งจำกัดไปอยู่และเสียชีวิต ขณะนั้นเมือง
จูกิงกำลังปรับปรุงถนนหนทางรถไฟหมด เขาไม่อนุญาตให้ใครไปเลย
แต่เราได้รับการอนุญาตเป็นพิเศษ

ชีวิตของท่านที่ฮ่องกงนี่ก็นับว่า มีความสุขตามอัตภาพ
ลูก ๆ ของท่านดูแลท่าน คนหนึ่งดูแลเรื่องอาหารการกินและเรื่อง
ภายในบ้าน อีกคนหนึ่งรับจัดการติดต่อกับบ้านเป็นทางการ เช่น
การชำระค่าไฟฟ้า แก๊ส ประปา โทรศัพท์ และภาษีต่าง ๆ รวมทั้งเรื่อง
โรงพยาบาลด้วย สุขภาพท่านดี แต่ก็ยังมีโรคประจำตัวหลายอย่าง
ตอนนี้ท่านสามารถรับประทานอาหารได้มากกว่าก่อน แต่เจ้ากรรม
หมอให้ท่านจำกัดอาหาร ลูก ๆ ของท่านดูแลจัดยาให้ท่านทั้งเช้า
กลางวัน เย็น มียาที่ต้องกินขณะกินอาหารด้วย ท่านมีโรคหัวใจเล็ก
น้อย หมอคอยดูแลควบคุมอยู่ ท่านต้องเดินช้า ๆ และออกกำลังมาก

ไม่ได้ เวลาไปเดินเล่น ถ้าไปถึงหนทางที่ขึ้นเนิน แม้แต่จะค่อย ๆ ลาด
เพียงเล็กน้อย ท่านก็มีความรู้สึกและท่านไม่ฟิน ครั้งหนึ่งท่านเกิด
มีอาการแน่นอึดอัดไม่เข้าใจในราว ๆ ตี ๓-๔ ต้องเรียกรถพยาบาล
มารับไปโรงพยาบาล พวกเราผลัดกันไปเยี่ยม หมอแปลกใจที่แฟ้มการ
เจ็บป่วยของท่านทำไว้อย่างสมบูรณ์ดีเลิศโดยลูกสาวของท่านเอง
เป็นการช่วยหมอได้อย่างมาก ท่านอยู่โรงพยาบาลไม่กี่วัน ไม่ชอบ
โรงพยาบาลเลย ท่านบอกว่า จะไม่กลับมาอยู่โรงพยาบาลอีก และท่าน
ก็ไม่ได้กลับไปจริง ๆ

ก่อนที่จะเดินทางไปปารีสในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ นั้น ดิฉันได้
ทราบจากญาติคนหนึ่งว่า ท่านเจ้าคุณบุญญานันท์จะไปทอดผ้าป่า
ที่อังกฤษในวันที่เท่า่นั้น ๆ ในเดือนเมษายน ดิฉันจึงเตรียมการ บอก
ลูกสาวที่อยู่ในอังกฤษว่า ดิฉันจะไปอยู่อังกฤษ ๗ วัน จากวันที่เท่านั้น
ถึงเท่านั้น เพื่อจะไปร่วมงานทอดผ้าป่าด้วย ลูกสาวของดิฉันกับสามี
ของเขาจึงจัดวันหยุดของเขาให้ตรงกับระยะเวลาที่ดิฉันจะไป แต่ครั้ง
ก่อนเดินทาง ดิฉันไปหาท่านปัญญา ท่านบอกว่า ดิฉันได้รับข้อมูล
ผิดไป วันทอดผ้าป่าของท่าน คือ ตอนหลังจากที่ดิฉันจะกลับจาก
อังกฤษนั่นเอง แต่ดิฉันแก้ไขอะไรไม่ได้แล้ว เพราะทุกอย่างจัดไปหมด
แล้ว ท่านปัญญาฝากหนังสือให้ท่านปรีดีตามเคยเหมือนกับทุก ๆ ปี
ที่ดิฉันไปลาท่านก่อนออกเดินทาง ดิฉันไปอยู่ปารีสได้เพียง ๓ สัปดาห์
ก็ไปอยู่อังกฤษ ๗ วัน แล้วก็กลับมาปารีสอีก ซึ่งขณะนั้นท่านปัญญา
เพิ่งจะไปถึงอังกฤษ ดิฉันกลับมาถึงปารีสได้ไม่กี่วันก็ถึงวันมหาวิปโยค
ของเรา คือ วันที่ ๒ พฤษภาคม ที่ท่านปรีดีจากเราไป

เช้าวันนั้นท่านปรีดีรับประทานอาหารเช้าอย่างปกติ และ
คงจะรู้สึกอร่อยเป็นพิเศษ จึงขอขนมปังจากคุณพูนสุขอีกครั้งขึ้น
หลังจากอาหารเช้าประมาณ ๑๐.๐๐ น. กว่า ๆ คุณพูนสุขและดิฉันขึ้น

รถเมล์ไปตลาดนัดที่ใกล้ ๆ บ้าน เพื่อว่า จะมีสินค้าอะไรแปลก ๆ บ้าง แต่เมื่อปรากฏว่า ไม่มีอะไรที่เราต้องการ ก็เลยกลับบ้าน เพราะกลางวันนั้น คุณพูนศุขได้เชิญเพื่อนคนหนึ่งชื่อคุณโรส ให้มารับประทานอาหารไทยด้วย มาถึงบ้านประมาณ ๑๐.๔๐ น. เห็นท่านนั่งอยู่ที่โต๊ะทำงานในห้องสมุด ประตูเปิดอยู่ ท่านนั่งหันหน้าทางประตู คุณพูนศุขตรงไปหาท่าน ส่วนดิฉันเข้าห้องน้ำซึ่งอยู่ห่างจากประตูนั้นเพียง ๑-๒ เมตร ดิฉันได้ยินเสียงคุณพูนศุขพูดกับท่าน ๓-๔ ประโยค แล้วก็ร้องเสียงดังว่า “เธอคะ เธอเป็นอะไร? ใครอยู่บ้าง เร็ว เธอเป็นอะไรไม่รู้” ขณะนั้นคุณอนวัช ศกุนตาภัย^๖ ยืนอยู่หน้าห้องน้ำก็วิ่งเข้าไปเป็นคนแรก ดิฉันรีบออกจากห้องน้ำตามเข้าไปเป็นคน ที่ ๒ แล้วก็มีคนอื่น ๆ ในบ้านตามเข้ามาติด ๆ กัน เห็นท่านนั่งคอบพับก้มมาทางข้างหน้า เราช่วยกันยกตัวท่านจากเก้าอี้ซึ่งก็ทำได้อย่างทุลักทุเลมาก เพราะห้องนั้นเล็ก เก้าอี้ที่ท่านนั่งอยู่ติดกับฝาห้องพอดี และข้างหน้าตัวท่านก็เป็นโต๊ะทำงานซึ่งบังตัวท่านไว้ อย่างไรก็ตาม เราดึงตัวท่านออกมาได้ในทันที ปลดกางเกงของท่าน และคุณพูนศุขเอายาฉุกเฉินประจำตัวท่านเหน็บที่ทวาร (ตอนนั้นยาแก้โรคต่าง ๆ ของฝรั่งเศสเป็นยาเหน็บ) เกือบในนาทีนั้นเอง คุณโรสก็โผล่เข้ามา คุณโรสเป็นนางพยาบาล และคุณอนวัช ศกุนตาภัย ก็เรียนแพทย์ปีที่ ๔ แล้ว เราช่วยกันอุ้มท่านไปที่เตียงนอนของท่านเพื่อทำการปฐมพยาบาล (ห้องนอนของท่านอยู่ติดกับห้องทำงานนั่นเอง) ก็พอดีรถพยาบาลคันแรกมาถึง เจ้าหน้าที่เข้ามาช่วยปฐมพยาบาลด้วย ๒-๓ คน คนที่บ้านโทรศัพท์ไปบอกเขา และเขาก็มาถึงได้เร็วอย่างไม่น่าเชื่อ แล้วอีก

^๖ บุตรของ พงศ์เพ็ญกับประพาฬิมพ์ ศกุนตาภัย ซึ่งประพาฬิมพ์เป็นธิดาของอัมพาน้องสาวท่านผู้หญิงพูนศุข.

(ภาพบน) ศพนายปรีดีในบ้านองโตนี่
(ภาพล่าง) ฉลบทลัยย์ (ผู้หญิงสวมแว่นบนนั้นได้)
ร่วมงานรับอัฐินายปรีดีกลับบ้านองโตนี่

ประเดี๋ยวลดคันที่ ๒ ก็มา มีเจ้าหน้าที่ขึ้นมามาก ๔-๕ คนเต็มห้องไปหมด เขาพยายามบีบหัวใจและทำอย่างอื่น ๆ อีก แต่ไม่ได้ผล เข้าใจว่า ท่านสิ้นใจเสียตั้งแต่ตอนที่คอพับ และคุณพูนศุขร้องอะอะนั่นแล้ว เมื่อหมดประจำตัวของท่านมาถึงก็บอกว่า ถึงอย่างไรก็ช่วยท่านไม่ทัน ท่านเสียชีวิตแบบทิ้งดงามที่สุดแล้ว เราควรจะยินดีกับท่านด้วยซ้ำ!

จริง เราไม่เสีย ท่านมีบุญจริง ๆ ท่านจากไปด้วยอาการสงบ ไปอย่างสบาย แต่คนที่อยู่ข้างหลังนี่ลึเคะ ภริยาของท่าน ลูก ๆ ของท่านและญาติมิตรที่แวดล้อมของท่านต่างก็ยังเป็นมนุษย์ปุถุชนด้วยกันทั้งนั้น ทุกคนรักท่านและผูกพันกับท่านอย่างบริสุทธิ์ใจและลึกซึ้ง จะให้สลัดความเศร้าโศกอาลัยรักไปง่าย ๆ ได้อย่างไร แต่เนื่องจากทุกคนเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งปัญญา จึงตระหนักดีว่า ร่ำไห้คร่ำครวญตีโพยตีพายย่อมจะไม่บังเกิดผลอันใดขึ้นมา ฉะนั้น ทุกคนจึงตั้งใจดับโศกสงบอารมณ์ และคิดอ่านที่จะกระทำการครั้งสุดท้ายให้ท่านได้งดงามสมใจต่อไป

เราแบ่งหน้าที่กันตามถนัด แต่สำหรับดิฉันนั้นเขาไม่ให้ทำอะไรเลยนอกจากนั่งเฝ้าติดตัวท่านในห้องนอนตลอดวัน ยกเว้นเวลากิน และเขาจัดยาให้ท่าน ทำให้ท่านดูไม่ต่างจากคนที่กำลังหลับเลย หน้าตาผิวพรรณยังผ่องใสตามเดิม ไม่มีอะไรเปรอะเปื้อนออกมาทางปาก หู หรือจมูกแม้แต่หยดน้อย แห้งและสะอาดจริง ๆ ตอนนั้นแม้แต่แขกต่างชาติที่สำคัญ ๆ ก็ต้องเข้ามาเคารพศพท่านถึงในห้องนี้ เพราะเขาห้ามขยับเขยื้อนท่าน คุณพูนศุขโทรศัพท์ไปหาท่านปัญญาที่อังกฤษขอให้ท่านช่วยทำพิธีทางศาสนา ท่านก็มาในทันทีหลังจากที่ต้องให้คนวิ่งเต้นขออนุญาตพิเศษในเรื่องหนังสือเดินทาง ขอรหัส ตอนที่พูดโทรศัพท์นั้นท่านพูดกับดิฉันด้วย ท่านบอกว่า โชคดีที่ดิฉันรับข้อมูลผิด ๆ ในเรื่องวันเวลาของการทอดผ้าป่าของท่าน หาไม่แล้วดิฉันก็ยัง

คงอยู่ในอังกฤษ และไม่มีโอกาสกลับไปทันท่านปรีดีสินชีพ ท่านคิดว่า
ชาติก่อนดิฉันคงจะเคยรับใช้ท่านปรีดีมา ชาตินี้จึงได้ดลบันดาลให้อยู่
ใกล้ ๆ ท่านในวาระสุดท้ายก่อนที่ท่านจะจากไป

พอครบ ๕ วันแล้วเขาก็จัดการเอาท่านลงหีบ และออกมา
ตั้งในห้องรับแขกให้คนได้มาเคารพสะดวก ดิฉันมีหน้าที่เฝ้าต่อไป
แต่ระยะนี้มีคนอาสาช่วยกันหลายคนแล้ว คนมาเคารพศพทุกวันและ
ตลอดวัน ผู้ที่อยู่ต่างประเทศ เช่น อังกฤษและเยอรมัน แม้แต่เมืองไทย
ก็เริ่มมาถึง คนทางบ้านต่างทำหน้าที่แข็งขัน รับรองแขกได้อย่าง
ไม่บกพร่องเลย เพราะทุกคนทำด้วยใจ โทรเลขและจดหมายมาถึง
คุณพูนศุขนับไม่ถ้วน นอกจากนี้แล้วยังมีบทประพันธ์ เป็นกาพย์ กลอน
โคลง ฉันท์ ซึ่งซาบซึ้งกินใจเหลือเกิน เห็นได้ว่า แต่ละคนบรรจงแต่งขึ้น
ด้วยความเคารพภักดี และอาลัยรัก ดิฉันอ่านไปร้องไห้ไป สุดจักห้ามไว้
ได้จริง ๆ งานเผาศพก็สำเร็จลุล่วงไปอย่างทรงเกียรติ และน่าภาคภูมิใจ
ผู้มากันล้นหลาม คนไทยบางคนที่เป็นเจ้าของร้านถึงกับปิดร้านเลย
ในวันนั้น เจ้าหน้าที่สถานเผาศพแห่งนั้นคงมิได้คาดคิดว่า จะได้เห็น
งานใหญ่โตเช่นนี้ เขาจึงบอกแต่ที่แรกว่า ให้เราจัดการเผาให้เสร็จ
ภายใน ๓๐ นาที ทำให้คุณสุดา บุตรสาวของท่านต้องเขียนแผนผัง
ของสถานที่ ที่ตั้ง และที่วางของต่าง ๆ ที่คนยืน ที่คนนั่ง ที่สำหรับแขก
ประเภทต่าง ๆ และจัดหน้าที่ของพวกเราทุกคนไว้เรียบร้อยเพื่อความ
สะดวกรวดเร็ว จะได้เสร็จตามกำหนดเวลา ดิฉันมีหน้าที่นั่งหลังคุณ
พูนศุขและถือയാထမိန်ไว้ เพื่อคุณจะเป็นลม แต่ครั้นเขาเห็นผู้คนมากมาย
อย่างนั้น ซึ่งต้องเรียงแถวเข้าไปที่ละคน ๆ ยังไง ๆ ก็ไม่เสร็จทันใน ๓๐
นาทีได้ เขาจึงบอกว่า ไม่จำเป็นต้องรีบร้อน ให้ทำไปตามสบายได้

เมื่อไรที่ดิฉันนึกถึงท่าน ภาพแรกที่ดิฉันจะเห็น ก็คือ ภาพที่
ท่านอดหลับอดนอนครุ่นคิดเรื่องเสรีไทย ภาพที่สอง ก็คือ ตอนที่ท่าน

ต้องคร่ำเคร่งกับเรื่องการฟ้องคนต่าง ๆ เพื่อความบริสุทธิ์ของท่าน ในการสวรรคต และภาพสุดท้าย ก็คือ ภาพที่ท่านเสียชีวิตอยู่ที่โต๊ะทำงาน และเมื่อนึกถึงจิตใจของท่าน ก็จะคิดถึงความปลอดภัยของท่าน เมื่อท่านลี้ภัยออกไปจากเมืองไทย และได้ข่าวทยอยมาเรื่อย ๆ ว่า ครอบครัวของท่านถูกกลั่นแกล้งรังแก พรรคพวกที่ใกล้ชิดของท่านถูกจับเข้าคุกบ้าง และถูกสังหารอย่างโหดเหี้ยมมากมายหลายคน โดยที่ท่านไม่สามารถช่วยเหลืออะไรเขาได้เลย ท่านเป็นคนที่มีลูกน้อง แต่ไม่มีปัญหาที่จะเอาเงินมาจบบ้างให้ลูกน้องได้ร่ำรวยเป็นราย ๆ ไป เหมือนอย่างที่คุณอื่นเขาทำกัน

คุณพูนศุขเคยเล่าว่า ตอนก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ นั้นท่านมีโรงพิมพ์เล็ก ๆ ของท่านเอง โดยท่านพิมพ์หนังสือ นิตยสารนอกขาย ซึ่งขายดีเป็นเทน้ำเทท่า คนในบ้านสนุกกับการห่อหนังสือส่งทางไปรษณีย์ตามที่คนสั่งจองมา เรียกว่า มีเงินมีทองของตัวเองพอกินพอใช้เลยทีเดียว ครั้นเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ท่านกลับไม่มีสมบัติเหลือเลย ลูกเต้าไม่เจริญรุ่งเรืองเหมือนลูกของเพื่อน แต่ท่านยอมรับสภาพต่าง ๆ อย่างอาภัพและแสนที่จะอดทน อุตส่าห์ประคับประคองหัวใจที่ยับเยินแหลกลาญของท่าน ให้คงเป็นรูปร่างเท่าที่พอจะทำได้ ท่านยังรักเมืองไทย ยังอยากกลับมาบ้านเกิด เมืองนอนของท่าน แต่ท่านตั้งใจไว้แล้วอย่างเด็ดเดี่ยวว่า จะไม่กลับมา จนกว่าผู้คนจะเข้าใจและเชื่อในความบริสุทธิ์ของท่าน ท่าน (และเรา) มั่นใจว่า วันนั้นจะต้องมีมาแน่ แต่เสียดายที่ท่านอยู่ไม่ถึง

มีเหตุการณ์หลายอย่างในยุคปัจจุบันนี้ที่ชวนให้ดิฉันคิดถึงท่าน เช่น เรื่องป่าไม้ ท่านเคยเตือนนายกรัฐมนตรีในสมัยสงครามว่า ไม้สักในประเทศกำลังจะหมดไป ฉะนั้น ควรจะถือเป็นเรื่องด่วนที่จะรณรงค์ปลูกไม้สักใหม่ในทันที หาไม้แล้วอีก ๕๐ ปี จะไม่มีเหลือเลย คำตอบที่ท่านได้รับก็คือ “โอ้ อาจารย์เอาอะไรมาพูด อีก ๕๐ ปี เราจะ

อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ พูดเรื่องเดียวกันดีกว่า นั่นเอาไว้ให้คนอื่นเขาทำที่หลัง
ก็แล้วกัน!” และเมื่อท่านกลับจากไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศ
ต่าง ๆ ทั่วโลกหลังสงคราม ท่านเล่าว่า ได้ไปเห็นการทำนาข้าวซึ่ง
อเมริกากำลังเริ่มเป็นการใหญ่ ท่านคาดว่า อีกราว ๆ ปีกว่า หรือ ๒ ปี
เขาจะผลิตข้าวได้จำนวนมหาศาล เราจะต้องรีบจัดการเตรียมพร้อมไว้
รับมือเขา จะต้องปรับปรุงแก้ไขลดค่าผลิตให้ต่ำลงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
เพื่อสู้ด้านราคา และจะต้องเตรียมหาตลาดใหม่ ๆ ฯลฯ อีกเรื่องหนึ่ง
ก็คือ ดิฉันได้พบกับนายทหารอากาศชั้นผู้ใหญ่คนหนึ่งซึ่งเล่าให้ฟังว่า
ตัวเขาเองไม่เคยรู้จักสนิทชิดเชื้อกับท่านปรีดีมาก่อน ไม่เคยสนใจใน
ความคิดของท่านปรีดีในเรื่องอื่น แต่มาชอบใจที่บังเอิญได้มาพบท่าน
เมื่อตอนเสรีสงครามใหม่ ๆ และท่านบอกว่า ต่อไปนี้กรุงเทพฯ จะ
ต้องเป็นศูนย์กลางการบินที่สำคัญแห่งหนึ่ง ควรจะต้องเร่งจัดการ
ปรับปรุงสนามบินเดิมหรือสร้างสนามบินขึ้นใหม่ให้ทันสมัย ขึ้นทั้งไว้
จะไม่ทันการ จะสู้เพื่อนบ้านเขาไม่ได้ เขาบอกว่า ท่านเห็นเหตุการณ์
ล่วงหน้าได้อย่างถูกต้องจริง ๆ เมื่อตัวท่านเป็นนายกรัฐมนตรีไม่ว่าไร
ก็ถูกมรสมการเมืองซัดกระหน่ำเสีย จนแทบตั้งตัวไม่ติด ท่านจึงยังไม่มี
โอกาสได้กระทำการสิ่งที่ท่านต้องการทำเลย เป็นที่น่าเสียดาย น่าเสียดาย
จริง ๆ

ท่านคะ ดิฉันจะต้องคิดเสียใจไปอีกจนตายที่ไม่ได้มีโอกาส
ทอดพระคุณท่านได้เพียงพอ จึงขอแต่สวदनตภาวนาให้ท่านไปเกิด
ในภพที่สุขสงบ พบแต่คนดีมีศีลธรรมรู้จักคุณคน ปราศจากพวกมนุษย์
ใจสัตว์ที่เต็มไปด้วยความอิจฉาริษยา คอยแต่คิดทำลาย ห่างไกลจาก
คนขลาดใจบาปชั่วโยนความผิดให้คนอื่น ดิฉันเชื่อมั่นเวลาจะพิสูจน์
ความจริงให้ประจักษ์ ๑๐๐-๒๐๐ ปีในประวัติศาสตร์เป็นเวลาไม่นานนัก
ใช่ไหมคะ?

แนวความคิดว่าด้วย “สภาผู้แทนราษฎร” ของปรีดี พนมยงค์^๑

วิเชียร เฟ่งพิศ^๒

“...คณะราษฎรเห็นว่า การที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลาย ๆ ความคิด ดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้อัญเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร...”^๓

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์” หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา ๒๕๕๔.

^๒ พนักงานคดีปกครองชำนาญการ สำนักงานศาลปกครองสูงสุด.

^๓ ความตอนหนึ่งของประกาศคณะราษฎรที่ร่างโดยปรีดี ฉบับที่ได้แจกจ่ายให้ราษฎรได้อ่านให้เห็นถึงเหตุผลและความมุ่งหมายในการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองในเช้าตรู่ของวันศุกร์ ที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ดู สถาบันปรีดี พนมยงค์,

ความเบื้องต้น

สำหรับผู้เขียนแล้ว แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์ ที่สำคัญและน่าสนใจที่สุด คือ แนวความคิดว่าด้วย “สภาผู้แทนราษฎร” เพราะเป็นแนวความคิดที่ปรีดีได้รับรู้ซึมซับและปลูกฝังมาตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นเด็ก มีความต่อเนื่องของแนวความคิดและมีพัฒนาการสืบต่อมาตลอดช่วงชีวิตของปรีดี

แนวความคิดของปรีดีในเรื่องนี้นับว่า มีความหนักแน่นมั่นคงสืบเนื่องตลอดมาไม่เสื่อมคลาย ไม่ว่ากาลเวลาในทางประวัติศาสตร์ และชีวิตของปรีดีจะผ่านไปนานสักเท่าใด ปรีดียังคงยืนยันในแนวความคิดที่ว่า สภาผู้แทนราษฎรต้องเป็นสภาที่มีความเป็นประชาธิปไตย คือต้องมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม

อาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดว่าด้วยสภาผู้แทนราษฎรนี้ เป็นแนวความคิดเรื่องแรกที่ได้เข้ามาหย่อนเมล็ดพันธุ์ลงในห้วงสำนึกเกี่ยวกับแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีเลยทีเดียวได้เรื่องราวนี้ได้เกิดขึ้นในขณะที่ปรีดีกำลังเรียนอยู่ชั้นประถม

ปรีดีไคยีน นายเสียง ผู้เป็นบิดาซึ่งเป็นชาวนาที่มีหัวคิดก้าวหน้า สนทนากับเพื่อนชาวนาด้วยกัน เพื่อปรับทุกข์ถึงความ

การเสวนาในวาระครบรอบ ๗๕ ปี การอภิวัฒน์ไทย ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ “๗๕ ปี ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕: ๗๕ ปีของอะไร? ครั้งที่ ๑ หัวข้อ “ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ฉบับ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕”, (กรุงเทพมหานคร: ปาปิรุส พับลิเคชั่น, ๒๕๕๐), น. ๑๗-๒๑. เน้นคำโดยผู้เขียน และโปรดดูต้นฉบับของประกาศคณะราษฎรฉบับดังกล่าวใน <https://www.scribd.com/document/๕๐๒๐๐๐๔๓/ประกาศคณะราษฎรฉบับที่-๑>.

เตือนร้อนในการทำมาหากิน โดยบิดาบอกแก่เพื่อนชาวนาถึงเรื่องที่ตนได้ยื่นพระยาไชยวิชิตลัทธิสาตรา (นาค ณ ป้อมเพชร์) ผู้เคยร่วมกับกลุ่มเจ้านายและข้าราชการ (ตั้งแต่เป็นหลวงวิเศษสาลี) เรียกร้องรัฐธรรมนูญจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี ร.ศ. ๑๐๓ เล่าให้ฟังว่า ที่อังกฤษมี “สภาผู้แทนราษฎร คือ สภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุม ผู้ใดมีความทุกข์ร้อนอย่างใดก็แจ้งแก่ผู้แทนของตนไปขอร้องรัฐบาลได้”^๔

เหตุการณ์นี้แม้จะเป็นเพียงสำนักที่ปรารถนาให้เป็นเค้าร่าง ๆ แต่ก็มีผลต่อพัฒนาการทางความคิดในระยะเวลาต่อมาอย่างมีนัยสำคัญ เพราะการที่ปรกติได้ยื่นและได้ทราบถึงวิธีการปกครองแบบมีสภาผู้แทนราษฎรอันจะประโยชน์แก่ราษฎรในขณะนั้น ก็เปรียบเสมือนว่า เมล็ดพันธุ์ที่เรียกว่า สภาผู้แทนราษฎร ได้หว่านลงในจิตสำนึกของเด็กชายปรกติแล้ว

ครั้นเมื่อปรกติเข้าเรียนชั้นมัธยม ปรกติได้พบกับเหตุการณ์ซึ่งเป็นการนำพาประเทศไปสู่การมีสภาผู้แทนราษฎรโดยการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบที่มีกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เหตุการณ์แรก คือ การล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และสถาปนาระบอบสาธารณรัฐในประเทศจีน และเหตุการณ์ต่อมา คือ “กบฏ ร.ศ. ๑๓๐”

ทั้งสองเหตุการณ์ดังกล่าวน่าจะจะมีอิทธิพลต่อการกระตุ้นจิตสำนึกของปรกติอยู่ไม่น้อย ประกอบกับความรู้ทางทฤษฎีที่ปรกติได้

^๔ ปรกติ พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลราษฎรอาวุโส ปรกติ พนมยงค์ สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาล นายปรกติ พนมยงค์ รัฐบาลราษฎรอาวุโส ภาคเอกชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กึ่งหัน, ๒๕๔๒), น. ๓๗-๓๘.

เรียนรู้จากห้องเรียนมัธยมและจากการกระตุ้นจากครูผู้สอนให้เห็นถึง การเปลี่ยนแปลงของประเทศทั้งหลายที่จะต้องมีการปฏิรูปที่มาจากความ ยินยอมและเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรและมีสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรที่มาจาก การเลือกตั้งของราษฎร ระบบที่มีกษัตริย์เป็นเจ้าของ อำนาจอสูงสุด ในขณะนั้นถือว่าเป็นระบบที่ล้าสมัยไปแล้ว การเกิดขึ้น ของเหตุการณ์ทั้งสอง อันอยู่ในความสนใจและการติดตามของปรีดีโดย ตลอด ยิ่งทำให้ความรู้ในทางทฤษฎีของปรีดีมีความชัดเจนมากขึ้น

ต่อมาขณะที่ปรีดีกำลังศึกษาอยู่โรงเรียนกฎหมาย ปรีดีได้ รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในรัสเซียในสมัยพระเจ้าซาร์นิโคลัส ที่ ๒ ส่งผลให้เขาหวังอย่างแรงกล้าว่า เหตุการณ์เช่นเดียวกันนั้นคงจะ เกิดขึ้นในสยามบ้าง กระทั่งได้คุยอย่างลับ ๆ ถึงวัตถุประสงค์นี้กับเพื่อน คนหนึ่งในขณะเป็นนักเรียนกฎหมายนั่นเอง

ขณะเดียวกันในช่วงเวลานั้นปรีดีก็สังเกตความเป็นไปของ ราชสำนัก รวมทั้งการบริหารงานภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และตั้งได้ความปรารถนาไว้ว่า จะต้องก่อตั้งระบอบประชาธิปไตยขึ้นใน สยามให้ได้ แม้ว่าในตอนนั้นยังไม่ทราบว่า จะทำได้อย่างไร^๕ ประกอบ กับเมื่อครั้งที่ปรีดีได้มีโอกาสช่วยบิดาทำนา ทำให้ปรีดีได้สัมผัสถึง สภาวะความเป็นอยู่ในความเป็นจริง อันทำให้ได้ทราบถึงความยาก ลำบากอดัดขัดของคนชาวนาในทุก ๆ ด้าน จนในที่สุดแนวความคิด ของปรีดีในขณะนั้นจึงได้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่า “...ถ้าเมืองไทยมี *parliament* คือ สภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุมเพื่อเรียกร้องรัฐบาลให้

^๕ ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตผืนผวนของข้าพเจ้า และ ๒๑ ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎร จีน, (กรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ, ๒๕๒๙), น. ๑๙-๒๐.

บำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรได้แล้ว ก็จะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรได้...”^๖

จนในที่สุดเมื่อปรีดีไปเรียนที่ประเทศฝรั่งเศส ปรีดีและเพื่อนร่วมอุดมการณ์จึงประชุมก่อตั้งและกำหนดวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรเพื่ออภิวัฒน์ประชาธิปไตยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ กระทั่งได้นำมาสู่การถือกำเนิดขึ้นของ “สภาผู้แทนราษฎร” ในสยามหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕

กระทั่งต่อมาได้จัดให้มีการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกในวันรุ่งขึ้น คือ วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๗๕ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร และปรีดีเป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร โดยในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกในวันนั้นปรีดีได้กล่าวถ้อยคำที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสภาผู้แทนราษฎรไว้ด้วยความเข้มขลังตอนหนึ่งว่า “...บัดนี้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินก็ได้สร้างขึ้นและประกาศใช้แล้ว สภาผู้แทนราษฎรก็ได้ตั้งขึ้นแล้ว ผู้แทนราษฎรก็ได้ประจำตำแหน่งแล้ว เป็นอันว่า สภานี้เป็นสภานันทรังอำนาจสูงสุดในประเทศมีอำนาจที่จะประชุมปรึกษาใด ๆ กันได้แล้ว...”^๗

^๖ อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๔, น. ๔๑.

^๗ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ ๑/๒๔๗๕ วันอังคารที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์, ๒๔๗๕: การปฏิวัติสยาม, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), น. ๑๖๒-๑๗๑. เน้นคำโดยผู้เขียน.

สภาสูงสุดแห่งชาติ

ปรีดีในฐานะผู้นำคณะราษฎรสายพลเรือนบันทึกไว้ว่าเป็นผู้ร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ด้วยตนเอง^๘ รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในทางประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญของไทย เนื่องจากมีฐานะเป็น “ปฐมรัฐธรรมนูญ”^๙ ของประเทศสยาม แม้ อันที่จริงแล้วปรีดีจะได้กล่าวอ้างถึงและให้ความเห็นต่อบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับนี้น้อยกว่าอีก ๒ ฉบับต่อมาก็ตาม แต่ก็ถือเป็นรัฐธรรมนูญที่ได้บรรจุไว้ซึ่งแนวความคิด อุดมการณ์ และความใฝ่ฝันของปรีดีได้ชัดเจนที่สุด ก่อนที่จะมีการประนีประนอมกับฝ่ายอำนาจเก่าตลอดจนมีปัจจัยทางการเมืองอื่น ๆ เข้ามาแทรกแซง แล้วนำไปสู่การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับนี้อย่างรวดเร็วในเวลาต่อมา

^๘ ปรีดี พนมยงค์, “บันทึกฉบับ ๖ มีนาคม ๒๕๒๖ ของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง ตอบคำถามบางประการของนิสิตนักศึกษา,” ใน *แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๒), น. ๑๐๓.

^๙ วรเจตน์ ภาคีรัตน์ เป็นผู้ใช้คำว่า “ปฐมรัฐธรรมนูญ” เพื่อเน้นย้ำว่า พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของสยาม ไม่ใช่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ ดูคำอภิปรายของวรเจตน์ ภาคีรัตน์ ใน *กมิติศอนันตนาธร, ปรีดีบรรณานุกรม ๒๕๕๙*, (ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙), น. ๑๐๔.

รัฐบาลโดยสภาอย่างบริบูรณ์

ด้วยเหตุที่ยังเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนระบอบการปกครอง ปรีดีจึงเขียนรัฐธรรมนูญโดยให้ความสำคัญกับ “สภาผู้แทนราษฎร” เป็นอย่างมาก กล่าวคือ ปรีดีกำหนดโครงสร้างการปกครองใน “ปฐมรัฐธรรมนูญ” ให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรที่มีลักษณะเป็นดัง “สภาสูงสุดแห่งชาติ”^{๑๐} มีอำนาจสูงสุดในบรรดาองค์กรทางรัฐธรรมนูญต่าง ๆ ซึ่งหากมองจากมุมมองเรื่องการแบ่งแยกอำนาจแล้ว อาจเรียกระบบการปกครองในลักษณะนี้ว่า เป็น “รัฐบาลโดยสภาอย่างบริบูรณ์” (Gouvernement d'Assemblée ou Gouvernement conventionnel)^{๑๑} ซึ่งเป็นระบบที่รัฐธรรมนูญให้อำนาจแก่องค์กรนิติบัญญัติอยู่เหนือองค์กรฝ่ายบริหาร ระบบดังกล่าวแตกต่างจากการปกครองในระบบรัฐสภาที่เป็นการปกครองโดยให้อำนาจนิติบัญญัติเป็นผู้ควบคุมฝ่ายบริหารและเป็นอิสระแก่กัน แต่ต้องดำเนินการร่วมกันคอยควบคุมไว้ซึ่งกันและกัน โดยที่ฝ่ายบริหารต้องรับผิดชอบต่อฝ่ายนิติบัญญัติ ในขณะที่ฝ่ายบริหารก็มีอำนาจยุบสภาได้

แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นการปกครองที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้อำนาจนิติบัญญัติ (สภาผู้แทนราษฎร) อยู่เหนือฝ่ายบริหาร (คณะกรรมการราษฎร) หรือเป็นระบบการปกครองที่กำหนดให้สภาผู้แทน

^{๑๐} สุพจน์ ด้านตระกูล, “หมายเหตุเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญสามฉบับ,” ใน *ผู้กำหนดรัฐธรรมนูญไทย ปรีดี พนมยงค์: ข้อเขียนและบทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง, ๒๕๕๓), น. ๑๒๘.

^{๑๑} ไพโรจน์ ชัยนาม, *กฎหมายรัฐธรรมนูญ คำสอนชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๘๐), น. ๑๖๖.

ราชการเป็นใหญ่ เป็นการจัดวางโครงสร้างการบริหารจัดการรัฐโดยเน้นไปที่สภาผู้แทนราษฎร^{๑๒} โดยให้สภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่เป็นองค์กรที่มีอำนาจสูงสุดในบรรดาองค์กรทางรัฐธรรมนูญต่าง ๆ มีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ ตลอดจนมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้^{๑๓}

ส่วนคณะกรรมการราษฎรซึ่งเป็นฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจยุบสภาผู้แทนราษฎรแต่อย่างใด เป็นรูปแบบการปกครองของประเทศที่เพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ ในระหว่างหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะต้องกำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจสูงสุดและไม่ไว้วางใจฝ่ายบริหาร สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรผู้ที่มีอำนาจวินิจฉัยเด็ดขาด ฝ่ายบริหารเป็นแต่เพียงผู้รับใช้สภาเท่านั้น^{๑๔} โดยฝ่ายบริหารหรือคณะกรรมการราษฎรเป็นเพียง “สภากาการบริหารราชการแผ่นดิน” ทำหน้าที่วางโครงการและนโยบายแห่งชาติเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภาผู้แทนราษฎร โดยมีเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งกษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร เป็นผู้ปฏิบัติตามโครงการและนโยบายนั้น ในลักษณะเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการประจำและรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวงอีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้ การดำเนินการใด ๆ ของเสนาบดีซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎร หรือกระทำไปโดยที่รัฐธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้

๑๒ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมาย,” ใน สุภชาติ อัมประเสริฐ และทิพย์พาวร ตันติสุนทร, จาก ๑๐๐ ปี ร.ศ. ๑๓๐ ถึง ๘๐ ปีประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๕๗), น. ๒๔.

๑๓ มาตรา ๙ ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕.

๑๔ อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๑, น. ๑๖๖-๑๖๗, ๒๓๘.

รัฐธรรมนูญได้กำหนดผลของการนั้นไว้ในชั้นสูงสุด คือ ให้ถือว่า การนั้นเป็นโมฆะ^{๑๕}

โครงสร้างองค์กรของสภาผู้แทนราษฎรในลักษณะที่เป็น “สภาสูงสุดแห่งชาติ” ที่มีอำนาจสูงสุดในบรรดาองค์กรทางรัฐธรรมนูญต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า รัฐบาลโดยสภาอย่างบริบูรณ์นี้ เป็นลักษณะของรัฐบาลที่มีความคล้ายคลึงกับรูปแบบรัฐบาลของประเทศสวิตเซอร์แลนด์อย่างมาก ทั้งนี้ แม้ประเทศสวิตเซอร์แลนด์จะปกครองแบบสหพันธรัฐที่รัฐสภาหรือสมัชชาแห่งสหรัฐ (Assemblée fédérale) ของประเทศประกอบด้วย ๒ สภา คือ สภาแห่งชาติหรือสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของราษฎรทั้งประเทศ และสภาแห่งรัฐหรือสภาผู้แทนรัฐ ประกอบด้วยสมาชิกซึ่งรัฐต่าง ๆ ส่งมาเป็นผู้แทนรัฐละ ๒ คนก็ตาม แต่รัฐสภาของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ถือเป็นองค์กรที่เป็นที่มาของฝ่ายบริหารและบังคับบัญชาฝ่ายบริหารที่เรียกว่า “คณะกรรมการสหรัฐ” (Conseil federal) ซึ่งมาจากการเลือกของรัฐสภาหรือสมัชชาแห่งสหรัฐนั่นเอง โดยคณะกรรมการสหรัฐนี้มีอำนาจบริหารในลักษณะที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอำนาจนิติบัญญัติหรือรัฐสภามากกว่าที่จะมีอำนาจแยกออกเป็นอิสระส่วนหนึ่ง คือ คำสั่งหรือคำบังคับของคณะกรรมการสหรัฐนี้อาจถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขโดยรัฐสภาได้ แต่ทั้งนี้ไม่ได้มีผลให้คณะกรรมการสหรัฐต้องลาออกจากตำแหน่งแต่อย่างใด^{๑๖}

^{๑๕} มาตรา ๒๘, ๓๑ ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕.

^{๑๖} เดือน บุญนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค ๑ หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ, (พระนคร: นิติสารสิน, ๒๔๗๗), น. ๒๘๐-๒๘๑.

ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่า ปรีดีอาจได้รับแนวความคิดที่ใช้รูปแบบรัฐบาลโดยสภาอย่างบริบูรณ์นี้มาจากรัฐธรรมนูญของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ทั้งนี้ ต้องไม่ลืมว่า ในระหว่างที่ปรีดีศึกษาอยู่ในฝรั่งเศสนั้น ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๖๗ (ค.ศ. ๑๙๒๔-๒๕๒๕) ปรีดีได้ร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์แลนด์ และนักเรียนไทยในประเทศอื่นในส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยาม ณ กรุงปารีส เพื่อจัดตั้งสมาคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของนักเรียนไทย โดยเรียกชื่อว่า “สามัคยานุเคราะห์สมาคม” การที่ปรีดีมีเพื่อนที่เป็นนักเรียนไทยในสวิตเซอร์แลนด์และร่วมกิจกรรมดังกล่าวนี้เอง อาจทำให้ปรีดีได้รับแนวคิดมาจากรัฐธรรมนูญของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ก็เป็นได้ เพราะสมาคมดังกล่าวมีกิจกรรมที่เป็นการให้ความรู้แก่เพื่อนนักเรียน รวมถึงการประชุมโต้เถียงแสดงความคิดเห็นทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วย

อำนาจพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญา

อย่างไรก็ตาม ในส่วนของแนวความคิดในเรื่องอำนาจบางประการของสภาผู้แทนราษฎร เช่น อำนาจพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญา ปรีดีน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ มากกว่า

กล่าวคือ ปฐมรัฐธรรมนูญได้แสดงออกถึงความเป็นองค์กรสูงสุดของสภาผู้แทนราษฎรอย่างมีนัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ผ่านบทบัญญัติที่แสดงถึงความไม่ไว้วางใจกษัตริย์ที่จะไม่ให้ถูกดำเนินคดีหรือถูกดำเนินการในทางใด ๆ ในทางการเมือง โดยปรีดีต้องการให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจในการพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญา ดังที่บทบัญญัติในมาตรา ๖ ได้บัญญัติไว้ว่า “กษัตริย์จะถูก

ฟ้องร้องคดีอาชญายังศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย” หมายความว่า แม้รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะกำหนดไว้ว่า กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาญาต่อศาลไม่ได้ กล่าวคือ ผู้ใดจะไปฟ้องร้องว่ากล่าวเอาแก่พระองค์โดยตรงมิได้ก็ตาม แต่สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจที่จะจัดการตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญเพื่อให้การเป็นไปโดยยุติธรรม^{๑๗}

ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีผู้อธิบายต่อไปอีกว่า กรณีตามมาตรา ๖ นี้ ไม่ใช่เฉพาะกรณีที่กษัตริย์กระทำความผิดอาญาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกรณีที่กษัตริย์ละเมิดรัฐธรรมนูญหรือละเมิดสนธิสัญญาระหว่างประเทศ อันจะนำความเสียหายมาสู่ประเทศบ้านเมืองและอาจถูกวิพากษ์โดยสภาผู้แทนราษฎรให้เอาออกจากตำแหน่งได้อีกด้วย^{๑๘}

ระบบดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับระบบ “ศาลสูงพิเศษแบบสาธารณรัฐ” ซึ่งเคยกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกของฝรั่งเศส (ฉบับ ค.ศ. ๑๗๙๑) อยู่เหมือนกัน ระบบนี้เป็นระบบที่ให้สภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่เป็นศาลสูงพิเศษเพื่อพิจารณาคดีการเมืองของประมุขของรัฐ โดยถือว่า ศาลสูงพิเศษดังกล่าวอยู่ในฐานะที่เป็นผู้แทนของประเทศเช่นเดียวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ต่างกันแต่เพียงว่า ศาลสูงพิเศษแบบสาธารณรัฐของฝรั่งเศสในยุคนั้นประกอบด้วยตุลาการในศาลยุติธรรมสูงสุดและลูกขุนชั้นสูง (hauts-jurés) แต่

^{๑๗} เตือน บุนนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค ๒ รัฐธรรมนูญสยาม*, (พระนคร: นิติสารัส, ๒๔๗๗), น. ๔๗.

^{๑๘} หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*, (พระนคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๗๗), น. ๗๕.

ทั้งนี้ ลูกขุนชั้นสูงก็ต้องมาจากการเลือกตั้งเช่นเดียวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร^{๑๙}

อย่างไรก็ตาม ความเป็นไปได้ที่ใกล้เคียงที่สุดของการกำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญาตามนัยมาตรา ๖ นี้ ผู้เขียนเห็นว่า ปรีดีน่าจะได้รับอิทธิพลแนวคิดมาจากรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ มากกว่า กล่าวคือ รัฐธรรมนูญฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ ฉบับลงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๗๕ และลงวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๗๕ ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสที่มีผลใช้บังคับร่วมสมัยในขณะที่ปรีดีเรียนอยู่ที่ฝรั่งเศส จนถึงในช่วงของการอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ อีกด้วย

รัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสดังกล่าวกำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรชั้นสูง (Le Sénat) อาจตั้งเป็นศาล เพื่อพิจารณาคดีในคดีที่ประธานาธิบดีเป็นจำเลยในคดีการเมือง คือ ความผิดฐานกบฏ โดยผู้ที่จะมีฟ้องร้องประธานาธิบดีได้ คือ สภาผู้แทนราษฎรชั้นล่าง (La Chambre des Députés)^{๒๐} ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้อีกเหมือนกันว่า ปรีดีอาจได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดดังกล่าวนำมาบัญญัติไว้ในปฐมรัฐธรรมนูญนี้ เพียงแต่ปรีดีนั้นเป็นผู้ที่นิยมที่จะให้สภาซึ่งเป็นผู้แทนของราษฎรนั้นมีเพียงสภาเดียว โครงสร้างของระบบวิธีพิจารณาคดีที่ประมุขของรัฐถูกฟ้องร้องดำเนินคดีในปฐมรัฐธรรมนูญจึงต่างจากรัฐธรรมนูญฝรั่งเศสในสมัยดังกล่าวที่มีทั้งสภาผู้แทนราษฎรชั้นสูงและสภาผู้แทนราษฎรชั้นล่าง

^{๑๙} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๗, น. ๓๗๑-๓๗๒.

^{๒๐} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๘, น. ๗๕.

มีข้อสังเกตเพิ่มเติมสำหรับบทบัญญัติมาตรา ๖ ของปฐมรัฐธรรมนูญนี้ว่า บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติรายละเอียดไว้ว่า เมื่อมีการฟ้องกษัตริย์ที่สภาผู้แทนราษฎรแล้ว โทษคืออะไร และจะลงโทษอย่างไร โทษนั้น คือ โทษจำคุกหรือการเอาออกจากตำแหน่ง (Impeachment) เพราะการฟ้องร้องในลักษณะดังกล่าวมักใช้กับประเทศที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุขมากกว่า ในขณะที่ประเทศซึ่งมีกษัตริย์เป็นประมุขนั้นใช้หลัก The King can do no wrong ซึ่งกษัตริย์ไม่ต้องรับผิดชอบทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ดังที่ทราบว่าเป็นตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ เป็นต้นมาก็ไม่เคยปรากฏบทบัญญัติทำนองนี้อีกเลย

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาควรพิจารณาต่อไปได้ว่า การที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจในการพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญานั้น เท่ากับเป็นการตั้งให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นศาลซึ่งจะขัดต่อหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและตุลาการอันเป็นการขัดต่อหลักนิติรัฐหรือไม่ เพราะเท่ากับให้องค์กรอื่นที่มีใช้ศาลมาใช้อำนาจตุลาการ ซึ่งถ้าตีความบทบัญญัตินี้ว่า สภาผู้แทนราษฎรอาจจะวินิจฉัยให้กษัตริย์พ้นจากราชสมบัติเหมือนกับการถอดถอนออกจากตำแหน่งหลังจากนั้นจึงสามารถถูกฟ้องคดียังโรงศาลได้ การตีความเช่นนี้ย่อมไม่ขัดต่อหลักนิติรัฐ

แต่ถ้าตีความว่า สภาผู้แทนราษฎรเป็นศาลก็อาจจะขัดต่อหลักนิติรัฐได้ เนื่องจากการตีความให้สภาผู้แทนราษฎรมีทั้งอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจตุลาการ ยิ่งกรณีนี้เป็นการใช้อำนาจตุลาการเฉพาะกับกษัตริย์ด้วยแล้วย่อมไม่เป็นธรรม^{๑๑}

^{๑๑} วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “คำบรรยายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญชั้นสูง,” ขึ้นปริญญาโท

เห็นได้ว่า การที่ปรีดีเขียนไว้ในปฐมรัฐธรรมนูญโดยกำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจหน้าที่ดำเนินคดีเกี่ยวกับความผิดของกษัตริย์นั้น แม้ยังมีความคลุมเครือและยังเป็นที่ถกเถียงกันได้อยู่ว่า จะให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจหน้าที่กว้างขวางเพียงใดและดำเนินการไปในลักษณะใด ไม่ว่าจะเป็นทำหน้าที่เป็นศาลสูงพิเศษหรือทำหน้าที่ Impeachment ก็ตาม แต่ที่แน่นอน ก็คือ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ว้าวางใจกษัตริย์ที่จะไม่ให้ถูกดำเนินคดีหรือถูกดำเนินการในทางใด ๆ ในทางการเมือง กษัตริย์ยังต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎรในฐานะที่เป็นผู้แทนของราษฎรที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอยู่^{๒๒} แต่เนื่องจากเหตุผลเกี่ยวกับการประนีประนอมทางการเมืองและสถานการณ์ทางการเมืองในระยะเวลาต่อมา อำนาจของสภาผู้แทนราษฎรตามแนวความคิดของปรีดีในปฐมรัฐธรรมนูญจึงเปลี่ยนแปลงไปตามที่ได้ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับต่อ ๆ มา

การปฏิญาณของพระมหากษัตริย์ต่อสภาผู้แทนราษฎร

มีประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ ปรีดีได้แสดงทัศนะไว้ว่า บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญไทยนั้นไม่มีบทบัญญัติที่บังคับให้พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาผู้แทนราษฎรว่า “จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ” แต่อย่างใด รัฐธรรมนูญกำหนดให้แต่เพียงผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นที่จะต้องปฏิญาณใน

คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ภาควิชาการศึกษากฎหมายที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๗, ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

^{๒๒} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๖, น. ๒๓.

ที่ประชุมแห่งสภาว่า จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญก่อนเข้ารับหน้าที่^{๒๓}

อย่างไรก็ตาม สำหรับพระมหากษัตริย์นั้น ปรีดีเห็นว่า เรื่องนี้เป็น “ธรรมเนียมประเพณีทางรัฐธรรมนูญ” (Constitutional Customs) หรือ “จารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ” ของสยามที่ พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่า “จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ”^{๒๔} ดังนั้น ตามแนวความคิดของปรีดี พระราชฐานะและพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์นั้น นอกจากจะมีบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญกำหนดให้พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพแล้ว พระองค์ยัง ทรงต้องผูกพันต่อธรรมเนียมหรือจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญในอัน ที่พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่า “จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ” อีกด้วย

แนวความคิดของปรีดีในเรื่องนี้มีความใกล้เคียงกับการณ์ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศสเปน ซึ่งมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง คือ กรณีที่กษัตริย์ของสเปนทรงพิทักษ์ รัฐธรรมนูญและต่อต้านการรัฐประหารด้วยพระองค์เอง กล่าวคือ ในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๘๑ พันโท Antonio Tavera นายทหาร ของสเปนคนหนึ่งได้เป็นผู้นำทำรัฐประหาร ด้วยการบุกยึดสภาตอน เที่ยงคืนของวันนั้น อย่างไรก็ตาม ในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ เวลา ๐๑.๑๔

^{๒๓} เช่น มาตรา ๑๙ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕

^{๒๔} โปรดดูรายละเอียดแนวความคิดของปรีดีในเรื่องนี้ใน ปรีดี พนมยงค์, “ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น” กับการร่างรัฐธรรมนูญ, ใน *อ้างแล้ว* *เชิงอรรถที่ ๘*, น. ๒๕๓-๒๕๖.

นาฬิกา นั่นเอง พระเจ้าฆวน คาร์ลอส ที่ ๑ (Juan Carlos I) กษัตริย์ของสเปนในขณะนั้น ทรงปฏิเสธการรัฐประหารและออกมาพิทักษ์รัฐธรรมนูญ โดยพระองค์มีพระราชดำรัสว่า “ราชบัลลังก์สัญญาต่อกับประชาชนว่า ความสถาพรและความเป็นเอกราชของชาติ ไม่อาจอดทนอดกลั้นต่อการกระทำหรือความพยายามในการใช้กำลังใดที่จะหยุดกระบวนการประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญซึ่งราษฎรสเปนได้ทำขึ้น” ทำให้หลังจากนั้นทหารก็ไม่กล้าทำรัฐประหารอีก และส่งผลให้พันโท Antonio Tajera ผู้นำคณะรัฐประหารต้องโทษจำคุกถึง ๓๐ ปี^{๒๕}

๒๕ ปิยบุตร แสงกนกกุล, “คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายมหาชน,” ชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๗, วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๘.

แนวความคิดของปรีดีในเรื่องนี้สอดคล้องกับ “การสาบานตนของกษัตริย์ว่าจะพิทักษ์รัฐธรรมนูญ” ของประเทศที่เป็นราชอาณาจักรและเป็นประชาธิปไตยในหลาย ๆ ประเทศ โดยรัฐธรรมนูญของประเทศเหล่านั้นจะกำหนดให้พระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของรัฐต้องสาบานตนก่อนเข้ารับตำแหน่งว่า จะพิทักษ์รัฐธรรมนูญ และมักมีบทบัญญัติเกี่ยวกับหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในการเคารพรัฐธรรมนูญ เช่น

สเปน ในมาตรา ๖๑ “กษัตริย์ต้องปรากฏตนต่อหน้ารัฐสภาเพื่อสาบานตนว่า จะปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างซื่อสัตย์ ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย เคารพสิทธิของพลเมืองและประชาคมปกครองตนเอง”

เบลเยียม ในมาตรา ๙๑ วรรคสอง “กษัตริย์จะขึ้นครองราชย์ได้ภายหลังสาบานตนอย่างสง่าผ่าเผยต่อหน้ารัฐสภา คำสาบานมีดังนี้ “ข้าพเจ้าขอสาบานว่า จะปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายของราษฎรชาวเบลเยียม รักษาเอกราชของชาติ และบูรณภาพแห่งดินแดน”

ทั้งนี้ ในรัฐธรรมนูญของเนเธอร์แลนด์ มาตรา ๓๒ ของเดนมาร์ก มาตรา ๘ ของนอร์เวย์ มาตรา ๙ ก็ได้บัญญัติไว้ในลักษณะเดียวกัน

ดู ปิยบุตร แสงกนกกุล, “ประกาศนิตราษฎร์ ฉบับ ๓๓,” สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๙, จาก <http://news.voicetv.co.th/thailand/26853.html>.

อำนาจกษัตริย์ในการยับยั้งกฎหมาย

แน่นอนว่า สภาผู้แทนราษฎรย่อมมีอำนาจตราพระราชบัญญัติทั้งหลาย และเมื่อกษัตริย์ได้ประกาศให้ใช้แล้วให้เป็นอันใช้บังคับได้ แต่ความน่าสนใจของปฐมรัฐธรรมนูญในเรื่องนี้อยู่ที่อำนาจในการยับยั้งกฎหมายของกษัตริย์ ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้อำนาจกษัตริย์ในการยับยั้งกฎหมายเพียง ๗ วัน นับแต่วันที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภา โดยหากสภามีมติยืนยันตามมติเดิมแล้วกษัตริย์ไม่เห็นพ้องด้วย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้^{๒๖}

ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕ จึงกำหนดให้เป็นการปกครองแบบรัฐสภาที่สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ควบคุมฝ่ายบริหารและเป็นอิสระแก่กัน^{๒๗} แต่ต้องดำเนินกิจการร่วมกันคอยควบคุมไว้ซึ่งกันและกัน โดยที่ฝ่ายบริหารต้องรับผิดชอบต่อฝ่ายนิติบัญญัติ ในขณะที่ฝ่ายบริหารก็มีอำนาจยุบสภาได้^{๒๘}

การพ้นจากตำแหน่งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ส่วนการพ้นจากตำแหน่งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามปฐมรัฐธรรมนูญนี้ นอกจากการต้องพ้นจากตำแหน่งตามวาระแล้ว

^{๒๖} มาตรา ๘ ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕.

^{๒๗} มาตรา ๔๐, ๔๑, ๕๐ และมาตรา ๕๑ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕.

^{๒๘} มาตรา ๓๕ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕.

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องออกจากตำแหน่งเมื่อขาดคุณสมบัติตามมาตรา ๑๑ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเมื่อตาย หรือเมื่อสภาได้วินิจฉัยให้ออกในเมื่อสภาเห็นว่า เป็นผู้ทำความเสื่อมเสียให้แก่สภา ส่วนการฟ้องร้องสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรเป็นคดีอาญายังศาลนั้น จะต้องได้รับอนุญาตจากสภาก่อนศาลจึงจะรับฟ้องได้^{๒๙}

สำหรับกรณีนี้เทียบเคียงได้กับรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศส ปี ค.ศ. ๑๘๗๕ ลงวันที่ ๑๖ กรกฎาคม อีกเช่นกัน โดยมาตรา ๑๔ บัญญัติว่า ในระหว่างสมัยประชุมจะเป็นสมัยสามัญหรือวิสามัญก็ดี ผู้ใดจะฟ้องร้องจับกุมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในคดีอาชญาแล้ว ต้องได้รับอนุญาตจากสภาผู้แทนราษฎร^{๓๐}

เห็นได้ว่า ในช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่านดังกล่าว ปรีดีกำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรที่มีอำนาจสูงสุดเพื่อเป็นกลไกในการเปลี่ยนผ่านประเทศไปสู่การเป็นประชาธิปไตย ทั้งนี้ เนื่องจากปรีดีต้องการใช้กลไกทางรัฐสภาในการดำเนินการใด ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายทางอุดมการณ์ของตนเองและของคณะราษฎร ดังเช่นที่ปรีดีได้เขียนไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ โดยปรีดีมักกล่าวอยู่เสมอว่า ต้องการใช้กลไกทางรัฐธรรมนูญ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ กลไกทางรัฐสภาในการดำเนินการใด ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น

ปรีดีเป็นผู้ที่ไม่นิยมใช้ความรุนแรงเพื่อการเปลี่ยนแปลงใด ๆ วิธีการโดยสันติถือเป็นวิธีการที่ปรีดีต้องการให้นำมาใช้มาเป็นอันดับแรก ดังที่ปรีดีได้แสดงทัศนะโต้ตอบถึงวิธีการอภิวัฒน์โดยใช้ความรุนแรง

^{๒๙} มาตรา ๑๗ ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕.

^{๓๐} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๗, น. ๙๔.

ไม่ว่าจะเป็นยุทธวิธีสงครามกลางเมือง ยุทธวิธีป่าล้อมเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์บางสาขาไว้ว่า การใช้ความรุนแรงมิใช่วิธีการเดียวที่จะนำไปสู่การอภิวัฒน์ การใช้วิธีการสันติโดยใช้กลไกทางรัฐสภาก็เป็นวิธีการหนึ่งที่จะนำไปสู่การอภิวัฒน์ได้เช่นเดียวกัน^{๓๑} และในบางประเทศก็ประสบความสำเร็จมาแล้ว เช่น ในประเทศฝรั่งเศสที่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาเป็นระบอบสาธารณรัฐ ก็ใช้วิธีการออกเสียงโดยรัฐสภาเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครอง อันเป็นวิธีการโดยสันติโดยไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการที่ใช้ความรุนแรงแต่อย่างใด เป็นต้น^{๓๒} ประเด็นนี้เน้นย้ำอยู่เสมอถึงที่มาของสมาชิกรัฐสภาว่า จะต้องมาจากการเลือกตั้งของราษฎร ซึ่งจะเป็นการสะท้อนถึงความต้องการของราษฎรผ่านทางรัฐสภาที่เป็นตัวแทนของราษฎร

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องมาจากการเลือกตั้งของราษฎร

ประทีปต้องการให้คณะราษฎรควบคุมดูแลการปกครองแผ่นดินให้เข้าสู่ปราชัยของระบอบประชาธิปไตยภายใน ๑๐ ปี คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๘๕ และด้วยเหตุที่เป็นช่วงกะทันหันไม่อาจเขียน

^{๓๑} ประทีป พนมมยงค์, “ทรงสนะ ดร. ประทีป ต่อสภาวะการณ์เมืองไทยปัจจุบัน,” ใน *รัฐบุรุษอาวุโส ประทีป พนมมยงค์ ชี้ทางรอดของไทย*, (กรุงเทพมหานคร: มิตรสยาม, ๒๕๒๔), น. ๖๑.

^{๓๒} ประทีป พนมมยงค์, “ความเป็นมาของศัพท์ไทย “ปฏิวัติ” “รัฐประหาร” “วิวัฒน์” “อภิวัฒน์,”” ใน *ประทีป พนมมยงค์กับสังคมไทย*, จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาล นายประทีป พนมมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), น. ๕๑-๕๓., น. ๖๗-๖๘.

กฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งไว้ต่างหากได้ ประดิษฐ์ได้เขียนเป็นหลักการใหญ่ ๆ ไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นแม่บทสำคัญในการวางรากฐานการปกครองแบบประชาธิปไตยของสยาม ในหมวด ๓ ส่วนที่ ๒ ที่ว่าด้วยผู้แทนราษฎร

ซึ่งในช่วงแรกภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองและประกาศใช้ปฐมรัฐธรรมนูญนั้น ย่อมเป็นธรรมดาอยู่หนึ่งเองว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องมาจากการแต่งตั้ง โดยมาตรา ๑๐ ของรัฐธรรมนูญกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ มาจากการจัดตั้งโดยคณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทน แม้กระนั้นก็ตาม ในสมัยที่ ๒ คือ ช่วงเวลาภายหลัง ๖ เดือน หรือจนกว่าการจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครึ่งหนึ่งต้องมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร (สมาชิกประเภทที่ ๑) ไม่ใช่มาจากการแต่งตั้งทั้งหมด ซึ่งวิธีการเลือกตั้งในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ประดีเลือกใช้วิธีการเลือกตั้งแบบทางอ้อม

และเมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาประถมได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่งและอย่างช้าต้องไม่เกิน ๑๐ ปี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น โดยจะมีเพียงสมาชิกประเภทที่ ๑ ซึ่งเป็นประเภทที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรเข้ามาใช้อำนาจอธิปไตยแทนราษฎรผู้เป็นเจ้าของอำนาจโดยมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ ๔ ปี นับแต่วันเข้ารับตำแหน่ง

ทั้งนี้ เมื่อถึงสมัยที่ ๓ ที่สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้นนั้น แม้ผู้แทนราษฎรในสมัยที่ ๒ ซึ่งเป็นสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้งจะอยู่ในตำแหน่งไม่ถึง ๔ ปี ก็ตาม ก็ต้องออกจากตำแหน่งนับแต่วันที่ผู้แทนในสมัยที่ ๓ ได้เข้ารับตำแหน่ง

โดยในการเลือกตั้งสมาชิกในสมัยที่ ๓ รัฐธรรมนูญกำหนดให้มีกฎหมายที่จะบัญญัติภายหลังโดยจะกำหนดให้สมาชิก (คำที่ถูกต้องน่าจะเป็นคำว่า “ราษฎร” – ผู้เขียน) ได้เลือกตั้งผู้แทนในสภาได้โดยตรง^{๓๓}

มีกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งที่น่าสนใจอีกฉบับหนึ่ง คือ “พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติจะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรพุทธศักราช ๒๔๗๕” ซึ่งปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นโดยเขียนหลักการและแนวความคิดของตนเองไว้ในพระราชบัญญัติฉบับนี้อย่างเต็มที่

แต่หลังจากที่ปรีดีได้นำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจและก่อให้เกิดความขัดแย้งจนนำไปสู่การปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราของฝ่ายพระยามโนปกรณนิติธาดา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ และต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช ๒๔๗๖ โดยแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักการเดิมของปรีดีไปหลายประการ กระทั่งพระยาพหลพลพยุหเสนาได้เป็นผู้นำในการยึดอำนาจการปกครองคืน และประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒ จึงได้นำหลักการสำคัญ ๆ ในพระราชบัญญัติการเลือกตั้งฉบับของปรีดี มาไว้ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ และพระราชบัญญัติฉบับนี้เองเป็นฉบับที่ใช้ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกของไทย เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖

^{๓๓} โปรดดู พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ในหมวด ๓ ส่วนที่ ๒ ที่ว่าด้วยผู้แทนราษฎร.

จากแนวความคิดประชาธิปไตยสมบูรณ์ของปรีดี^{๓๔} ปรีดีได้กล่าวถึงระบบการเมืองประชาธิปไตยที่เกี่ยวข้องกับสภาผู้แทนราษฎรไว้ว่า “ระบบการเมืองที่จะเป็นประชาธิปไตยได้ก็จำต้องมีรัฐธรรมนูญวิธีเลือกตั้งซึ่งให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้เสมอภาคกัน และมีความสะดวกในการออกเสียงได้ในทางปฏิบัติ”^{๓๕} ดังนั้นสำหรับปรีดีแล้ว องค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้ระบอบประชาธิปไตยมีความสมบูรณ์ได้ สภาผู้แทนราษฎรซึ่งจะเป็นตัวแทนของราษฎรในการแก้ไขความเดือดร้อนให้ราษฎรได้นั้น สมาชิกต้องมีที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎร

ปรีดีนำที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นในการวิเคราะห์ถึงความเป็นประชาธิปไตยของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ กล่าวคือ หากรัฐธรรมนูญฉบับใดที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งของราษฎร รัฐธรรมนูญฉบับนั้นย่อมมีความเป็นประชาธิปไตย ทั้งนี้ ปรีดีได้เชื่อมโยงหลักความเสมอภาคของปวงชนชาวไทยเข้ากับสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ “ราษฎรคนหนึ่งก็ต้องมีสิทธิหนึ่งเสียงเสมอเหมือนกันทั่วราชอาณาจักร”^{๓๖}

^{๓๔} แนวความคิดประชาธิปไตยสมบูรณ์ของปรีดีประกอบด้วย ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ประชาธิปไตยทางการเมือง และทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย โปรดดูใน ปรีดี พนมยงค์, “ปาฐกถาของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง “อนาคตของประเทศไทย ควรดำเนินไปในรูปใด,” ใน องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับ ๑๐ ธันวาคม รวมปาฐกถา บทความ และข้อสังเกตของนายปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๖), น. ๑๔๕.

^{๓๕} เพิ่งอ้าง, น. ๑๕๑.

^{๓๖} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๘, น. ๒๗๐.

ปรีดีเห็นว่า วิธีการเลือกตั้งที่จะทำให้เกิดความเสมอภาคระหว่างประชาชนได้นั้น ต้องใช้วิธีการเลือกตั้งแบบ “แบ่งเขต” หมายความว่า แบ่งเขตจังหวัดที่มีพลเมืองมากออกเป็นเขต ๆ เขตหนึ่งเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้ ๑ คน^{๓๗} ทั้งนี้ ปรีดีเห็นว่า การแบ่งเขตเลือกตั้งจะทำให้เขตเลือกตั้งไม่ใหญ่จนเกินไป และสามารถแยกหน่วยเลือกตั้งออกเป็นหลาย ๆ หน่วย เพื่อความสะดวกแก่การมาลงคะแนนเสียงของราษฎร โดยปรีดีเสนอว่า ควรจัดให้มีหน่วยเลือกตั้งทุกหมู่บ้าน^{๓๘}

นอกจากนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย ปรีดียังเสนอให้รัฐ “จ่ายค่าป่วยการให้ราษฎรที่มาลงคะแนน” โดยกำหนดให้ผู้ที่มาลงคะแนนมีสิทธิได้รับค่าป่วยการจากรัฐบาลครั้งละ ๑๐ บาท (ค่าเงินในปี พ.ศ. ๒๕๑๖) ซึ่งปรีดีเห็นว่า ไม่น่าเสียดายเพราะเท่ากับเป็นการคืนเงินที่เก็บภาษีอากรมาจากราษฎรในวันเลือกตั้งนั่นเอง วิธีการนี้ยังจะเป็นการช่วยป้องกันมิให้ผู้สมัครเริ่มโกงการเลือกตั้งตั้งแต่ต้นโดยวิธีจ่ายค่าพาหนะเป็นสินน้ำใจให้ผู้มาลงคะแนนได้อีกด้วย^{๓๙}

ปรีดีไม่เห็นด้วยและได้แสดงทัศนะไว้ในหลาย ๆ โอกาสถึงความชิงชังรังเกียจอย่างยิ่งกับการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภาโดยวิธีการแต่งตั้ง เพราะสมาชิกวุฒิสภาที่มาจากการแต่งตั้งย่อมไม่ใช่ผู้แทน

^{๓๗} ปรีดี พนมยงค์, “สาส์นถึงรองนายกรัฐมนตรี,” ใน *อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ ๘*, น. ๒๐๗.

^{๓๘} ปรีดี พนมยงค์, “ข้อเสนอของ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ขณกฤษฎา กรรมการคดี นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิธีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย,” ใน *อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ ๘*, น. ๑๘๑.

^{๓๙} เฟิงอ้าง, น. ๑๘๒-๑๘๓.

ของปวงชน เพราะประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยสมาชิก
รัฐสภาต้องมาจากการเลือกตั้ง^{๔๐}

ยิ่งไปกว่านั้น ในทัศนะของปรีดีระบอบประชาธิปไตยทาง
การเมืองที่จะเป็นประชาธิปไตยที่สุด คือ ระบบที่ราษฎรมีสิทธิออกเสียง
บัญญัติกฎหมายได้โดยตรง ไม่ใช่ผ่านทางผู้แทนราษฎร แต่ระบบ
ประชาธิปไตยชนิดนี้สามารถทำได้ในประเทศเล็ก ๆ ที่มีพลเมืองไม่มาก
เท่านั้น^{๔๑} สำหรับประเทศที่มีพลเมืองจำนวนมากจึงจำเป็นต้องมีระบบ
เลือกตั้งผู้แทนราษฎรให้มาใช้อำนาจแทนราษฎร ซึ่งแน่นอนว่า ปรีดี
ย่อมนิยมวิธีการผู้เลือกตั้งผู้แทนโดยตรงดังกล่าว

ส่วนการเลือกผู้แทนโดยทางอ้อม ที่หมายถึงวิธีการที่ราษฎร
เลือกตัวแทนเพื่อให้ออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรแทนตนชั้นหนึ่ง
ก่อน แล้วผู้แทนจึงเลือกผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง เช่น ราษฎรเลือก
ผู้แทนตำบลก่อน จากนั้นผู้แทนตำบลที่ราษฎรเลือกมานั้นจะทำการ
เลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่งนั้น ปรีดีไม่รังเกียจวิธีการ
ดังกล่าวแต่อย่างใด ทั้งยังเคยกำหนดวิธีการเลือกตั้งโดยทางอ้อมนี้ไว้
ในปฐมรัฐธรรมนูญมาแล้ว ปรีดีได้อธิบายไว้ว่า วิธีการดังกล่าวมีความ
แตกต่างจากการแต่งตั้ง กล่าวคือ เป็นวิธีการเลือกตั้งที่มีพื้นฐานมาจาก
การออกเสียงลงมติของราษฎรเอง ซึ่งต่างจากการแต่งตั้งสมาชิกสภา
ผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภา

^{๔๐} ปรีดี พนมยงค์, “ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ,”
ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๘*, น. ๘๐-๘๑.

^{๔๑} ผู้เขียนเห็นว่า ในปัจจุบันที่เทคโนโลยีมีความก้าวหน้าอย่างมาก การแสดงมติใน
การปกครองแบบประชาธิปไตยโดยตรงนี้มีความเป็นไปได้มากขึ้นทั้งในปัจจุบันและ
ในอนาคตอันใกล้ นี่จึงเป็นเรื่องที่จะต้องติดตามดูต่อไป.

ในเรื่องผู้แทนที่มาจากการเลือกของราษฎรนี้ ปรีดีได้นำเสนอวิธีการที่ให้ราษฎรสามารถควบคุมผู้แทนของตนไว้อย่างน่าสนใจ โดยให้อำนาจราษฎรที่เลือกตั้งผู้แทนสามารถควบคุมผู้แทนของตนได้โดยตรง เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Recall” ซึ่งแปลว่า “การเรียกตัวกลับคืน” หรือ “การถอดถอนผู้แทน” คือ เมื่อราษฎรในเขตเลือกตั้งใดเห็นว่า ผู้แทนของตนมีพฤติกรรมที่สื่อให้เห็นว่า ไม่ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของตน ก็มีสิทธิในการรวบรวมกันประมาณร้อยละ ๒๕ หรือกว่านั้นขึ้นไป ทำหนังสือยื่นต่อรัฐสภาหรือองค์การใดที่เหมาะสม เรียกตัวผู้นั้นกลับคืนให้หมดสมาชิกภาพไป^{๑๒} วิธีนี้เป็นวิธีที่ปรีดีเห็นว่า เป็นการป้องกัน “การขายตัวของผู้แทน” ได้ดีที่สุดในวิธีหนึ่ง ดีกว่าการกำหนดให้ผู้แทนต้องสังกัดพรรคการเมือง

ปรีดีเห็นว่า รัฐธรรมนูญที่ดีต้องไม่บังคับให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนปวงชนนั้นต้องสังกัดพรรคการเมือง เพราะเป็นเสรีภาพของผู้สมัครที่จะสังกัดพรรคหรือไม่สังกัดพรรค^{๑๓} เนื่องจากหากไม่ลงมติตามเสียงข้างมากของพรรคแล้วเสียงข้างมากของพรรคไล่ออกจากพรรค เขาก็เป็นผู้แทนอิสระต่อไปได้ แต่หากให้ผู้แทนสังกัดพรรคเสียแล้ว ความเป็นสมาชิกพรรคอาจทำให้ผู้แทนราษฎรนั้นไม่อาจอาศัยความบริสุทธิ์ใจของตนต่อปวงชนให้เป็นใหญ่ยิ่งกว่าเสียงข้างมากในพรรค กลายเป็นทาสของพรรคที่ตนสังกัดไป เพราะถ้าไม่ลงมติตามเสียงข้างมากของพรรคก็就会被ไล่ออกจากพรรคตนและต้องออกจากการเป็นผู้แทนราษฎรทั้งยากที่จะสมัครเป็นสมาชิกพรรคอื่นได้^{๑๔}

^{๑๒} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๓๘, น. ๑๗๘.

^{๑๓} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๔๐, น. ๑๘๐.

^{๑๔} ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์ วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ ๒๕๑๗, (กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๑๗), น. ๑๖.

รัฐสภาแบบ “สภาเดียว”

ปรีดีได้กล่าวในเชิงที่ไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐธรรมนูญใดจะกำหนดให้รัฐสภาเป็นแบบสภาคู่ คือ มีทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา ปรีดีเห็นว่า ราชอาณาจักรไทยควรมีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียวเท่านั้น แนวความคิดของปรีดีนี้ปรากฏให้เห็นในปฐมรัฐธรรมนูญดังได้กล่าวมาแล้ว ต่อมาในคราวที่มีการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญก็ได้มีคำแถลงโดยให้เหตุผลเกี่ยวกับปัญหาว่า ควรมีสภาเดียวหรือ ๒ สภา สอดคล้องกับแนวความคิดของปรีดีแต่เดิมอีกครั้ง ความว่า

“...อนุกรรมการได้ไตร่ตรองอยู่หนักหนา คือ รัฐธรรมนูญของเราควรจะบัญญัติให้มี ๒ สภา คือ สภาผู้แทนราษฎรเป็นสภาล่าง กับสภานอกรัฐสภาหนึ่ง หรือจะควรมีสภาเดียว เมื่อได้ไตร่ตรองโดยรอบคอบแล้วเห็นว่า เราจะตั้งรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ไม่มีประเพณีที่จะบังคับเรา การมีสภาเดียวนั้นกิจการดำเนินได้รวดเร็ว การมี ๒ สภานั้นอาจถ่วงกันชักช้าโง่งง ... ที่ข้าพเจ้าได้สังเกตและได้พบได้ยินมาบางประเทศที่มี ๒ สภานั้น กิจการเดินช้านัก แต่ว่ามีบางประเทศที่ต้องมี ๒ สภา เพราะเป็นประเพณีบังคับ แต่ในรัฐธรรมนูญใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นสมัยเร็ว ๆ นี้ ก็มักจะมีแต่สภาเดียว เมื่อตกลงใจดังนี้ จึงได้ดำเนินการในทางให้มีสภาเดียว...”^{๔๕}

อย่างไรก็ตาม หากต้องมีสภาสูงหรือวุฒิสภาแล้ว ปรีดีเห็นว่าสมาชิกของสภาสูงอย่างน้อยก็ควรมาจากการเลือกตั้งโดยอ้อมของ

^{๔๕} “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ ๓๔/๒๔๗๕, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๕,” อ้างถึงใน อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๗, น. ๑๑๗-๑๑๘. เน้นคำโดยผู้เขียน.

ราษฎร ซึ่งอาจใช้วิธีการเลือกตั้งสองชั้นโดยสภาเทศบาลหรือสภาจังหวัด ในขณะนั้นหรือมิฉะนั้นก็โดยสภาผู้แทนราษฎร และให้โอกาสแก่ทุกคน ที่มีคุณสมบัติเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นวุฒิสมาชิกได้โดยเปิดเผย กับ ให้สภาผู้แทนราษฎรมีเวลาพอที่จะพิจารณาว่า ผู้สมัครคนใดควรได้รับการเลือกตั้ง

ปริตีเห็นว่า เหตุผลของการมีสภาสูงนั้นก็เพื่อทำหน้าที่เพียง “ยับยั้ง” ร่างกฎหมายที่สภาผู้แทนราษฎรเสนอ โดยถือว่า สมาชิกสภาสูงเป็นผู้มีอายุมากกว่าสมาชิกสภาล่าง จึงได้รตรองรอบคอบไม่ หุนหันพลันแล่น เพื่อให้สภาสูงช่วยกลั่นกรองร่างกฎหมายอันเป็นการ ยับยั้งประดุจ “ห้ามล้อ” ไม่ใช่เป็นการ “ถ่วง” ทั้งนี้ โดยคำนึงถึง “ดุลยภาพแห่งอำนาจ” ของระบบรัฐสภา ซึ่งในทางวิชาการประชาธิปไตยนั้น ไม่ปรากฏว่า ภายในอำนาจนิติบัญญัติต้องมีการถ่วงอำนาจ ของสภาผู้แทนราษฎรโดยอภิสิทธิ์ชนแต่อย่างใด อนึ่ง เนื่องจากกฎหมาย ไม่ได้กำหนดอายุชั้นสูงของผู้แทนราษฎรไว้ ในทางปฏิบัติสมาชิกสภา ผู้แทนราษฎรหลายคนก็มีอายุสูงกว่าสมาชิกสภาสูง ดังนั้น ในหลาย ราชอาณาจักรในปัจจุบันจึงมีสมาชิกของรัฐสภาแต่เพียงประเภทเดียว คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น ซึ่งมีสมาชิกคนหนุ่มกับคนสูงอายุ ร่วมงานกัน^{๔๖}

ปริตีเห็นว่า การมีสภาเดียวที่มีทั้งสมาชิกเป็นคนหนุ่มและ คนแก่ก็สามารถทำให้การพิจารณาร่างกฎหมายมีประสิทธิภาพได้ โดยการยืดเวลาในการพิจารณาร่างกฎหมายวาระที่ ๓ ออกไป เพื่อให้ สมาชิกได้มีเวลาในการช่วยกันตรึกตรองให้รอบคอบอีกชั้นหนึ่ง ส่วน รัฐธรรมนูญที่กำหนดให้มีสองสภานั้น ในการพิจารณาของสภาสูง

^{๔๖} อ้างแล้ว เชนเจอร์นที่ ๔๐, น. ๘๒-๘๔.

นายปรีดี พนมยงค์ ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ
ในรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๘๙

ไม่ควรกำหนดระยะเวลาในการพิจารณาที่ยาวเกินไป เพราะจะเป็นการ “ถ่วง” มากกว่าการ “ยับยั้ง” เช่น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙ มาตรา ๕๔ ที่กำหนดให้พฤษสภาซึ่งเป็นสภาสูง พิจารณากฎหมายโดยต้องลงมติภายในกำหนด ๓๐ วัน แต่ถ้าเป็นพระราชบัญญัติการเงินต้องพิจารณาลงมติภายใน ๑๕ วัน ซึ่งปรีดีเห็นว่า เป็นระยะเวลาที่เหมาะสมในการยับยั้งแล้ว^{๔๗} ส่วนรัฐธรรมนูญ

^{๔๗} อันที่จริงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙ มาตรา ๕๖ และ มาตรา ๖๙ ได้ให้อำนาจพฤษสภา มีอำนาจควบคุมราชการแผ่นดิน และให้ความไว้วางใจในการดำเนินนโยบายบริหารราชการแผ่นดินต่อคณะรัฐมนตรีได้ด้วย ซึ่งปรีดีไม่ได้กล่าวถึงในส่วนนี้.

แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๙๒ ที่ได้กำหนดไว้ในมาตรา ๑๒๒ ว่า ให้วุฒิสภาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติให้เสร็จภายใน ๖๐ วัน ส่วนพระราชบัญญัติการเงินให้แล้วเสร็จภายใน ๓๐ วัน นั้น มีผลเป็นการถ่วงมากกว่าการยับยั้ง

นอกจากนี้ปรีดียังเห็นว่า การให้อำนาจในการยับยั้งกฎหมาย แก่วุฒิสภาเช่นนี้มีผลเป็นการตัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในการยับยั้งพระราชบัญญัติที่เคยมีมานับแต่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญ ฉบับแรกและฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ที่กำหนดให้มีสภาเดียวเลย ที่เดียว ดังนั้น หลายราชอาณาจักรที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จึงมีแนวโน้มไปในทางแนวทางที่มีสภาผู้แทนราษฎรสภาเดียว หรือหาก ยังคงให้มีสภาสูงก็กำหนดให้มีที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎร ปรีดี ได้บันทึกไว้ว่า ไม่เคยพบในทางตำราหรือการปฏิบัติของประเทศใด ในโลกที่ถือว่า วุฒิสภาซึ่งสมาชิกมาจากการแต่งตั้งนั้นเป็นระบอบ ประชาธิปไตย^{๔๘}

ปรีดีเห็นว่า รัฐธรรมนูญสองฉบับแรกดังกล่าว โดยเฉพาะใน รัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงโอนพระราชอำนาจมาให้ประชาชนเพื่อให้มีสภาเดียวอัน ถือว่า เป็น “สังคมสัญญา” ระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในฐานะทรงเป็นตัวแทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับปวงชนชาวไทย และได้ทรงโอนพระราชอำนาจนั้นด้วยความเต็มพระทัยมิได้ถูกบังคับ หรือโดยเสียมิได้ที่จำต้องพระราชทาน^{๔๙} แต่อย่างใด

^{๔๘} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๓๘, น. ๑๖๔, ๑๘๘-๑๘๙.

^{๔๙} เพิ่งอ้าง, น. ๑๙๑. ปัญหาว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะทรงโอนพระราชอำนาจมาให้ประชาชนด้วยความเต็มพระทัยมิได้ถูกบังคับหรือไม่นั้น อาจส่งผล

ปรีดีได้กล่าวไว้ว่า การร่างรัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ นั้นถือหลักการมีสภาเดียว ดังนั้น แม้ปรีดีจะเป็นเพียงหนึ่งในอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว แต่การที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดให้มีสภาเดียวจึงตรงตามแนวคิดและความนิยมของปรีดีมาตั้งแต่ต้น นอกจากนี้ ปรีดีได้ให้คุณค่าบทบัญญัติมาตรา ๑๖ ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ที่ได้กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎรนั้นว่า เป็นบทบัญญัติที่เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตย^{๕๐}

ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙ ที่ปรีดีมีส่วนในการก่อกำเนิดขึ้นอีกฉบับหนึ่งที่ได้กำหนดให้มีสองสภานั้น ปรีดีกล่าวในเชิงว่า ไม่เห็นด้วยกับการให้มีสองสภามาแต่ต้น โดยปรีดีได้กล่าวไว้ว่า ตนเองเพียงแต่ทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในขณะนั้นเท่านั้น กล่าวคือ ในขณะที่ตนเองดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์กับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ ตามรัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ในขณะนั้น ปรีดีเป็นผู้ริเริ่มให้เลิกบทเฉพาะกาลอันเป็นบทบัญญัติที่จำเป็นต้องมีในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ

อย่างมีนัยสำคัญต่อความมั่นคงแน่นอนของการอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ ดังนั้น ต่อปัญหานี้จำเป็นต้องพิจารณากันโดยละเอียดโดยใช้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และทฤษฎีกฎหมายรัฐธรรมนูญประกอบกัน ซึ่งผู้เขียนได้วิเคราะห์ไว้บ้างแล้วในวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์” ในหัวข้อที่ว่า ด้วย “ข้อพิจารณาบางประการเกี่ยวกับการเกิดขึ้นและสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญ ๓ ฉบับแรก”.

^{๕๐} ปรีดี พนมยงค์, “คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย ๒๔ มิถุนายน,” *ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย*, จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลสุวาท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), น. ๓๔๙.

ของระบอบการปกครองของรัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ เนื่องจากเห็นว่า ถึงเวลาแล้วที่ควรจะได้เลิกบทเฉพาะกาลดังกล่าวและปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น^{๕๑} โดยยังคงให้มีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียว มิได้มีความคิดริเริ่มให้มีพฤฒสภาด้วยแต่อย่างใด

ปรีดีกล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในครั้งนั้นไว้ว่า ถ้าวรัฐบาลในขณะนั้นได้ดำเนินการตามการริเริ่มดังที่ปรีดีกล่าวมา ประเทศไทยก็จะมีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียว แต่เมื่อรัฐบาลของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ซึ่งได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อรวบรวมความเห็นและเรียบเรียงบทบัญญัติขึ้นเป็นร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสนอมายังปรีดีซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในขณะนั้นซึ่งในระหว่างนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัติกรุงเทพมหานครตามคำกราบบังคมทูลของปรีดีและรัฐบาล ปรีดีจึงพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งปรีดีเป็นรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดีจึงไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลนั้นแต่อย่างใด

โดยร่างรัฐธรรมนูญที่รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และคณะกรรมการดังกล่าวได้ทำขึ้นนั้นกำหนดให้มีสองสภา^{๕๒} ต่อมาเมื่อเสนอรัฐสภาเพื่อลงมติรับหลักการให้มีสองสภาแล้ว ปรีดีจึงได้รับ

^{๕๑} ดู คำปรารภของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙ หากปรีดีมีอายุที่ยืนยาวมาถึงปี พ.ศ. ๒๕๖๐ และได้เห็นบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ที่สืบทอดมาจากการรัฐประหารในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยที่มาและอำนาจหน้าที่ของวุฒิสภาแล้ว คงคาดเดาได้ไม่ยากว่า ปรีดีจะมีความรู้สึกอย่างไร.

^{๕๒} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๓๘, น. ๑๙๗.

แต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการและทำหน้าที่ตามที่ได้รับแต่งตั้งในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญดังกล่าวตามที่สภาลงมติรับหลักการแล้วนั้น แม้ในระหว่างนั้นปรีดีจะได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ปรีดีก็เพียงแต่ทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จ และเสนอต่อสภาเพื่อพิจารณาจนสำเร็จบริบูรณ์เท่านั้น ปรีดีจึงได้กล่าวสรุปย่ออย่างชัดเจนในเวลาต่อมาว่า ในเรื่องของการกำหนดให้มีสภาเดียวนั้นปรีดีเห็นด้วยกับองค์การนักศึกษาในสมัยก่อนเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ที่องค์การนักศึกษาจัดให้มีร่างรัฐธรรมนูญ โดยเห็นควรกำหนดให้ราชอาณาจักรไทยมีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียว

แม้การมีสองสภาของรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๘๙ ปรีดีจะไม่เห็นด้วยสักเท่าใดนัก^{๕๓} แต่ปรีดีก็ยังเห็นว่า หลักการของรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๘๙ นั้น ก็ได้เคารพหลักประชาธิปไตยอยู่ เนื่องจาก แม้รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้รัฐสภาประกอบด้วย “พฤฒสภา” กับ “สภาผู้แทน” แต่โดยที่สมาชิกพฤฒสภาและสมาชิกสภาผู้แทนเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมิใช่โดยการแต่งตั้ง กล่าวคือ ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนโดยตรงและเป็นผู้เลือกตั้งพฤฒสมาชิกโดยทางอ้อม ซึ่งเป็นการเลือกตั้ง ๒ ชั้น เพียงแต่ในระยะเริ่มแรกมีบทเฉพาะกาลที่ให้สภาผู้แทนราษฎรทั้งประเภทที่ ๑ และประเภทที่ ๒ ประกอบกันเป็น

^{๕๓} ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญของสภาผู้แทนราษฎรที่จะให้อำนาจนิติบัญญัติมี ๒ สภา คือ สภาสูงหรือสภามาน ซึ่งเรียกว่า พฤฒสภา และสภาล่าง ซึ่งเรียกว่า สภาผู้แทน นั้น มีสมาชิกประเภทที่ ๑ หลายท่านไม่เห็นชอบด้วยเพราะประสงค์ที่จะให้มีแต่สภาเดียว แต่ด้วยการประนีประนอมต่อกันเรื่องการเมือง ๒ สภานี้จึงเป็นอันผ่านไป ได้ โปรดดู ไพโรจน์ ชัยนาม, *รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญในทางการเมืองของไทย*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙), น. ๑๒๕.

องค์การเลือกตั้ง เพื่อให้มีพหุสมาชิกขึ้นภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ^{๕๔} ซึ่งถ้ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ใช้เพียง ๓ ปี พหุสมาชิกก็ต้องออกไปครั้งหนึ่ง โดยผู้ที่จะเป็นแทนในตำแหน่งว่างก็เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา และต่อมาอีกเพียง ๓ ปี พหุสมาชิกก็เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาครบถ้วนบริบูรณ์^{๕๕} ดังนั้น ประดิษฐ์เห็นว่า สมาชิกพหุสมาชิกและสมาชิกสภาผู้แทนจึงเป็นผู้แทนของปวงชนอย่างสมบูรณ์ รัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๘๙ จึงเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยตามลักษณะแห่งความเป็น “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” คือ เป็น “ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่”

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดจำนวนสมาชิกพหุสมาชิกให้มีเพียง ๘๐ คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ต่ำกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทน ๑๗๘ คน ที่ได้รับเลือกตั้งตามหลักเกณฑ์แห่งมาตรา ๙๑ ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้

ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๙๒ อันเป็นผลพวงของการรัฐประหาร^{๕๖} ซึ่งเป็นแม่บทของรัฐธรรมนูญฉบับที่มีผู้โฆษณาชวนเชื่อ

^{๕๔} มาตรา ๙๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙.

^{๕๕} มาตรา ๒๔ และมาตรา ๒๖ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙.

^{๕๖} วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ มี “คณะรัฐประหาร” ใช้ชื่อว่า “คณะทหารแห่งชาติ” นำโดยพลโท ผิน ชุณหะวัณ นำกำลังทหารยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาล พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ล้มล้างรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญชั่วคราวที่มีสมญานามว่า “รัฐธรรมนูญฉบับใต้ร่ม” ซึ่งประดิษฐ์เห็นว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่ตกเป็น “โมฆะ” และเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น “อำมาตยาธิปไตย” ซึ่งส่งผลให้รัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๙๒ และฉบับต่อ ๆ มา อาทิ ฉบับ ๒๕๑๗ ที่ถือเอาฉบับ ๒๔๙๒ เป็นแม่บทนั้น เป็นรัฐธรรมนูญโมฆะและเป็นรัฐธรรมนูญ “อำมาตยาธิปไตย” ตามไปด้วย .

ว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยยิ่งกว่ารัฐธรรมนูญใด ๆ ของไทยนั้น ได้บัญญัติให้สมาชิกวุฒิสภาเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง มิใช่เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้ง^{๕๗}

อนึ่ง ปรีดีแสดงความเห็นไว้ด้วยว่า นอกจากสมาชิกวุฒิสภาเป็นผู้แทนที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นแล้ว มาตรา ๒๔ ของรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๘๙ ยังได้กำหนดไว้ว่า “สมาชิกวุฒิสภาต้องไม่เข้าราชการประจำ” ทั้งนี้ เพื่อป้องกันรัฐบาลสั่งข้าราชการที่อยู่ต้องอยู่ได้ บังคับบัญชาของรัฐบาล ลงสมัครเป็นสมาชิกวุฒิสภา ซึ่งจะทำให้รัฐบาลที่เป็นฝ่ายบริหารมีอำนาจเหนือวุฒิสภาซึ่งเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ อันจะเป็นการทำลายหลักการซึ่งจะขัดต่อประชาธิปไตย โดยเรื่องนี้เป็นแนวความคิดที่สอดคล้องกับแนวความคิดของปรีดีที่ได้วางกรอบในการร่างรัฐธรรมนูญว่า รัฐมนตรี สมาชิกของสภาผู้แทนและวุฒิสภานั้น จะเป็นข้าราชการประจำไม่ได้ ซึ่งในเรื่องนี้ปรากฏว่า ในขั้นของการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญของสภาผู้แทนราษฎรนั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้เห็นชอบโดยพร้อมเพรียงกัน^{๕๘}

อันที่จริงนั้น การถกเถียงถึงความเหมาะสมในการก่อตั้งระบบสองสภาหรือสภาคู่ในรัฐเดี่ยวได้มีมานานแล้ว และยังคงปรากฏปัญหาให้ถกเถียงกันอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน แตกต่างจากการก่อตั้งระบบดังกล่าวในรัฐรวม ซึ่งทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันอย่างไร้ข้อกังขาในการกำหนดให้มีสภาคู่ ทั้งนี้ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ หลายประเทศในยุโรปได้ยกเลิกระบบสภาคู่และก่อตั้งสภาเดียวขึ้น โดยเหตุผลเพื่อ

^{๕๗} ปรีดี พนมยงค์, “คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย ๒๔ มิถุนายน,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๘*, น. ๘๕-๘๖.

^{๕๘} *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๕๓*, น. ๑๒๗.

ต้องการวางรากฐานของระบอบประชาธิปไตยให้เข้มแข็งขึ้น พร้อม ๆ กับความจางหายในความหวาดกลัวต่อการครอบงำของเสียงข้างมากในสภา และได้ให้บทบาทในการตรวจสอบถ่วงดุลฝ่ายนิติบัญญัติไปอยู่ที่องค์กรตุลาการแทน กล่าวคือ ใช้กลไกการควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายเข้ามาแทนที่การตรวจสอบร่างกฎหมายโดยสภาสูง

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของระบบสภาคู่ที่ยังมีอยู่ในปัจจุบันค่อนข้างเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ สภาสูงถูกลดทอนอำนาจลงให้เหลือเพียงบทบาทในการกลั่นกรองกฎหมาย ดังที่ปรีดีใช้คำว่า “ยับยั้ง” เท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากรัฐใดที่กำหนดให้สภาสูงที่มีความเป็นอภิชนาธิปไตยหรืออำมาตยาธิปไตยมีบทบาททางการเมืองมากเท่าใด ความชอบธรรมทางประชาธิปไตยของรัฐสภาในรัฐนั้นย่อมลดน้อยลงลงตามไปด้วยนั่นเอง^{๕๙} มิพักต้องกล่าวถึงในประเทศที่รัฐธรรมนูญกำหนดที่มาของสมาชิกสภาสูงนั้นไม่ได้มาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร สมาชิกเหล่านั้นย่อมไม่ใช่ผู้แทนของราษฎรและไม่มีความรับผิดชอบต่อราษฎรแต่ย่อมเป็นผู้แทนและต้องมีความรับผิดชอบต่อกลุ่มการเมืองที่แต่งตั้งเข้ามา ลักษณะที่เกิดขึ้นดังกล่าวย่อมไม่เหมาะกับการเป็นประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยโดยแท้ เนื่องจากสภาสูงมิใช่ผู้แทนของราษฎร นี่จึงเป็นข้อที่น่ากังวลที่สุดของการมีสภาสูงหรือวุฒิสภา^{๖๐}

^{๕๙} ฐาปน ศิริยุทธวัฒนา, *กฎหมายรัฐธรรมนูญ: หลักการพื้นฐานแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตย*, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๕๙), ๑๙๖-๒๐๐.

^{๖๐} อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๗, น. ๑๒๐-๑๒๑.

ขอให้ท่านผู้อ่านโปรดลองช่วยกันจินตนาการดูเถิดว่า
วุฒิสภาซึ่งมีสมาชิกมาจากการแต่งตั้งจากกลุ่มบุคคลที่สืบทอดมาจากการ
ทำรัฐประหาร จำนวน ๒๕๐ คน ตามมาตรา ๒๖๙ ของรัฐธรรมนูญ
แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่
สืบทอดมาจากการทำรัฐประหารเช่นเดียวกันนั้น เป็นวุฒิสภาในระบอบ
ประชาธิปไตยที่ถ่อมตีปวงชนเป็นใหญ่หรือไม่? และเป็นวุฒิสภาที่เป็น
ตัวแทนของราษฎรที่จะมาแก้ไขความทุกข์ร้อนให้ราษฎรได้ตามแนว
ความคิดของปรีดีหรือไม่? หากยังพอมีความเคารพศรัทธาต่อหลัก
ประชาธิปไตย หลักนิติรัฐ หลักนิติธรรม ตลอดจนสภาพความเป็นจริง
ที่ปรากฏอยู่ต่อหน้าอยู่บ้าง ท่านผู้อ่านคงจะตอบคำถามเหล่านี้ได้
ไม่ยากเลย...

ความรู้ทั่วไป: จดหมายสอนลูก

ปรีดี พนมยงค์

ความรู้ทั่วไปเรื่องที่ ๑

วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๑๑

ปาล, แป้ว, ดา ลูกรัก

ด้วยพ่อได้เคยเขียนถึงแม่เกี่ยวกับวิชาการหลายอย่างเพื่อให้แจ้งแก่ลูกรับไว้ศึกษา พ่อเห็นใจแม่ที่แก่แล้วที่ต้องถ่ายทอดเรื่องวิชาการ เมื่อไม่นานมานี้แม่ได้แจ้งแก่พ่อ ขอให้พ่อเขียนตรงมายังลูก ฉะนั้น พ่อจึงเริ่มที่จะทำความรู้ทั่วไปเท่าที่พ่อเห็นสมควรจะถ่ายทอดมายังลูกโดยมีเลขหมายถือว่า เป็นเรื่องที่หนึ่ง ตั้งแต่ฉบับนี้เป็นต้นไป ส่วนฉบับต่อ ๆ ไปก็อาจจะมีเรื่องใหม่หรือคัดเอาเรื่องที่เป็นวิชาการซึ่งเคยบอกมาแล้ว มาจัดทำเป็นฉบับต่อ ๆ ไป

ความรู้ทั่วไปที่พ่อจะทยอยส่งมาเป็นระบบนั้น พ่อมอบให้เป็นมรดกแก่ลูกทุกคนทั้งที่อยู่ปารีสและที่อยู่กับพ่อ เพื่อว่า ถ้าพ่อตาย

แล้วขอให้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อญาติมิตรและผู้สนใจจะได้ศึกษา แต่ก่อนอื่นขอให้ปาลรับภาระที่จะชวนน้อง ๆ ซึ่งอยู่ที่ปารีสให้ศึกษาอย่างเป็นระบบ คือ ตามปกติ ปาลไปพบแม่และน้อง ๆ สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ก็ขอให้นำเอาความรู้ทั่วไปที่ได้รับจากพ่อเพื่อทุกคนอ่านและศึกษากัน โดยคำนึงว่า อย่าให้เสียแรงกายและแรงสมองที่พ่ออุตส่าห์เหน็ดเหนื่อย จัดถ่ายทอดให้ อีกประการหนึ่ง ก็มีหลายเรื่องซึ่งจะเป็นคุณความดีของลูกเอง เพราะถ้าเรื่องที่ลูกควรรู้จากพ่อ แต่ลูกไม่รู้ ก็จะทำให้ญาติมิตรเห็นว่า เสียแรงเป็นลูกพ่อ ซึ่งมีคนนับถือเป็นอาจารย์ แต่เหตุใดลูกจึงไม่รู้ ในส่วนเกี่ยวกับตัวพ่อนั้นก็ได้พยายามทำหน้าที่ดีที่สุดที่จะถ่ายทอดความรู้ให้เท่าที่จะเป็นไปได้ แต่ลูกคนใดจะรับได้เพียงใดหรือไม่ พ่อก็ไม่บังคับ อย่างไรก็ตามพ่อหวังว่า ถ้าได้จัดพิมพ์ความรู้ทั่วไปดังที่กล่าวมาแล้ว ญาติมิตรและผู้สนใจที่อาจจะเห็นเป็นประโยชน์ แก่เขาบ้างไม่มากก็น้อย

ความรู้ทั่วไปดังกล่าวข้างบนนั้นมีหลายเรื่องและหลายส่วน ซึ่งมีผู้รู้กันอยู่ แต่พ่อเห็นพ้องกับ ร.ม.ต.ยุติธรรมผู้หนึ่งซึ่งได้พินินิตยสาร “ชาวศาล” ขึ้นเมื่อภายหลังเปลี่ยนการปกครอง ๒๔๗๕ ท่านผู้นั้นได้นำข้อคิดเกี่ยวกับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาเขียนไว้อยู่ ๆ และท่านได้กล่าวว่า เรื่องนั้น ๆ บางคนอาจเห็นว่า เป็นเรื่องที่รู้ ๆ กันอยู่แล้ว แต่ท่านให้ข้อสังเกตว่า ยังมีคนอีกมากที่ไม่รู้ พ่อก็ถือคติเช่นว่านี้

เมื่อกล่าวถึงเรื่องการรู้และไม่รู้สิ่งที่เป็นสามัญสำนึกแล้ว ก็มีคติของศาสตราจารย์ผู้หนึ่งที่กล่าวไว้ว่า การไม่รู้อาจเป็นโดยไม่รู้เพราะไม่ตั้งใจ ในกรณีเช่นนั้นเมื่อได้ศึกษาใช้ปัญญาและสติ พร้อมทั้งมีความเฉลียวมีความสังเกต อาจรู้ได้ แต่ที่ร้ายที่สุด คือ ไม่รู้โดยตั้งใจที่จะไม่รู้ ซึ่งเป็นการแก้ไขยาก เพราะเนื่องจากมีอุปาทานหรือมีกิเลสที่หนาแน่นฝังอย่างถอนไม่ขึ้นแล้ว จึงทำให้ไม่สามารถที่จะเข้าสู่สัจจะได้ แม้จะ

เป็นรูปธรรมที่ประจักษ์ก็ไม่ว่าจะเห็นรูปธรรมนั้นได้ คือ เกิดความ
ลังเลใจ ฉะนั้น ในการที่ลูกจะศึกษาความรู้ทั่วไปที่พ่อถ่ายทอดให้
ลูกก็ต้องทำตนโดยชำระสมองให้ปราศจากอุปาทานและกิเลส จึงจะรับ
เอาสิ่งที่ป็นสัจจะตามภววิสัยและตามรูปธรรมที่ประจักษ์ได้

อนึ่ง พ่อขอให้ระลึกถึงคติโบราณของไทยว่า คนที่จะฉลาด
นั้นจะต้องมีความเฉลียว จะต้องมีความสังเกต เพราะความสังเกตนั้น
เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาและสติ ปรัชญาเมธีตั้งแต่สมัยกรีกที่ค้นคว้า
หาสมุฏฐานของโลกนั้น ก็เริ่มมาจากความสังเกตก่อน เช่น สังเกต
น้ำกลายเป็นน้ำแข็ง แล้วน้ำแข็งกลายเป็นน้ำ และสังเกตเรื่องดิน ไฟ
ลม ฯลฯ และจากความสังเกตของปรัชญาเมธีหลายชั่วก็ได้พัฒนา
ความรู้อันเป็นวิทยาศาสตร์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นจนถึงปัจจุบันนี้ ถ้า
ปราศจากความสังเกตแล้ว ก็เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลใดจะอ้างว่า มีปัญญา
หรือมีความฉลาด เพราะว่าที่แท้ก็จะเป็นการถือตามคำบอกเล่าที่ห่าง
จากสัจจะ อนึ่ง การสังเกตนั้นปฐมเมธีและคติพจน์ของท่านผู้รอบรู้
ก็สอนให้สังเกตสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวมาก่อนอย่างเป็นระบบและอย่าง
ละเอียดถี่ถ้วน เรื่องนี้จะได้กล่าวเมื่อถึงโอกาสเหมาะสมในฉบับต่อ ๆ
ไป

ในฉบับนี้พ่อจะได้เริ่มเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาปัจจุบันซึ่งเป็น
ข่าวอยู่ในเมืองไทย คือ ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของประชากรใน
ชนบทกับในเมือง เพราะถ้าสังเกตเพียงแต่ฟังวิทยุหรืออ่านข่าว นสพ.
ก็น่าสนใจว่า พลเมืองในกรุงเทพฯ มีเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย และเมื่อ
คืนนี้พ่อได้ฟังวิทยุเกี่ยวกับภาคภาษาไทย ซึ่งนักประชากรศาสตร์ได้
วิจารณ์ว่า อีก ๒๐ ปี ประชากรที่เป็นชาวนาญีปุ่นจะมีเพียงร้อยละ ๕
ของพลเมืองญี่ปุ่นทั่วทั้งประเทศ ทั้งนี้ก็เป็นทางโน้มของพลเมืองชนบท
ที่เข้าไปอยู่ในเมืองอันเป็นปรากฏการณ์ที่ประจักษ์อยู่ในประเทศต่าง ๆ

ซึ่งวิชาประชากรศาสตร์ (Demography) อันเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐศาสตร์ได้ให้กฎไว้ ผู้ใดรู้ว่า เศรษฐกิจเป็นรากฐานของการเมือง ก็ต้องสนใจทางโน้มของประชากรซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของเศรษฐกิจ มิฉะนั้น การเมืองของผู้นั้นก็เลื่อนลอยอยู่ในอากาศ มิได้มีพื้นฐานบนเศรษฐกิจเลย ทางโน้มประชากรดังกล่าวแล้วจะเป็นไปในเมืองไทยอย่างไร และเนื่องจากเหตุใดนั้นจะได้กล่าวต่อไป

๑. อัตราพลเมืองในพระนครเป็นร้อยละของพลเมืองทั่วประเทศไทยเทียบได้ดังต่อไปนี้

ก. พ.ศ. ๒๔๘๐ พลเมืองทั่วประเทศ ๑๔,๔๖๔,๑๐๕ คน พลเมืองในพระนคร ๖๘๔,๙๙๔ คน เท่ากับร้อยละ ๔.๗๔

ข. พ.ศ. ๒๕๐๓ พลเมืองทั่วประเทศ ๒๖,๒๕๗,๙๑๖ คน พลเมืองในพระนคร ๑,๕๗๗,๐๐๓ คนเท่ากับร้อยละ ๖.๐๑

ค. พ.ศ. ๒๕๑๐ พลเมืองทั่วประเทศ ประมาณ ๓๒ ล้านคน พลเมืองในพระนคร ๒,๒๕๗,๖๘๔ คน เท่ากับร้อยละ ๗.๐๖

ถ้าสมมติว่า จะมีใครเถียงอย่างไร้เดียงสาว่า พลเมืองก็ต้องเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปีก็ ขอให้ตอบว่า เราได้คิดตามอัตราร้อยละ คือ พลเมืองทั้งในชนบทและในพระนครส่วนที่เกิดมากกว่าตายเมื่อรวมทั่วทั้งประเทศแล้ว ก็อัตราเดียวกัน แต่ที่พลเมืองในพระนครมีเพิ่มสูงกว่าเป็นลำดับมานั้นก็แสดงว่า เป็นคนจากชนบทเข้ามาในพระนคร และจะเถียงว่า มีคนต่างด้าวเพิ่มเข้ามานั้น บัดนี้กฎหมายคนเข้าเมืองก็จำกัดคนเข้ามาจากต่างประเทศ จึงขอให้เตือนเขาอย่าดื้อรั้นเถียงตัวเลขทางโน้มที่เป็นจริง และแม้จะไม่ได้ตัวเลขก็ยอมสดับรับฟังจากวิทยุและเอกสารอื่น ๆ บอกชัดอยู่แล้วว่า คนชนบทเข้ามาอยู่ในพระนครมาก

๒. ทางโน้มของคนชนบทเข้ามาอยู่ในพระนครปรากฏทั้งในยุโรปอเมริกาเอเชียที่ยังไม่ปลดแอก จะขอยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

ก. ฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๔ มีชาวนาและชาวประมง ๕,๑๙๔,๙๑๙ คน ใน ค.ศ. ๑๙๖๒ ลดลงเหลือ ๓,๘๙๗,๙๖๐ คน ให้พึงสังเกตว่า เนื้อที่นาของฝรั่งเศสมิได้ลดลงไปกว่าเดิม และผลิตผลเกษตรที่ทำได้ก็ยังมีเหลือ ที่รู้อยู่แล้วว่า เมื่อไม่นานมานี้ฝรั่งเศสได้ทำสัญญาขายข้าวสาลีให้ประเทศหนึ่งในเอเชีย ๕ แสนตัน

ข. สรอ.^๑ ปรากฏว่า คนอยู่ที่นาได้ลดน้อยลงตามลำดับใน ค.ศ. ๑๙๖๒ เหลือเพียง ๗.๗ เปอร์เซนต แต่เนื้อที่นาาก็มิได้ลดลงไป ผลิตผลก็ยังมีเหลือขายในตลาดโลก ผู้ที่สนใจเอาใจช่วยชาวนิโกรนั้น ถ้าเอาใจใส่จริง ๆ ศึกษาสภาพที่ชาวนิโกรต้องจากชนบทเข้ามาสู่ในเมือง ก็จะมีเหตุผลว่า มีอะไรบ้าง เหตุผลอย่างหนึ่ง ก็คือ เมื่อเครื่องจักรกลในการทำนาได้พัฒนามากขึ้น เจ้าของนาที่ใช้แรงงานลูกจ้างน้อยลง ชาวนิโกรและชาวผิวขาวที่เคยเป็นลูกจ้างทำนาก็ต้องอพยพเข้ามาอยู่ในเมือง ทั้ง ๆ ที่หางานในโรงงานอุตสาหกรรมทำไม่ได้ ต้องตกเป็นคนยากจนอยู่ในเมือง ก็สมัครใจอยู่ในเมือง

บางคนเดาสดว่า ชาวนานิโกรโง่ เพราะก่อนเข้ามาในเมืองนั้น พวกตนก็ประกอบเป็นคนยากจนในชนบท ส่วนมากดูช่างไม่มีปัญญาเสียเลยที่จะคิดล้อมเมือง แต่เราเห็นว่า อดีตชาวนานิโกรโง่ และเห็นว่า การที่เขาเข้ามาอยู่ในเมืองนั้น คือ เป็นการรุกเข้ามาในเมืองได้แล้ว หากแต่พวกเขา กำลังแสวงหาอาวุธอยู่ ฝ่ายเจ้าสมบัติอเมริกันก็รู้เค้าจึงพยายามที่จะออกกฎหมายควบคุมอาวุธปืน ซึ่งแม้ว่ากฎหมายนั้นจะออกใช้ แต่ในทางปฏิบัติก็เป็นการยาก เพราะอาวุธปืนใน สรอ. มีกระจัดกระจายทั่วไป และชาวนิโกรก็มีปัญญาในทางเทคนิค

^๑ ย่อมาจากสหรัฐอเมริกา.

เพียงพอที่จะทำอาวุธได้ ความวิตกของเจ้าสมบัติก็มีอยู่มากต้องคอย
ระวังว่า ชาวโนกรที่รุกเข้ามาในเมืองได้แล้วนั้นจะทำอะไรขึ้น

ค. ในประเทศญี่ปุ่นนั้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๐ มีที่เพาะ
ปลูกประมาณ ๓๕ ล้านไร่ มีแทรกเตอร์ ๕๒๐,๐๐๐ คัน นี่ก็เห็นแล้ว
ว่า แแทรกเตอร์จะต้องมาแทนแรงงานของชาวนา ฉะนั้น ทางโนมที่ว่า
อีกประมาณ ๒๐ ปี ชาวนาญี่ปุ่นจะเหลือเพียงร้อยละ ๕ ของพลเมือง
ทั้งหมดนั้น จึงเป็นความจริงตามหลักวิทยาศาสตร์สังคม

ง. เกาหลีเหนือนั้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๓ ก็ได้ใช้แทรกเตอร์
ไถนาร้อยละ ๙๕ ของเนื้อที่นาทั้งหมด เมืองสำคัญ ๆ ของเกาหลีเหนือ
ก็มีพลเมืองจากชนบทมาเพิ่มขึ้น

ส่วนเกาหลีใต้นั้น แแทรกเตอร์ก็ได้หุ้แรงงานชาวนา
ทำให้โฉมหน้าชนบทเกาหลีได้เปลี่ยนแปลงไปโดยพลเมืองในเมืองได้
เพิ่มขึ้น

จ. ส่วนเวียดนามนั้นภายหลังที่ส่วนเหนือได้รับการ
ปลดปล่อยเป็นเอกราชแล้ว แต่ก็กำลังเพ่งก่อร่างสร้างตัว แแทรกเตอร์
มีอยู่บ้าง แต่ยังไม่มากมาย และยิ่งในทุกวันนี้กำลังต่อต้านอเมริกันอยู่
ไม่ใช่นายมปกติ ถ้าจะถอยหลังขึ้นไปก่อนปลดแอกจากฝรั่งเศส ก็จะทำให้
ได้ว่า สมัยนั้นแทรกเตอร์ที่จะปรับปรุงสำหรับไถนาข้าวยังไม่มี

ส่วนในเวียดนามใต้ซึ่งกำลังต่อสู้กันอยู่ในเวลานี้ ก็
ปรากฏว่า ยังมีได้ใช้แทรกเตอร์กันแพร่หลาย แต่การที่พลเมืองใน
ไซ่ง่อนได้เพิ่มขึ้นมากก็เนื่องจากเหตุอื่น ๆ อันเกี่ยวกับการสงคราม
ซึ่งต่างกับประเทศที่เวลานี้มีได้อยู่ในสภาพสงคราม คนชนบทเข้ามา
ในเมืองเนื่องจากเครื่องมือการผลิตในชนบทซึ่งเป็นเครื่องมือสมัยใหม่
ได้หุ้แรงงานชนบท และชาวชนบทเข้ามาในเมืองเพื่อประกอบการ
อุตสาหกรรมหรือมีอาชีพอย่างอื่นในเมือง

๓. เหตุแห่งการที่อัตราของคนในเมืองเป็นส่วนร้อยละ พลเมืองทั่วประเทศมีมากขึ้นนั้น ก็มีเหตุหลายอย่างซึ่งวิชาประชากรศาสตร์ได้กล่าวไว้ แต่มีเหตุสำคัญอันหนึ่ง ก็คือ เนื่องจากเครื่องมือการผลิตสมัยใหม่ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทนแรง เมื่อมีมากขึ้นและมีประสิทธิภาพ ยิ่งขึ้นเท่าใด การใช้แรงคนก็ย่อมต้องลดน้อยลงไปเป็นธรรมดา

การที่จะเข้าใจเรื่องนี้เป็นการศึกษาสำหรับผู้ที่ใช้ความคิดอันสืบเนื่องจากระบบศักดินา เพราะระบบศักดินานั้นมีรากฐานหยั่งลงไปถึงเครื่องมือการผลิตของระบบศักดินา คือ การใช้ไถไม้และสัตว์พาหนะ ผู้ใดมีความคิดศักดินาชนิดนี้อยู่ก็ไม่มีทางที่จะเข้าใจว่า เครื่องจักรกลสมัยใหม่จะมีบทบาทอย่างไรเกี่ยวกับเปลี่ยนโฉมหน้าของชนบท และคงตั้งทัศนะถือเอาชนบทของประเทศไทยเป็นสิ่งที่คงอยู่กับที่ตามคติความคิดศักดินาซึ่งเป็นความคิดอดีตโลกจารย์ (ซึ่งบางคนใช้ศัพท์ผิด ๆ ว่า อภิปรัชญา)

สำหรับนักวิทยาศาสตร์ซึ่งแม้จะเป็นความคิดเจ้าสมบัติหรือบุคคลสามัญที่แม้จะไม่ก้าวหน้าเป็นสังคมนิยม ก็ยังก้าวหน้ากว่าความคิดศักดินา คือ พวกเหล่านี้ก็ย่อมใช้ความคิดสามัญว่า เครื่องจักรกลเป็นเครื่องที่ทนแรงงาน ทำให้ลดแรงงานของมนุษย์และสัตว์ได้เพียงใด

ส่วนพวกที่ก้าวหน้าอย่างแท้จริง คือ ทราบซึ้งในคำสอนของปฐมเมธีอย่างแท้จริงและทราบซึ้งในจิตพจน์ของปรมาจารย์อย่างแท้จริง ก็ยังจะเข้าใจได้ดีกว่านักวิทยาศาสตร์นายทุน เพราะปฐมเมธีและปรมาจารย์ก็ได้กล่าวไว้ชัดแจ้งถึงการที่ระบบทุนได้พัฒนาเครื่องมือการผลิตศักดินา แต่เขาได้พัฒนาเพื่อใช้สำหรับระบบทุน แต่ฝ่ายสังคมนิมนำมาใช้เพื่อสถาปนาระบบสังคมนิยม แต่ปัญหาของประเทศที่ยังไม่ได้ปลดแอกซึ่งเครื่องมือจักรกลสมัยใหม่ได้เปลี่ยนโฉมหน้าชนบทดัง

ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นความจริงที่ประจักษ์เป็นรูปธรรม และเรื่องนี้
ปฐมเมธีก็ได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้าถึงการคลี่คลายที่จะทำให้เมืองได้
ใหญ่ขึ้นโดยเครื่องมือสมัยใหม่และคนงานก็ย่อมมาจากชนบทนั่นเอง
และเมื่อมีงานไม่พอคนว่างงานก็มาก ฉะนั้น ปฐมเมธีจึงได้กล่าวไว้ถึง
คนว่างงานประกอบเป็นกองทัพผู้ว่างงานในเมือง

ดังนั้น การศึกษาคำสอนของปฐมเมธีให้เข้าใจนั้น ผู้ศึกษา
จะต้องล้างความคิดศักดิ์นาอันเป็นความคิดที่ล้าหลังมากให้หมดไป
เสียก่อน แล้วก็ล้างความคิดนายทุนให้หมดไป มิฉะนั้นแล้วก็ไม่มีทางที่
จะเข้าใจทางโน้มน้าวระหว่างชนบทกับในเมือง

๔. สำหรับประเทศไทยนั้นได้ประมาณตัวเลขอย่างคร่าว ๆ
จากสถิติ เท่าที่รวบรวมได้แนบมาด้วยเพื่อขอให้ดาตรตรวจสอบอีกครั้ง
หนึ่ง อย่างไรก็ตามเป็นการแสดงว่า จนถึงปี ๒๕๐๖ นั้น แทรกเตอร์มี
อยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนไม่น้อย คือ คิดเป็นราคาเกือบ ๕๐๐ ล้าน
บาท และต่อจากปี ๒๕๐๖ มาจนถึงเวลานี้จะมีเพิ่มขึ้นอีกสักเท่าใด

ปัญหาสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถ้าเครื่องทุ่นแรงมีเพิ่มขึ้น
อย่างรวดเร็ว อีกทั้งกระแสไฟฟ้าที่พึงวิญญูว่า ได้ขยายมากนั้น จะเป็น
เหตุให้ชนบทได้เปลี่ยนโฉมหน้าเพียงใดและเร็วเพียงใด และเรายังจะ
ควรใช้ความคิดศักดิ์นาเป็นบรรทัดมาตรวัดสภาพชนบทของไทยได้เพียงไร

ความรู้ทั่วไปฉบับที่ ๒

ปาล, แป้ว, ดา ลูกรัก

ให้ลูกประชุมกันศึกษาเรื่องต่อไปนี้ ต่อจากที่ได้ส่งฉบับที่ ๑
ไปทางปาลแล้ว คำว่า “เรื่องที่ ๑” ในฉบับก่อน ให้แก้เป็น “ฉบับที่ ๑”
เพราะบางฉบับอาจมีหลายเรื่อง

๑. ขอให้พิจารณาประชากรในเขตเทศบาลทั่วราชอาณาจักร ตามที่ค้นได้ดังนี้

ก. พ.ศ. ๒๔๙๕ พลเมืองทั่วประเทศ ๒๐,๘๓๑,๐๐๐ คน พลเมืองในเขตทุก ๆ เทศบาล (คนในเมือง) ๒,๒๕๓,๕๗๕ คน ประมาณเท่ากับร้อยละ ๑๐.๘ ของพลเมืองทั้งหมด

ข. พ.ศ. ๒๕๐๓ พลเมืองทั่วประเทศ ๒๖,๓๘๘,๐๐๐ คน พลเมืองในเขตทุกเทศบาล (คนในเมือง) ๓,๒๗๓,๘๖๕ คน ประมาณเท่ากับร้อยละ ๑๒.๔ ของพลเมืองทั้งหมด

เพียงเท่าที่ค้นตัวเลขได้ดังกล่าวแล้ว ก็เห็นว่า คนในเมือง เพิ่มขึ้นร้อยละเท่าใด และต่อจาก พ.ศ. ๒๕๐๓ มาถึง ๒๕๑๑ ซึ่งตาม กิตติศัพท์ว่า ทุกเทศบาลมีคนเพิ่มมากขึ้นจะเป็นไปสักเพียงไหน? และ อีกไม่กี่ปีจะเป็นอย่างไร?

๒. ปฐมเมธีกล่าวไว้ตรงกับหลักวิทยาศาสตร์ว่า ทุกสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะพิจารณาอย่างเมตาฟิสิกส์ว่า ประชากรชนบทเคยเป็น อย่างไรก็คงเป็นอย่างนั้นไม่ได้ ท่านกล่าวอีกว่า เจ้าสมบัตินั้นพัฒนา เครื่องมือการผลิตและเทคนิคกับวิทยาศาสตร์อย่างไม่หยุดยั้ง แต่ พวกเขาพัฒนาไปแล้วในที่สุดก็ขัดแย้งกับความสัมพันธ์ทางสังคม มิใช่ว่า ระบบสังคมก้าวหน้าเท่านั้นที่พัฒนาเครื่องมือและเทคนิคกับ วิทยาศาสตร์ ปรากฏการณ์ก็ชัดแจ้งว่า แทรกเตอร์นั้นนายทุนคิดขึ้น ก่อน ถ้าถือว่า มนุษย์ไม่คิดพัฒนาเครื่องมือแล้ว ปานนี้เรายังอยู่ใน ระบบเครื่องมือหินขรุขระ

ใน ค.ศ. ๑๘๔๗-๑๘๔๘ นั้นเครื่องมือไอน้ำพัฒนาถึงขีดสูง และเป็นเหตุให้เมืองขยายใหญ่โต คนชนบทเข้ามาเป็นกรรมกรในเมือง มาก (ว่าง ๆ จงดูแผนที่ปารีสสมัย ๑๘๐๐ ว่า มีขนาดแคไหน ขยาย ในกลางศตวรรษที่ ๑๙ แคไหน ปัจจุบันแคไหน) ต่อมาพลังไฟฟ้าได้

พัฒนา ทำให้ชนบทกับเมืองเปลี่ยนสภาพไป ท่านเลข^๒ ได้พัฒนาคติวิทยาศาสตร์ของปทุมเมธีอย่างแท้จริง ท่านเอาใจใส่ในเรื่องไฟฟ้ามาก ท่านรู้ว่า จะอภิวัฒน์พลังการผลิตอย่างไร และเปลี่ยนโฉมหน้าชนบทกับเมืองอย่างไร

๓. การกวาดล้างความคิดทุนนิยมเพื่อมีความคิดสังคมนิยม นั้นเป็นการดี แต่ถ้ากวาดล้างความคิดทุนนิยมเพื่อมีความคิดตามการผลิต คักดินาที่ใช้เครื่องมือและเทคนิคล้ำหลังตามระบบคักดินานั้น คือ การถอยหลัง ฉะนั้น การพิจารณาสภาพชนบทและเมืองของไทยในปัจจุบัน โดยอาศัยความคิดชนิดผลิตคักดินา จึงไม่ได้ลัทธิ เพราะเครื่องมือและเทคนิคกับวิทยาศาสตร์ในการเกษตรกับอุตสาหกรรมของไทยได้พัฒนาไปตามทุนนิยมมากแล้ว ยกเว้นชนบทที่อยู่ห่างไกลและทุรกันดารที่ยังคงรูปเศรษฐกิจคักดินาหรือชากปฐมสหการ

เรื่องเครื่องมือนี้ได้กล่าวมาบ้างแล้วในฉบับก่อน บัดนี้ได้อ่านบทความของ ม.จ.สิทธิพร ปรากฏว่า ไร่ข้าวโพดนั้นใช้เครื่องไถนี้ก็เข้าใจได้ เพราะที่ไถนั้นเมื่อโค่นปากก็ยังมียอดไม้ จะใช้ควายไถอย่างคักดินา ก็จะทำให้ไถหัก วัวควายขาหัก แม้ที่นาที่มีบันทึกของทูลกระหม่อมฯ ให้ว่ามีคนหัวแหลมลงทุนซื้อแทรกเตอร์ เงินผ่อนไปรับจ้างชาวมาไถนา (เรารู้มาก่อนแล้ว แต่พูดไปไม่มีใครเชื่อก็เสียเวลา เพราะบางคนอาจมีอุปาทานว่า เมืองไทยน่าหรือจะก้าวหน้าขนาดนั้น) ปาล ดา คงรู้เรื่องขอให้เล่าให้แป้วฟังด้วย

ส่วนไฟฟ้านั้นคงได้ยืนยันกันว่า มีเชื่อนยันฮี และมีเชื่อน้ำพอง และกำลังทำเชื่อนกันแม่น้ำน่าน เมื่อ ๒-๓ วันนี้มีข่าวเรื่องเชื่อน “ผามอง” ที่องค์การแม่น้ำโขงจะสร้างกันแม่น้ำโขงระหว่างไทยลาว อีก

^๒ คือ เลนิน.

๖-๗ ปีจะเสร็จ ใช้เงินกู้บ้าง ต่างประเทศด้วยบ้าง รวม ๘๐๐ ล้าน
เหรียญ สรอ. จะได้ไฟฟ้า ๖ ล้านกิโลวัตต์ ว่าเป็นเขื่อนใหญ่ที่สุดเขื่อน
หนึ่งในโลก และยังทดน้ำทำให้ที่ดิน ๑๒ ล้านไร่ในภาคอีสานทำนาได้
ปีละ ๒ ครั้ง นีลองคิดดูบ้างว่า ชนบทในภาคนั้นจะเปลี่ยนโฉมหน้า
เหมือนดังที่ญี่ปุ่นเปลี่ยนไป และชนบทของ สรอ. เองต้องเปลี่ยนไป
เพราะก่อน ๆ นั้น สรอ. ก็เป็นชนบท แต่เมื่อเครื่องมือกับไฟฟ้าเทคนิค
วิทยาศาสตร์พัฒนาไป ชาวนาโกรในชนบทก็รับบาป คือ ต้องทิ้งชนบท
เข้ามาเป็นคนในเมือง และชาวนาไทยในอนาคตจะเป็นเช่นนั้นหรือไม่
แม้ในเกาหลีใต้ชาวนาก็ต้องประสบสภาพเช่นนั้น และยังมีบางแห่งที่มัก
จะไม่มีใครกล่าววิจัยว่า เหตุใดชาวนาที่นั่นจึงนิ่ง ๆ อยู่ จะนึกว่า คงทำ
นาสมัยศักดินากระนั้นหรือ ถ้าเช่นนั้น คงไม่นั่งอยู่ได้ คือ ต้องคิดว่า แม้
รัฐบาลที่นั่นไม่ช่วยเครื่องมือ แต่ตามระบบทุนนั้นพ่อค้าย่อมหัวแหลม
คือ หาเครื่องมือมาขาย หรือมีคนซื้อเอามารับจ้างชาวนาไถนา สภาพ
ของคนชนบทก็เปลี่ยนไป

๔. เป็นการง่ายสำหรับคนที่มีสมองบริสุทธิ์ที่จะคิดว่า ถ้า
ไถนา ๒๐ ไร่ให้เสร็จใน ๑ วันนั้น ถ้าใช้ควายก็ประมาณ ๒๐-๕๐ ตัว
และใช้คน ๒๐-๕๐ คน แต่ใช้แทรกเตอร์เพียง ๑ คัน ใช้คนคนเดียวก็
ไถนา ๒๐ ไร่เสร็จใน ๑ วันได้ แรงงานคนก็ลดน้อยลงอย่างมาก
ในไม่ช้าคนที่ปลดปล่อยนั้นก็ต้องเข้ามาในเมืองเพื่อหากินเป็นกรรมกร
หรือมาตกค้างเป็นกองทัพผู้ว่างงาน ดังที่ชาวนาโกรอเมริกันเป็นอยู่ และ
ในเสียงไทยกำลังจะเป็นเช่นนั้นดังที่มีข่าวอยู่บ่อย ๆ แล้วว่า คนว่างงาน
ในนครมากและมีอันธพาล

๕. คนธรรมดาสามัญย่อมรู้และได้สติว่า คนน้อยจะไปทำ
วงล้อมคนมากกว่าได้อย่างไร? ขณะที่คนชนบทเดิมมากกว่าคนใน
เมืองก็ตั้งวงล้อมได้ แต่ถ้าเมื่อใดประชากรเป็นไปตามกฎวิทยาศาสตร์

ดังกล่าวข้างต้น เช่น ญี่ปุ่น ซึ่งเมื่อเสร็จสงครามโลกครั้งที่สอง มีพลเมืองเพียง ๒ ล้าน ๕ แสนคน บัดนี้มีถึง ๑๐ ล้านคน และเมืองอื่น ๆ ก็มีคนในเมืองเพิ่มมาก และนักประชากรศาสตร์ก็วิจัยว่า อีก ๒๐ ปี ชาวญี่ปุ่นจะมีเพียงร้อยละ ๕ ของพลเมืองทั้งหมด นี่สภาพจะเป็นอย่างไรกัน ฝรั่งเศสก็เกิดตั้งได้บอกตัวเลขชาวนามาแล้วว่า ลดลงอย่างรวดเร็วมาก ปฐมเมธีไม่ล้าสมัยดอก ขอให้ศึกษาของท่านให้จริง ๆ ถึงแก่แห่งการเป็นวิทยาศาสตร์เกิด และกวาดล้างความคิดตามการผลิตศกติน่าก็จะช่วยให้เข้าใจว่า ที่ท่านกล่าวในสมัยท่านซึ่งทุนนิยมกำลังพัฒนานั้นชนบทกับเมืองมีความสัมพันธ์ในอัตราอย่างไร ปัญหาอยู่การแก้ระบบทุนที่กำลังพัฒนา ก็ต้องรู้ว่า ระบบทุนพัฒนาอย่างไร ชนบทและเมืองมีโฉมหน้าที่จะดำเนินอย่างไร

ความรู้ทั่วไปฉบับที่ ๓

วันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๑๑

ปาล, แป้ว, ดา ลูกรัก

ด้วยแม่ได้ให้พ่ออ่าน นสพ. ซึ่งมีผู้วิจัยเกี่ยวกับการเลือกตั้งเทศบาลในกรุงเทพฯ กับการเลือกตั้งทั่วไปที่จะมีในชนบท พ่อได้พิจารณาแล้วมีความเห็นหลายประการซึ่งเป็นความรู้ทั่วไปสำหรับลูกด้วย ฉะนั้น จึงได้ส่งความเห็นนี้มาทางลูก เพื่อให้ลูกทั้งสามพิจารณาอย่างละเอียดสุขุม และขอให้ลูกนำจดหมายฉบับนี้ไปอ่านให้แม่ฟัง เพราะแม่แก่แล้ว ก็ไม่ต้องอ่านเอง แต่ถ้าแม่ได้ฟังผู้อื่นอ่านก็เข้าใจได้

๑. ผู้วิจัยที่อยู่ในประเทศและที่อยู่นอกประเทศต้องอาศัยความรู้ตามธรรมชาติเป็นพื้นเบื้องต้นและอาศัยวิทยาศาสตร์ธรรมชาติกับวิทยาศาสตร์สังคม ประกอบด้วยประวัติศาสตร์ และการเคลื่อนไหว

ของสังคมทั้งภายในและในโลกอย่างลึกซึ้ง จึงจะช่วยให้วิจัยสังคมได้ถูกต้อง แม้ผู้วิจัยในต่างประเทศถ้าได้อาศัยหลักดังกล่าวนั้นก็สามารถวิจัยสังคมของตนกับของโลกได้อย่างใกล้เคียง เช่น ม. ต้องตกค้างอยู่ลอนดอนถึง ๓๔ ปี และ อ. ต้องตกค้างอยู่ที่ลอนดอนถึง ๔๖ ปี และ ล. ต้องอยู่ในยุโรปตะวันตกในสวิสเซอร์แลนด์หลายปี แต่ท่านก็สามารถวิจัยสภาพของสังคมของท่านได้อย่างถูกต้องกว่าผู้ที่อยู่ในประเทศอีกหลายคน^๓

ผู้วิจัยการเลือกตั้งใน ก.ท. ที่เห็นปรากฏการณ์เพียงด้านหนึ่งว่า แม้แต่คนยากจนใน ก.ท. ก็ไม่ไปออกเสียงลงคะแนนให้แก่วรรณะหรือเหล่าอันต์บวรณะของตน แล้วก็สรุปโดยตั้งความหวังว่า จะได้คะแนนเสียงจากคนในชนบทที่สามารถทะล่อมคะแนนในเมืองได้นั้นก็น่าใช้สถิติและความเฉลียวดูปรากฏการณ์อีกด้านหนึ่งประกอบว่า คนยากจนใน ก.ท. เวลานี้ ก็ประกอบด้วยคนที่เกิดใน ก.ท. หรือมีถิ่นที่อยู่ใน ก.ท. มาช้านาน แต่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นคนยากจนที่มาจากชนบทสต. ๖ ร้อน ๖ หรือไม่นานมานี้เอง ซึ่งเป็นเหตุสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้ ก.ท. มีพลเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วประมาณ ๒ ล้าน ๔ แสนเศษเมื่อปลาย พ.ศ. ๒๕๑๐ แล้วลองวิจัยไปว่า ถ้าคนชนบทไม่หลั่งไหลเข้ามาอยู่ใน ก.ท. คือ ยังคงอยู่ในชนบทตามเดิมแล้ว พวกยากจนเหล่านั้นจะเสี่ยงตนไปลงคะแนนให้พรรคชาวนากระนั้นหรือ? เหตุใดเล่าถ้าถือว่าคนชนบทมีจิตสำนึกสูงกว่าคนในเมือง แต่คนชนบทที่เพิ่มหลั่งไหลเข้ามาอยู่ใน ก.ท. ก็สูญเสียจิตสำนึกที่มีอยู่ไปรวดเร็วได้อย่างไร? ฉะนั้นต้องพิจารณาตามหลักดังกล่าวข้างต้นให้ละเอียดถี่ถ้วนตามสภาพที่แท้จริงทางทฤษฎี ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง

^๓ ม., อ., ล. คือ มาร์กซ์, เองเงิลส์, เลนิน ตามลำดับ.

ความคิดและจิตสำนึกตามที่เป็จริงของแต่ละวรรณะและเหล่าอันดับต่าง ๆ ของวรรณะ

๒. เป็นความจริงที่ชาวนายากจนในชนบทเป็นคะแนนเสียงสำคัญของบรรดาพรรคชาวนา ดังนั้น เฉพาะในประเทศที่ชาวนายากจนเป็นจำนวนส่วนข้างมากที่สุดของบรรดาชาวนา เฉพาะในประเทศเช่นนั้น พรรคชาวนาก็อาศัยเสียงข้างมากที่สุดนั้นตะล่อมเสียงของพรรคต่าง ๆ ที่หาเสียงอยู่ในเมืองได้และสามารถได้ชัยชนะในการประกอบเป็นรัฐบาลได้ ทั้งนี้ก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติเราเ็นเอง แม้แต่เด็กที่เล่นล้อมวงกันตามสวนสาธารณะ เด็กฝ่ายข้างมากก็สามารถล้อมเด็กฝ่ายข้างน้อยได้

แต่ถ้าบุคคลใช้ปัญญาประกอบด้วยสติที่ใช้ความฉลาดประกอบด้วยความเฉลียว แม้แต่ยังไม่ต้องพลิกหนังสือสถิติ ก็จะสามารถโต้แย้งเหลือเกินว่า ชาวนายากจนไทยไม่เคยต้องอพยพไปหากินในประเทศอื่น แต่บางประเทศมีชาวนายากจนอย่างแร้นแค้นที่สุดเป็นจำนวนมาก ถึงกับอพยพเข้ามาหากินในประเทศไทย ดังที่คนรุ่นเก่าของไทยพูดกันว่า อพยพมาเพียงมีเสื่อผืนหมอนใบเท่านั้น ก็แสดงว่าประเทศเหล่านั้นมีชาวนายากจนมากมายเพียงใด ส่วนในประเทศใกล้เคียงกับประเทศไทยอื่น ๆ ซึ่งเคยอยู่ใต้อาณาจักรฝรั่งเศสและมีประเพณีเกี่ยวกับเจ้าที่ดินเหมือนกับประเทศอื่น แต่ไม่เหมือนกับประเทศไทยนั้น ก็ได้มีชาวนายากจนละทิ้งถิ่นเดิมของตนเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจำนวนไม่น้อย เพียงเท่านั้นก็น่าจะได้สถิติถึงสภาพของความยากจนและจำนวนของชาวนายากจนระหว่างประเทศไทยกับประเทศเหล่านั้น

ถ้าได้สถิติบ้างแล้ว ผู้วิจัยที่ก้าวหน้าก็ควรดูสถิติดังต่อไปนี้

ก. แม้สถิติ พ.ศ. ๒๕๐๐ จะล้าสมัย แต่ให้ดูสถิติใหม่เยี่ยมที่สุดซึ่งกรมพัฒนาที่ดินได้สำรวจไว้ โดยปรากฏจากคำสัมภาษณ์

ของนายพจน์ สารสิน เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๙ ปรากฏว่า อัตราส่วน ร้อยของชาวนาที่เช่านาผู้อื่นทำ คือ (๑) ภาคอีสานร้อยละ ๑๓ (๒) ภาค ใต้ร้อยละ ๑๕ (๓) ภาคเหนือร้อยละ ๒๔ (๔) ภาคกลางร้อยละ ๕๖ ถัวเฉลี่ยทั่วประเทศร้อยละ ๒๗ ดังนี้ ตามสถิติแห่งสามัญสำนึกก็เห็น ได้แล้วว่า คณะนเลียงชาวนายากจนที่เช่านาผู้อื่นทำร้อยละ ๒๗ นั้น ก็ยังเป็นส่วนน้อยซึ่งไม่สามารถทะลอมคณะนเลียงของพรรคอื่น ๆ ใน เมืองได้ และถ้าจะพิจารณารายละเอียดให้รู้คำว่า “ภาค” ตามภววิสัย ไม่ใช่ตามนามธรรม ก็เห็นว่า ภาคนั้นประกอบด้วยท้องที่กว้างขวาง อันเป็นท้องที่ทุรกันดารห่างไกลความเจริญก็มี และที่อยู่ใกล้คมนาคม และใกล้ในเมืองก็มี ฉะนั้น ก็น่าคิดว่า ชาวนาที่ต้องเช่านาทำเป็นส่วน มากนั้น ตามอัตราดังกล่าวแล้วก็มิอยู่เฉพาะบางท้องที่ของภาคหนึ่ง ๆ หาใช่ทั่วทั้งภาคไม่ และน่าได้สติว่า ชาวนายากจนร้อยละ ๑๓ ของภาค อีสานจะทะลอมเลียงทั้งภาคอีสานได้อย่างไร ร้อยละ ๑๕ ของภาคใต้ จะทะลอมภาคใต้ได้อย่างไร ร้อยละ ๒๔ ของภาคเหนือจะทะลอมภาค เหนือได้อย่างไร ส่วนในภาคกลางที่ถัวเฉลี่ยทั้งภาคมีผู้เช่านาร้อยละ ๕๖ นั้นก็ปรากฏว่า เป็นเรื่องของส่วนถัวเฉลี่ย เพราะมีในเขตที่ดิน ไม่สมบูรณ์ เช่น บริเวณซึ่งเดิมเรียกว่า พุ่งหลวง อันได้แก่บางส่วนของ จังหวัดอยุธยา บางส่วนของปทุมธานี บางส่วนของสระบุรี บางส่วนของ ฉะเชิงเทรา บางส่วนของอำเภอมโนบุรี ซึ่งบริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม เดิมเป็นเจ้าที่ดินใหญ่ แล้วต่อมาก็มี ม.ร.ว.สุวพันธุ์ รัชชง บริเวณนั้น มีผู้เช่านาร้อยละ ๗๖ แต่เมื่อถัวทั้งภาคกลางอีกมากมายหลายจังหวัด ซึ่งมีผู้เช่านาอัตราส่วนน้อยกว่านั้น ก็ทำให้ส่วนถัวเฉลี่ยทั่วทั้งภาคเป็น ร้อยละ ๕๖ แม้กระนั้นก็ดีลองถามเด็ก ๆ ที่เล่นล้อมวงว่า คน ๕๖ คน จะล้อมวงคน ๔๔ คนได้หรือไม่ เพราะแม้ ๕๖ จะมากกว่า ๔๔ ก็เป็น จำนวนมากที่ไล่เลี่ยเหลือเกิน

ข. ถ้าจะดูสถิติปี ๒๕๐๖ ถึงอัตราส่วนร้อยละของชาวนา ทั้งที่มีที่ดินของตนเองและเป็นผู้เช่านาที่ต้องไปกู้ยืมเงินผู้อื่นแล้วก็ปรากฏว่า (๑). เจ้าของนาเป็นหนี้ร้อยละ ๓๕.๘, (๒). ผู้เช่านาเป็นหนี้ร้อยละ ๖๔.๒, ทั้งนี้ก็แสดงว่า ผู้ที่เป็นเจ้าของนาเองอีกจำนวนมากมาย ส่วนข้างมากมิได้มีหนี้สินที่พรรคชาวนาจะถือเป็นข้ออ้างใช้สูตรสำเร็จเรื่องลดดอกเบี้ย แต่ความกลับปรากฏเกี่ยวกับผู้เช่านาว่า มิใช่ผู้เช่านาทั้งหมดต้องไปกู้ยืมเงิน คือ ส่วนที่กู้ยืมมีเพียงร้อยละ ๖๔.๒ ส่วนเจ้าของนาบางส่วนที่เป็นหนี้ร้อยละ ๔๔ นั้นก็หมายความว่า เจ้าของนาที่มีกรรมสิทธิ์รวมกับผู้อื่น เช่น พี่น้องเป็นเจ้าของนารวมกันในนาแปลงเดียวกัน เจ้าของนาบางส่วนที่เป็นหนี้ร้อยละ ๔๔ ยังเหลืออีก ๕๖ มิได้เป็นหนี้และตามกฎหมายไทยนั้นผู้ที่มีกรรมสิทธิ์รวมเมื่อไม่ยอมให้ที่ดินแปลงที่ร่วมกันไปเป็นประกันหรือจำนองผู้อื่นแล้วเจ้าของนาที่มีกรรมสิทธิ์ร่วมบางส่วนที่เป็นลูกหนี้มือเปล่าหาได้ผูกพันที่ดินไม่

ดังนั้น เราจึงเห็นว่า คະແນເສີຍชาวนายากจนในชนบท ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากแก่พรรคชาวนานั้นก็จะให้คະແນເສີຍได้เฉพาะในบางท้องที่และบางเขตเท่านั้น ผู้วิจัยจะต้องไม่เพ้อฝันทะเกเปาะละเมอเพ้อฝันมุ่งหวังแต่จะเอาคະແນชาวนายากจนซึ่งตัวเลขสถิติบ่งชัดอยู่แล้วนั้นมาสรุปง่าย ๆ ว่า เป็นวิวิธความเสี่ยงที่จะตะลอมพรรคอื่น ๆ ในเมืองให้ได้สำเร็จ คือ จำต้องพิจารณาใช้วิธีหาคະແນความเสี่ยงทั้งในเมืองและในย่านชุมชนด้วย

๓. บางคนที่มีอุปาทานเกาะแน้อย่างถอนไม่ขึ้นโดยมิได้อาศัยการตั้งความคิดดังกล่าวนั้นข้อ ๑ ก็อาจเพ้อฝันว่า แม้ในทุกวันนี้ตัวเลขชาวนาที่เช่านาและชาวนาที่กู้ยืมจะมีอัตราเป็นส่วนข้างน้อยอยู่ก็ดี แต่ต่อไปก็ต้องมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ความหวังเช่นนี้อาจเป็นได้ถ้าตั้งพรรคนะที่สืบมาจากระบบเศรษฐกิจศักดินาและพิจารณาอย่าง

เมตาฟิสิกส์หรือติโลกาจารย์ แต่ถ้าพิจารณาโดยอาศัยวิทยาศาสตร์ สังคมและที่ ม. กับ ต. ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนก็จะได้สติอย่างหนึ่งดังนี้ ได้คัดสำเนา ค.ศ. ๑๘๔๗ ต่อท้ายนี้และที่จะกล่าวในข้อ ๔ ต่อไป

แต่ ณ ที่นี้ขอเตือนให้ระลึกว่า สังคมใดที่ยังอยู่ในระบบ เศรษฐกิจศักดินานั้นเจ้าที่ดินศักดินามีอำนาจเป็นเจ้าถิ่นผูกขาด เศรษฐกิจในท้องถิ่น แต่เมื่อสังคมใดที่ระบบทุนสมัยใหม่ได้เข้าไป แทนที่นั้นระบบทุนสมัยใหม่ก็ดำเนินไปสู่การโค่นรากเศรษฐกิจศักดินา ที่เดียวและพัฒนาระบบทุนสมัยใหม่ขึ้นแทนที่ ผู้ที่มีความคิดทาง พันทาง คือ วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ก็ไม่ใช่ เศรษฐกิจศักดินาก็ไม่เชิง ก็ อาจมองในแง่การช่วยเหลือของรัฐเมื่อเห็นว่า งบประมาณของรัฐซึ่งเป็น ส่วนของสังคมได้ช่วยเรื่องที่ดินและหนี้สินแก่ชาวนาได้ไม่มากก็ทักทัก ว่า เศรษฐกิจศักดินาของไทยยังอยู่อย่างเดิมไม่เปลี่ยนแปลงมาก แม้ กระนั้นถ้าดูให้รอบคอบถึงทางด้านสหกรณ์เครดิตกับสหกรณ์เช่าซื้อ ที่ดินก็จะเห็นตัวเลขว่า ภายหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ จำนวนสหกรณ์ได้เพิ่ม ขึ้นมากมายทุก ๆ ปีจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๕ มีจำนวนสหกรณ์ ๑ หมื่นเศษ และมีจำนวนสมาชิก ๓ แสนคนเศษสมาชิกในที่นี้หมายถึงหัวหน้า ครอบครัวเกษตร เมื่อเทียบอัตราส่วนของหัวหน้าครอบครัวเกษตรแล้ว หัวหน้าครอบครัวที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ก็มีอัตราร้อยละ ๘-๙ แม้จะยัง น้อยอยู่แต่จำนวนสหกรณ์จะต้องเพิ่มขึ้นมีไหลด้น้อยลง ผู้ใดตั้งความ หวังว่า จำนวนสหกรณ์จะลดน้อยลงนั้นก็เป็นที่น่าสงสัยประวัติศาสตร์ อย่างไม่มีเหตุผล นอกจากนี้ก็ยังมีข่าวปรากฏถึงการที่กรมพัฒนาที่ดิน ตกลงที่จะซื้อที่ดินของ ม.ร.ว.สุวพันธุ์ เจ้าที่ดินใหญ่เพื่อขายผ่อนส่ง ให้แก่ชาวนา นี่ก็เป็นวิธีต่อสู้ของรัฐบาลเจ้าสมบัติในทางเศรษฐกิจชนิด หนึ่ง

อนึ่ง ผู้ที่มีความคิดเศรษฐกิจแบบศักดินาเจือปนกับความคิดที่อ้างว่าสมัยใหม่ แต่มีใช้ทางวิทยาศาสตร์นั้น ไม่มีทางที่จะเข้าใจได้ในเรื่องบทบาทของธนาคารซึ่งเป็นชุมคลังแห่งระบบทุนตามที่ ม. อ. ล. ส. ได้กล่าวไว้และเป็นความจริงที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งมีธนาคารหรือชุมคลังสมัยใหม่เกิดขึ้นมากมายและมีสาขาแทบทุกหัวระแหง ชุมคลังสมัยใหม่เหล่านี้ต่อสู้ทั้งนายทุนศักดินาและพลังที่ก้าวหน้า ให้ถามผู้ที่เคยทำงานธนาคารก็จะตอบได้ว่า ชุมคลังซึ่งเป็นธนาคารเอกชนได้มีวิธีการให้เกษตรกรกู้เงินโดยดอกเบี้ยต่ำกว่านายทุนศักดินาเดิม เพราะได้อ่านรายงานของบางธนาคารเช่นธนาคารกรุงเทพ ก็ได้เปิดแผนกให้ชาวนาร่วมกันกู้เงินโดยดอกเบี้ยต่ำกว่าที่ชาวนากู้จากนายทุนศักดินาแห่งท้องที่ ทั้งนี้ก็แสดงว่า ชุมคลังอันเป็นนายทุนสมัยใหม่ก็ทำไปเพื่อประโยชน์แห่งระบบทุนที่เขากำลังพัฒนา เราจะปฏิเสธเสียทีเดียวว่า เขาจะทำไปไม่ได้ผลก็เป็นการพิจารณาอย่างอัตวิสัยไม่รอบคอบ จริงอยู่สิ่งทั้งหลายดังกล่าวมานั้นพวกเจ้าสมบัตสมัยใหม่ก็ต้องขยายระบบของพวกเขาขึ้น แต่เขาจะทำได้ช้าเร็วเพียงใดก็ต้องคอยสังเกตต่อไป แต่การที่จะนึก ๆ เอาตามสูตรอันใดก็ไม่รู้ว่า เศรษฐกิจชาวนาไทยยังคงเป็นอย่างเศรษฐกิจศักดินานั้นก็เป็นการไม่ถูกต้องตามรูปธรรมที่ประจักษ์ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วการที่พรรคการเมืองจะหาเสียงก็จะต้องคิดทุก ๆ วิธีทางทั้งในสภาพที่เศรษฐกิจศักดินายังคงเหลืออยู่ และเศรษฐกิจจะเปลี่ยนไปตามระบบทุนสมัยใหม่จะหาเสียงชนิดไหนก็ต้องดูตามสภาพท้องที่กาลสมัย และเมื่อยังไม่สำรวจให้ละเอียดถี่ถ้วนแล้วก็จะดำเนินอย่างแบบนักการพนันแข่งม้าตัวเดียวในเมื่อม้ามี่แข่งขันหลายม้าก็หมายความว่า เมื่อม้าตัวที่แทงม้าถึงที่แข่งเป็นที่ ๒ รองลงไปเงินเดิมพันก็เสียเปล่า ดังนั้น ผู้ที่จะดำเนินการเลือกตั้งในเมืองไทยจะต้องคิดทุก ๆ ด้าน ด้านใดอันเป็นพื้นที่ของชาวนายากจนก็ใช้วิธีนั้น

ถ้าพื้นที่ใดเป็นของชาวนาที่ไม่ยากจนหรือเป็นการหาคะแนนเสียงในเมืองซึ่งมีพลเมืองเพิ่มมากขึ้นทุกวันก็ต้องใช้วิธีที่เหมาะสม

๔. พ่อได้ส่งความรู้ทั่วไปฉบับที่ ๑ และที่ ๒ เรื่องคนชนบทต้องลดน้อยลงเมื่อเทียบอัตราส่วนกับคนในเมือง ขอให้ลูกนำมาอ่านพิจารณาประกอบความเห็นนี้อีกครั้งหนึ่ง

ในฉบับที่ ๑ และที่ ๒ พ่อได้อ้างถึงวิชาประชากรศาสตร์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิชาเศรษฐศาสตร์และได้อ้างถึงคำสอนของ ม. กับ อ. ที่กล่าวไว้ซึ่งหวังว่า ลูกคงได้นำมาพิจารณาว่า แม้ท่านจะได้กล่าวไว้เมื่อ ๑๒๗ ปีมาแล้ว แต่สิ่งที่ประจักษ์ตาเราทั้งหลายรวมทั้งลูกด้วยนั้นเป็นจริงของท่านหรือไม่ เพื่อความสะดวกพ่อได้คัดความที่ท่านกล่าวไว้ดังที่ได้แนบมาด้วยคำแปลนั้นแปลจากภาษาอังกฤษแล้วเทียบกับภาษาฝรั่งเศส และพ่อได้ดูฉบับฝรั่งเศสของแปว์พบว่า แปว์ได้ขีดหมึกแดงไว้ในบางตอนของเรื่องนี้ จึงสันนิษฐานว่า แปว์ได้อ่านอย่างเอาใจใส่และคงเข้าใจคำสอนของท่านตรงตามที่ท่านสอนและตรงตามที่พ่อเข้าใจ อนึ่ง พ่อได้ตรวจดูว่า ประชากรศาสตร์ที่กล่าวถึงเรื่องอัตราส่วนของคนชนบทจะลดน้อยลงกว่าคนในเมืองนั้นได้พิมพ์ขึ้นภายหลังแถลงการณ์ของ ม. กับ อ. หลายปี ฉะนั้น พ่อถือว่า ม. กับ อ. เป็นผู้ค้นพบกฎนี้ก่อนใคร ๆ

ให้อ่านของท่านให้ละเอียดและเก็บใจความให้แม่นยำ หรืออ่านเท่าที่คิดมาให้แม่นยำ แม้จะใช้ปัญญาตามสามัญสำนึกว่า เรื่องที่ประจักษ์เป็นจริงในยุคนี้อย่างไร

ก. ท่านกล่าวไว้ชัดแจ้งว่า เพื่อดำรงอยู่ได้ เจ้าสมบัติต้องพัฒนาเครื่องมือการผลิต รวมทั้งเทคนิคและวิทยาศาสตร์อย่างไม่หยุดยั้ง ได้พัฒนาคมนาคม ได้ขยายตลาด ฯลฯ อันเป็นเหตุให้ชาวนาต้องกระเด็นออกจากที่ดินและมีการรวมกลุ่มพลเมืองหนาแน่นเป็นนคร

ใหญ่ ๆ ท่านบอกไว้ชัดว่า เมื่อเทียบอัตราส่วนชาชนบทกับในเมืองแล้ว จำนวนชาชนบทจะต้องลดน้อยลงไป

ข. ท่านมิได้กล่าวเฉพาะสภาพการณ์ในยุโรปและอเมริกาเท่านั้น ท่านกล่าวว่า พวกเจ้าสมบัติก็ใช้วิธีนั้นขยายต่อไปทั่วทั้งโลกและทำให้ประชากรซึ่งท่านใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “ป่าเถื่อนและกึ่งป่าเถื่อน” ตกเข้าอยู่ในระบบทุนและมีสภาพเป็นไปตามระบบทุน เมื่อ ๑๒๗ ปีมานั้นชาวยุโรปถือว่า ชาวอัฟริกา อาเซีย อเมริกาลาตินเป็นคนป่าเถื่อนหรือเสมือนคนป่าเถื่อน แต่ ม. มิได้กล่าวถูกเช่นนั้น ท่านเพียงแต่นำถ้อยคำนั้นมากล่าวประชดเจ้าสมบัติ แต่ความหมายของท่านก็คือ ประชาชาตินอกจากยุโรปอเมริกาเหนือก็จะต้องถูกเจ้าสมบัติบังคับให้รับระบบทุนสมัยใหม่

ค. ถ้าเรามองโลกให้กว้างอีกหน่อยก็จะเห็นว่า ในประเทศที่ยังมิได้ปลดแอกแห่งเอเชีย อัฟริกา อเมริกาลาติน ในเวลานี้เจ้าสมบัติได้นำเครื่องมือการผลิตสมัยใหม่ เช่น เครื่องมือทุนแรงต่าง ๆ รวมทั้งเทคนิควิทยาศาสตร์การเกษตรเข้ามาอย่างรวดเร็วในระยะ ๑๐ ปีนี้เพียงใด จะเป็นการแปลกปลาตที่สุดที่คิดตามเศรษฐกิจศักดินาว่า เจ้าสมบัติไม่ต้องการเอาเมืองไทยเป็นตลาดค้าเครื่องมือทุนแรงและเครื่องเคมีของเขา ถ้าผู้ใดมีสติและเฉลียวใจว่า พ่อค้าในท้องที่ที่ต้องการเป็นเอเยนต์สินค้าเจ้าสมบัติ อันที่จริงถ้าศึกษาคำสอนซึ่งท่านผู้รู้ในประเทศจีนกล่าวไว้แล้วนำมาประยุกต์ก็จะเข้าใจได้ง่ายเพราะในประเทศจีนสมัยเก่าก็มีชนชั้นคอมปราโดร์^๔ที่เป็นนายหน้าสินค้าจักรพรรดิ-

^๔ Compradore มาจากภาษาโปรตุเกส แปลว่า นายหน้า และต่อมาใช้กับ ‘รอง’ ผู้จัดการบริษัทหรือธนาคารฝรั่ง มีหน้าที่ติดต่อกับชาวเมืองที่บริษัทต่างชาติมาตั้งสาขา - สุธา พนมยงค์ (แปล).

นิยม แต่ถ้าผู้ใดไม่นำคำสอนนั้นมาประยุกต์แก่สภาพของประเทศไทย
ปัจจุบันก็ไม่มีทางเข้าใจได้เลยว่า เวลานี้เครื่องมือทุนแรงและบริษัท
ต่าง ๆ ในทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้เข้ามาสู่เมืองไทยอย่างรวดเร็วใน
ระยะเวลา ๑๐ ปี ทั้งที่มีบริษัทของเจ้าสมบัติเองและพ่อค้าสมองใสที่
เป็นเอเยนต์ทำนองเป็นคอมปราโดร์หรือนายหน้าของจักรวรรดินิยม
แต่ความจริงก็ปรากฏตาตาอยู่ว่า ในปัจจุบันนี้เครื่องมือการผลิต
การสื่อสาร และบริษัททั้งหลายของจักรฯ และนายทุนสมัยใหม่ได้
หลั่งไหลเข้ามาเมืองไทยรวดเร็วเพียงใด และเป็นเหตุให้อัตราส่วนของ
พลเมืองในชนบทไทยเทียบกับพลเมืองในพระนครและในเขตเทศบาล
แล้วเป็นอย่างไร ดังที่พ่อได้กล่าวไว้ในฉบับที่ ๑ และที่ ๒ แล้ว เพียง
พ.ศ. ๒๕๑๐ พลเมืองในพระนครที่เพิ่มขึ้นมากและเมื่อพิจารณา
พลเมืองในเขตเทศบาลทุกเทศบาลทั่วราชอาณาจักรแล้วเมื่อ พ.ศ.
๒๔๙๕ คนในเขตเทศบาลมีเพียงร้อยละ ๑๐.๘ ของพลเมืองทั่วประเทศ
ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ ขึ้นไปถึงเป็นอัตราร้อยละ ๑๒.๔ ของพลเมืองทั้งหมด
ใน สรอ. พลเมืองในชนบทเหลือเพียงร้อยละ ๗.๗ แต่เนื้อที่นาและ
ผลิตผลของ สรอ. ก็มีได้ลดลงไป คือ ยังมีทั้งข้าวสาลีและข้าวเจ้า
ส่งขายไปต่างประเทศ ในฝรั่งเศสที่ลูกอยู่นั้น ขอให้ยืนยันที่พ่อบอกมา
ว่า จริงหรือไม่ว่า เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๔ ชาวนาฝรั่งเศสมี ๕ ล้านคนเศษ
ครั้นถึง ค.ศ. ๑๙๖๒ เหลือเพียง ๓ ล้านคนเศษ แต่ฝรั่งเศสก็ยังผลิต
ข้าวสาลีส่งขายนอกประเทศและขายให้แก่ประเทศหนึ่งในเอเชียได้ถึง
๕ แสนตันเมื่อปีกลายนี้ มิใช่ว่า คนชนบทลดน้อยลงไป แต่ผลิตผลจะ
ต้องลดน้อยลงไป หากแต่เป็นโดยมีเครื่องทุนแรงจึงทำให้แรงงานที่
ต้องใช้คนต้องลดน้อยลงไป แล้วก็ต้องทำให้คนต้องมารวมศูนย์อยู่ใน
เมือง ในญี่ปุ่นจำนวนชาวนาที่ลดน้อยลงไป ดังที่ได้บอกมาแล้วและการ

ผลิตข้าวของญี่ปุ่นก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มิใช่ว่า อเมริกา ฝรั่งเศส ญี่ปุ่นเป็นประเทศอุตสาหกรรมแล้วเลิกการทำงาน

ง. สิ่งที่มาர்கซ์ได้กล่าวไว้เมื่อ ๑๒๗ ปีนั้นจะถือว่าท่านกล่าวไว้นานแล้วจึงเป็นของล้าสมัย คือ จะต้องพัฒนาให้เข้ากับยุคปัจจุบัน แต่พอเห็นว่า คำกล่าวของท่านเป็นกฎวิทยาศาสตร์ทางสังคม และโลกที่ดำเนินไปทุกวันนี้รวมทั้งประเทศไทยด้วยนั้นก็ เป็นไปตามกฎที่ท่านได้กล่าวไว้นั่นเอง จึงขอให้ลูกพิจารณาว่า จะพิจารณาคำสอนของ ม. ให้พัฒนาเข้ากับยุคชนิดไหน คือ ยุคเทคนิคกับวิทยาศาสตร์ที่ประจักษ์อยู่ต่อหน้าต่อตาเราและต่อหน้าต่อตาคนไทย หรือเราจะพัฒนาชนิดว่า เศรษฐกิจศักดินาของไทยอยู่อย่างไรรักอยู่อย่างนั้น จะใช้วัวควายไถนาอย่างไกรักเป็นอย่างนั้น จะไม่ใช้พลังไฟฟ้าเพื่อทุนแรงอย่างไรก็ได้ ทั้ง ๆ ที่ได้ยืนยันจนสะเทือนหัวว่ามีเขื่อนน้ำตกพลังไฟฟ้าที่ทำอยู่แล้วและกำลังทำอยู่ และที่มีแผนการจะกั้นแม่น้ำโขงก็ไม่มีอิทธิพลที่จะเปลี่ยนสภาพชนบทของไทยกระนั้นหรือ พอปรารถนาที่จะให้ลูกตั้งสติในการใช้ความคิดดังกล่าวแล้วในข้อหนึ่งและอย่าหวังเลยว่า กงล้อประวัติศาสตร์ ดังที่ ม. ได้กล่าวไว้จะวกกลับไปให้ประเทศไทยคงอยู่ในระบบเศรษฐกิจศักดินา ผู้ใดขึ้นหัวชนั้นนั้นก็สิ้นชีพเปล่าและไม่มีทางที่จะเห็นสังคมได้ถอยหลังเข้าไปมีสภาพเช่นนั้นอีก

จ. ม. อ. ท่านจึงได้กล่าวไว้ว่า ในที่สุดก็จะมีสองวาระที่จะต้องเผชิญหน้าต่อกัน คือ วาระเจ้าสมบัติ ซึ่งเป็นส่วนน้อย และวาระไร้สมบัติ ซึ่งหมายถึงกรรมกรในเมืองและผู้ว่างงานในเมือง ซึ่งจะกลายเป็นพลเมืองส่วนมากของสังคม ส่วนชาวนานั้นเมื่อจำนวนลดน้อยลงไป ฐานะก็เปลี่ยนเป็นชั้นรองของของกรรมกรและผู้ว่างงานในเมือง ฉะนั้น ในการหาเสียงคะแนนเลือกตั้งที่จะมีขึ้น

ในคราวหน้าก็ดี หรือจะคิดในคราวต่อ ๆ ไปอีกหลาย ๆ สมัย หรือตลอดชั่วชีวิตของลูกหลานนั้น ก็ต้องคำนึงถึงวิธีหาคะแนนเสียงทั้งในเมือง ชนบท ให้เหมาะสมแก่สภาพของสังคมที่เป็นอยู่อย่างแท้จริง และที่กำลังพัฒนาอยู่ และที่จะพัฒนาต่อไปตามกฎวิทยาศาสตร์ของสังคม

ส่วนจิตสำนึกของคนในเมืองที่ผู้วิจัยบางคนเห็นว่า แม้คนจนในเมืองก็ไม่ตื่นตัวที่จะลงคะแนนเสียงให้พรรคของฝ่ายตนนั้น ก็ต้องพิจารณาตามกฎวิทยาศาสตร์ของสังคม เพราะว่า มิใช่อยู่ดี ๆ คนเราก็จะมีจิตสำนึกสูงที่จะเสี่ยงไปลงคะแนน แต่อย่างน้อยคนยากจนที่เป็นพื้นฐานดีกว่าที่จะหาเสียงลงคะแนนจากพวกเจ้าสมบัติในเมืองไม่กี่คน ปัญหาก็อยู่ที่ว่า ถ้าไม่มีการจัดตั้งที่ถูกต้องเหมาะสมที่ให้คนจนในเมืองยอมรับการนำของพรรคการเมืองใด ๆ แล้วพรรคนั้น ๆ ก็ไม่มีทางได้คะแนนเสียง เรื่องความตื่นตัวของคนจนในเมืองและวิธีจัดตั้งวิธีหาคะแนนเสียงอย่างไรจะเหมาะสมนั้น วิทยาศาสตร์ทางสังคมได้กล่าวชี้แจงไว้อย่างมากมาย หากแต่ว่า เราจะสนใจหรือไม่สนใจเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามต้องเป็นที่แน่นอนว่า กฎวิทยาศาสตร์สังคมนี้ต้องประจักษ์จริง และในที่สุดเมื่อกรรมกรและคนยากจนในเมืองประกอบเป็นพลเมืองส่วนข้างมากของสังคมแล้ว พวกเขาก็จะต้องมีเสียงข้างมากในการเลือกตั้งและได้รับชัยชนะ

ความรู้ทั่วไปฉบับที่ ๔

วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๑

ปาล, แปว, คา ลูกรัก

วันนี้ขอส่งความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับปัญหาการเลือกตั้งในชนบท และในเมืองต่อจากที่ได้บอกมา ๓ ฉบับก่อนแล้ว และส่งตัวเลขสถิติเพิ่มเติมมาทางแม่อีกส่วนหนึ่ง

๑. ตัวเลขสถิติที่พ่อบอกมานั้นรวบรวมได้เท่าที่มีเอกสาร อยู่ในมือ ตัวเลขเหล่านี้น่าจะเก่าไปบ้าง แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า ถ้าลูกจับกฎแห่งทางโน้มของพลเมืองในเมืองกับพลเมืองในชนบทได้แล้ว ก็สามารภที่จะวินิจฉัยได้ว่า ตัวเลขสถิติต่อ ๆ มาจากที่พ่อได้บอกไป ก็จะแสดงให้เห็นชัดยิ่งขึ้นถึงกฎอันเป็นสัจจะของปฐมเมธีซึ่งกล่าวไว้ว่า เมื่อระบบทุนสมัยใหม่ได้เข้ามาในประเทศใดท้องที่ใดแล้ว อัตราพลเมืองในชนบทจะลดน้อยลง ส่วนอัตราคนในเมืองจะเพิ่มขึ้น พ่อเพียงให้หลักไว้โดยขอให้ลูกติดตามตัวเลขสถิติด้วยตนเอง

ในระหว่างที่ลูกยังไม่ได้สถิติที่ทันสมัย แต่ก็มีทางที่จะใช้ความสังเกตได้ โดยลูกอยู่ที่ปารีสย่อมมีโอกาสได้พบคนที่มาจากเมืองไทย ก็ให้เอาใจใส่สอบถามดูจากปรากฏการณ์ที่ประจักษ์แก่คนนั้น ๆ ว่า นอกจากคนในกรุงเทพมีเพิ่มขึ้นมากแล้ว คนในหัวเมือง คือ ที่ชุมนุมชนในหัวเมืองได้มีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเพียงใด เมื่อรับฟังแล้วก็กรองข่าวที่รับฟังว่าจะเชื่อเป็นจริงได้เพียงใด

สำหรับพ่อนั้นก็ได้สดับตรับฟังจากชาววิฑูย์บ้าง จาก นสพ. บ้าง ก็ได้ข่าวว่า นอกจากกรุงเทพแล้ว เมืองและที่ชุมนุมชนในหัวเมืองหลายแห่งก็มีคนเพิ่มขึ้นมากอย่างรวดเร็ว ซึ่งพ่อไม่อยากพรรณนาให้ยืดยาว จะขอยกตัวอย่างจังหวัดขอนแก่นซึ่ง **สยามนิกร** ฉบับ ๑๒

ตุลาคมปีนี้ ได้ลงบทความของ ร.ท. จารุบุตร อดีตผู้แทนขอนแก่น ซึ่ง
พ่อได้คัดสำเนาแนบมาเพื่อให้ลูกประกอบพิจารณาด้วย พ่อเคยไป
โคราชครั้งที่หนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ทั้งสอง
ครั้งนั้นรถไฟภาคอีสานไปถึงโคราชเท่านั้น พ.ศ. ๒๔๗๑ ไปบุรีรัมย์กับ
สุรินทร์ ขณะที่รถไฟเพิ่งไปถึงสุรินทร์ พ.ศ. ๒๔๗๓ ไปถึงอุบลเมื่อรถไฟ
เพิ่งเดินถึงอุบล พ.ศ. ๒๔๗๔ พ่อไปอีสานหลายจังหวัด ได้หยุด
ตรวจการที่ขอนแก่นขณะที่รถไฟเพิ่งถึงขอนแก่น ขณะนั้นขอนแก่นเป็น
เมืองเล็ก ๆ มีทำการรัฐบาลและบ้านพักข้าราชการที่เป็นไม้เก่า ๆ
ยังมีใช้เป็นยานการค้าที่สำคัญ คนในเมืองก็มีไม่มาก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑
อดีตผู้แทนบางคนก็ได้กล่าวถึงสภาพขอนแก่นซึ่งมีได้ก้าวหน้าไปกว่า
ที่พ่อเคยไปมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ แต่มาใน พ.ศ. ๒๕๑๑ ปรากฏว่า
ขอนแก่นได้เปลี่ยนสภาพเป็นเมืองที่สำคัญ มีอุตสาหกรรมหลายอย่าง
และถ้าจะพิจารณาในด้านชุมคลัง คือ ธนาการซึ่งกุมยอดเศรษฐกิจ
ทุนนิยมก็ปรากฏว่า ขอนแก่นมีสาขาธนาการถึง ๑๓ แห่ง นับว่า
เป็นมากที่สุดใภาคอีสาน มากกว่านครราชสีมาที่มีเพียง ๑๒ แห่ง
มากกว่าอุบลที่มีเพียง ๗ แห่ง มากกว่าอุดรที่มีเพียง ๖ แห่ง ขอให้ดู
รายละเอียดใน *สยามนิกร* ที่แนบมาด้วยแล้ว ทั้งนี้ก็แสดงว่า สังคมไทย
ในท้องที่และภาคนั้นได้พัฒนาไปตามกฎของปฐมเมธี

๒. เป็นความจริงที่ปฐมเมธีกล่าวไว้ว่า การที่ระบอบทุนได้
พัฒนาขึ้นนั้นได้ทำให้พวกที่มีหัวคักดินาอาลัยอาวรณ์ระบบเศรษฐกิจ
คักดินาเก่าของเขายิ่งนัก แต่พวกเขาก็ไม่อาจที่จะเหนี่ยวรั้งงล้อของ
ประวัติศาสตร์ไว้ได้ สำหรับผู้ที่ก้าวหน้านั้นก็จะต้องไม่ตั้งความคิด
เศรษฐกิจคักดินาเอามาเหนี่ยวรั้งความคิดของตนในการวินิจฉัยสภาพ
ของสังคมไทยที่กำลังเดินไปตามกฎวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและกฎ
วิทยาศาสตร์สังคม

ก. ต้องเข้าใจโดยไม่วิเคราะห์ว่า ระบบทุนสมัยใหม่ที่ได้เกิดขึ้นมานั้นมิใช่ทำลายการกดขี่เบียดเบียนให้หมดไป คือ เป็นเพียงเปลี่ยนระบบการกดขี่เบียดเบียนอย่างใหม่ขึ้นเท่านั้น ฉะนั้น การคิดเลือกตั้งที่จะเอาชนะ ก็ต้องคิดวิธีที่เหมาะสมแก่สภาพของการกดขี่เบียดเบียนที่ยังคงค้างอยู่ และที่กำลังเกิดขึ้นใหม่ และจะวิวัฒนาการต่อไปตามกฎดังกล่าวแล้ว และมีรูปธรรมที่ประจักษ์ขึ้นแล้ว

ข. ปฐมเมธีก็ได้กล่าวไว้ชัดว่า ในระหว่างระบบกดขี่เบียดเบียนต่าง ๆ นั้น ระบบใดที่เกิดขึ้นใหม่ก็ย่อมผ่อนการกดขี่เบียดเบียนให้ลดน้อยลงกว่าเก่า เช่น ระบบศักดินาก็ได้ผ่อนการกดขี่เบียดเบียนตามระบบทาส คือ นายทาสอาจมาหรือเปลี่ยนที่ทาสได้ แต่เจ้าศักดินาไม่อาจที่จะมาหรือเปลี่ยนที่ข้าศักดินาหรือไพร่ได้ นายทุนก็ไม่อาจที่จะบังคับให้ข้าศักดินาหรือไพร่มาทำงานให้เปล่าหรือให้ส่งส่วย คือ นายทุนจำต้องให้ค่าจ้างแก่ลูกจ้าง แม้จะเป็นค่าจ้างเล็กน้อยเพียงใด แต่ลูกจ้างก็ยังมิเสรีภาพกว่าข้าศักดินาหรือไพร่

ค. การเปลี่ยนจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่งนั้น เริ่มมาจากพลังการผลิต คือ เครื่องมือการผลิตกับคนที่สามารถทำและใช้เครื่องมือนั้น (ขอให้ศึกษาสสารธรรมประติการและวิวัฒนาการให้ถี่ถ้วน)

ง. เศรษฐกิจเป็นสมมูลฐานของการเมืองและวัฒนธรรม รวมทั้งจิตใจและความนึกคิด ดังนั้น ผู้ใดประกอบเศรษฐกิจโดยพลังการผลิตชนิดใด ก็มีความนึกคิดตามระบบนั้น หรือตามซากแห่งระบบนั้น หรือตามที่รับเอาซากความคิดแห่งระบบนั้น มายังอยู่ในจิตใจ จนกว่าจะได้ชำระล้างซากความคิดเหล่านั้นให้หมดไป

ผู้มีความคิดหรือซากความคิดจากพลังการผลิตตามระบบทาส ก็ใช้ความคิดอย่างที่ใช้กันอยู่ในระบบทาส ผู้ใดมีความคิดหรือซาก

ความคิดของระบบคักดินาที่ใช้เครื่องมือหัตถกรรม ใช้วัวควายเทียมไถ ไม้หัวพานเหล็กที่มีความนึกคิดตามระบบเศรษฐกิจคักดินานั้น ผู้ใด ประกอบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ใช้เครื่องมือทุนแรงที่ก้าวหน้ากว่าการใช้ แรงสัตว์พาหนะและแรงคน ก็มีความคิดที่ก้าวหน้ากว่าพวกมีความคิด หรือรับเอาความคิดหรือรับเอาซากความคิดแห่งระบบคักดินา ผู้ใดมีความคิดโดยอาศัยกฎวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและกฎวิทยาศาสตร์สังคม ก็มีความนึกคิดที่ก้าวหน้ากว่าผู้มีความคิดตามระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

ดังนั้น เราจะสรุปเอาง่าย ๆ ว่า ขึ้นชื่อว่าเป็นกรรมกรแล้ว ไม่ว่าเป็นกรรมกรยุคใด ก็ต้องมีความคิดอย่างเดียวกัน หรือขึ้นชื่อว่าเป็นชาวนาแล้ว ไม่ว่าเป็นชาวนายุคใด ก็มีความคิดเป็นชาวนาเช่นเดียวกันนั้น ยังไม่ถูกต้องตามกฎหมายศาสตร์สังคม เพราะกรรมกร หรือลูกจ้างก็มีอยู่ตั้งแต่โบราณกาล กรรมกรหรือลูกจ้างในโรงงาน หัตถกรรมอันใช้เครื่องมือสมัยคักดินาก็ย่อมมีความนึกคิดต่างกับ กรรมกรยุคใหม่ที่ใช้เครื่องมือเทคนิควิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แม้ในเรื่อง ชาวนาในสมัยทาสก็มีความคิดตามระบบเศรษฐกิจที่ทาส (ในสมัย โบราณที่มีระบบทาสนั้นก็มิใช่ว่า บุคคลในสังคมจะมีเพียงสองฝ่าย คือ นายทาสกับทาสเท่านั้น คือ ยังมีคนที่เป็นอิสระที่ทำนาของตนเองโดย ตนมิใช่ นายทาสหรือทาส) ในยุคคักดินาข้าคักดินาก็เป็นชาวนาหรือที่เรียกว่า ลูกนา ตามระบบเศรษฐกิจคักดินา ก็เป็นชาวนาซึ่งมีความนึกคิดก้าวหน้ากว่าชาวนาในระบบทาส แต่ล้าหลังกว่าชาวนาในระบบ ทุน ส่วนในระบบทุนนั้นผู้ทำนาโดยใช้เครื่องมือทุนแรงเทคนิควิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่เป็นชาวนา แต่ความนึกคิดก็ก้าวหน้ากว่าชาวนาที่ ประกอบเศรษฐกิจคักดินา ฉะนั้น จะสรุปเอากว่า ใครทำนาแล้วก็เป็น ชาวนาเหมือนกันยังไม่ได้ คือ ต้องดูว่า ทำนาตามวิธีเศรษฐกิจชนิดใด แล้วจึงพิจารณาวิธีหาเลี้ยงเลือกตั้งให้เหมาะสมตามสภาพที่แท้จริง

ท่าน ส.^๕ กล่าวไว้ในสสารธรรมประวัติการและวิวรรตการ จึงขอให้ลูกหามาศึกษาและอ่านดู คือ มีตอนหนึ่งท่านกล่าวไว้ว่า ความแวดล้อมทางภูมิศาสตร์นั้นมีใช่เป็นปัจจัยเด็ดขาดในการผลักดันให้สังคมหนึ่ง ๆ พัฒนาไป ท่านกล่าวไว้อย่างถูกต้องว่า สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์มีบทบาทแต่เพียงทำให้ช้าหรือเร็วบ้างในการพัฒนาเท่านั้น ท่านได้ยกตัวอย่างว่า ในระหว่าง ๓,๐๐๐ ปีนั้น ดินฟ้าอากาศของภูมิภาคยุโรปก็มิได้เปลี่ยนแปลง แต่ระบบสังคมของประเทศในยุโรปที่มีเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ กัน เช่น ในสหภาพโซเวียต ยุโรปตะวันออกก็มีการเปลี่ยนแปลงจากยุโรปตะวันตก ฉะนั้น ถ้าถือตามภูมิภาคทางภูมิศาสตร์แล้ว ประเทศญี่ปุ่นซึ่งอยู่ในเอเชียทำไมจึงมีระบบทุนที่พัฒนาถึงขีดสูงสุด ท่าน ส. ยังได้กล่าวไว้อีกว่า พลเมืองที่หนาแน่นของประเทศหนึ่งก็มีใช่ปัจจัยชี้ขาดแห่งการที่สังคมหนึ่ง ๆ จะวิวรรตไป ท่าน ส. จึงให้หลักไว้ว่า สิ่งที่เป็นพลังชี้ขาดที่ทำให้สังคมหนึ่ง ๆ พัฒนาไปนั้น คือ วิธีการผลิตซึ่งปัจจัยซึ่งประกอบด้วยพลังการผลิตและพลังการผลิตก็เริ่มมาจากเครื่องมือการผลิตที่พัฒนาขึ้น และคนที่สามารถทำและใช้เครื่องมือการผลิตนั้น เมื่อพลังการผลิตได้พัฒนาไปอย่างไรความสัมพันธ์การผลิตก็ต้องพัฒนาไปตาม คือจะเป็นความสัมพันธ์ตามระบบปฐมสการ หรือตามระบบทาส หรือตามระบบศักดินา หรือตามระบบทุน หรือตามระบบหัวต่อระหว่างระบบทุนกับระบบสังคมนิยม หรือตามระบบสังคมนิยม

เมื่อปรากฏการณ์ได้ประจักษ์แก่เราว่า ในประเทศไทยได้มีเครื่องมือการผลิตทุนแรงสัตว์พาหนะและแรงคน โดยมีพลังไอน้ำพลังเครื่องยนต์พลังไฟฟ้าเข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างรวดเร็วเช่นนั้น ความ

^๕ ส. คือ สตาลิน ?.

สัมพันธภาพการผลิตของประเทศไทยก็จะคงทนตามระบบเศรษฐกิจศักดินา อยู่ต่อไปอีกไม่ได้ชั่วกาลปาวสาน คือ ในท้องที่ใดที่มีพลังการผลิตใหม่ เกิดขึ้นระบบเศรษฐกิจ ในท้องที่นั้นก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตาม ถ้าที่ใด เครื่องมือการผลิตเทคนิควิทยาศาสตร์สมัยใหม่ยังไม่ถึง ท้องที่นั้น ก็ยังคงเป็นระบบเศรษฐกิจศักดินา ฉะนั้น การหาเสียงเลือกตั้งต้อง พิจารณาตามสภาพท้องที่กาลสมัยของในประเทศไทยเอง แต่หลัก ลำคัญก็คือ กฎของปฐมเมธีที่ว่า อัตราส่วนของพลเมืองในชนบทจะ ลดน้อยลงเมื่อเทียบกับคนในเมืองนั้น เป็นสิ่งที่จะต้องไม่มีใครจะเหนียว กงล้อประวัติศาสตร์ให้คงอยู่กับที่หรือให้ถอยหลัง ผู้ใดขึ้นเหนียวกงล้อ ประวัติศาสตร์ที่กำลังหมุนไปข้างหน้าผู้นั้นก็ต้องล้มหกละเม่นอย่างไม่ เป็นปัญหา

๓. ความนึกคิดของบุคคลต่อระบบสังคมใด ๆ นั้น เกิดจาก

ก. บุคคลนั้นสัมผัสจากกิจกรรมของตนเอง เช่น คนงานโรงงานหัตถกรรมศักดินาก็มีความคิดล้าหลังกว่าคนงานแห่ง โรงงานจักรกลสมัยใหม่ ชาวนาที่ทำนาตามเครื่องมือเทคนิควิทยา- ศาสตร์แห่งเศรษฐกิจศักดินาก็มีความนึกคิดล้าหลังกว่าชาวนาที่ใช้ เครื่องมือเทคนิควิทยาศาสตร์สมัยใหม่

ข. บุคคลมิได้สัมผัสกิจกรรมโดยตนเอง แต่เห็นผู้อื่น สัมผัสกิจกรรมว่ามีอาการอย่างใด ซึ่งแม้ใกล้เคียงความจริงกว่าการได้ยิน คนอื่นเล่าให้ฟัง แต่ก็ยังประสบการณ์รู้สึกได้ไม่เท่ากับสัมผัสเอง

ค. ได้ยินคนอื่นเล่าให้ฟัง แม้ผู้เล่ามีเครดิต แต่ก็ต้อง คำเนื่งว่า ผู้เล่าพินิจพิจารณาถี่ถ้วน หรือเห็นมาผิวเผิน และได้เห็น เฉพาะรายละเอียดท้องที่ ซึ่งจะถือว่าเป็นทั้งจังหวัด ทั้งภาค ทั้งประเทศ ได้หรือไม่ และ “กาลละ” นั้นเป็นอยู่ตลอดไปหรือขยายขึ้นหรือเป็น ชั่วขณะแล้วเปลี่ยนแปลงไป

ง. รับเอาซากความคิดเก่าที่ตกค้างอยู่ คือ แต่ละระบบเศรษฐกิจที่มีความนึกคิดเกิดขึ้น สังคมใหม่คลอดจากครรภ์สังคมเก่า ความคิดเก่าจึงยังตกค้างมา แม้ความคิดปฐมสหารก็ยังตกค้างอยู่ในหลายสังคม ความคิดทาสและความคิดศักดินาก็ตกค้างอยู่ในหลายสังคมที่ยังไม่บรรลุน้ำสูง ความคิดทุนก็ตกค้างในระหว่างหัวต่อจากระบบทุนกับระบบสังคมนิยม และบางสังคมที่ยังมีระบบเศรษฐกิจตกค้างจากระบบเก่า ๆ ก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่ซากความคิดตามระบบเก่า ๆ นั้น ฉะนั้น ผู้ก้าวหน้าต้องชำระซากความคิดเก่าโดยตั้งทฤษฎะบนกฎวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์สังคม

จ. รับเอาทฤษฎีซึ่งเมื่อนั้นหรือหลายคนประกอบไว้ หรือปัญญาชนแห่งวรรณะใดประกอบไว้ ในการนี้ก็ต้องพิจารณาให้ลึกซึ้งว่า ทฤษฎีนั้นเป็นวิทยาศาสตร์ที่แท้จริงซึ่งพิสูจน์ได้เพียงใด และส่วนใดเป็นหลักนำทั่วไป ส่วนใดเป็นเรื่องของเฉพาะสภาพท้องถิ่นกาลสมัย สภาพที่ว่านั้นเป็นสภาพเศรษฐกิจการเมืองปฐมสหาร ทาส ศักดินา ทุน และอื่น ๆ อย่างไรก็ดี ความนึกคิดของมนุษย์ที่เป็นพลังผลักดันมืออย่างไรตามสภาพนั้น

ฉ. นึกคิดเอาเองโดย (๑) อาศัยความสัมผัสดังกล่าวใน ก. ข. ค. ง. เป็นพื้นฐานซึ่งอาจนำไปสู่ความนึกคิดสร้างสรรค์ได้ (๒) โดยอาศัยดังกล่าวในข้อ (๑) หรืออาศัยไม่สมบูรณ์ ก็อาจนำไปสู่ความนึกคิดเลือนลอยหรือความนึกฝัน

“ของดีของขอนแก่น”

โดย ร.ท. จารุบุตร เรืองสุวรรณ

ผู้ใดสนใจเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์ก็มีสถานียทดลองคันคว่ำใหญ่โตทันสมัยที่ทำพระ มีสถานียผสมพันธุ์ม้าดี ๆ มาจากหลายประเทศ นิคมเลี้ยงวัวกำลังจัดตั้งอีกหลายแห่ง โรงงานขนาดใหญ่ก็มี เช่น โรงงานทอกระสอบผลิตได้ถึงวันละ ๑๐,๐๐๐ ใบ โรงสีขนาดใหญ่มี ๓๓ โรง โรงสีขนาดเล็กรวม ๑,๑๐๐ โรง โรงเลื่อยจักรขนาดใหญ่ ๑๑ โรง โรงงานอัดปอ ๔๖ โรง โรงน้ำอัดลมขนาดวันละ ๕๐,๐๐๐ ขวด ๑ โรง โรงอัดนุ่นและโรงงานอื่น ๆ กว่า ๑๕๐ โรง อุตสาหกรรมในครอบครัวโดยใช้ฝีมือขึ้นหน้าขึ้นตาที่สุด คือ การทอผ้าไหม มีประมาณ ๒๓,๐๐๐ ครอบครัว น้ำดูที่สุดอยู่ที่อำเภอชนบท การทอเสื่อกกก็มีถึง ๑๕,๐๐๐ ครอบครัว เขาเรียกว่า เสื่อสาด พวกมืออาชีพอาชีพทางนี้จึงถูกล้อเลียนว่า พวกทะมะสาด (ธรรมศาสตร์) สินค้าเสื้อขอนแก่นส่งไปขายถึงภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ การทอผ้าฝ้ายก็มีมากถึง ๔๕,๐๐๐ ครอบครัว

การค้าขายของขอนแก่นเฟื่องฟูรุดหน้าจนคาดไม่ถึง เห็นได้จากธนาคารเป็นเครื่องวัด เมื่อสิ้นปี ๒๕๑๐ อุดรธานีมีสาขานาคาร ๖ แห่ง อุบลราชธานี ๗ แห่ง นครราชสีมา ๑๒ แห่ง แต่ขอนแก่นมีมากที่สุดใภาคอีสาน คือ ๑๓ แห่ง

สยามนิกร ๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๑

* ไม่พบฉบับที่ ๕ *

ความรู้ทั่วไปฉบับที่ ๖

วันที่ ๑๑ พ.ย. ๒๕๑๑

ปาล, แป้ว, ดา ลูกรัก

๑. แม่ถือคติพุทธมิใช่คติตามที่ฝรั่งเรียกว่า Religion ซึ่งแปลงมาจากคำลาติน Religase ที่แปลว่า การผูกพัน ฉะนั้น จึงมีสมองสะอาดที่ใช้ความสังเกตเพื่อหาสัจจะของความเคลื่อนไหวที่พบเห็น เช่น ในการที่แม่เห็นว่า มีคนฝรั่งเศสซื้อแพลตฟอร์มจำนวนมาก จึงปรารภว่า คนเอาเงินที่ไหนมาซื้อกัน ความต้องการรู้ของแม่ที่ปรารภมานั้นเป็นประเด็นที่ลูกทั้งสามควรสนใจอย่างยิ่ง เพราะเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของสังคมระบบทุนในฝรั่งเศสที่กำลังเป็นอยู่และพัฒนาต่อไปอย่างไรในอนาคต ขอให้ลูกระลึกคำสอนของ *ทวนเลอ* ที่ว่า เมธีมิได้ปล่อยให้เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งผ่านไป คือ ได้ค้นคว้าเพื่อรู้แจ้งในกฎของสังคม ฉะนั้น ขอลูกอย่าละเลยสภาพการณ์ที่ประจักษ์อยู่แก่ตาตนเอง แล้วศึกษาค้นคว้าให้รู้ทั้งข้อเท็จจริงและรู้วากฎแท้จริงของสังคมได้วิวัฒนาการไปอย่างไร ฉะนั้น ให้ลูกศึกษาค้นคว้าดังต่อไปนี้แล้วแจ้งให้แม่ทราบด้วย

ก. ขอให้ลูกช่วยกันติดต่อสอบถามจากเพื่อน จากสำนักงานขายแพลตฟอร์ม จากครูบาอาจารย์ให้รู้ข้อเท็จจริงเป็นเบื้องต้นว่า ผู้ที่ซื้อแพลตฟอร์มมากมายนั้นเป็นบุคคลจำพวกใด อยู่ในอาชีพและเหล่านับของชนชั้นวรรณะใด

สำหรับพ่อที่อยู่ห่างไกลนั้นไม่รู้ข้อเท็จจริงได้อย่างใกล้ชิด แต่มีข้อสังเกตเท่าที่เคยอ่านหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสที่เคยรับเมื่อ ๒ ปีก่อนนั้น เห็นว่า ปัญหาที่เราจะต้องพิจารณา คือ แพลตฟอร์มชนิดที่มีราคาขายระหว่าง ๕ หมื่น - ๒ แสนแฟรงค์ ซึ่งมีคนต้องการมาก พ่อจึง

มีความเห็นเพื่อให้ลูกลองสอบสวนดูว่า จะเป็นเช่นที่กล่าวต่อไปนี้หรือไม่

(๑) สำหรับกรรมกรนั้น ไม่มีทุนที่จะซื้อพลต ดังกล่าวนี้ได้ ส่วนนายทุนที่เป็นเจ้าสมบัติผูกขาดหรือนายทุนขนาดใหญ่ เขาก็ย่อมมีบ้านและพลตอยู่ในทำเลดีมาก่อนแล้ว เขาคงจะไม่ซื้อพลตตามที่ราคากล่าวข้างต้น นอกจากเขาจะเป็นเจ้าของอาคารสร้างพลตชนิดดังกล่าวแล้ว ฉะนั้น ผู้ซื้อพลตตามราคาดังกล่าวแล้ว ก็คงจะเป็นผู้มีรายได้ขนาดกลาง ในการนี้ก็อาจมีผู้มีรายได้ขนาดกลางที่เป็นพนักงานของรัฐขึ้นหัวหน้ากองขึ้นไปหรือขึ้นหัวหน้าแผนกขึ้นไปสุดแต่ที่ว่า เวลานี้ข้าราชการเหล่านั้นมีอัตราเงินเดือนในอัตราที่พอจะซื้อได้อย่างไร, พวกที่ทำงานในวิสาหกิจของนายทุนซึ่งมีเงินเดือนขนาดข้าราชการดังกล่าวแล้ว พวกประกอบวิสาหกิจและการค้าขนาดกลาง รวมทั้งผู้เป็นนายหน้าและตัวแทนค้าต่างที่มีรายได้ปีหนึ่งไม่น้อยกว่าข้าราชการที่กล่าวแล้ว, พวกประกอบอาชีพอิสระ เช่น ทนายความ แพทย์ ศิลปิน และนักเขียนต่าง ๆ ฯลฯ ที่มีรายได้ดังกล่าวแล้ว, นักเกษตรรชนขนาดกลาง ซึ่งปัจจุบันนี้ขายพืชผลได้ดี เพราะได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลและต้องการที่จะมีพลตอยู่ในเมือง และพวกอาชีพอื่น ๆ ที่มีรายได้เทียบดังกล่าวข้างต้นนี้

(๒) พวกดังกล่าวข้างต้นนั้นก็มีเงินรายได้จากอาชีพของเขาตั้งได้กล่าวมาแล้ว นั่นเป็นวิธีที่เราพิจารณารายได้ทางตรงของเขาที่ได้เป็นประจำอยู่ แต่ปัญหาที่ลูกควรศึกษา ซึ่งมีสอนไว้ทั้งในทางเศรษฐศาสตร์และทางกฎหมาย คือ การประหยัด โดยวิธีเอาประกันชีวิต วิธีนี้ไม่เคยปรากฏในระบบเศรษฐกิจศักดินา (เศรษฐกิจลูกนาหรือเศรษฐกิจส่วย) แต่เป็นเรื่องเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในระบบทุน และได้แพร่หลายอยู่ก่อนแล้วเมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ และยิ่ง

แพร่หลายมากขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เช่น ผู้เอาประกันชีวิต ๑ แสนแฟรงค์เป็นเวลา ๒๐ ปี ก็จ่ายเบี้ยประกันประมาณปีละ ๕ พันแฟรงค์เท่านั้น ถ้าผู้เอาประกันตายก่อน ๒๐ ปี ทายาทก็ได้เงิน ๑ แสนแฟรงค์ แต่ถ้าผู้เอาประกันมีชีวิตอยู่ถึง ๒๐ ปีก็ได้เงิน ๑ แสนแฟรงค์แล้ว ยังมีโบนัสแถมให้อีกประมาณ ๓ หมื่นแฟรงค์ เป็นต้น พวกฝรั่งได้นิยมการออมทรัพย์โดยวิธีประกันชีวิตนี้มาก ฉะนั้น ในปีหนึ่ง ๆ การเอาประกันชีวิตก็ถึงกำหนดมาก และเมื่อผู้เอาประกันชีวิตได้เงินประกันครบถ้วน พร้อมทั้งโบนัสแล้ว ก็เอาไปซื้อหลักทรัพย์ เช่น ใครไม่มีที่อยู่ ก็เอาไปซื้อแฟลต

ให้ถามแม่ดูก็รู้ว่า เมื่อครั้งลิตา^๖เกิดนั้น พ่อเอาประกันชีวิต ๑ หมื่นบาทเป็นเวลา ๒๐ ปี และเมื่อปาลเกิดพ่อก็เอาประกันชีวิตจำนวนเท่ากันกับที่ลิตาเกิด แต่เนื่องจากเกิดสงคราม ราคาเงินตกต่ำและพ่อต้องระเห่เร่ร่อน จึงไม่ได้ประโยชน์จากการประกันชีวิตที่ทำไว้ ถ้าสมมติว่า ไม่มีเหตุการณ์ดังกล่าวแล้วและราคายังดีอยู่ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ พ่อก็จะได้รับเงินรวมทั้งโบนัสประมาณ ๑ หมื่น ๓ พันบาท ซึ่งตามราคายกแล้ว สร้างบ้านที่เป็นตึกได้ ๑ หลัง และในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ก็จะได้เงินจำนวนเท่ากันนั้นซึ่งอาจใช้เป็นทุนการศึกษาของลูก ๆ ได้อีก ส่วนเบี้ยประกันนั้นก็จ่ายเพียงปีหนึ่งฉบับละประมาณ ๕๐๐ บาทเท่านั้น วิธีประหยัดโดยเอาประกันชีวิต พวกเศรษฐิกิจคัดค้านไม่รู้จัก ยกเว้นพวกเจ้าและขุนนางชั้นสูงสมัยเก่าบางคนก็รู้เรื่องก็เอาประกันชีวิตกับบริษัทฝรั่งไว้ ต่อมาในสมัย ร.๖ และ ร.๗ จึงมีบริษัทเอาประกันชีวิตสิงคโปร์มาตั้งสาขา ซึ่งพ่อเอาประกันชีวิตไว้ดังกล่าวแล้ว และมีการโฆษณาเผยแพร่ไปยังข้าราชการใน

^๖ ลิตา พนมยงค์ ธิดาคนแรกของปรีดี-พูนศุข.

หัวเมือง ซึ่งผู้ที่มีเงินเดือนประมาณ ๓๐๐ บาทสมัยนั้น เป็นหัวหน้าศาลที่พอรู้เรื่องประกันชีวิต ก็เอาประกันชีวิตไว้ เช่น พระนิติทัศน์^๗ เป็นต้น ในเมืองไทยเวลานี้มีบริษัทประกันชีวิตมากมาย การออมทรัพย์โดยเอาวิธีประกันชีวิตก็กำลังพัฒนาไปตามทำนองของเมืองฝรั่งแห่งทุนนิยม

(๓) เงินได้โดยวิธีออมทรัพย์ซึ่งธนาคารต่าง ๆ จัดขึ้น เช่น ในเมืองไทย ธนาคารออมสินได้มีประกาศอยู่เสมอว่า ถ้าฝากออมสินไว้เป็นเวลาที่เป็นจำนวนเงินเท่าใด ก็มีสิทธิ์กู้จากธนาคารออมสินเท่ากับเงินฝากเพื่อเอาไปสร้างบ้านผ่อนส่งระยะยาวเป็นเวลา ๑๕ ปีก็มี และคิดดอกเบี้ยโดยราคาถูก

(๔) โดยบริษัทเครดิตอสังหาริมทรัพย์ที่ปลูกอาคารแล้วขายแฟลตโดยวิธีส่งเงินผ่อน เข้าใจว่าในฝรั่งเศสมีบริษัทเช่นนี้มาก และพวกฝรั่งเศสด้วยกันก็ซื้อเงินผ่อนได้สะดวกกว่าคนต่างประเทศ นอกจากนั้นผู้ที่ซื้อแฟลตด้วยเงินสด ก็มีทางจำนองโดยเสียดอกเบี้ยถูกกว่าที่จะเช่าแฟลตเขาอยู่

เท่าที่พ่อได้กล่าวมาแล้วนี้เพียงข้อสังเกตโดยสังเขปเท่านั้น ขอให้ลูกศึกษาค้นคว้าต่อไป เพราะเป็นกฎความเคลื่อนไหวของสังคมที่มีระบบทุนกำลังดำเนินอยู่ เราจะหลีกเลี่ยงปัญหานี้โดยจะตั้งทัศนศึกษาเอาแต่เศรษฐกิจอย่างเก่า ก็จะเป็นเหตุการณืไม่ทัน

ข. เมื่อได้ข้อเท็จจริงและรู้หลักการพอสมควรดังกล่าวนั้นในข้อ ก. แล้ว ก็จะต้องพิจารณาต่อไปถึงการวิวรรตแห่งชนชั้นวรรณะว่า เมื่อระบบทุนเข้าไปแล้ว ได้มีชนชั้นวรรณะอย่างใดเกิดขึ้นในระหว่าง

^๗ พระนิติทัศน์ประกาศ (สนอง สุจริต) สามีมังขางของนางชวนชื่น น้องสาวของนายปรีดี.

กลางมากน้อยเพียงใด และถ้ายิ่งระบบทุนดำเนินไปเร็ว ชนชั้นวรรณะ
กลางที่เพิ่มขึ้นเร็ว ปัญหาสำคัญในทางทฤษฎียังมีอีกว่า

(๑) แพลตอันเป็นที่อาศัยของบุคคลนั้นถือว่า เป็น
ปัจจัยการผลิตหรือไม่ ตามลัทธิสังคมนิยมที่มุ่งเอาปัจจัยการผลิตเป็น
ของสังคมนั้นเกี่ยวข้องกับอย่างไรกับแพลตอันเป็นที่อาศัยอยู่หรือไม่

(๒) ถ้าผู้ซื้อแพลตมิใช่มีรายได้จากการกดขี่
ขูดรีด แต่เป็นการเอาเงินที่ประหยัดโดยน้ำพักน้ำแรงของตนตามวิธี
การประหยัดต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว จะถือว่าเป็นทุนได้อย่างไรหรือไม่
ให้ศึกษาดูในแถลงการณ์ ๑๘๔๗ ที่กล่าวว่า รายได้ที่บุคคลหามาได้ด้วย
แรงงานของตนนั้นมิใช่เป็นสิ่งที่จะต้องแตะต้อง แต่ปัญหาก็มีต่อไปอีก
ถึงอัตรารายได้ที่ลูกจ้างในวิสาหกิจมีอยู่แต่ก่อน ๆ ว่า แพงไปหรือไม่
ค่าส่วนเกินหรือไม่ ทั้งนี้ ก็มีผู้แย้งอีกว่า ในสังคมที่อัตราเงินเดือนยังมี
แตกต่างกันอยู่ก็ได้อธิบายกันไว้ว่า เป็นค่าแรงตามคุณภาพของแรงงาน
กายหรือทางสมอง ดังนั้น ผู้ที่ได้เงินเดือนไม่สูงเกินไป แต่แทนที่เขาจะ
สุรุ่ยสุร่ายใช้เงินเดือนให้หมดในทันที เช่น ได้เดือนละ ๑ พันบาทแต่เขา
จะเก็บไว้เดือนละ ๒๐๐ บาท คือ ใช้เพียงเดือนละ ๘๐๐ บาท เช่นนี้เงิน
ที่เขาออมทรัพย์ไว้เดือนละ ๒๐๐ บาทนั้น เมื่อ ๒๐ ปีก็เป็นเงิน ๔ หมื่น
๘ พันบาท จะถือว่าเขากดขี่ขูดรีดชนชั้นวรรณะใด ปัญหาเรื่องนี้ก็ยังมี
อีกมากซึ่งจะต้องคอยศึกษาต่อไป และเรื่องนี้ก็ต้องทำดั่งที่คิตพิจน์สอน
ไว้ว่า ต้องศึกษาเศรษฐกิจ ไม่ว่าจากผู้ใดทั้งสิ้น ผู้ใดมีพื้นฐานเศรษฐกิจ
ถึงขนาดไหน ก็มีทรรศนะทางการเมืองขนาดนั้น แต่โลกทุกวันนี้กำลัง
เคลื่อนไหวมีการเศรษฐกิจของระบบทุนที่ก้าวหน้า ก็ต้องศึกษาให้รู้ถึง
ระบบทุนที่พัฒนาอย่างไร และวิทยาศาสตร์สังคมนีที่แท้จริงจะต้องดำเนิน
อย่างไร

๒. ภายหลังที่ได้ส่งความรู้ทั่วไปมายังลูกเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของสังคมไทยภายใต้ระบบทุนที่เป็นไปอย่างรวดเร็วตามกฎหมายของเมื่อนั้นแล้ว พ่อก็ได้รับฟังวิทยุและอ่านเอกสารหนังสือพิมพ์ทั้งภายในและต่างประเทศ มีข่าวซึ่งไม่ต้องค้นคว้าอะไรอีกมากมายในระหว่าง ๗ วันนี้ จึงขอบอกมายังลูกโดยสังเขป ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ก. ขอให้ลูกยึดหลักให้มั่นตามที่ ส. อธิบายไว้ว่า ความแวดล้อมทางภูมิศาสตร์มีอิทธิพลเพียงแต่ทำให้วงจรการของสังคมช้าหรือเร็วลงบ้างเท่านั้น มิใช่เป็นปัญหาชี้ขาด อันที่จริงการที่นักภูมิศาสตร์แบ่งโลกเป็นทวีปต่าง ๆ นั้น ก็แบ่งซีกโลกเอาเอง ส่วนดินฟ้าอากาศนั้น บางทวีปก็มีทั้งหนาวร้อน เช่น อาเซีย ที่ไซบีเรียก็หนาวจัด ที่อินโดนีเซียก็ร้อน ในอาฟริกาก็มีอากาศต่าง ๆ กัน ในอเมริกาเหนือกลางใต้ก็มีอากาศต่าง ๆ กัน ท่าน ส. จึงกล่าวไว้ว่า สิ่งเด็ดขาดที่ทำให้สังคมวิวัฒนาการไป คือ วิธีการผลิต อันได้แก่พลังการผลิต ซึ่งประกอบด้วยเครื่องมือการผลิต และบุคคลที่สามารถทำและใช้เครื่องมือชิ้นนั้น ซึ่งความสัมพันธ์ทางการผลิตว่า จะเป็นระบบใด ต้องพัฒนาให้สอดคล้องไป และท่านได้กล่าวว่า ปัญหาเริ่มมาจากเครื่องมือการผลิตซึ่งมนุษย์พัฒนาให้ดีขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง

ข. พ่อฟังวิทยุและอ่าน นสพ. ต่างประเทศได้ความเพิ่มเติมถึงการเคลื่อนไหวของบางประเทศแห่งบางทวีป ดังต่อไปนี้

(๑) บทความวิทยุญี่ปุ่นเกี่ยวกับญี่ปุ่น ๑๐๐ ปีในสัปดาห์ที่แล้ว ได้อธิบายถึงการที่ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนจากระบบศักดินามาเป็นระบบทุนเริ่มในสมัยเมจิเมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๘ ให้สังเกตว่า ในขณะที่มีแถลงการณ์ ค.ศ. ๑๘๔๗ นั้น ญี่ปุ่นยังเป็นประเทศกสิกรรมแบบศักดินา ฝ่ายญี่ปุ่นเขาก็ยอมรับว่าเป็นเช่นนั้น วิทยุญี่ปุ่นบอกว่า แม้เริ่มสมัยเมจิแล้ว ก็ยังเป็นเศรษฐกิจศักดินาอยู่อีกหลายปี แล้วจึงเริ่ม

มีโรงทอผ้าใช้เครื่องจักรไอน้ำอย่างยุโรป แต่ก็ยังเตาะแตะอยู่อีก ครั้นถึง ค.ศ. ๑๙๐๑ จึงเริ่มมีโรงถลุงเหล็กยาวากา ซึ่งถลุงได้เพียงปีละ ๑ หมื่น ๕ พันตันเท่านั้น แล้วจึงค่อย ๆ มี ร.ง. แต่หนักไปทางสร้างอาวุธและ เรือรบ ญี่ปุ่นร่ำรวยในสมัยสงครามครั้งที่ ๑ เพราะยุโรปเป็นสนามรบ อุตุสาหกรรมต้องชะงัก แต่เสร็จสงครามครั้งที่ ๑ แล้ว เศรษฐกิจญี่ปุ่น ตกต่ำ แล้วญี่ปุ่นใช้วิธีรุกรานจนเกิดสงครามครั้งที่ ๒ ระหว่างสงคราม โลกครั้งที่ ๒ อุตุสาหกรรมญี่ปุ่นถูกทำลายลงเกือบราบคาบ ญี่ปุ่นเพิ่ง พ้นก่อร่างสร้างตัวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ และอีก ๑๐ ปีต่อมา ก็ได้พัฒนา เครื่องมือการผลิตโดยเทคนิคสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว จนปรากฏกันแล้วว่า เวลาญี่ปุ่นต่อเรือขนาด ๓ แสนตันเศษใหญ่ที่สุดในโลก ทำรถยนต์ ได้เป็นที่ ๒ ในโลก แม้แต่เปียโนก็ใช้เครื่องอิเล็กทรอนิกส์ และเครื่องจักร กลไกในการประดิษฐ์ และอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งนับว่า รวดเร็วที่สุดใน ช่วงระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมาที่ระบบทุนได้พัฒนาไปตาม ๆ กฎของปูลัม เมธี

(๒) ได้ฟังข่าวกีฬาโอลิมปิกว่า ต่อจากจะมีที่เมือง มูนิคที่เยอรมัน แล้วครั้งต่อไปนั้นประเทศคีนี^๔ในอาฟริกาขอรับรอง เป็นเจ้าภาพ ซึ่งเขาแสดงถึงความสะดวกและสถานที่ อีกทั้งมีนักกีฬา ของเขาที่สามารถ แต่ปัญหาก็อยู่ที่ว่า เราจะดูถูกพวกอาฟริกาว่า ล้าหลัง ไม่ทันกับเหตุการณ์นั้นไม่ได้ ลูก ๆ อยู่ในฝรั่งเศสขอให้สนใจ เกี่ยวกับเรื่องของอาฟริกาว่า ระบบทุนพัฒนาไปขนาดไหน เช่น ใน อียิปต์ ตุนิเซีย อาลจีเรีย มอร็อกโค ฯลฯ

(๓) เมื่อคืนนี้พออ่าน นสพ. *โซเชียลเวิร์ด* จาก ก.ท. ฉบับวันที่ ๖ เดือนนี้ พบเรื่องที่มีหัวข้อข่าวว่า “นครที่เติบโตเร็ว

^๔ สันนิษฐานว่า หมายถึง Kenya (เคนยา).

ที่สุดในโลก” ซึ่งกล่าวถึงนคร “ซาโอโปโล” ในประเทศบราซิลและได้บอกไว้ชัดว่า ในช่วงระยะ ๑๐ ที่ผ่านมานั้น นครนี้ได้เติบโตเร็ว ซึ่งเดิมมีพลเมืองประมาณ ๓ ล้านคน แล้วขยายขึ้นเป็น ๖ ล้านคน เพราะมีอุตสาหกรรมนับตั้งแต่ทำตะปูจนถึงทำแทรกเตอร์ มีรถยนต์ที่ประกอบขึ้น ๑ คัน ทุก ๙๐ วินาที พ่อไม่มีโอกาสค้นคว้าว่า นครอื่น ๆ ในอเมริกาLatinจะได้พัฒนาไปรวดเร็วขนาดไหน ฉะนั้น จึงขอให้ลูกที่อยู่ในฝรั่งเศสซึ่งมีทางที่จะค้นคว้าได้ เพราะมีเอกสารอยู่สมบูรณ์ ก็จงค้นคว้าเพื่อเป็นความรู้ของลูกเอง โดยอาศัยกฎวิทยาศาสตร์ที่แท้จริงของเมธีมาประยุกต์กับข้อเท็จจริงที่ประจักษ์

ไม่ปรากฏเลขฉบับ (ฉบับที่ ๗ ?)

วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๑๒

ปาล, แป่ว, ดา ลูกรัก

พ่อส่งความเป็นอยู่อย่างละอันพรณละน้อยเกี่ยวกับเกษตรกรรมดังต่อไปนี้ มาให้ลูกศึกษาและค้นคว้าต่อไป

๑. การวิเคราะห์ศัพท์หรือกำกับความนั้นเป็นวิธีวิทยาศาสตร์ ตั้งแต่ครั้งโบราณ ที่จะทำให้นักคนมีความเข้าใจแน่นอนในความหมายของคำพูด มิฉะนั้นความคิดอาจคลาดเคลื่อน (กาลินิกก็ได้ถือความสำคัญของการกำกับความ) โดยเฉพาะผู้ที่สนใจในชนบทจำต้องรู้ความหมายของคำว่า ชาวนา, ชาวไร่, ชาวนวน, กสิกร, เกษตรกร

ให้สังเกตไว้ด้วยว่า มีพรรคการเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ให้ชื่อว่า พรรคชาวนาชาวไร่ แทนที่จะใช้ชื่อว่า พรรคชาวนา ทั้งนี้ผู้ตั้งพรรคจะมีความคิดอย่างไรในการให้ชื่อนั้นก็ยังไม่รู้แน่ แต่ถ้าจะสันนิษฐานก็อาจเป็นเพราะคำว่า ชาวนา หมายถึงผู้ที่มิอาจชีพในการปลูกข้าว ย่อม

ไม่หายไปถึงผู้ที่ทำการเพาะปลูกพืชล้มลุกอย่างอื่น เช่น ข้าวโพด ปลูก อ้อย ฯลฯ ซึ่งเรียกกันว่า ชาวไร่ ฉะนั้น เขาจึงได้เติมคำว่า ชาวไร่ ต่อท้ายชื่อพรรคของเขาเพื่อประสงค์ให้เป็นการรวมหมายถึงผู้ทำการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ ก็เป็นได้ ส่วนพรรคสัณมาชีพช่วยชาวนา ซึ่งก็มีวัตถุประสงค์ช่วยทั้งชาวนาชาวไร่ชาวนา แต่ใช้ชื่อพรรคว่า ชาวนา ก็อาจเข้าใจในความหมายเพื่อให้รวมถึงกสิกรทุกประเภท ฉะนั้น จะต้องพิจารณาว่า ผู้ใดใช้คำว่า ชาวนา ในความหมายเฉพาะหรือในความหมายอนุโลม อย่างไรก็ตามผู้ที่สนใจในเกษตรจะต้องรู้ความหมาย โดยเฉพาะเป็นพื้นฐานไว้เผื่อว่า ถ้าไปสนทนากับกสิกรประเภทใด ก็ต้องเรียกเขาให้ถูกเรื่อง เช่น เมื่อไปสนทนากับชาวไร่ที่ปลูกข้าวโพด ก็ไม่ควรจะไปเรียกเขาว่า ชาวนาข้าวโพด อันจะเป็นการแสดงให้เห็นว่า ชาวไร่เห็นว่าเป็นการแสดงให้ชาวไร่เห็นว่าเป็นคนที่ไม่รู้เรื่องแม้แต่เบื้องต้น ซึ่งทำให้ด้อยความนิยมไป

ก. ชาวนา ตามความหมายโดยเฉพาะนั้น คือ ผู้ที่ทำการปลูกข้าว ส่วนผู้ที่ทำเกลือและเลี้ยงกุ้งโดยใช้ที่ดินเป็นสวนมีคันกั้นน้ำคล้ายกับที่นาตานั้น ก็ต้องมีคุณสมบัติต่อท้ายคำว่า นา เป็นนาเกลือ หรือนากุ้ง ซึ่งแสดงความหมายโดยเฉพาะอีกชั้นหนึ่ง

ข. ชาวไร่ หมายถึงผู้ทำการเพาะปลูกพืชล้มลุกอย่างอื่นนอกจากข้าว เช่น ไร่ข้าวโพด ไร่ปอ ไร่อ้อย ไร่ละหุ่ง แต่สำหรับการปลูกผักนั้นความจริงก็ควรเรียกว่า ไร่ผัก ซึ่งบางคนก็เรียกว่า ไร่ผัก แต่บางคนก็เรียกว่า สวนผัก

ค. ชาวนา หมายถึงผู้ทำการเพาะปลูกไม้ยืนต้น เช่น สวนมะม่วง สวนส้ม สวนยาง สวนสัก แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วใน ข. ว่า การปลูกผักก็มีผู้เรียกกันว่า การทำสวนผัก ซึ่งอาจจะเนื่องจากการปลูกผักทำกันในบริเวณบ้านซึ่งมีทั้งไม้ยืนต้นและมีทั้งผักซึ่งรวมกันเรียกว่า ที่สวน เช่น ที่สวนหลังบ้านอยุธยา ซึ่งพืชพันธุ์ต่าง ๆ รวมทั้ง

ผักด้วย ต่อมาแต่ละบ้านทำการปลูกผักในบริเวณบ้านโดยเฉพาะเป็นแปลงเล็ก ๆ เพื่อกินเองที่เรียกกันว่า สวนครัว

ง. กลีกร เป็นคำรวมที่หมายถึงผู้ทำการเพาะปลูก ซึ่งรวมทั้งชาวนาชาวไร่ชาวสวน

จ. เกษตรกร มีความหมายกว้างรวมถึงการผลิตจากที่ดินโดยตรง เช่น กลีกรทุกชนิด ชาวประมง ผู้ทำเหมืองแร่ ผู้ทำป่าไม้ ฯลฯ

๒. ให้ลูกตรวจสอบสถิติเล่มครั้งสุดท้ายที่สุดซึ่งลูกอาจมีอยู่ทางโน้น แล้วหนึ่งเล่มว่า กลีกรรวมประเภทใดให้ผลต่อเนื้อที่หนึ่งไร่เท่าใด และในบริเวณอย่างไร ตลอดจนขนาดที่ดินและเครื่องมือที่ใช้ว่า เวลานี้มีการใช้แรงคนและแรงสัตว์พาหนะ เครื่องแทรกเตอร์ เครื่องไฟฟ้าเครื่องกังหันลม ฯลฯ สำหรับเนื้อที่ขนาดใดในจังหวัดใดเป็นจำนวนเท่าใด ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นพื้นฐานให้รู้ว่า กลีกรชนิดใดให้รายได้แก่กลีกรดีกว่ากันเพียงใด

มีบางเรื่องที่สถิติทางการของสำนักงานสถิติไม่ได้บอกไว้แต่เผอิญพ่อได้อ่านวารสาร **เพชรไทย** ฉบับวันเสาร์ที่ ๑ มีนาคม ๒๕๑๒ ได้กล่าวไว้โดยอ้าง นสพ.ยุทธโกษ ดังต่อไปนี้

“พ.อ. ทองอยู่ ไทยกล้า ได้เปิดเผยรายละเอียดเกี่ยวกับอาชีพการปลูกฝิ่นของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ตามพรมแดนของไทยไว้ในข้อเขียนชื่อ “แม้ว่าชาวเขาผู้โหดเหี้ยม” ใน นสพ.ยุทธโกษ อันเป็นนิตยสารรายเดือนของกองทัพบกฯ ชาวเขาทั้งหมดในประเทศไทยมีจำนวนถึง ๒๒๗,๐๐๐ คน ชาวเขาเหล่านี้ทุกเผ่าโดยเฉพาะเผ่าที่สำคัญ ๆ คือ แม้ว เยาวีร์ ลีซอ และอีก้อ ต่างปลูกขายและเสพกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันทั้งนั้น เมื่อรวมจำนวนผู้ปลูกฝิ่นจะมีประมาณ ๑๓๓,๕๕๐ คน หรือประมาณ ๑๘,๙๒๕ ครัวเรือน คิดเป็นเนื้อที่ตามเชิงเขาที่ถูกตัดโค่น

แผ่นยางลงประมาณ ๗๕,๗๐๐ ไร่ ผลิตฝิ่นได้ ๗๕,๗๐๐ กิโลกรัมต่อปี และคิดเป็นเงินรายได้มูลค่าถึง ๘๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ ที่งดงามที่สุดยิ่งกว่าการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ และขายง่ายที่สุดด้วย เพราะ มีพ่อค้าขึ้นไปติดต่อกันซื้อถึงบนภูเขา โดยไม่ต้องขนลงมาข้างล่าง ให้เหนื่อยยาก และชาวเขาก็ได้อาศัยเงินรายได้จากการผลิตฝิ่นนี้เป็น บำจายหลักในการครองชีพใช้ซื้อหาสิ่งที่จำเป็นและใช้เป็นเงินทุนในการ ประกอบกิจกรรม ซื้อสัตว์เลี้ยง และการซื้อขายสิ่งอื่น ๆ ดังนั้น เมื่อ รัฐบาลประกาศห้ามการปลูกฝิ่นและขายฝิ่นอันเป็นอาชีพหลักของ พวกเขาเสียแล้ว และไม่สามารถหาอาชีพอื่น ๆ ที่ทำรายได้ดีเท่า ๆ กัน มาทดแทนได้ พวกเขาก็จำต้องลักลอบปลูกฝิ่นอีก และหันไปพึ่งพา คำขายฝิ่นกับชาวเขานอกประเทศ และเป็นการเปิดโอกาสให้ฝ่าย ตรงข้ามหยิบยกมาเป็นข้อโจมตีอย่างหนักว่า รัฐบาลไทยไม่เหลียวแล ความทุกข์สุขของชาวเขา ลิดรอนอาชีพโดยการห้ามตัดไม้ทำลายป่า และปลูกฝิ่น เป็นต้น...พวกเขาก็ยังเกิดความขัดเคืองขุ่นแค้น และ ถือว่าตนเองถูกบุกรุกบีบบังคับทุกวิถีทาง จนแทบไม่อาจจะทนทาน ต่อไปได้ ชาวเขายังได้รับความกระทบกระเทือนใจยิ่งขึ้นจากการถูกโกง และหักหลังในการติดต่อค้าขายฝิ่นกับพ่อค้าบางคน ถูกเก็บภาษีเถื่อน จากบุคคลบางพวกที่อ้างตนเองว่า เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล...”

เรื่องเกี่ยวกับชาวแม้วปลูกฝิ่นนี้ในดินแดนลาวนั้น ให้อ่าน นิติยสาร *เศรษฐกิจตะวันออกไกล* เล่มที่ ๔๗ ฉบับ พ.ย. วันที่ ๑๗-๒๓ ก็จะมีรู้ได้ว่า รัฐบาลลาวได้ช่วยเหลือการปลูกฝิ่นของพวกแม้วในเขตลาว โดยให้มีการปลูกฝิ่นกันอย่างเสรีและขายกันอย่างเสรีที่ตลาดเมือง หลองเซียนและที่อื่น ๆ ซึ่งเราก็เคยได้ยืมมาแต่ก่อนนานมาแล้ว ซึ่ง พวกค้าฝิ่นเถื่อนฝรั่งเคลือบกับมีเรือบินส่วนตัวขนฝิ่นจากดินแดนลาว เอามาทั้งในอ่าวไทยติดต่อกับกัมพูชา ซึ่งมีเรือหนีนาม้ามาคอยรับเอาไป

จำหน่ายต่อ เรือบินชนพื้นเรือนั้นใช้วิธีแอบลอบเดินตามพรมแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา ซึ่งต่างฝ่ายต่างหาว่า เป็นเรือบินของอีกฝ่ายหนึ่งลูก้าเขตแดน แต่เมื่อประมาณ ๒ ปีมานี้ กองบินที่อุบลได้บังคับให้เรือบินชนพื้นเรือนั้นต้องลงยังสนามบินอุบล ความจึงปรากฏว่า เป็นเรือบินชนพื้นเรือน

๓. การอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมนั้น ผลพลอยได้ถือว่าเป็นกำไรอย่างหนึ่ง จึงให้ลูกซื้อหนังสืออย่างง่าย ๆ มาศึกษาว่า เกษตรกรรมและกสิกรรมชนิดไหนใช้วัตถุที่จะเสียไปให้เป็นผลผลิตพลอยได้อีก โดยเฉพาะการทำนาข้าวนั้น ฟางเป็นผลผลิตพลอยได้ออย่างหนึ่ง ฉะนั้น ในบางประเทศก็ได้ใช้ฟางทำกระดาดมาแต่โบราณ สำหรับในเมืองไทยนั้นชาวนาภาคกลางอาจขายฟางที่โรงทำกระดาดบางปะอินได้บ้าง แต่การขนส่งจากนาโรงงานนั้นไกล จึงยังคงไม่ได้ใช้ฟางเป็นประโยชน์อย่างอื่น นอกจากให้ควายกินหรือใช้ผสมไฟเพื่อไล่เห็บบุงให้แก่ควาย เหมือนที่เคยเป็นมาก่อน ๆ ผู้ใดประสงค์ช่วยชาวนาต้องรู้ลักษณะธรรมชาติของฟาง

พ่อเคยทำแต่ครั้งหนึ่ง คือ เมื่ออายุประมาณ ๑๖ ปีได้ไปอยู่กับคุณปู่ที่นา คั้นแรกพ่อเห็นแสงเพลิงที่โรงนาที่อยู่ไกลออกไปประมาณ ๓ ก.ม. โดยความไม่รู้เรื่องฟาง พ่อจึงบอกคุณปู่ว่า ไฟไหม้โรงนาที่อยู่ห่างไกลนั้น คุณปู่จึงบอกว่า ชาวนาจุดฟาง แล้วประเดี๋ยวฟางก็จะมอด ไม่ใช่ไฟไหม้โรงนา พ่อก็คอยดูก็สังเกตว่า เป็นจริง เพราะสักประเดี๋ยวเดียวกองเพลิงที่เห็นลุกโชติช่วงนั้นก็ค่อย ๆ มอดลง ดังที่คุณปู่บอกว่า ชาวนาเขาว่า ไฟไหม้ฟางประเดี๋ยวเดียวก็ดับ แต่ในฝรั่งเศสลูกอาจไม่ได้เห็นชาวนาจุดไฟเผาฟาง จึงไม่มีรูปธรรมให้เห็นตามธรรมชาติของฟางได้

ส่วนซังข้าวที่ติดอยู่ในท้องนาภายหลังเก็บเกี่ยวนั้น ความจริงถ้าชาวนาเกี่ยวฟางเอามาใช้เป็นประโยชน์ก็จะได้ดีกว่าการเผาให้เสียไป เมื่อครั้งเราอยู่ที่บางปะอิน^๙นั้น บางวันพ่อนั่งรถยนต์ เวลาเย็น ๆ จาก ก.ท. มาบางปะอิน ซึ่งอาจมีลูกบางคนนั่งรถมาด้วย ขอให้ระลึกตามที่ลูกเคยเห็นถึงการที่ชาวนาจุดซังข้าวในท้องนาว่า ไฟของซังข้าวที่จูดห่อหนึ่งไม่สามารถที่จะลุกลามไปทั่วทั้งแปลงได้ คือ เราจะเห็นว่า บางครั้งชาวนาต้องจูดห่อหนึ่งแล้วก็ไปจูดห่ออื่นหลาย ๆ ห่อ เพราะบางห่อก็ไหม้เฉพาะห่อหนึ่งนั้นไม่ทั่วไปหมด ธรรมชาติของทุ่งนาเป็นอย่างไร ก็ขอให้หันกลับมาดูตามความจริงของพื้นที่

ส่วนผู้เอาประกันไฟทำไฟไหม้นั้น ก็ใช้ไม้ขีดเพียงกำเดียว จุดห้องของตนขึ้นแล้ว ไฟไหม้ลุกลามไปยังบ้านเรือนที่ใกล้เคียง ถ้าเป็นย่านตลาดแล้ว บางทีไม้ขีดกำเดียวก็ไหม้ห้องแถวทั้งตลาดได้ ฉะนั้นต้องรู้ลักษณะตามธรรมชาติของผลิตผลพลอยได้และของบริษัทประกันภัย (ดูเหมือนเราจะมีหุ้นอยู่สักหนึ่งหรือสองหุ้นหรือไม่มีเลยในบริษัทคุ้มครองที่ตั้งขึ้นเมื่อต้นสงครามโลกครั้งที่ ๒)

๔. เรื่องการแรกกานั้น เดิมชาวนาไม่สนใจเรื่องดินฟ้าอากาศตามหลักวิทยาศาสตร์ คือ หลายรายยังไม่ยอมลงมือไถก่อนวันพิธีแรกนา ภายหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เลิกพิธีแรกนาเพื่อให้ชาวลงมือไถนาตามฤดูกาลอุตุนิยม แต่สฤษดีได้ฟื้นวิธีแรกนามาอีก ฉะนั้น ผู้ใดที่สนใจช่วยชาวนาก็ต้องช่วยชาวนาไปอธิบายถึงว่า ฝนที่จะตกในประเทศไทยนั้นเป็นมรสุมมาจากทิศใดในราวเดือนอะไร จึงขอคัดใจความจากหนังสือว่าด้วยเมืองไทยที่นำได้ส่งมาให้ดังต่อไปนี้

^๙ คือ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒.

ก. ฤดูหนาวเป็นฤดูลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง พ.ย. - ก.พ. ไม่มีฝนตกมาก (เพราะลมตะวันออกเฉียงเหนือนำฝนมาตกในทิศใต้ของจีน และก็ถูกเขาสูงชายฝั่งเวียดนามได้ทำให้อ่อนกำลังลง)

ข. ฤดูก่อนมรสุมหรือฤดูร้อน ระหว่าง มี.ค. - ม.ย. เป็นมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ อากาศร้อนมาก

ค. ฤดูฝนหรือฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เริ่ม พ.ค. - ก.ย. ทางอุตุนิยมวิทยาว่าเป็นลมมรสุมจากมหาสมุทรอินเดีย จะแรงที่สุดในเดือน ก.ค. ทำให้ฝนตกมากทั่วประเทศและฝนจะตกชุกที่สุดใน ก.ย. ฉะนั้น ชาวนาไทยก็ควรรู้ถึงเรื่องมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ว่า มีอิทธิพลทำให้ฝนตก

ง. ฤดูลมมรสุมจัด จะตกในเดือน ต.ค. กระแสลมจะปรวนแปรทั่วไป และจะมีกระแสลมแรงพัดเข้าชายฝั่งในตอนบ่าย

ขอให้ลูกศึกษาเรื่องอุตุนิยมและทิศทางลมให้ถูกต้อง ก็จะช่วยชาวนาได้โดยไม่ต้องพึ่งไสยศาสตร์ของพิธีกรรม

๕. ให้ลูกหาหนังสือง่าย ๆ เรื่องเห็ดราและโรคพืช เพราะเมื่อไม่นานมานี้ได้อ่าน *บางกอกส์แมกกาซีน* พรรณนาว่า สวนส้มก้านจูลนั้น เวลานี้รากของต้นส้มถูกเห็ดราทำลายและยากที่จะแก้ไขได้ เพราะเกี่ยวกับพื้นที่ดิน แม้ก้านจูลจะส่งลูกไปเมืองนอกหลายแห่ง ก็ไม่สามารถแก้ไขได้ พวกเขาจึงจะต้องโค่นต้นส้มลง แล้วปลูกต้นหม่อน ซึ่งเป็นพืชอีกชนิดหนึ่ง ฉะนั้น การปลูกพืชใด ๆ จะไม่ศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคนิค ตลอดจนเรื่องเห็ดรากับโรคอื่น ๆ ก็ทำให้การเพาะปลูกนั้นต้องเสียผลได้

๖. ได้แนบตารางสถิติเกี่ยวกับที่ดินซึ่งใช้ในการกสิกรรมมา เพื่อลูกจะได้อาศัยสถิติเป็นหลักว่า ทั่วประเทศมีเจ้าของที่ดินเท่าใด และมีผู้เช่าที่ดินเป็นเงินสดและเป็นพืชผลเท่าใด และใช้เครื่องมืออย่างใดมีอัตราส่วนอย่างไรระหว่างที่แปลงเล็ก แปลงกลาง กับแปลงใหญ่ ขอให้สนใจเรื่องนี้ให้มาก เพราะการที่จะศึกษาสูตรเรื่องชาวนาก็ต้องเอาสูตรเข้าประยุกต์กับสถิติที่แท้จริง จึงจะเป็นการใช้ความคิดตามวิธีวิทยาศาสตร์ มิฉะนั้นก็เป็นความคิดเพื่อผันไปตามสูตร ซึ่งไม่อาจประยุกต์กับความจริงได้

ศิลปะแห่งความสำเร็จ^๑

หลวงประดิษฐมนูธรรม

ก่อนที่ท่านจะได้มา ณ มหาวิทยาลัยเพื่อรับการอบรมนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่านคงจะได้ทราบความประสงค์และแนวทางแห่งการอบรมแล้ว เพราะเหตุว่า การอบรมคราวนี้เป็นการอบรมครั้งที่ ๒ ต่อจากที่ได้ทำมาแล้วเมื่อต้นปีครั้งหนึ่ง การที่ได้จัดให้มีการอบรมขึ้นในคราวนี้ก็เพื่อจะให้โอกาสแก่ท่านทั้งหลาย ซึ่งได้สอบไล่วิชาในทางหลัก การได้ครบบริบูรณ์ทั้ง ๖ แล้ว ครั้นจะรอไว้ให้มีการอบรมในปีหน้าก็ จะทำให้ท่านจำเป็นที่จะต้องรอคอยอยู่อีกเป็นเวลาหลายเดือน

การที่ได้จัดให้มีการอบรมนั้น ท่านคงจะได้ทราบจากแนว การซึ่งผู้ที่ได้รับการอบรมครั้งที่หนึ่งจัดพิมพ์เป็นเล่มขึ้น หนังสือนี้ชื่อ ว่า *ธรรมศาสตร์บัณฑิต ๒๔๘๐* การที่ให้มีการอบรมนั้นก็ด้วยเหตุที่เรา มาคำนึงถึงท่านทั้งหลายที่ได้เล่าเรียนสอบไล่ได้จนกระทั่งครบ ๖ ภาค แล้วนั้น สิ่งที่ท่านจะรับไป คือ ได้รับในทางหลักวิชา แต่ว่าบุคคลเรา เมื่อได้มีหลักวิชาแล้ว ในการที่จะนำเอาหลักวิชาไปใช้ให้เป็นประโยชน์

^๑ กล่าวในการเปิดอบรมนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๔๘๐.

นั้น ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่ง คือว่า หลักวิชาเปรียบประดุจสิ่งซึ่งเราเก็บไว้ในตู้ ในการที่เราจะไขตู้นำเอาหลักวิชามาใช้ให้เป็นประโยชน์นี้เป็นศิลปะ ซึ่งความสำเร็จของแต่ละคนจะมีได้หรือไม่นั้นก็ย่อมอาศัยความชำนาญ อาศัยการอบรมบ่มนิสัยของบุคคลเท่านั้น

เหตุฉะนั้นในครั้งอบรมคราวที่แล้วมา ข้าพเจ้าจึงได้ชี้ให้เห็นว่า ในการศึกษาเราจะต้องแยกออกเป็นสองอย่าง คือ ศึกษาในทางหลักวิชาการ ในทาง Instruction อย่างหนึ่ง และศึกษาในทางอบรมบ่มนิสัย คือ ในทาง Education อีกอย่างหนึ่ง และข้าพเจ้ามีความเห็นเป็นแน่ว่า บุคคลเราถ้าหากว่าไม่ได้รับการอบรมบ่มนิสัยไปแล้ว แม้จะมีหลักวิชาดีประการใดก็ตาม บุคคลนั้นก็ไม่สามารถที่จะนำความสำเร็จมาให้แก่ชีวิตของตน หรือความสำเร็จหรือประโยชน์มาให้แก่หมู่คณะหรือประเทศชาติได้ เหตุฉะนั้นจึงจำเป็นที่สุดที่จะต้องมีการฝึกฝน

การที่จะฝึกฝนนี้ เราจะฝึกฝนผู้ใดบ้าง ในครั้งที่แล้วมา ข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้เห็นว่า การที่จะฝึกฝนนั้นเราจะต้องนำเอาผู้ที่ได้สำเร็จการศึกษาแล้วทั้ง ๖ ภาคมาอยู่รวมกัน การอยู่รวมกันก็เพื่อที่จะกระทำให้ท่านทั้งหลายได้มีความรู้จักกัน ได้รู้นิสัยซึ่งกันและกัน ตลอดจนกระทั่งให้รู้จักในเรื่องความสามัคคีในเรื่องหมู่คณะ นอกจากนั้นในการอบรมนี้เราพยายามให้หนักไปในทางที่จะอบรมให้ท่านได้สามารถเป็นบุคคลที่จะเข้าร่วมในหมู่คณะได้ ทั้งนี้ ก็คือ หลักในเรื่องมรรยาทในการที่จะเข้าสมาคม และจะอบรมไปในทางกีฬาและทางพลศึกษา

ทั้งนี้ก็เพราะมีความเห็นว่า ในการที่เราจะดำรงชีวิตของเรานั้น ชีวิตของเราก็จะเต็มไปด้วยการต่อสู้ หมายความว่า จะต้องต่อสู้ธรรมชาติ และอุปสรรคอีกหลายประการ ซึ่งท่านทั้งหลายที่อยู่ในที่นี้คงจะได้ประสบ และบางที่ท่านจะได้ต่อสู้มาบ้างแล้วก็เป็นได้ หมายความว่าต่อสู้จากความเหนื่อยยากลำบากด้วยประการต่าง ๆ แต่

ผู้ประกาศนการ (สวมครุยเนติบัณฑิต) ให้โอวาทบัณฑิตรุ่นแรก
ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๔๗๘

เมื่อชีวิตของเราเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำการต่อไปเช่นนี้แล้ว เราก็ควรที่จะอบรมให้ไปในทางความเป็นนักกีฬา คือ หมายความว่าในทางร่างกาย และอุปนิสัย ให้รู้จักการต่อสู้ ไม่ใช่เราจะต่อสู้ไปโดยไม่มีธรรมก็หาไม่ การต่อสู้ในทางกีฬาก็เป็นการต่อสู้ในทางธรรม หมายความว่า แม้เราจะแพ้ เราก็ไม่ถือโกรธ หรือว่าเราชนะเราก็ไม่ซ้ำเติม นี่แหละเป็นวัตถุประสงค์ ซึ่งจะอบรมไปในทางที่ทำให้เป็นนักกีฬา

นอกจากนั้น สิ่งสำคัญที่สุดในการที่เราจะต่อสู้ในชีวิตของเราก็จำเป็นจะต้องรู้จักกาลละและภูมิประเทศ ในหลักวิชาต่าง ๆ ที่ท่านได้มานั้นความจริงเป็นหลักวิชาซึ่งได้สั่งสอนหรือได้วางไว้เป็นกลาง ๆ แต่การที่จะนำไปใช้ก็จำเป็นจะต้องดูว่า จะเหมาะแก่กาลละแล้วหรือยัง ดังเช่นการศึกษาเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น การที่จะนำหลักเศรษฐศาสตร์มาใช้จำเป็นจะต้องพิจารณาว่าในท้องที่นั้นเหมาะแล้วหรือยังในการที่จะนำเอาหลักเศรษฐศาสตร์ไปใช้ หรือเหมาะสมแก่กาลสมัยหรือสภาพแล้วหรือยัง ไม่ใช่ว่าจะนำไปใช้ได้ในทุกกรณีและในทุกกาลละ เพราะฉะนั้น ในการที่อบรมนี้ก็จะพยายามที่สุดที่จะให้เป็นไปตามแนวดังได้กล่าวมาแล้ว แต่ด้วยเหตุว่าเวลาการอบรมกำหนดไว้แค่เพียง ๒ สัปดาห์เท่านั้น ในการที่จะทำให้สำเร็จสมประสงค์ทั้งหมดย่อมเป็นการยาก แต่อย่างไรก็ตาม ในการกำหนดเวลาไว้ ๒ สัปดาห์ ก็เพื่อให้เป็นแนวทาง เมื่อท่านอบรมไปแล้วอย่างน้อยจะได้รู้แนวทางนำวิชาและหลักวิชาซึ่งได้สอบไล่ได้แล้วนั้นไปใช้ ท่านจะต้องอาศัยหลักเกณฑ์และอบรมอย่างใดบ้าง ข้าพเจ้ามีความประสงค์อยู่แต่เพียงว่าจะให้ผลแห่งการอบรมนี้ฝังอยู่ในจิตใจของท่าน และเป็นแนวทางเพื่อท่านจะได้ไปปฏิบัติในวิถีชีวิตต่อไปอีก เมื่อได้เสร็จการอบรมแล้ว

ข้อความพิสดารเกี่ยวแก่การอบรมนี้หวังใจว่าท่านคงจะได้รับเอกสารจากมหาวิทยาลัย เพราะว่าในครั้งแรกก็ได้มีเอกสารอยู่

วันเปิดตึกโดม มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ๙ กรกฎาคม ๒๔๗๙

หลายอย่าง เพื่อที่จะไม่ต้องกล่าวข้อความให้ยืดยาว ข้าพเจ้าจะได้สั่งให้เจ้าพนักงานแจกเอกสารนี้แก่ท่าน เพื่อท่านจะได้ไปอ่านในเมื่อมีโอกาส หวังว่าในที่สุดนี้ข้าพเจ้าขออวยพรให้ท่านนักศึกษาทั้งหลายที่ได้มาอบรมในคราวนี้ ขอให้มีความสุขกายสบายใจและขอให้ได้รับผลแห่งการอบรมสมดังความมุ่งหมายของมหาวิทยาลัย เพื่อที่จะนำความเจริญมาสู่ตัวท่าน สู่ครอบครัว และประเทศชาติ

ภาคผนวก

บทความรางวัล
“ทุนปาล พนมยงค์”

กฎ กติกา และสิทธิเสรีภาพ ในการแสดงความคิดเห็น เพื่อสร้างการแบ่งปันทางการเมือง ที่เป็นธรรม และนำไปสู่ ประชาธิปไตยสมบูรณ์

กษิติศ พรหมรัตน์^๑

เมื่อกล่าวถึงประชาธิปไตย เรามักจะนึกถึงระบอบการปกครองที่ให้ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจทางการเมืองผ่านการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเข้าไปทำหน้าที่แทนตนเองในสภา โดยมีเป้าหมายเพื่อมุ่งสร้างประโยชน์สาธารณะและตอบสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมการเมือง แต่กระนั้นก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ทางการเมืองทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ กลับพบว่า ประชาธิปไตยมิได้เป็นเช่นนั้น เรามักจะพบเห็นสภาวะที่ประชาชนในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตยมีโอกาสใช้อำนาจอันเป็นสิทธิของตนโดยชอบชั่วขณะที่เข้าคูหาบาบตรเลือกตั้งเท่านั้น ครั้งเมื่อการเลือกตั้งสิ้นสุดลงประชาชนก็หาได้มีโอกาสเข้าถึงและใช้อำนาจนั้นได้โดยตรงอีกต่อไป (จิตติกร สังข์แก้ว และอรรถสิทธิ์

^๑ นักศึกษาชั้นปีที่ ๓ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พานแก้ว, ม.ป.ป.) หรือที่เรียกกันอย่างแพร่หลายว่า “ประชาธิปไตย ๔ วินาที” นั่นเอง

กระบวนการยกมอบอำนาจทางการเมืองที่เสร็จสิ้นลงเมื่อบัตรเลือกตั้งถูกหย่อนลงไปสู่กล่องได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยจากเดิมที่ในช่วงก่อนการเลือกตั้งนั้นประชาชนผู้ถือครองอำนาจอธิปไตยนั้นมียอำนาจในการต่อรองที่เหนือกว่า ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งจำเป็นต้องรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของประชาชน เพื่อที่จะได้รับความพึงพอใจและได้รับคะแนนเสียงเลือกตั้ง แต่เมื่อผ่านพ้นในช่วงของการเลือกตั้ง ผู้แทนราษฎรที่ประสบความสำเร็จในสนามเลือกตั้งได้ก้าวเข้าสู่รัฐสภาด้วยเสียงของประชาชนที่อยู่ในกำมือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้กลับตาลปัตรกลายเป็นผู้แทนราษฎรที่มีอำนาจทางการเมืองทางตรงอย่างเบ็ดเสร็จสามารถตัดสินใจทางการเมืองในกระบวนการของรัฐสภาได้อย่างอิสระ โดยที่ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่มีอำนาจในการควบคุม ตรวจสอบ หรือถ่วงดุลผู้แทนราษฎรของตนแต่อย่างใด

สภาวะดังกล่าวนี้มีใช้เรื่องใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในศตวรรษที่ ๒๑ หากแต่เป็นปัญหาที่อยู่คู่กับระบอบประชาธิปไตยมาอย่างยาวนานนับตั้งแต่ยุครัฐเจ้าทางปัญญา ดังที่ปรากฏในงานเขียน ลัทธิประชาคมของ ฌอง ฌากส์ รูสโซ ว่า “ประชาชนชาวอังกฤษผู้ซึ่งมองว่าตนเองนั้นมีเสรีภาพ แต่นั่นเป็นเรื่องที่ผิดอย่างมหันต์ พวกเขาไม่เสรีภาพเฉพาะตอนที่เลือกตั้งสมาชิกสภาเท่านั้น ทันทีที่สมาชิกสภาได้รับการเลือกตั้ง ประชาชนก็ได้ตกเป็นทาส หาได้เป็นอย่างอื่นไม่ ในช่วงขณะหนึ่งของเสรีภาพ พวกเขาได้ทำให้การใช้เสรีภาพนั้นสมควรแก่การเสียมันไป” (Rousseau, 1968 [1762])

สำหรับในประเทศไทย ความคิดเรื่องประชาธิปไตย ๔ วินาที ได้ถูกกล่าวถึงครั้งแรกเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘ โดยสนธิ ลิ้มทองกุล ในรายการเมืองไทยรายสัปดาห์ ก่อนมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพียงแค่ ๒ วัน มีใจความว่า “ประชาธิปไตยของเรามันมีแค่ ๔ วินาทีเองนะ ช่วงที่กาบัตรเสร็จแล้วเดินไปหย่อนลงหีบ นับ ๑...๒...๓...๔... นั่นก็จบแล้ว สิทธิของเราหมดแล้วนะ เพราะว่าหลังจากนั้นแล้ว เท่าที่เป็นไปในอดีต รัฐบาลส่วนใหญ่จะทำอะไรต่อจากนั้น ถึงเราไม่เห็นด้วย เขาก็ไม่เคยฟัง...” นอกจากนี้ นายสนธิยังได้ชี้แนะแนวทางการแก้ไขปัญหาเบื้องต้นไว้ว่า “ถ้าหากเราไม่สร้างภาคประชาชนให้เข้มแข็ง จนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองตามกระบวนการประชาธิปไตยแล้ว สังคมไทย หรือสังคมทุก ๆ สังคม ก็จะมีเวลาแสดงออกทางประชาธิปไตยแค่ ๔ วินาที แล้วก็จบ เป็นเรื่องที่ผมคิดว่าไม่น่าที่จะเกิดไปตลอดแบบนี้ เราต้องหาทางให้ประชาชนมาร่วมกัน มีส่วนร่วมกัน วิธีการมีส่วนร่วมหลายอย่าง” (คำพูด สนิธิสมาน, ๒๕๔๘)

แม้ว่าความคิดของรุสโซและสนธิจะมีบริบททางการเมืองที่แตกต่างกันทั้งมิติด้านสถานที่และกาลเวลา แต่ทั้งสองได้สะท้อนให้เห็นว่าการเลือกตั้งนั้นมีใช้สิ่งเดียวกับประชาธิปไตย จริงอยู่ที่ประชาธิปไตยจำเป็นต้องมีการเลือกตั้งอย่างขาดเสียมิได้ แต่มิได้หมายความว่า การเลือกตั้งเพียงอย่างเดียวจะทำให้ระบอบการปกครองนั้นกลายเป็นระบอบประชาธิปไตยอันสมบูรณ์ กล่าวคือการเลือกตั้งนั้นเป็นเพียงแค่เงื่อนไขจำเป็น แต่หาใช่เงื่อนไขเพียงพอไม่ โดยประชาธิปไตยยังคงต้องการเงื่อนไขอีกหลายประการเพื่อให้เพียงพอต่อการเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นหลักนิติรัฐ หลักนิติธรรม สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง และที่

สำคัญคือการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงของประชาชน อันส่งผลให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการทางการเมือง ลักษณะทางการเมือง และปัญหาทางการเมืองมากขึ้น ถือเป็นการเพิ่มพลังให้ประชาธิปไตยแข็งแกร่ง (ประจักษ์ ก้องกีรติ, ๒๕๖๒)

เงื่อนไขสำคัญที่จะนำมาซึ่งประชาธิปไตยสมบูรณ์ คือการแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรม โดยการแข่งขันนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรหรือการแย่งชิงการเข้าถึงอำนาจรัฐ อันเป็นการเมืองในระดับแคบ หากแต่ยังหมายความรวมถึงการเมืองที่เป็นเรื่องของผู้คนซึ่งใช้อำนาจต่อกันโดยที่ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงแค่ระบบและสถาบันทางการเมือง (Jackson and Tansey, 2015) อันเป็นการเมืองในความหมายกว้าง ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ และถกเถียงในประเด็นเรื่องของการเมืองของประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือโน้มน้าวชักจูงผู้อื่นให้คิดเห็นคล้อยตามตน อันจะนำไปสู่ความเห็นพ้องทางการเมืองร่วมกัน จนกระทั่งการรวมตัวจัดตั้งขบวนการภาคประชาชนขึ้นมาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมืองเฉพาะด้าน กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการแข่งขันทางการเมืองในความหมายกว้างแทบทั้งสิ้น

การแข่งขันทางการเมืองในระดับต่าง ๆ ย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในด้านของตัวแสดงทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงดังกล่าว กระบวนการวิธีการที่ใช้สำหรับการแข่งขัน และวัตถุประสงค์ในการแข่งขัน ดังนั้นแล้ว เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นธรรมในการแข่งขัน จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยและเงื่อนไขสำคัญที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละระดับ โดยการแข่งขันในระดับที่พื้นฐานที่สุด อันเป็นการแข่งขันทางการเมืองระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ซึ่งมีกิจกรรมทางการเมืองที่สำคัญอยู่สองประการ ประการแรก คือ การพูดคุย เสวนา และแลกเปลี่ยน

เปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมือง โดยกิจกรรมนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้าไปแย่งชิงอำนาจรัฐโดยตรง หากแต่ต้องการเพียงแค่การพยายามโน้มน้าวชักจูงให้ผู้อื่นยอมรับความคิดทางการเมืองของตน อันเป็นรากฐานที่นำไปสู่การสนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมือง ผู้แทนราษฎรหรือพรรคการเมืองเดียวกันในลำดับต่อไป และประการที่สอง คือ การแข่งขันลงสมัครรับเลือกตั้ง โดยผู้ที่ต้องการเป็นผู้แทนราษฎรนั้นต้องสามารถลงสมัครรับเลือกตั้ง และทำการประกาศโฆษณาหาเสียงเพื่อโน้มน้าวใจให้ผู้อื่นลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้กับตน

ระบอบประชาธิปไตยนั้นตั้งอยู่บนรากฐานของความคิดที่ว่าผู้ปกครองที่มีความดีกับความรู้สูงส่งนั้นเป็นเพียงภาพในความฝัน ไม่เคยเกิดขึ้นมาจริง ไม่มีหลักฐานอะไรที่จะมารองรับได้ว่าในบรรดามนุษย์ด้วยกันจะมีใครที่มีคุณสมบัติเช่นนั้น ในขณะที่หนึ่งอาจเป็นไปได้ว่าจะมีคนคนหนึ่งที่มีความรู้สูงส่ง แต่เนื่องจากมนุษย์ก็มีการเปลี่ยนแปลง หากมีใครคนหนึ่งที่มีความรู้สูงส่งในเวลานี้ ก็ไม่แน่ว่าเขาจะยังมีความรู้สูงส่งในเวลาต่อมาหรือเปล่า (โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, ๒๕๖๐) ดังนั้นแล้ว การแข่งขันทางการเมืองระหว่างประชาชนด้วยกัน ทั้งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองและการโฆษณาหาเสียงรับเลือกตั้ง จำเป็นต้องมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากประชาชนพลเมืองทุกคนได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ทรงซึ่งความรู้และความดีอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน จึงไม่มีผู้ใดที่สามารถกล่าวอ้างได้ว่าตนเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงเหนือกว่าผู้อื่น เช่นนั้นการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองที่เป็นไปอย่างอิสระเสรี ที่มีการแลกเปลี่ยนความคิด มีความอดทนอดกลั้นต่อความคิดเห็นที่แตกต่าง มีการรับฟังความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อยในสังคม โดยปราศจากการขัดขวางหรือปิดกั้น ย่อมจะนำไปสู่การตัดสินใจทางการเมืองที่ถูกต้องชอบธรรม และได้รับการยอมรับจากประชาชนในท้ายที่สุด

เพื่อเป็นหลักประกันว่าสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นจะยังคงถูกรักษาไว้ให้ดำรงอยู่ และเพื่ออำนวยความสะดวกให้สิทธิเสรีภาพดังกล่าวนี้สามารถทำงานได้ในสังคมการเมือง เราจำเป็นต้องมีกฎและกติกาเพื่อบังคับใช้ประชาชนภายในรัฐต้องปฏิบัติตาม เพื่อรักษาสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นควบคู่ไปกับการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในสังคม โดยการแสดงความคิดเห็นของประชาชนนั้นจำเป็นต้องถูกจำกัดขอบเขตไว้บางส่วน ซึ่งการจำกัดนี้มีวัตถุประสงค์ไปเพื่อป้องกันมิให้การแสดงความคิดเห็นของผู้หนึ่งนั้นไปกระทบต่อสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของผู้อื่น อันจะนำไปสู่การสูญเสียเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในท้ายที่สุด เช่นนั้นแล้ว การแสดงความคิดเห็นในลักษณะที่เป็นการกล่าวหาหรือโจมตีผู้อื่นโดยไร้ซึ่งเหตุผลและหลักฐาน การแสดงความคิดเห็นอาฆาตมาดร้ายหรือความเกลียดชังต่อผู้อื่น การแสดงความคิดเห็นโดยการใช้ข้อมูลเท็จ และการแสดงความคิดเห็นที่มีลักษณะเป็นไปในแนวทางของการลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์จำเป็นต้องถูกปิดกั้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ผ่านการบังคับใช้กฎหมายที่มีการบัญญัติไว้อย่างรัดกุมชัดเจน มีการบังคับใช้ในทางปฏิบัติอย่างเข้มงวด และมีการลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนข้อห้ามดังกล่าวด้วยความเหมาะสม โดยรัฐซึ่งเป็นตัวแสดงทางการเมืองที่มีอำนาจอธิปไตยอันไร้ซึ่งขีดจำกัดและเป็นผู้ผูกขาดความรุนแรง (Weber, 2004 [1919]) ย่อมเป็นผู้เดียวเท่านั้นที่สามารถดำเนินกระบวนการออกแบบและบังคับใช้กฎกติกาได้

นอกจากการปิดกั้นสิ่งที่อาจเป็นภัยต่อสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นแล้ว กฎและกติกายังจำเป็นต้องมีการสนับสนุนการแข่งขันทางการเมืองในระดับประชาชนด้วยกันให้มีความชอบธรรมอีกด้วย โดยการลงสมัครรับเลือกตั้งผู้แทนราษฎรนั้น จะต้องไม่มีข้อจำกัด

ทางด้านคุณสมบัติหรือความสามารถที่อาจไปปิดกั้นกลุ่มคนบางกลุ่ม ซึ่งจะเป็นการลดทอนคุณค่าของความเสมอภาคและความเท่าเทียมกัน ในฐานะประชาชนพลเมือง เช่น การจำกัดคุณสมบัติให้ต้องมีการสำเร็จ การศึกษาขั้นต่ำ ซึ่งจะเป็นการปิดกั้นการลงสมัครรับเลือกตั้งต่อผู้ที่ขาด โอกาสทางการศึกษา หรือการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมในการลงสมัครรับ เลือกตั้งในจำนวนที่สูงเกินไป อันส่งผลให้ผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์นั้น ขาดโอกาสในการลงสมัครเป็นผู้แทนราษฎรด้วย นอกจากนี้แล้ว กฎ และกติกา ยังจำเป็นต้องมีการจำกัดและควบคุมค่าใช้จ่ายที่ใช้สำหรับการ โฆษณาหาเสียงเลือกตั้งของผู้ลงสมัคร เนื่องจากหากปล่อยปละ ละเลยให้มีการใช้จ่ายลงทุนสำหรับการหาเสียงอย่างไร้ขีดจำกัด เช่น นั้นแล้ว ผู้ที่มีทุนทรัพย์ที่มากกว่าย่อมมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ ในสนามเลือกตั้งมากกว่า อันส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมและความ ไม่เสมอภาคขึ้นระหว่างผู้แข่งขันในท้ายที่สุด

หลังผ่านพ้นช่วงของการเลือกตั้งไปแล้ว ผู้ลงสมัครรับ เลือกตั้งได้เข้าปฏิบัติหน้าที่ในรัฐสภาและมีภาระความรับผิดชอบของ ฝ่ายนิติบัญญัติ ช่วงเวลานี้องค์ที่เป็นการแข่งขันทางการเมืองระหว่าง ประชาชนและผู้แทนราษฎร ที่ผู้แทนราษฎรต้องถูกตรวจสอบการ ทำงานและถ่วงดุลอำนาจจากประชาชนผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือก ตั้ง โดยรัฐจำเป็นต้องมีกฎและกติกาเพื่อสร้างช่องทางให้ประชาชนได้ ส่งอิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมืองของผู้แทนราษฎรทั้งทางตรง และทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการตรวจสอบที่ต้องมีการเปิดช่อง ทางให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างโปร่งใส สามารถติดตาม ผลการทำงานและผลการลงคะแนนเสียงในสภาของผู้แทนได้ทุกชั้น ตอน หรือกระบวนการถ่วงดุลอำนาจที่ประชาชนสามารถรวบรวมรายชื่อเพื่อยื่นถอดถอนผู้แทนราษฎรในกรณีที่คุณคนดังกล่าวบกพร่อง

ในการปฏิบัติหน้าที่ หรือมิได้ลงคะแนนเสียงในสภาตามที่ได้โฆษณาหาเสียงไว้ในช่วงก่อนการเลือกตั้ง โดยกระบวนการดังกล่าวจะต้องไม่มีความลำบากยุ่งยากทั้งในด้านกระบวนการและในด้านตัวบทกฎหมาย เช่น มีกระบวนการขั้นตอนที่เรียบง่ายและรวดเร็ว ไม่ซับซ้อน และกำหนดจำนวนรายชื่อในปริมาณที่เหมาะสม ไม่มากหรือน้อยจนเกินไป เพื่อให้ประชาชนสามารถถ่วงดุลอำนาจของผู้แทนราษฎรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้แล้ว อีกหนึ่งวิธีการที่สามารถถ่วงดุลอำนาจของผู้แทนราษฎรได้ คือ การให้อำนาจในการตัดสินใจทางการเมืองโดยตรงกลับมาอยู่ในมือของประชาชนอีกครั้ง โดยในระบอบประชาธิปไตยทางอ้อมที่ให้มีการเลือกผู้แทนราษฎรเข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนนั้นเป็นไปเพื่อลดระยะเวลาและลดความยุ่งยากในตัดสินใจทางการเมือง (ณัชชาภัทร อุ๋นตรงจิตร, ๒๕๕๗) แต่ในปัจจุบัน เทคโนโลยีด้านอินเทอร์เน็ตได้ถูกพัฒนาขึ้นมาใช้งานกันอย่างแพร่หลาย มีความปลอดภัยสูง และมีค่าใช้จ่ายในการใช้งานที่ต่ำ ซึ่งสถิติในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ที่ผ่านมา พบว่าประชาชนไทยกว่า ๕๗ ล้านคนสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ และใช้งานอินเทอร์เน็ตโดยเฉลี่ยคนละ ๙ ชั่วโมงต่อวัน (Hootsuite, 2019) หมายความว่า ประชาชนส่วนใหญ่และเกือบทั้งหมดในประเทศไทยมีความสามารถในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ดังนั้นแล้ว หากนำเทคโนโลยีดังกล่าวเข้ามาปรับใช้ จะสามารถลดภาระค่าใช้จ่ายในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารและการจัดลงคะแนนเสียงได้ และกระบวนการต่าง ๆ ที่ดำเนินการบนอินเทอร์เน็ตนั้นใช้เวลารวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการลงคะแนนเสียงหรือการนับคะแนนเสียงซึ่งมีระยะเวลาในการดำเนินการที่แทบจะไม่แตกต่างจากกระบวนการในสถานิติบัญญัติแต่อย่างใด

การคืนอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองโดยตรงให้กับประชาชนนั้นคล้ายกับการลงประชามติ โดยประชาชนสามารถเลือกที่จะลงคะแนนเสียงเพื่อตัดสินใจทางการเมืองในประเด็นต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง เช่น การลงมติผ่านร่างกฎหมาย เป็นต้น แต่ถ้าหากประชาชนเห็นว่าตนเองไม่มีความรู้ความสามารถในประเด็นที่มากพอที่จะวินิจฉัยได้ ก็สามารถให้ผู้แทนราษฎรที่ตนเลือกเป็นผู้พิจารณาตัดสินใจแทนตนได้ดังเดิม การคืนอำนาจทางการเมืองโดยตรงให้กับประชาชนในรูปแบบดังกล่าวได้ถูกนำเสนอและได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลาย เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบสิ้นไหล” โดยคำว่าสิ้นไหลในประชาธิปไตยแบบนี้มาจากการที่ประชาชนทุกคนสามารถมอบอำนาจหรือถอนอำนาจการลงคะแนนเสียงแทนได้ทุกเรื่องตลอดเวลา และมีสิทธิโหวตล้มการตัดสินใจของผู้แทนได้ทุกเมื่อถ้าพบว่าตัวเองไม่เห็นด้วย (สฤณี อาชวานันทกุล, ๒๕๕๗)

และสุดท้าย คือ การแข่งขันทางการเมืองระหว่างพรรคการเมืองด้วยกันเอง การแข่งขันดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุด เพราะเป็นการแย่งชิงการใช้อำนาจรัฐผ่านสถาบันการเมืองที่เป็นทางการอย่างฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ โดยผลการตัดสินใจทางการเมืองในช่องทางดังกล่าวสามารถส่งผลกระทบต่อสังคมและประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นการร่างกฎหมาย การประกาศใช้นโยบายสาธารณะ การบริหารงานและแนวทางของรัฐบาล ฯลฯ แน่นอนว่า อำนาจอธิปไตยที่มหาศาลย่อมเป็นที่ต้องการของพรรคการเมืองทุกพรรค แต่อย่างไรก็ตาม การแข่งขันทางการเมืองที่มีผู้ชนะซึ่งเป็นพรรคฝ่ายรัฐบาล และผู้แพ้ซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้าน มิได้หมายความว่าผู้ชนะจะสามารถใช้อำนาจดังกล่าวในการกวาดล้างหรือกำจัดผู้แพ้ทิ้งไปได้ โดยรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศจำเป็น

ต้องมีการคุ้มครองพรรคฝ่ายค้านหรือฝ่ายเสียงข้างน้อยในสภามิให้ถูกฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่ายเสียงข้างมากปิดกั้นมิให้แสดงความคิดเห็น มิให้อภิปรายคัดค้านการตัดสินใจทางการเมืองของฝ่ายรัฐบาล นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องมีการสนับสนุนเสียงข้างน้อยให้สามารถรวมตัวกันหรือเจรจาต่อรองกับเสียงข้างมากเพื่อนำเสนอข้อเรียกร้องของตน มิให้ถูกละเลยเหินห่างไป เช่น การอนุญาตให้ผู้แทนราษฎรสามารถลงคะแนนเสียงโดยไม่สอดคล้องกับมติกับพรรคการเมืองได้ การเปิดโอกาสดังกล่าวนี้จะส่งผลให้พรรคเสียงข้างน้อยมีโอกาสดูแลต่อรองกับผู้แทนของพรรคเสียงข้างมากได้ ซึ่งนำไปสู่การพลิกกลับมาเป็นผู้ชนะในการแข่งขันในสภาได้ในที่สุด

จากทั้งหมดที่ได้กล่าวข้างต้น การแข่งขันทั้งสามระดับที่มีความแตกต่างกัน หากแต่มีสองสิ่งที่จะต้องยึดถือร่วมกันเป็นหลักสำคัญอันจะนำไปสู่การแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรม หนึ่ง คือ กฎและกติกาที่มุ่งให้ความยุติธรรมอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน รวมไปถึงช่วยสนับสนุนให้ผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าไม่ถูกกวาดล้างหรือปิดกั้นการเข้าถึงอำนาจจากผู้ที่มีอำนาจมากกว่า และ สอง คือ สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการตัดสินใจทางการเมืองที่ประชาชนซึ่งมีความรู้และความดีอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุดสำหรับการค้นหาคำตอบอันถูกต้องชอบธรรมของปัญหาทางการเมืองทั้งปวง ดังนั้นแล้ว หากสองสิ่งนี้ได้รับการรับประกันสำหรับการดำรงอยู่และสามารถปฏิบัติใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อนั้นแล้ว สังคมย่อมก้าวเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยอันสมบูรณ์ในท้ายที่สุด

อ้างอิง

- คำคุณ สิริธิตสมาน. (๒๕๔๘). ประชาธิปไตย ๔ วินาที. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9480000022522>. สืบค้นเมื่อ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓.
- จิตติกร สังข์แก้ว และ อรรถสิทธิ์ พานแก้ว. (ม.ป.ป.). ประชาธิปไตย ๔ วินาที. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ประชาธิปไตย_๔_วินาที. สืบค้นเมื่อ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓.
- ณัชชาภัทร อุ๋นตรงจิตร. (๒๕๕๗). *รัฐศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (๒๕๖๒). *ประชาธิปไตย: หลากความหมาย หลายรูปแบบ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- สฤณี อาชวานันทกุล. (๒๕๕๗). “ประชาธิปไตยแบบสิ้นไหล” (liquid democracy). (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://thaipublica.org/2014/11/liquid-democracy-1/> เข้าถึงเมื่อ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓.
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. (๒๕๖๐). *ปรัชญาทั่วไป*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Hootsuite. (2019). Global Digital Report 2019. [Online]. Available on <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>.
- Jackson, Nigel and Tansey, Stephen. (2015). *Politics: The Basics*. 5th edition. Routledge.
- Rousseau, Jean-Jacques. (1968 [1762]). *The Social Contract*. (Maurice Cranston, Trans). Penguin Book.
- Weber, Max. (2004 [1919]). *The Vocation Lectures: “Science as a Vocation”; “Politics as a Vocation”*. (Rodney Livingstone, Trans.). Hackett Publishing.

(ซ้าย) อติรุจ ตือระ (ขวา) กษิตศ พรมรัตน์
ผู้ชนะเลิศอันดับ ๒ การประกวดบทความชิงรางวัล
“ทุนปาล พนมยงค์” ประจำปี ๒๕๖๓
รางวัลละ ๑๐,๐๐๐ บาท

กฎ กติกา และสิทธิเสรีภาพ ในการแสดงความคิดเห็น เพื่อสร้างการแบ่งชั้นทางการเมือง ที่เป็นธรรม และนำไปสู่ ประชาธิปไตยสมบูรณ์

อดิรุจ ดือระ^๑

บทนำ

ในปี ๒๕๖๒ ที่ผ่านมา The Economist Intelligence Unit (EIU) องค์กรวิจัยและวิเคราะห์เศรษฐกิจการเมืองชั้นนำของโลกในสหราชอาณาจักร ได้เปิดเผยรายงานว่ามีประชากรโลกกว่า ๔๘.๔% ที่อาศัยอยู่ในประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่มีเพียง ๕.๗% เท่านั้นที่อยู่ในประเทศที่เป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ (Full Democracies) ซึ่งประเทศดังกล่าวมีเพียง ๒๒ ประเทศ จากประเทศที่สำรวจทั้งสิ้น ๑๖๗ ประเทศทั่วโลก (น. ๓) ทั้งนี้เพราะประเทศอีกจำนวนมากใช้ประชาธิปไตยเป็นเพียงห้วงขณะที่ดีของการบริหารของรัฐบาลยังค่อนข้างย่ำแย่อยู่บนฐานของ

^๑ นักศึกษาชั้นปีที่ ๒ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ความเป็นเผด็จการหรือกึ่งเผด็จการ มีการจัดการเลือกตั้งที่ไม่โปร่งใส การทุจริต การจำกัดเสรีภาพของประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยเฉพาะการควบคุมการแสดงความคิดเห็นผ่านกฎกติกาซึ่งก่อให้เกิดอุปสรรคต่อการแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรม

บทความชิ้นนี้จึงมุ่งหมายที่จะทำความเข้าใจในประเด็น “การสร้างการแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรมและประชาธิปไตยสมบูรณ์” โดยอาศัยปัจจัยเรื่องกฎ กติกา และสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น มาพิจารณาเป็นสำคัญ กล่าวคือจะอธิบายให้กระจ่างชัดว่า กฎ กติกา และสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อการสร้างการแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรมและนำไปสู่ประชาธิปไตยสมบูรณ์ได้อย่างไร พร้อมกันนั้นยังได้หยิบยกประเทศที่มีประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อย่างประเทศนอร์เวย์มาเป็นกรณีศึกษา เพื่อฉายภาพเป็นแนวทางว่าเหตุใดประเทศดังกล่าวจึงสามารถสร้างประชาธิปไตยของตนให้สมบูรณ์ได้

อย่างไรหรือ คือ “ประชาธิปไตยสมบูรณ์”

ต่อประเด็นความสมบูรณ์ของประชาธิปไตยควรเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่าอย่างไรหรือจึงจะเรียกว่าเป็น “ประชาธิปไตยสมบูรณ์?” มีหลักการหรือปัจจัยใดบ้างเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ?

หากพิจารณาจากเกณฑ์การวัดระดับประชาธิปไตยของ The Economist Intelligence Unit (EIU) ก็จะใช้เกณฑ์ ๕ ด้านสำคัญเป็นมาตรวัด ได้แก่ กระบวนการเลือกตั้งและพหุนิยม (Electoral Process and Pluralism) การทำงานของรัฐบาล (Functioning of Government) การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) วัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) และเสรีภาพพลเมือง (Civil Liberties)

ขณะที่ บัณฑิต สุบกำบัง และ สติธ ธนาธิโชติ (๒๕๕๘, น. ๑๐-๑๑) เสนอว่าองค์ประกอบของประชาธิปไตยประกอบด้วย หลักพื้นฐาน ๖ ประการ ได้แก่ ๑) การเลือกตั้งที่เสรี ยุติธรรม และ สม่ำเสมอ ๒) นิติธรรม ๓) สิทธิและเสรีภาพ ๔) ความเสมอภาค ๕) หน้าที่และความรับผิดชอบ ๖) การตรวจสอบการใช้อำนาจ

จากแนวทางการพิจารณาถึงความสมบูรณ์ของประชาธิปไตยทั้งสองข้างต้น ประการหนึ่งที่ชี้ชัดให้เห็นนั่นคือ สิทธิเสรีภาพของพลเมืองเป็นสิ่งที่ประชาธิปไตยจะขาดไปเสียไม่ได้เลย เพราะเมื่อเราหวนทบทวนวาทะของอดีตประธานาธิบดี อับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ที่ว่า “รัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตยคือรัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน” เช่นนั้นรัฐบาลจะเป็นของประชาชนและโดยประชาชนก็ย่อมด้วยประชาชนมีสิทธิเสรีภาพและมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยนั่นเอง

ความสำคัญของสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเป็นส่วนหนึ่งของหลักพื้นฐานในเรื่องสิทธิเสรีภาพของปวงชน เช่นนั้นประเทศประชาธิปไตย โดยเฉพาะที่เป็นเสรีประชาธิปไตยจึงไม่ควรละเลยหรือหลบหลีกทำเป็นไม่สนใจในสิทธิเสรีภาพดังกล่าว และไม่ว่าการแสดงความคิดเห็นจะกระทำผ่านวิธีใด พูด เขียน โฆษณาหรือพิมพ์เป็นข้อความก็ล้วนแล้วแต่เป็นการมีส่วนร่วมในทางการเมืองทั้งสิ้น ทั้งยังเป็นสิ่งที่มีความหมายซึ่งรัฐบาลพึงตั้งใจฟังและทำความเข้าใจถึงข้อคิดเห็นทั้งหลายไม่ว่าข้อคิดเห็นนั้นจะเป็นการชื่นชมหรือวิจารณ์รัฐบาลก็ตาม

ประจักษ์ ก้องกีรติ (๒๕๕๘, น. ๕๒) นักรัฐศาสตร์ไทยท่านหนึ่ง ได้นำเสนอแนวคิดของ ชาร์ ทิลลี (Charles Tilly) ซึ่งโยงกระบวนการพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตยกับการทำงานของเสียงไว้อย่างน่าสนใจว่า สังคมใดก็ตามจะเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เมื่อหนึ่ง เสียงของประชาชนในขอบข่ายที่กว้างขึ้นเรื่อย ๆ มีโอกาสถูกเปล่งให้คนอื่นได้ยิน สอง เสียงที่ถูกส่งออกมามีน้ำหนักเท่าเทียมกันมากขึ้น สาม พฤติกรรมของผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจถูกผู้คัดให้ต้องฟังเสียงของประชาชนมากขึ้น และสุดท้าย การส่งเสียงของประชาชนได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมายว่าจะไม่ถูกปิดกั้นหรือพรากไปโดยอำเภอใจโดยผู้มีอำนาจและเจ้าหน้าที่รัฐ เขายังได้สรุปข้อเสนอข้างต้นด้วยคำ ๔ คำต่อไปอีกว่า ถ้าเสียงของชนธรรมดาสามัญกว้างขึ้น เท่าเทียมกันมากขึ้น ผู้ถูกฟังมากขึ้น และได้รับการคุ้มครองเพิ่มขึ้น (growing breadth, equality, binding and protection) เมื่อนั้นประชาธิปไตยก็มีสุขภาพที่แข็งแรง ในทางตรงกันข้ามถ้าเสียงทำงานถดถอยลงในทั้ง ๔ มิติ เมื่อนั้นเราก็กังวลว่า สังคมกำลังเข้าสู่กระบวนการเดินออกจากประชาธิปไตย (de-democratization)

ความสัมพันธ์และผลกระทบของกฎ กติกา ต่อสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

จากข้อเสนอของ ชาร์ ทิลลี ชี้ให้เห็นว่าเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมีสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างระบอบประชาธิปไตยให้สมบูรณ์แข็งแรง กระนั้นเสรีภาพดังกล่าวก็ยังคงจำเป็นต้องมีข้อจำกัดหรือขอบเขตอันเป็นที่ยอมรับกันในสังคม โดยข้อจำกัดเหล่านั้นจะต้องทำให้เกิดเสรีภาพมากยิ่งขึ้น ในลักษณะ “ข้อจำกัดของเสรีภาพทำให้

เกิดเสรีภาพมากกว่าเสรีภาพที่ไม่มีข้อจำกัด” ขอบเขตเขตของเสรีภาพ
จึงเป็นเสมือนเครื่องนำทางให้บุคคลในสังคมใช้สิทธิของตนได้อย่าง
ถูกต้องและชอบธรรม (จักษ์ พันธ์ชูเพชร, ๒๕๕๗, น.๑๔๒) เช่นนั้น
การใช้เสรีภาพใดจึงจำเป็นต้องมีขอบเขตทางกฎหมายกำกับอยู่เสมอ
เนื่องจากการใช้เสรีภาพอย่างหนึ่งอย่างใดโดยปราศจากขอบเขต ย่อม
อาจก้าวล่วงไปกระทบต่อเสรีภาพอีกอย่างหนึ่งได้เสมอ อันอาจนำไป
สู่ความเสียหายแก่ประเทศชาติหรือประชาชน รัฐในฐานะผู้ปกครอง
จึงย่อมมีอำนาจในการกำหนดมาตรการทางกฎหมายเพื่อจำกัดหรือ
ควบคุมการใช้เสรีภาพนั้นได้เช่นกัน (วนิดา แสงสารพันธ์, ๒๕๕๖,
น. ๒๒)

สำหรับสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นปรากฏ
กฎ กติกา ทั้งในระดับระหว่างประเทศและในระดับประเทศซึ่งกำหนด
ขึ้นทั้งเพื่อรับรองและจำกัดขอบเขตเสรีภาพไปพร้อม ๆ กัน รัฐเสรี-
ประชาธิปไตยทั้งหลายต่างกำหนดหลักเกณฑ์เพื่อรับรองเสรีภาพ
ดังกล่าวไว้ในรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดเพื่อเป็น “หลักประกัน”
แก่ประชาชนในการใช้เสรีภาพสำหรับการพูด เขียน พิมพ์ โฆษณา หรือ
สามารถแสดงความคิดเห็น (โดยเฉพาะทางการเมือง) ไม่ว่าจะด้วย
วิธีการใดเพื่อให้บุคคลอื่นสามารถรับรู้และเข้าใจได้ กรณีตัวอย่างใน
ระดับระหว่างประเทศที่เห็นได้อย่างชัดเจน อาทิ “กฎ กติการะหว่าง
ประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่งและการเมือง” หรือ “International
Covenant on Civil and Political Rights” ซึ่งเริ่มบังคับใช้ในกฎหมาย
ระหว่างประเทศและผูกพันบรรดาประเทศที่ได้ให้สัตยาบันตั้งแต่
พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นต้นมา โดยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการแสดงความคิดเห็น
นั้นปรากฏในข้อที่ ๑๙ ซึ่งประกอบด้วยข้อกำหนดแยกย่อยลงไป
อันได้แก่ ๑) บุคคลทุกคนมีสิทธิที่จะมีความคิดเห็นโดยปราศจาก

การแทรกแซง ๒) บุคคลทุกคนมีสิทธิในเสรีภาพแห่งการแสดงออก ถึงสิทธินี้รวมถึงเสรีภาพที่จะแสวงหา รับ และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และความคิดทุกประเภทโดยไม่คำนึงถึงพรมแดน ทั้งนี้ไม่ว่าด้วยวาจา เป็นลายลักษณ์อักษรหรือการตีพิมพ์ในรูปของศิลปะหรือโดยอาศัยสื่อ ประการอื่นตามที่ตนเลือก ๓) การใช้สิทธิตามที่บัญญัติในวรรคสอง ของข้อนี้ต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบพิเศษควบคู่ไปด้วย โดยอาจ มีข้อจำกัดในบางเรื่อง แต่ทั้งนี้ข้อจำกัดต้องบัญญัติไว้ในกฎหมายและ จำเป็นต้องเคารพในสิทธิหรือชื่อเสียงของบุคคลอื่น และต้องไม่กระทบ ต่อการรักษาความมั่นคงของชาติหรือการสาธารณสุขหรือศีลธรรมของ ประชาชน (เพ็งอ้าง, น. ๒๕)

ในระดับภายในประเทศขอหยิบยกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาเป็นกรณีตัวอย่าง โดยรัฐธรรมนูญ ฉบับดังกล่าวได้กล่าวถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นไว้โดยสรุป คือ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น โดยการจำกัด เสรีภาพข้างต้นจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติ แห่งกฎหมาย หรือเป็นไปเพื่อรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ เพื่อคุ้มครอง สิทธิเสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวหรือความเป็นอยู่ ส่วนตัวของบุคคลอื่น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี ของประชาชน หรือเพื่อป้องกันหรือระงับความเสื่อมทรามทางจิตใจ หรือสุขภาพของประชาชน (กองส่งเสริมสิทธิเสรีภาพ, น. ๑๖)

เมื่อพิจารณาสาระสำคัญของกฎกติกาที่นำเสนอข้างต้น จะ สังเกตได้ว่า กฎ กติกา ทั้งสองมีจุดร่วมกันอยู่ในเรื่องของการรับรอง สิทธิเสรีภาพและการจำกัดขอบเขตในการแสดงความคิดเห็น โดยใน กฎกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่งและการเมือง มีข้อ

จำกัดคือการแสดงความคิดเห็นนั้นต้องเคารพในสิทธิหรือชื่อเสียงของบุคคลอื่น และต้องไม่กระทบต่อการรักษาความมั่นคงของชาติหรือการสาธารณสุขหรือศีลธรรมของประชาชน ขณะที่มาตราที่ ๔๕ กำหนดขอบเขตไว้ว่าการแสดงความคิดเห็นนั้นต้องไม่กระทบต่อ ๕ ประการสำคัญ ได้แก่ ความมั่นคงแห่งรัฐ สิทธิเสรีภาพ เกียรติยศชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวหรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคลอื่น ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมทรามทางจิตใจหรือสุขภาพของประชาชน

การวางกรอบเพื่อกำหนดขอบเขตของการแสดงความคิดเห็นเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคมย่อมเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ แต่ข้อกังวลของประชาชนจำนวนไม่น้อยคือขอบเขตของเสรีภาพดังกล่าวในท้ายที่สุดแล้วจะได้รับการนำมาใช้อย่างยุติธรรม เท่าเทียม หรือตีความไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ จะมีการยกเว้นหรือเลือกปฏิบัติต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดบ้างหรือเปล่า เฉพาะคำว่า “ความมั่นคงของรัฐ” หรือ “ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน” ก็เปิดช่องให้ความเข้าใจคลาดเคลื่อนไม่ตรงกันได้ เช่นนั้นคำถามสำคัญคือ การนำกฎ กติกา มาใช้จริง ๆ จะส่งผลต่อการแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรมหรือไม่ มากน้อยเพียงใด

การสร้างการแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรม และนำสู่ประชาธิปไตยสมบูรณ์

การเมืองในระบอบประชาธิปไตยดำเนินอยู่ท่ามกลางสภาวะการแข่งขันในเกือบทุกกระบวนการ ตั้งแต่ช่วงการเลือกตั้งซึ่งพรรคการเมืองแต่ละพรรคต่างหมายมุ่งที่จะกอบโกยคะแนนเสียง

มีการโฆษณาโนบายมากมาย มีการทุ่มงบจัดเวทีสร้างความเชื่อมั่น
อย่างต่อเนื่อง ต่อมาเมื่อเข้าสู่กระบวนการจัดตั้งรัฐบาลก็ย่อมจะต้อง
มีพรรคฝ่ายค้านเกิดขึ้นเพื่อเข้ามาทำหน้าที่ตรวจสอบ คัดค้าน หรือ
อภิปรายไม่ว่าวงใจรัฐบาลเมื่อเห็นว่ารัฐบาลกระทำไม่ถูกต้อง ทุกช่วง
เวลาของการดำเนินการทางการเมืองจึงจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้มีการ
แข่งขันกันอย่างเป็นธรรม สุจริต และโปร่งใสมากที่สุด ฝ่ายรัฐบาลซึ่ง
กุมอำนาจน่าจะต้องมีเหตุผลประโยชน์ต่อชัยชนะทางการเมืองของตน
ด้วยการเอารัดเอาเปรียบพรรคการเมืองอื่นโดยไม่ชอบธรรม

ว่าด้วยการแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรมสิ่งสำคัญลำดับ
แรก ๆ ที่รัฐบาลไม่ควรละเลยนั่นคือการกำหนดและรักษาไว้ซึ่งกฎ
กติกา ที่รับรองสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน
สื่อมวลชน และพรรคการเมืองต่าง ๆ เนื่องด้วยสิทธิเสรีภาพในการ
แสดงความคิดเห็นนั้นจะส่งผลให้เกิดการกำกับและตรวจสอบการ
บริหารของรัฐบาลตามมา การวิพากษ์วิจารณ์เป็นเสมือนเครื่องมือ
กระตุ้นเตือนให้รัฐบาลตื่นตระหนกว่าประชาชนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจ
อธิปไตยโดยแท้จริงกำลังเฝ้ามองอยู่ และหากรัฐบาลบริหารกิจการบ้าน
เมืองอย่างไร้ประสิทธิภาพ ทุจริต ขาดความชอบธรรม การแสดงความคิด
เห็นของประชาชนก็สามารถที่จะกดดันหรือเรียกร้องให้ผู้นำรัฐบาล
ลาออกหรือยุบสภาได้ เพื่อเปิดทางให้นักการเมืองหรือพรรคการเมือง
อื่นสามารถก้าวเข้ามาทำหน้าที่บริหารประเทศแทน และผลบั้นปลาย
ที่จะเกิดขึ้นตามมาก็คือความสมบูรณ์ของประชาธิปไตยนั่นเอง

อย่างไรก็ตามหากกฎ กติกา ในเรื่องดังกล่าวกำหนด
ขอบเขตของเสรีภาพไว้อย่างคลุมเครือหรือเอื้อให้เกิดช่องโหว่ทาง
กฎหมายในการตีความเอาผิด ผลลัพธ์ที่ตามมาก็น่าเป็นกังวลอยู่
ไม่น้อยว่าจะทำลายการแข่งขันทางการเมืองให้เกิดความไม่เป็นธรรม

ซึ่งเป็นโดมิโนที่จะทำให้ประชาธิปไตยในประเทศนั้น ๆ ขาดความ
สมบูรณ์ตามไปด้วย ข้อกังวลข้างต้นนี้มีได้เลือนลอยไปจากความ
เป็นจริงแม้แต่น้อย เนื่องจากสังคมไทยของเราเองก็มีบทเรียนที่เกิดขึ้น
มากมายหลายกรณี ที่ผ่านมามีประชาชนและนิสิตนักศึกษาซึ่งออกมา
เคลื่อนไหวแสดงความคิดเห็นทางการเมืองจำนวนไม่น้อยถูกตั้ง
ข้อกล่าวหา โดยข้อมูลจากเว็บไซต์ iLaw ระบุว่า มาตรา ๑๔ ของ
พ.ร.บ. ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ (ฉบับที่ ๒)
พ.ศ. ๒๕๖๐ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการจำกัดการใช้
เสรีภาพการแสดงความคิดเห็นบนโลกออนไลน์ โดยเฉพาะกลุ่มคน
ที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล ข้อมูลยังระบุต่อไป
อีกว่าจากการเก็บข้อมูลจนถึงวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ พบว่า
มีบุคคลอย่างน้อย ๕ คน ถูกตั้งข้อกล่าวหาตามมาตราดังกล่าว อาทิ
กรณีของ ร.ท.หญิง สุนิสา เลิศภควัต ซึ่งถูกเรียกรายงานตัวเพื่อ
รับทราบข้อกล่าวหาถึง ๓ ครั้ง รวมข้อหาทั้งหมด ๑๒ กระทง จาก
การโพสต์ข้อความวิจารณ์รัฐบาลผ่านเพจเฟซบุ๊กหมวดเจี๊ยบ วัฬหลาย
ประเด็น เช่น วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐบาลที่ละเมิดสิทธิมนุษยชน
กรณีจับกุมผู้ชุมนุมคัดค้านโรงไฟฟ้าเทพา หรือวิจารณ์การไปเยือน
สหรัฐอเมริกาของนายกรัฐมนตรีในประเด็นการซื้ออาวุธ เป็นต้น
(iLaw, ๒๕๖๑)

นอกจากนี้อีกประการที่น่าเป็นห่วงคือการที่ประชาชนซึ่ง
ออกมาแสดงความคิดเห็นถูกประชาชนด้วยกันเองคุกคาม ดังเช่นที่
สรวิชัย เสรีวิวัฒน์ นักกิจกรรมทางการเมือง ถูกทำร้ายร่างกายเมื่อ
วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๒ บริเวณป้ายรถเมล์ ซอยนาทอง ถนนรัชดา
โดยก่อนหน้าวันเกิดเหตุเขาได้โพสต์เฟซบุ๊กเชิญชวนคนให้ลงชื่อใน

change.org เพื่อเรียกร้องให้สมาชิกวุฒิสภางดออกเสียงโหวตเลือกนายกรัฐมนตรี

จากเหตุการณ์ทั้งสองกรณีสะท้อนให้เห็นว่ากฎ กติกา และสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นไม่อาจก่อร่างสร้างการแข่งขันทางการเมืองและนำสังคมไทยไปสู่การมีประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ได้มากนัก เช่นนั้นการศึกษาต้นแบบจากประเทศที่มีความเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์จึงเป็นสิ่งที่พึงกระทำ ประเทศนอร์เวย์ ซึ่งรั้งอันดับหนึ่งเป็นประเทศที่มีประชาธิปไตยสมบูรณ์มาโดยตลอดนำศึกษาอย่างยิ่ง โดยรายงานจาก The Economist Intelligence Unit (EIU) ระบุว่าปี ๒๕๖๒ นอร์เวย์มีคะแนนความเป็นประชาธิปไตยสูงถึง ๙.๘๗ คะแนน และในหมวดเสรีภาพพลเมืองได้ ๙.๗๑ คะแนน จากคะแนนเต็มสิบ ทั้งนี้เพราะชาวนอร์เวย์สามารถตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล ทั้งระดับข้าราชการและการเมืองอย่างเข้มข้น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึง เสรีภาพของสื่อที่ได้รับการรับรองทั้งในแง่ของกฎหมายและในทางปฏิบัติ (กาแฟดำ, ๒๕๖๐)

บทสรุป

กฎ กติกา และสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมีผลต่อการสร้างการแข่งขันทางการเมืองไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง โดยหากกฎ กติกา เอื้อต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมากเท่าไร การแข่งขันทางการเมืองก็จะมีความเป็นธรรมมากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากรัฐบาลหรือฝ่ายค้านจะถูกจับตามองและวิพากษ์วิจารณ์โดยประชาชนหรือสื่อมวลชนได้เสมอหากกระทำการไม่เหมาะสม แต่หากกฎ กติกา จำกัดขอบเขตการแสดงความคิดเห็นเสียจนทำให้เกิด

ช่องโหว่ทางกฎหมาย การแข่งขันทางการเมืองก็จะเสี่ยงที่จะไร้ความเป็นธรรม เนื่องจากผู้กุมอำนาจนำสามารถเอาเปรียบผู้แสดงความคิดเห็นที่บั่นทอนความน่าเชื่อถือของรัฐบาลได้ ทำயที่สุดแล้วจะส่งผลไปยังความสมบูรณ์ของประชาธิปไตยในประเทศอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้

กระนั้นการสร้างการแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรมเพื่อนำไปสู่การเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ก็คงมีใช่หน้าที่ของหน่วยงานใดเป็นการเฉพาะ หากแต่ทุกภาคส่วนจำเป็นจะต้องขยับ ปรับ และประสานกันอย่างพร้อมเพรียง ฝ่ายนิติบัญญัติทำหน้าที่ร่างหรือแก้ไขข้อกฎหมาย กติกา ให้เอื้อต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นให้มากที่สุด ฝ่ายตุลาการก็ต้องตัดสินคดีความโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการออกมาแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นธรรมไม่เอื้อประโยชน์ให้ฝ่ายใดเป็นการเฉพาะ ฝ่ายบริหารไม่แทรกแซงการทำหน้าที่ของฝ่ายอื่น ๆ ขณะที่สื่อมวลชน และประชาชนทั่วไปจะต้องใช้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นที่ได้รับอย่างเต็มที่ โดยมีละเมิดขอบเขตของกฎหมาย กติกา มิควรทำตนเป็นคนเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ไม่สนใจที่จะวิพากษ์วิจารณ์หรือทักท้วงใด ๆ เมื่อเห็นสิ่งไม่ถูกไม่ควร เพราะหากเป็นเช่นนั้น แม้สังคมจะมีกฎหมาย กติกา ที่รับรองสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมากเพียงใด ทำยที่สุดคงไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการแข่งขันทางการเมืองมากนัก

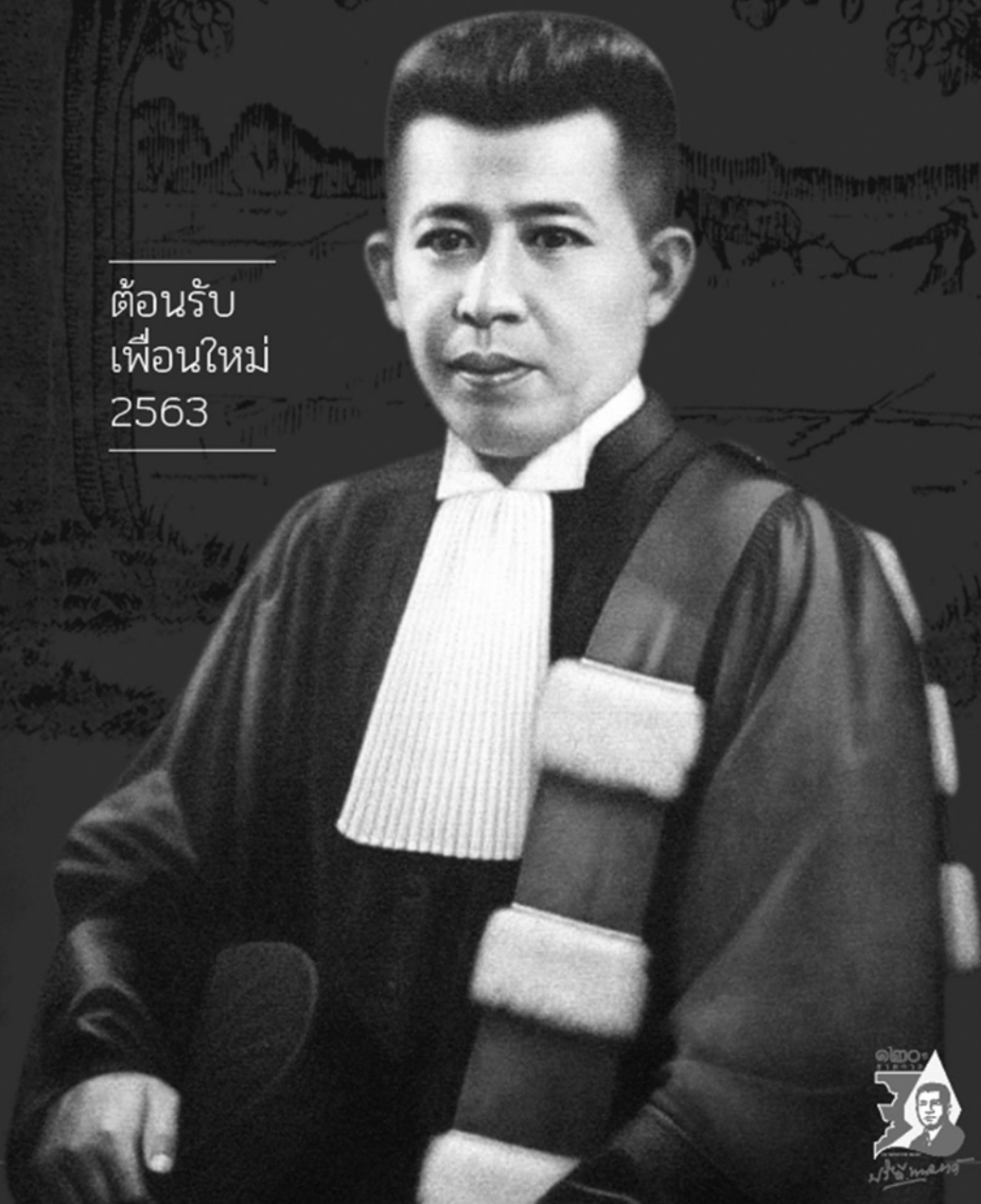
บรรณานุกรม

- กองส่งเสริมสิทธิเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม. ชุดความรู้สิทธิมนุษยชน สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ สนธิสัญญาหลักระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยภาคี. สืบค้นจาก <http://wow.in.th/aD9h>.
- กาแฟดำ. นอร์เวย์ “สุขที่สุดในโลก” ด้วยปัจจัยอันใด. (๖ พฤษภาคม ๒๕๖๐). *กรุงเทพธุรกิจ*. สืบค้นจาก <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/641165>.
- จักษ์ พันธ์ชูเพชร. (๒๕๕๗). *รัฐศาสตร์*. นนทบุรี: บริษัทมายด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (๒๕๕๘). “ประชาธิปไตยของฉัน ของท่านและของเธอ,” ใน *ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน*. กรุงเทพฯ: ฟาติแวกัน.
- ปัทมา สุปกัป และ สติธร ธนานิธิโชติ. (๒๕๕๘). *รัฐธรรมนูญใหม่ของคนไทยปรารถนา ร่วมออกแบบรัฐธรรมนูญใหม่สร้างประชาธิปไตยที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ.
- วนิดา แสงสารพันธ์. (๒๕๕๖). ขอบเขตของเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นภายใต้ข้อจำกัดของกฎหมาย. วารสารผู้ตรวจการแผ่นดิน, ๖(๒). สืบค้นจาก <http://wow.in.th/E7an>.
- iLaw. พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ๒๕๖๐: กฎหมายใหม่แต่ยังถูกใช้ปิดปากเหมือนเดิม. (๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑). สืบค้นจาก <https://ilaw.or.th/node/4907>.
- The Economist Intelligence Unit. (2019). Democracy Index 2019 A year of democratic setbacks and popular protest. Retrieved From <http://wow.in.th/J21Q>.

นพ. นพ. นพ.

ชีวประวัติฉบับพกพา

ต้อนรับ
เพื่อนใหม่
2563

สืบสาน
รักษา
ต่อยอด

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

years

June 2020 - May 2021
มิถุนายน 2563 - พฤษภาคม 2564